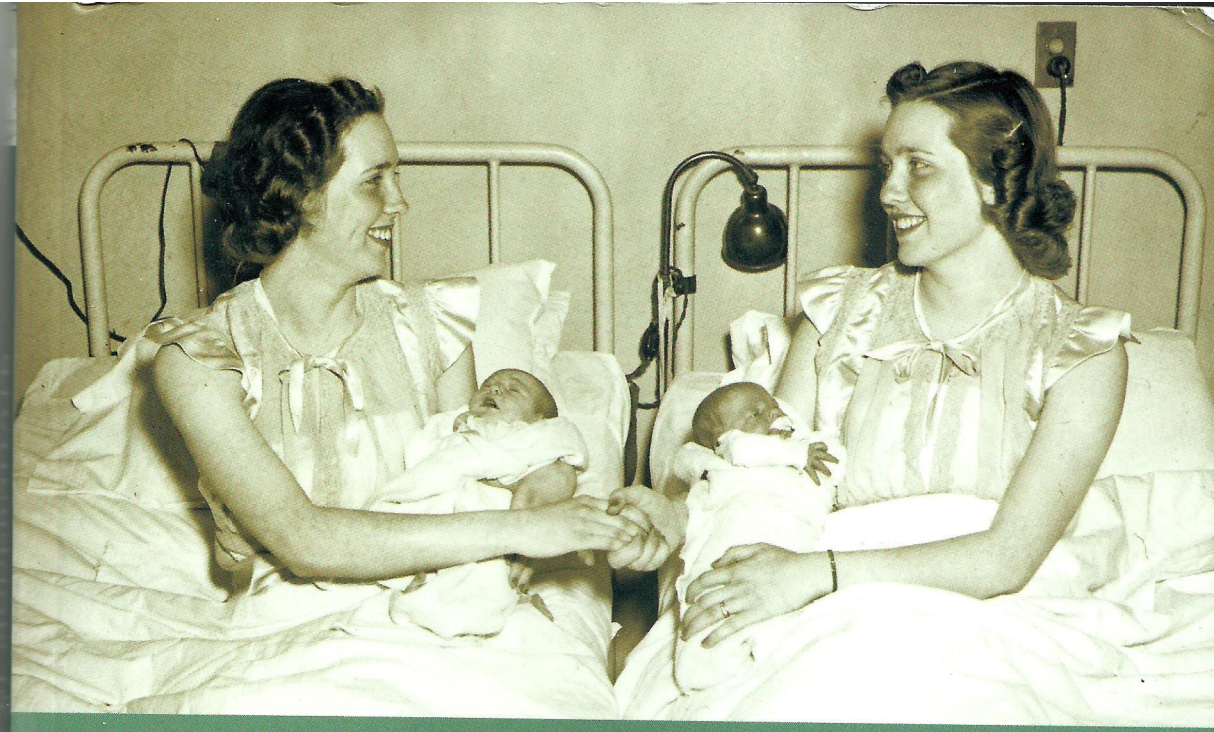

Marius Turda

Historia

EUGENISM ȘI MODERNITATE

NAȚIUNE, RASĂ ȘI BIOPOLITICĂ ÎN EUROPA (1870-1950)

POLIROM

Colecţia *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Marius Turda, *Modernism and Eugenics*

© Marius Turda 2010

First published in English by Palgrave Macmillan, a division of Macmillan Publishers Limited under the title *Modernism and Eugenics* by Marius Turda. This edition has been translated and published under licence from Palgrave Macmillan. The author has asserted his right to be identified as the author of this work.

© 2014 by Editura POLIROM, pentru ediţia în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: Harris & Ewing, *Surori gemene care devin a doua oară mame împreună*

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

TURDA, MARIUS

Eugenism şi modernitate: naţiune, rasă şi biopolitică în Europa: 1870-1950 / Marius Turda; trad. de Răzvan Pârâianu. – Iaşi: Polirom, 2014
Bibliogr.
Index

ISBN print: 978-973-46-4886-3
ISBN ePub: 978-973-46-4990-7
ISBN PDF: 978-973-46-4991-4

I. Pârâianu, Răzvan (trad.)

323.1

Printed in ROMANIA

Marius Turda

EUGENISM ŞI MODERNITATE

NAŢIUNE, RASĂ ŞI BIOPOLITICĂ ÎN EUROPA (1870-1950)

Traducere de Răzvan Pârâianu

POLIROM
2014

MARIUS TURDA este profesor de istoria biomedicinei la Universitatea Oxford Brookes din Marea Britanie şi membru al Societăţii Regale Britanice a Istoricilor. Domeniile lui de cercetare sunt istoria eugenismului, rasismului şi ideologiile naţionaliste din Europa Centrală şi de Sud-Est. Printre cele mai recente cărţi publicate se numără *Eugenics and Nation in Early Twentieth Century Hungary* (Palgrave, 2014) şi *Latin Eugenics in Comparative Perspective* (Bloomsbury, 2014).

Pentru părinţii mei

Cuprins

Mulţumiri 9

Introducere 11

1. Etosul ştiinţific 23
   Scientism 23
   Idealul eugenic 28
   Primejdia degenerării 33
   Internaţionalizarea eugenismului 39

2. Războiul: singurul igienist al lumii 47
   Războiul ca educator 49
   Naţiuni deteriorate rasial 52
   Cruciada eugenismului: cantitate sau calitate? 57
   Biologia politică 61
   Zorii unei noi ere 66

3. Tehnologiile eugenice ale perfecţionării naţionale 69
   Stigmatul eugenic 70
   Reconstrucţia de după război 73
   Naţionalizarea eugenismului 77
   Viaţa nedemnă de a fi trăită 82
   Fundaţii cereşti, planificare raţională 87

4. Biopolitică şi rasism 95
   Punerea în practică a eugenismului 96
   Autohtonismul eugenic 102
   Controlarea minorităţilor etnice 108
   Statul biopolitic 111

5. Concluzii 135

Note 149
Bibliografie selectivă 181
Index 191

Mulţumiri

Această ediţie în limba română este o versiune revizuită şi mult adăugită a volumului *Modernism and Eugenics*, apărut în 2010 la editura Palgrave Macmillan. Aş vrea să-i mulţumesc în primul rând lui Valentin Săndulescu, căruia îi aparţine ideea acestei traduceri şi care a făcut primele demersuri necesare găsirii unei edituri româneşti. Sorin Antohi m-a încurajat şi el să traduc această carte în limba română. Îi mulţumesc pentru sprijinul constant şi încrederea în mine.

Cu prilejul târgului de carte de la Londra din acest an, am avut ocazia să-l întâlnesc pe Adrian Şerban, director editorial al Editurii Polirom. Oferta sa generoasă de a contribui la colecţia „Historia" a făcut posibilă apariţia acestei cărţi. Îi mulţumesc şi pe această cale.

Lui Răzvan Pârâianu, traducătorul volumului, îi sunt profund recunoscător nu doar pentru această traducere, cât mai ales pentru prietenia lui din ultimii douăzeci de ani. Oameni ca el sunt foarte rari în ziua de azi.

De asemenea, vreau să-i mulţumesc lui Valentin Veron-Toma, care a citit tot textul cu mare atenţie şi mi-a oferit multe sugestii importante pentru îmbunătăţirea lui.

Versiunea finală a acestei traduceri a fost citită şi corectată de Cezar Petrilă. Îi mulţumesc.

Evident, nici unul dintre ei nu este responsabil pentru punctele de vedere exprimate în această carte.

Traducerea a fost sponsorizată prin intermediul unei burse primite de la Wellcome Trust din Londra (Grant no. 082802) şi de la Oxford Brookes University. Doresc să-i mulţumesc în special lui Carol Beadle pentru ajutorul şi prietenia ei.

În cele din urmă, vreau să le mulţumesc părinţilor mei, Ioana şi Gheorghe, pentru dragostea şi sprijinul lor moral.

Această carte le este dedicată lor, cu mult drag.

Introducere

Istoria eugenismului european, multă vreme privită prin prisma igienei rasiale naziste, a atins în sfârşit nivelul de maturitate conceptuală necesar pentru o examinare transnaţională, comparativă şi multidisciplinară. În istoriografia anilor 1970 şi 1980, eugenismul a fost interpretat exclusiv ca o teorie biologică a îmbunătăţirii omului, o îmbunătăţire bazată pe ideea de rasă sau clasă socială. Dar, totodată, eugenismul a fost (şi este) şi o filozofie identitară, născută în modernitate şi bazată pe argumente biomedicale de protecţie a individului şi a colectivităţii. Deşi disciplinele fondatoare sunt biologia şi medicina, eugenismul cuprinde un ansamblu eclectic de idei şi practici preluate din domenii extrem de diverse, cum sunt literatura, sociologia, antropologia sau religia. La rândul lor, aceste idei şi practici au interacţionat şi au suferit modificări în contextele sociale, politice şi naţionale specifice fiecărei ţări în parte[1].

Noile abordări ale eugenismului european critică ideea continuităţii neîntrerupte a eugenismului de la Republica de la Weimar la nazism[2], abordează teme ce ţin de feminism[3], de minorităţi etnice[4], de literatură de ficţiune, artă şi teatru[5], de antropologie socială[6] şi de asistenţa socială urbană[7]. Prin această carte, doresc să contribui cu propria mea perspectivă la această nouă direcţie de cercetare, concentrându-mă asupra componentei centrale a discursului şi a practicii eugenismului: idealul unei naţiuni sănătoase. Acest ideal nu a fost limitat doar la chestiuni ce ţin de identitate şi naţionalism, ci, odată cu creşterea credibilităţii ştiinţifice a eugenismului după 1900, a ajuns să influenţeze diversele teorii ale îmbunătăţirii sociale şi biologice care au apărut în perioada interbelică.

Istoriografia eugenismului a ajuns, în sfârşit, din urmă marile dezbateri de astăzi, nu numai din ştiinţele medicale, umaniste şi ale bioeticii, dar şi din domeniul istoric general. În prezent ia naştere o perspectivă sintetică şi critică, perspectivă care, pe de o parte, are în vedere relaţia dintre eugenism şi diversele ideologii politice şi regimuri culturale, iar pe de altă parte, scoate în evidenţă modul în care eugenismul a oferit unele dintre mijloacele practice şi conceptuale necesare dezvoltării unei perspective asupra lumii şi a unei etici biotehnologice. Totuşi, cum poate o asemenea diversitate conceptuală şi geografică să fie

cuprinsă în aceeaşi interpretare normativă a unei istorii a eugenismului care este deopotrivă naţională şi internaţională?

Abundenţa cercetărilor cu privire la diversele aspecte ale modernităţii şi interesul interdisciplinar generat de acestea au dus la o preocupare tot mai mare faţă de diversele tradiţii ale eugenismului european. Istoria eugenismului european s-a extins, atât din punct de vedere geografic, cât şi tematic[8]. Dat fiind acest cadru conceptual inovator, constatăm cu surprindere că relaţia dintre eugenism şi naţionalism nu a fost cercetată corespunzător din punct de vedere comparativ. Lucrările existente se concentrează în mare măsură pe modul în care ideile eugenice au pătruns în culturile moderne[9], neglijând însă un aspect important al relaţiei dintre eugenism şi modernitate: programul eugenic naţional. În secolul XX, toate statele din Europa au avut un program propriu de îmbunătăţire socială şi biologică a naţiunii şi au promovat un *naţionalism eugenic*. Făcând referire la un aforism clasic al lui Walter Benjamin, se poate spune că, în vreme ce comuniştii au politizat arta şi fasciştii au estetizat politica, eugeniştii au biologizat identitatea naţională.

Cu alte cuvinte, eugenismul este o interpretare ştiinţifică a procesului de degenerare şi regenerare biologică a individului şi societăţii. Argumentul principal al acestei cărţi este acela că o istorie a eugenismului care se limitează doar la discuţia ştiinţifică nu este o istorie completă. Ca orice alt curent de idei din istoria modernităţii europene, eugenismul trebuie înţeles în contextul său specific. Perfecţionarea umană propusă de eugenişti a fost, din această perspectivă, o componentă intrinsecă a aspiraţiei de a crea o nouă lume, guvernată de puterea şi capacitatea transformatoare a ştiinţelor moderne. Pentru a susţine afirmaţia conform căreia eugenismul este atât un ansamblu de interpretări ştiinţifice, cât şi o expresie a modernităţii, această carte pune în discuţie relaţia dintre eugenism, naţionalism şi modernitate în diverse ţări europene. În această perioadă, Europa a trecut printr-o profundă transformare teritorială, socială şi naţională, cunoscând o serie de sisteme politice care s-au succedat rapid: de la imperiu la state naţionale, de la democraţie la autoritarism, fascism şi comunism. În timpul acestor transformări profunde ale peisajului politic european, eugenismul a devenit o parte principală a unei agende biopolitice mai largi, care includea, pe lângă controlul eugenic al reproducţiei şi igiena rasială, igiena socială, sănătatea publică şi planificarea familială, cercetarea rasială a minorităţilor sociale şi etnice, precum şi sterilizarea şi eutanasierea. În acest context, eugenismul s-a diversificat ideologic odată cu răspândirea sa geografică, fiind sprijinit de elitele politice şi profesionale europene, indiferent de afilierea lor politică sau intelectuală.

Pentru a surprinde natura versatilă a eugenismului european, această carte recurge la două abordări metodologice principale. Prima scoate în evidenţă diversitatea gândirii eugenice, care, ca majoritatea ideologiilor politice şi sociale moderne, cuprinde o varietate semnificativă de puncte de vedere. În loc să privim eugenismul ca pe o structură discursivă rigidă bazată pe ideea de rasă, gen sau clasă, este mult mai potrivită tratarea acestuia ca un sistem de gândire polisemantic[10]. Aşa cum bine observa Lene Koch, eugenismul „nu a fost o entitate fixă [...]. Ca şi în cazul conceptului de «ştiinţă», o singură definiţie ar fi inevitabil arbitrară şi puţin utilă unui studiu istoric"[11].

Cea de-a doua abordare metodologică se înscrie în istoria intelectuală a conceptelor (*Begriffsgeschichte*). În termenii lui Melvin Richter, „*Begriffsgeschichte* aduce în agenda istoricilor întrebări legate de semnificaţia schimbării şi a continuităţii ori a contestării şi a consensului în ceea ce priveşte limbajul politic şi social"[12]. Eugenismul este un concept istoric contestat, a cărui semnificaţie istorică, politică şi socială este încă puţin înţeleasă. Tocmai de aceea istoria eugenismului nu poate fi tratată fără a lua în considerare discursurile politice şi culturile naţionale specifice lui, mediul în care ideile eugenice au fost formulate şi definite. Robert Nye a intuit foarte bine aceasta când a prezentat istoria eugenismului ca pe o „istorie culturală în care teorii biologice şi medicale de diverse provenienţe au fost mediate de influenţele sociale ale instituţiilor, de puterea politică, de particularităţile personalităţilor implicate şi de logica inexorabilă a geopoliticii"[13]. Cercetând argumentele principale ale unor autori atât de diverşi precum cei prezentaţi în această carte, devine posibilă o vedere de ansamblu ce scoate în evidenţă modurile în care curentele politice şi culturale – cum ar fi rasismul, naţionalismul, fascismul, nazismul şi comunismul – au folosit ştiinţa, influenţând treptat modul în care eugenismul a fost definit până în anii 1950.

Această carte ia în discuţie proiecte eugenice din diverse ţări europene, precum Marea Britanie, Germania, Norvegia, Franţa, Italia, Spania, Portugalia, Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria şi Grecia. Sunt ţări care diferă atât din punctul de vedere al istoriei, politicii şi tradiţiei lor culturale, cât şi din punctul de vedere al religiei dominante. Toate sunt preponderent creştine, însă unele sunt catolice, altele protestante, unele catolice şi protestante, iar altele, mai puţine la număr, ortodoxe. Dacă la acest mozaic adăugăm şi Turcia şi minoritatea musulmană din Iugoslavia interbelică, eterogenitatea culturală, lingvistică şi religioasă a acestor ţări este evidentă, cu atât mai mult cu cât fiecare îşi afirma propria particularitate. Cu toate acestea, forţa regeneratoare a modernismului eugenic a reprezentat o atracţie indiscutabilă. În acest context, se impun o serie de întrebări. Cum era definită naţiunea în aceste

ţări? Era ea doar o „comunitate imaginată" care unea indivizi şi grupuri în jurul unor trăsături lingvistice, politice, culturale şi religioase împărtăşite de aceştia sau, dimpotrivă – aşa cum susţineau eugeniştii –, era o comunitate de sânge şi gene determinată de o moştenire ereditară specifică? Mai mult, ce au în comun mişcările eugenice de regenerare naţională din aceste ţări?

Specificul social şi economic local a influenţat direct modul în care au fost înţelese şi puse în practică principiile eugenice. Ţări precum Marea Britanie şi Germania, de exemplu, aveau un grad mult mai înalt de industrializare şi urbanizare decât Iugoslavia, România, Bulgaria sau Grecia, care erau în mare măsură rurale şi agrare. Cu toate acestea, preocuparea pentru un corp naţional sănătos a fost peste tot aceeaşi de-a lungul întregii perioade investigate aici, indiferent cât de diferite s-au dovedit a fi în practică respectivele mişcări eugeniste. O asemenea abordare este cu atât mai necesară când luăm în discuţie istoria eugenismului din Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est. Până de curând, ţările din aceste regiuni au fost neglijate de istorici, în ciuda faptului că au atât de mult de oferit pentru înţelegerea legăturii dintre eugenism, naţionalism şi modernitate, în contexte politice şi culturale atât de variate[14]. Un alt aspect important este acela că în aceste regiuni a existat o tradiţie intelectuală care a influenţat direct asocierea eugenismului cu modernitatea, şi anume idealizarea lumii rurale[15]. Spre deosebire de ţări precum Marea Britanie, unde ţărănimea dispăruse de mult la sfârşitul secolului al XIX-lea[16], în ţările Europei Centrale, de Est şi de Sud-Est ţărănimea nu doar supravieţuise, dar era chiar preponderentă. Drept urmare, eugeniştii au considerat ţărănimea o întrupare a fertilităţii rasiale şi a vigorii naţionale[17]. Asemenea colegilor lor din Suedia şi Norvegia, mulţi igienişti şi susţinători ai reformelor din sistemul de sănătate din Iugoslavia, România sau Bulgaria au pledat pentru o formă de pastoralism eugenic[18], elogiind comunităţile rurale în detrimentul oraşelor – şi în general al spaţiilor urbane –, care erau descrise ca fiind degenerate şi periculoase pentru sănătatea rasială a naţiunii[19].

Există o literatură bogată despre eugenismul britanic, german şi american, despre legătura dintre eugeniştii germani şi sovietici din anii 1920 şi despre încercările eugeniştilor italieni, francezi, români şi spanioli de a construi un „eugenism latin", diferit de ceea ce ei percepeau drept un eugenism „nordic", mult mai rasist. În schimb, se cunosc puţine lucruri despre istoria eugenismului din Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est. Autorii care au scris despre eugenismul francez sau italian au recunoscut, de pildă, contribuţia românească la istoria eugenismului european. Dar în ce a constat această contribuţie? Puţinele studii despre eugenismul românesc nu au explicat încă relevanţa acestuia în

contextul internaţional – şi acesta este un alt aspect al istoriei eugenismului european pe care prezenta carte doreşte să-l elucideze.

Este necesară o comparaţie asimetrică pentru a evalua contextele naţionale care au împărtăşit idei şi practici eugenice similare în ciuda diferenţelor de stil, uneori semnificative. Această abordare este menită să scoată în evidenţă faptul că eugenismul nu numai că a oferit o nouă interpretare a corpului naţional şi social, ci a influenţat şi tehnicile de igienă şi patologie medicală fără de care naţiunile moderne ar fi degenerat şi, fiind astfel slăbite biologic şi social, ar fi pierdut teritorii şi resurse naturale. Analizând îndeaproape aceste tehnici, înţelegem ceea ce Alison Bashford descria drept „imaginarul politic şi cultural al corpurilor umane şi al naţiunilor"[20]. Acest imaginar este folosit atât de modernitate, cât şi de eugenism, în măsura în care amândouă încorporează un nou ideal de umanitate în programul lor revoluţionar de purificare socială şi naţională.

Scopul acestei analize nu este de a oferi o istorie exhaustivă a eugenismului european, ci de a examina modul în care mişcările eugenice au influenţat atât viziunile asupra regenerării naţionale, cât şi ideologiile biopolitice sau modelele de inginerie socială şi rasială. Din acest motiv, cartea are două obiective: examinarea metodologiilor prin care corpul uman a fost definit eugenic de oameni de ştiinţă, intelectuali şi politicieni şi analizarea modului în care corpul colectiv al naţiunii a fost reprezentat în discursul eugenic şi biopolitic, care urmărea să contracareze un presupus proces de decădere culturală şi degenerare biologică.

Către sfârşitul secolului al XIX-lea, naţiunile erau tot mai des înfăţişate ca nişte organisme vii care existau în funcţie de legile biologice şi care încorporau o moştenire genetică aparte, o sumă a virtuţilor rasiale proprii transmise din generaţie în generaţie[21]. După 1900, mai ales, această relaţie intimă dintre individ şi comunitatea rasială din care făcea parte a contribuit esenţial la apariţia unei ontologii eugenice a naţiunii. Ca urmare a acestui proces, corpul uman a devenit un simbol al corpului colectiv al naţiunii, descris ca un organism capabil de evoluţie biologică, adică un corp care se naşte, creşte, îmbătrâneşte şi moare. Ca răspuns eminamente modern la pericolul dispariţiei culturale şi biologice a naţiunii, eugenismul a creat un discurs ştiinţific specific, a cărui legitimitate provenea din preocuparea pentru îmbunătăţirea calităţilor biologice ale populaţiei şi protejarea sănătăţii sale. Majoritatea eugeniştilor au subliniat specificul naţional chiar şi atunci când căutau să identifice acele trăsături dezirabile dăruite de natură întregii umanităţi. La vremea când Galton propunea teoriile sale eugenice, naţiunea devenise deja categoria analitică dominantă a discursurilor culturale şi politice despre îmbunătăţirea omului[22]. Chiar şi socialiştii şi liberalii –

pentru care o definiţie biologizată a apartenenţei naţionale era mai puţin atractivă – au fost seduşi de idealul unei naţiuni sănătoase[23].

Odată cu apariţia ştiinţei care se ocupă de genetică, aproape de sfârşitul secolului al XIX-lea, un nou sens al identităţii s-a format pe baza argumentelor biologice. În stilul său inimitabil, Michel Foucault a definit acest proces de înstăpânire disciplinară „tehnologia politică a corpului", indicând importanţa crucială pe care modernitatea o acordă relaţiei dintre puterea politică şi cunoaşterea ştiinţifică[24]. În cadrul acestei noi epistemologii biopolitice, eugenismul a părut una dintre cele mai promiţătoare soluţii la o serie de crize sociale, economice şi politice caracteristice modernităţii europene de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Mai mult, discursul eugenic – asemenea modernităţii însăşi – era profund ancorat în ceea ce Reinhart Koselleck numea *Neuzeit*, adică începutul unei noi ere istorice în cultura europeană. Prin faptul de „a fi capabil să iei istoria de la capăt"[25], când pericolul disoluţiei rasiale şi înfrângerii naţionale apărea drept iminent, eugenismul a oferit o strategie convingătoare pentru a proteja trecutul glorios al naţiunii de un prezent nesatisfăcător şi de a-l transforma într-un viitor mai bun.

Dezvoltarea teoriilor eugenice nu numai că a avut un impact asupra reprezentărilor corpului în imaginaţia modernă, dar a şi transformat naţiunea într-un obiect al expertizei şi al reglementărilor ştiinţifice. Această biologizare a identităţii naţionale a avut un impact semnificativ asupra eugenismului european, mai ales după Primul Război Mondial. Naţiunea, la fel ca şi rasa, a fost descrisă ca o entitate biologică ale cărei natalitate şi longevitate trebuie să fie îndeaproape supravegheate. Într-o vreme când teoriile destinului biologic au fost promovate atât de elitele politice, cât şi de cele intelectuale, eugeniştii au oferit oportunitatea regenerării naţionale, combinând dogmele ştiinţifice cu noţiunile rasiale.

Spre deosebire de alte strategii moderne destinate salvării comunităţii de la decădere culturală şi degenerare biologică, precum fascismul şi comunismul, eugenismul a reuşit să combine finitudinea biologică a individului uman cu existenţa eternă a naţiunii. Susţinând că statul trebuie să intervină pentru îmbunătăţirea corpului său social prin măsuri eugenice, eugeniştii credeau într-un ţel nobil, şi anume crearea unei naţiuni puternice şi sănătoase. Astfel, ei nu erau preocupaţi doar de salvarea individului de anomia modernităţii, ci se angajau şi în efortul de a salva naţiunea, de a-i asigura un destin istoric pe măsură.

Trebuie reamintit că eugenismul nu a apărut numai ca o critică biologică a modernităţii sau ca un efect al controlului instituţional, politic şi juridic al populaţiei aflate pe un anumit teritoriu, ci şi ca o strategie defensivă a rasei. Determinaţi de nevoia de a crea un sens mai puternic al coeziunii sociale şi al împărtăşirii unei identităţi colective, în urma profundelor schimbări structurale

ale societăţii moderne, eugeniştii au făcut apel la un imaginar rasial pentru a justifica biologizarea apartenenţei naţionale practicate de ei. Pe de o parte, orice identitate de rasă era determinată de graniţe biologice, sociale şi culturale care îi separau pe cei ce aparţineau comunităţii de toţi ceilalţi, care rămâneau străini sau chiar potenţial inamici. Pe de altă parte totuşi, eugeniştii au creat un sistem de asanare internă prin care cei găsiţi „nesănătoşi", „bolnavi" sau „antisociali" erau separaţi de cei „sănătoşi" şi majoritari, făcând obiectul unor măsuri radicale cum ar fi sterilizarea sau eutanasierea. Aşa cum a explicat eugenistul şi sexologul britanic Havelock Ellis:

> Dacă în eforturile noastre de a crea condiţii sociale mai bune şi de a îmbunătăţi rasa noi căutăm să cultivăm un sens al ordinii, să încurajăm simpatia şi grija, să smulgem buruienile din rădăcină, asta nu înseamnă că vrem să ucidem libertatea şi bucuria, ci dimpotrivă, că dorim crearea condiţiilor necesare pentru asigurarea şi sporirea libertăţii şi a bucuriei. În această privinţă, într-adevăr, grădinarul în grădina lui este simbolul şi călăuza noastră[26].

De la apariţia lui la sfârşitul secolului al XIX-lea – şi însoţit de „adevărurile" despre natura umană descoperite de discipline ca sociologia, statistica, antropologia şi medicina –, eugenismul a îmbinat viziuni uneori diametral opuse despre îmbunătăţirea omului într-o formă nouă şi unică de cunoaştere ştiinţifică, bazată atât pe teoriile evoluţiei şi eredităţii, cât şi pe controlul populaţiei. Reflectând această mare varietate de experienţe sociale şi culturale, eugenismul a avut înţelesuri mai degrabă schimbătoare, fluide, şi nu fixe, fie că este vorba de contextul naţional sau de cel internaţional. Astfel, deşi în Europa au existat modele eugenice diferite, toate s-au bazat pe trei principii: primul era rolul important al eredităţii în determinarea condiţiilor psihice ale individului uman, al doilea era legătura dintre biologie, medicină şi sănătatea naţiunii, iar al treilea era politizarea ştiinţei. Aceste trei principii au fost testate ulterior în timpul cataclismului Primului Război Mondial, prefigurând apariţia unor noi forme de biologizare a identităţii naţionale în perioada interbelică şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Odată cu drepturile individuale şi religioase, reconfigurarea sferei private tradiţionale a fost una dintre consecinţele importante ale acestei biologizări a identităţii naţionale. De fapt, graniţa dintre sfera privată şi cea publică a fost treptat eliminată datorită ideii de responsabilitate publică faţă de naţiune. O altă consecinţă a fost reinterpretarea biologică a identităţii individului. David Horn a descris indivizii rezultaţi din acest construct eugenic drept „corpuri sociale care nu îşi găsesc locul nici în ordinea naturală şi nici în sfera privată, ci în domeniul modern al cunoaşterii şi intervenţiei, creat de statistică, sociologie, igienă socială şi asistenţă socială"[27]. În cele din urmă,

eugenismul a operat prin investigarea proceselor biologice şi sociale, intervenind decisiv în relaţia triadică dintre individ, naţiune şi stat. De aceea, eugenismul nu trebuie tratat ca un episod izolat al istoriei secolului XX, ieşit din ordinea dezvoltării ştiinţelor naturale şi medicale, ca o deviaţie de la normă şi ca o versiune distorsionată a darwinismului social, care şi-a găsit împlinirea în fascism şi în politica genocidală a nazismului, ci ca o realitate integrală a modernităţii europene, o realitate în care statul şi individul s-au angajat împreună într-o încercare fără precedent de reînnoire a comunităţii naţionale[28].

*

Această explorare a impactului pe care l-a avut discursul eugenist asupra naţiunilor Europei până în anii 1950 este structurată după cum urmează. Capitolul 1 investighează naşterea eugenismului în forma sa modernă şi identifică un număr de teme eugenice importante pentru sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. S-a scris mult despre contribuţia englezului Francis Galton la apariţia eugenismului. Urmărind o serie de publicaţii apărute în al şaptelea şi în al optulea deceniu al secolului al XIX-lea, acesta s-a lansat în formularea unei noi filozofii ştiinţifice bazate pe teoria selecţiei naturale şi a eredităţii, pe care a numit-o eugenism, de la cuvântul grec εὐγενής (nobil din naştere). Galton spera că, odată cu secularizarea şi acceptarea tot mai largă a teoriilor evoluţionismului şi eredităţii, eugenismul va deveni religia ştiinţifică a viitorului.

Dar cum a fost interpretat eugenismul lui Galton şi cum a fost adoptat el în Marea Britanie şi în celelalte ţări europene? Cum au reacţionat adepţii eugenismului din Norvegia, Italia, Cehia sau Ungaria, de exemplu, la modelele alternative, precum ideile germane de igienă şi îmbunătăţire rasială sau teoriile franceze despre puericultură? Existenţa acestei polifonii terminologice sugerează că printre adepţii eugenismului din Europa au existat îndoieli cu privire la capacitatea conceptului de eugenie de a acoperi toate aspectele legate de îmbunătăţirea biologică, socială şi rasială.

La nivel practic, acest proces de negociere conceptuală, de adoptare sau negare, ridică două probleme cu implicaţii mai largi: cum poate fi creată o paradigmă ştiinţifică, aşa cum este eugenismul, care să fie compatibilă cu particularităţile sociale şi naţionale? Iar apoi, pot fi eugeniştii responsabili de îndrumarea ştiinţifică a naţiunii într-o perioadă de profunde transformări sociale şi politice? Ridicând simultan problema legitimităţii ştiinţifice şi cea a urgenţei unei acţiuni practice, suporterii eugenismului au impus elitei culturale şi politice să reacţioneze mult mai hotărât la problemele medicale şi sociale care afectau organismul naţiunii, încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Al doilea capitol abordează legătura dintre eugenism şi tendinţa modernităţii către distrugerea totală, atât de evident exprimată în perioada dintre 1914 şi 1918. O analiză a relaţiei dintre eugenism şi Primul Război Mondial oferă o foarte bună cale de a înţelege modul în care ideile ştiinţifice de igienă şi sănătate au găsit un teren fertil în discursul naţionalist şi rasist şi cum acest discurs a ajuns să definească agenda social-politică în perioada interbelică. Dacă înainte de Primul Război Mondial eugeniştii făceau parte dintr-o comunitate transnaţională ştiinţifică, în timpul războiului mulţi dintre aceştia au devenit angrenaţi activ în politica naţională a propriilor state, punând ideile eugenice în aplicare sub presiunea imperativelor ideologice ale ţărilor lor, renunţând astfel la universalismul de dinainte de război.

După 1918, problemele legate de sănătate, igienă, eugenie, demografie şi populaţie au devenit extrem de importante pentru politica naţională a statelor europene. Conform mitologiei naţionale postbelice, comunitatea naţională trebuia să se regăsească nu doar sub drapelul ideologiei cultural-politice, ci şi într-o nouă sinteză între responsabilitatea biologică şi cea eugenică faţă de naţiune. Pe scurt, apariţia eugenismului naţional în numeroase ţări europene era răspunsul societăţilor respective la nevoia unor noi fundamente identitare pe care să se dezvolte atât individul, cât şi naţiunea din care acesta făcea parte.

De aceea, capitolul 3 analizează legătura dintre modernitate şi aplicarea practică a eugenismului. Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, numeroşi medici, biologi, sociologi şi antropologi, împreună cu ierarhi ai Bisericii şi lideri politici, au exprimat constant opinii şi planuri eugeniste menite să protejeze naţiunea şi rasa de presupusa ameninţare a degenerării biologice, planuri de îmbunătăţire a sănătăţii populaţiei şi de înmulţire a numărului familiilor sănătoase. De-a lungul Europei, eugeniştii erau interesaţi atât de eugenismul pozitiv, cât şi de cel negativ, unul fiind concentrat pe politica de încurajare a reproducţiei celor consideraţi sănătoşi şi, astfel, utili societăţii, iar celălalt era menit descurajării şi împiedicării reproducerii celor consideraţi „inferiori" şi „inadecvaţi".

În anii 1930 şi 1940, în majoritatea statelor europene au fost introduse legi care permiteau practicile eugenice negative, cum ar fi reglementările mariajului, segregarea sexuală sau sterilizarea. În acelaşi timp, discuţia despre eugenism s-a extins. Iniţial un subiect rezervat medicilor şi biologilor, eugenismul a început treptat să atragă şi alte categorii profesionale, în principal lideri religioşi, experţi în ştiinţe juridice, antropologi, sociologi şi statisticieni, declanşând pretutindeni dezbateri aprinse cu privire la utilitatea şi aplicarea teoriilor de perfecţionare umană. În unele cazuri, sprijinirea proiectelor eugenice a fost un simptom al răspândirii rasismului şi antisemitismului (precum în Germania nazistă). În

cele mai multe cazuri, eugenismul a reprezentat expresia unei dorinţe de a proteja şi întări corpul naţiunii. Scopul era crearea unei naţiuni sănătoase, a unei populaţii numeroase şi puternice printr-un act total de regenerare individuală şi colectivă. Revenind la „tehnologiile politice ale corpului" ale lui Foucault, eugenismul a dat unui mare număr de politicieni şi intelectuali de pe tot cuprinsul Europei posibilitatea de a vorbi despre modalităţile de a controla corpul naţiunii prin cultivarea şi selectarea indivizilor cu calităţi deosebite şi, nu în ultimul rând, despre purificarea rasei. Vocabularul eugenic s-a suprapus astfel cu o terminologie politică şi culturală care făcea trimitere la declinul rasial şi naţional, amplificând pentru fiecare naţiune sentimentul de asediu şi de luptă împotriva unor inamici atât din exterior, cât şi din interior.

În acest sens, capitolul 4 analizează relaţia dintre eugenism şi reprezentările biopolitice ale naţiunii. Sfârşitul Primului Război Mondial, cu prăbuşirea imperiilor austro-ungar, german, ţarist şi otoman, precum şi crearea noilor state naţionale care i-au urmat au accentuat fragmentarea politică a culturii şi politicii europene. Treptat, eugenismul a fost folosit de naţionalismul centralizat şi integral cu scopul de a crea o comunitate naţională ideală şi un stat omogen din punct de vedere etnic. Indiferent că era vorba despre dovedirea capacităţii rasiale superioare a Imperiului Britanic, recuperarea prestigiului pierdut al Germaniei, proiectul politic al României Mari sau asigurarea supravieţuirii naţiunii maghiare după dezastrul de la Trianon, eugenismul a furnizat elementele necesare cimentării legăturii dintre biopolitică şi imperativul naţional.

Potrivit diagnosticului eugenic, corpul biologic al naţiunii este în mod constant ameninţat de contaminarea cauzată de amestecul periculos cu indivizi de origine etnică şi cu calităţi biologice diferite şi, în cele mai multe cazuri, inferioare. Transpusă la nivelul geopolitic al perioadei interbelice, această percepţie a creat o anumită dinamică biopolitică în care anxietăţile referitoare la viitorul naţiunii şi rasei erau direct asociate cu frica de absorbţie şi asimilare în statele naţionale vecine şi cu teama de impactul potenţial vătămător al enclavelor minorităţilor etnice. În anii 1920 şi 1930, eugenismul urmărea asanarea acestui spaţiu etnic conflictual propunând o nouă viziune a comunităţii naţionale: o comunitate din care era eliminată alteritatea, pericolul reprezentat de „Celălalt". Este important să subliniem această viziune a perfecţiunii naţionale bazate pe eugenism şi felul în care a fost constant modificată şi recreată în diverse ţări europene.

Odată ce statele moderne au devenit tot mai obsedate de misiunea lor istorică – crearea unei naţiuni puternice, omogene atât din punct de vedere cultural, cât şi biologic –, ele au apelat tot mai mult la mijloace coercitive (cum ar fi stigmatizarea, discriminarea, segregarea, sterilizarea şi purificarea etnică) pentru

a proteja membrii aleşi ai comunităţii naţionale şi pentru a-i elimina pe cei socotiţi periculoşi – din punct de vedere social, cultural sau etnic – pentru corpul naţiunii. Prin prisma observaţiilor ştiinţifice furnizate de biologie, medicină, antropologie, sociologie şi statistică, eugenismul a contribuit decisiv la crearea unei viziuni asupra perfecţiunii umane, în care indivizii şi grupurile etnice considerate periculoase pentru naţiune trebuiau eliminate – fie fizic, prin sterilizare sau eutanasiere, fie prin transfer de populaţii. Foarte puţini s-au îndoit de necesitatea abordării ştiinţifice pentru a legitima şi a raţionaliza ingineria socială şi transformarea biopolitică a statului-naţiune, fie că era vorba de purificarea naţiunii de „genele deteriorate" sau de protejarea naţiunii de amestecul cu elementele „rasiale inferioare". Or, dacă cineva doreşte să înţeleagă legătura dintre eugenism şi ideologiile politice moderne, precum fascismul, nazismul şi comunismul, această epistemologie problematică a modernităţii este cea care are nevoie de o mai bună înţelegere istorică.

Odată ce legătura dintre eugenism, naţionalism şi modernitate este conceptualizată, atât din punctul de vedere al istoriei sale, cât şi al argumentelor ştiinţifice pe care le-a oferit, capătă contur o interpretare mult mai nuanţată şi pertinentă a legăturii dintre ştiinţă şi politică. După al Doilea Război Mondial, conştienţi de sensibilitatea opiniei publice referitoare la acest subiect, biologii, medicii, antropologii şi geneticienii au încercat să separe disciplinele lor de ingineria eugenică şi rasială de dinainte de război[29]. În acest sens, prezenta carte nu este doar o contribuţie la istoria culturală şi socială a modernităţii, ci şi un prilej de reflecţie asupra dezbaterilor curente în legătură cu rolul ştiinţei în formarea identităţilor individuale şi colective. Ea sugerează că istoria eugenismului european este relevantă pentru orice discuţie prezentă despre controlul populaţiei şi al fertilităţii, despre sterilizare şi eutanasiere, despre fertilizarea *in vitro* şi obsesia secolului XXI în privinţa tehnicilor de perfecţionare umană.

Istoria eugenismului european ilustrează în mod clar felul în care, printr-un proces complex de negociere, unele idei ştiinţifice universale despre îmbunătăţirea omului au fost transformate în programe de inginerie socială şi biologică. Istoria complexă a eugenismului european nu numai că serveşte, de exemplu, pentru ilustrarea modului în care a fost folosită ştiinţa în scopuri politice, ci indică totodată existenţa unei anumite atracţii pentru idealul eugenic de proiectare şi control al populaţiei umane, un ideal pe care toate ideologiile politice şi culturale ale modernităţii l-au găsit irezistibil.

1

Etosul ştiinţific

Scientism

În 1936, când teoriile biologice despre natura umană erau la apogeu, fiind sprijinite de unele dintre cele mai puternice regimuri politice din Europa, filozoful spaniol José Ortega y Gasset afirma : „Omul nu are o natură. El are o istorie"[1]. Aceasta era o reacţie vehementă la biologizarea identităţii naţionale pe care contemporanii săi păreau atât de porniţi să o îmbrăţişeze. Într-adevăr, pe la sfârşitul anilor 1930, majoritatea comentariilor culturale, filozofice, ca să nu mai vorbim despre cele ştiinţifice, erau concentrate în jurul destinului uman determinat de evoluţie şi ereditate. Biologul francez Alexis Carrel, care a ajutat la popularizarea acestor concepţii despre viaţă, descria astfel realizările secolului XX în materie de transformare a omului : „Ştiinţa, care a transformat lumea materială, i-a dat omului puterea de a se transforma pe sine. I-a dezvăluit unele secrete ale mecanismului vieţii sale, i-a arătat cum să-şi modifice mişcarea, cum să-şi modeleze corpul şi sufletul după propria sa voinţă. Pentru prima oară în istorie, omenirea, ajutată de ştiinţă, a devenit stăpâna propriului său destin"[2]. Această interpretare biologică a culturii şi istoriei a fost o premisă esenţială pentru apariţia eugenismului modern. Totuşi, pentru a înţelege transformarea conceptuală a cunoaşterii ştiinţifice despre natura umană, trebuie să încercăm mai întâi să înţelegem modul în care eugenismul a fost formulat şi diseminat odată cu sfârşitul secolului al XIX-lea şi continuând cu începutul secolului XX.

Noul etos ştiinţific care a apărut atunci şi a dobândit o influenţă considerabilă în perioada interbelică a fost numit *scientism*. În 1942, de pildă, sociologul Friedrich A. Hayek a descris scientismul ca fiind „o slugarnică imitaţie a metodelor şi limbajului ştiinţelor"[3] ; în vreme ce politologul Eric Voegelin, câţiva ani mai târziu, îl considera „un ingredient decisiv în curentele intelectuale moderne, precum pozitivismul sau neopozitivismul şi mai ales comunismul şi naţional-socialismul"[4]. Tot în acest sens, filozoful culturii Tzvetan Todorov folosea termenul scientism, adăugând că ştiinţa „sau ceea ce este perceput ca

ştiinţă încetează să fie o simplă cunoaştere a lumii existente şi devine o sursă generatoare de valori, asemenea religiei, ea putând orienta activitatea politică şi morală"[5]. Conform acestei interpretări, scientismul era un surogat de religie într-o lume în care atomizarea societăţii şi a vieţii politice era tot mai vizibilă şi în care sistemele totalitare îşi făceau simţită prezenţa. O altă definiţie a scientismului este oferită de istoricul Richard Olson, care îl descrie în termenii unui „transfer de idei, practici, atitudini şi metode din domeniul ştiinţelor naturale în domeniul studiilor umaniste şi ale instituţiilor sociale"[6].

Comun tuturor acestor evaluări este accentul pus pe amestecul dintre limbajul ştiinţific şi cel al ritualurilor religioase şi politice. Aceşti autori au indicat modul în care discursul ştiinţific, altădată rezervat unui număr restrâns de practicieni şi elite culturale, a reuşit să pătrundă în domeniul religios al culturii europene încă din secolul al XVI-lea, contribuind semnificativ la apariţia unei forme hibride de cunoaştere : una care solicită loialitate şi sacrificiu din partea adepţilor ei, asemenea unei religii, dar care promite nemurirea nu în biserica cerească, ci în templul ştiinţei. „Noi creăm în mod nemijlocit omul", scria Havelock Ellis în 1911, în lucrarea *Problema regenerării rasei*. Identificând în oamenii de ştiinţă demiurgii creatori ai omului, Ellis sublinia legătura dintre religie, istorie, inginerie socială şi inginerie biologică în teoria eugenică a secolului XX. „Noi creăm rasa, noi suntem singurii care o putem regenera."[7] Ştiinţa, adăuga zoologul britanic Edwin Ray Lankester, devenise mediul cel mai expresiv prin care se putea negocia graniţa dintre degenerarea prezentului şi împlinirea viitorului. Mai presus de orice, ştiinţa oferea o îndelung aşteptată garanţie pentru „protejarea rasei noastre" şi, totodată, soluţii la îndemână pentru oprirea „decăderii şi degenerării" ei[8]. Noii profeţi, oamenii de ştiinţă, au fost învestiţi cu misiunea de a salva individul şi comunitatea de la iminentul dezastru cauzat de suprapopulare, de pierderea de resurse naturale, de epidemii, de mişcările populaţiei şi de creşterea numărului de oameni bolnavi şi în vârstă.

Naţionaliştii secolelor al XIX-lea şi XX au folosit din plin scientismul, mai ales în obsesia lor privind protejarea şi salvarea naţiunii. Dacă viziunea mesianică a unei societăţi controlate prin tehnologie a derivat din scientism, ideea unui corp al naţiunii purificat de elemente străine a aparţinut eugenismului naţionalist. Mai mult, scientismul poate ajuta la reevaluarea contribuţiei eugenismului atât în ceea ce priveşte istoria modernismului european, cât şi a proiectelor revoluţionare iniţiate de fascism şi nazism. Fiind de acord cu Todorov în privinţa modului în care discursul ştiinţific a fost stimulat şi produs ca instrument al puterii de către regimurile totalitare în secolul XX, putem adăuga că, în acest context, tocmai viziunea eugenică a unei naţiuni sănătoase a fost cea care a impus transformarea *reală* a corpurilor într-un obiect de studiu.

Astfel, în vreme ce eugenismul a fost într-adevăr potrivit să susţină intelectual ideologiile politice contemporane tocmai prin încercarea sa de a remodela individul şi societatea, acesta a reuşit totodată să mai ofere ceva, şi anume *metodele propriu-zise* prin care, de fapt, transformarea biologică a omului putea fi realizată.

De la bun început, eugenismul s-a situat în climatul sfârşitului de secol XIX, dominat de interacţiunea dintre religie şi ştiinţă. Din punctul de vedere al istoriei ştiinţelor biologice, această perioadă a fost eclectică, aflându-se la confluenţa unor curente convergente privind teoria eredităţii, printre cele mai proeminente fiind teoriile lui Lamarck, Darwin, Weismann şi Mendel. Punctul nevralgic al acestor teorii a fost disputa dintre *natură* şi *cultură*, şi anume preponderenţa acordată mediului în formarea structurii ereditare a individului[9]. Urmând teoria trăsăturilor dobândite a lui Jean-Baptiste Lamarck, biologii secolului al XIX-lea acordau o mai mare importanţă mediului natural şi social decât eredităţii. Până şi autorul teoriei selecţiei naturale, Charles Darwin, accepta rolul covârşitor al factorilor de mediu în mecanismul selecţiei naturale.

Un alt moment crucial a fost redescoperirea, în 1900, a studiilor lui Gregor Mendel despre ereditate. Modelul moştenirii ereditare propus de Mendel fusese publicat încă din 1865, dar în mare măsură ignorat la vremea respectivă, a devenit cunoscut sub numele de mendelism. Acest model punea sub semnul întrebării teoria amestecului caracterelor moştenite ereditar, conform căreia constituţia unui descendent reprezenta un amestec al trăsăturilor părinţilor săi. Această teorie a fost, de altfel, împărtăşită şi de Darwin şi Galton. Cercetările lui Mendel asupra naturii eredităţii au dovedit că structura genetică a unui descendent nu este pur şi simplu o sinteză a structurilor părinţilor săi, ci anumite trăsături genetice pot fi ori dominante, ori recesive, iar această transmitere ereditară se petrece conform unor legi matematice.

Unii dintre eugeniştii de la începutul secolului XX, precum Francis Galton sau discipolul său Karl Pearson, nu au fost convinşi de legile mendeliene ale eredităţii, oferind în schimb un studiu statistic al amplitudinii variaţiei ereditare în cadrul populaţiei. Conceptul de „ereditate" al lui Galton – „legea eredităţii ancestrale", cum o numea el – se baza pe presupunerea că aceste caracteristici ereditare nu erau determinate de cele ale părinţilor, ci erau transmise nealterate din generaţie în generaţie. În articolul său din 1865 intitulat „Caracterul ereditar şi talentul", Galton susţinea că ereditatea era influenţată nu de părinţi, ci de constituirea grupului ancestral format cu multe generaţii în urmă. Referitor la talent, teoria sa afirma că, „dacă bărbaţi talentaţi sunt împerecheaţi cu femei talentate, cu aceleaşi caracteristici mentale şi psihice, generaţie după generaţie, am putea produce o rasă umană extrem de selectată, care nu ar mai avea tendinţa

să revină la tipul ancestral inferior, aşa cum se dovedeşte a fi cazul în experienţa noastră îndelungată de creştere a cailor de curse sau a câinilor de vânătoare"[10].

Ca şi în insistenţa de care dă dovadă cu altă ocazie asupra liniei de tip rasial a originii ancestrale, remarcabil aici este faptul că Galton era preocupat să limiteze îmbunătăţirea incidentală cauzată de o mai bună cultură şi educaţie, metamorfoze sociale pe care el nu le considera suficiente pentru a da formă „calităţilor nobile" ale generaţiilor viitoare. „Le putem noi transmite copiilor noştri ceea ce am câştigat în bună măsură prin străduinţele noastre individuale?", se întreba Galton. „Vor fi copiii noştri născuţi cu o mai mare înclinaţie către virtuţi dacă noi înşine dobândim obiceiuri virtuoase? Sau nu suntem decât cei ce transmit pasiv natura pe care am primit-o şi asupra căreia nu avem nici o putere de a o modifica?" Răspunsul dat la aceste întrebări cuprinde respingerea de către Galton a teoriei lui Lamarck a transmiterii caracterelor dobândite: „În cazul în care comportamentul unui individ este transmis descendenţilor săi, potrivit lui Darwin, aceasta se întâmplă într-o foarte mică măsură, comportamentul respectiv fiind cu greu sau chiar deloc detectabil"[11].

Conform determinismului biologic al lui Galton, efectul educaţiei şi al mediului asupra îmbunătăţirii rasei era neglijabil, în vreme ce aparenţele psihice şi sociale ale individului erau de cele mai multe ori înşelătoare. „Adesea se obiectează", notează el în articolul său „Îmbunătăţirea ereditară" (1873), că „orice posibilitate de îmbunătăţire a rasei umane este absurdă şi iluzorie şi că, deşi investigaţia poate fi urmărită pentru satisfacţia unei dispoziţii ciudate, ea nu poate fi de o reală importanţă"[12]. Împotriva acestor obiecţii, Galton propunea un program de îmbunătăţire rasială „bazat întru totul pe ipoteza că doctrinele obişnuite ale eredităţii sunt, la modul general, perfect adevărate". Dezvoltând ideea necesităţii de a sincroniza morala cu ştiinţa, Galton aprecia nu numai importanţa eredităţii în determinarea vieţii indivizilor, raselor şi naţiunilor, dar şi meritul eugeniştilor, care „trebuie să judece fără milă în favoarea perpetuării raselor mai puternice, mai înţelepte şi mai morale"[13]. Îmbunătăţirea rasei, recomanda Galton, trebuie să devină o preocupare sistematică, o practică rituală, armonia eugenică a rasei putând fi restaurată în câteva generaţii. „Rezultatele anterioare", continua el,

> vor fi considerate insignifiante ca număr şi dezamăgitoare pentru cei ignoranţi care ar putea aştepta ca o rasă superioară să evolueze direct din masele amestecate ale omenirii într-o singură generaţie. Fără îndoială că aceasta este o absurditate; vor exista numeroase şi supărătoare cazuri de reversie, în prima şi a doua generaţie, dar atunci când nivelul celei de-a treia generaţii de oameni selectaţi va fi atins, rasa va începe să dea naştere unor indivizi al căror sânge e mai pur decât al primilor şi, după cinci sau şase generaţii, reversiile la tipul inferior vor fi rare[14].

Esenţială pentru această interpretare a îmbunătăţirii rasiale a fost, după cum sugera Angelique Richardson, „genealogia, istoria vieţii; consemnările istorice care pot suprascrie sau subscrie povestea pe care corpul uman o poate spune"[15]. Această concentrare exclusivă pe istoria individului, asupra originilor şi înaintaşilor săi, se repeta în mod curent de fiecare dată când corporalitatea subiecţilor eugenici era pusă sub semnul întrebării. Astfel, pentru eugenişti, corpul era sinteza eterogenă dintre prezent şi trecut, obiectul în care condiţiile biologice efemere ale prezentului intersectau traiectoriile anterioare ale moştenirii genetice.

După ce austriacul Karl Landsteiner a descoperit grupele sangvine (A, B, 0), în jurul anului 1900, microbiologul polonez Ludwik Hirszfeld a confirmat că procentajul grupelor sangvine în cadrul unei populaţii variază în funcţie de originile rasiale ale acesteia. Cei doi autori nu numai că au contribuit la apariţia serologiei ca disciplină destinată descifrării proprietăţilor chimice ale grupelor sangvine, în scopul îmbunătăţirii îngrijirii medicale (cum ar fi transfuziile de sânge) sau al descoperirii unor noi vaccinuri, ci au furnizat noi argumente pentru stabilirea legăturii dintre proprietăţile biologice ale sângelui şi imaginarul rasial. Ideea „rasei biochimice", aşa cum a numit-o Hirszfeld, a avut un ecou foarte larg, oferindu-le eugeniştilor o metodă în plus pentru clasificarea grupurilor umane prin mijloace biochimice mai precise decât acelea, destul de contestate, ale trăsăturilor antropometrice susţinute de antropologie[16].

Totodată, serologia a demonstrat că grupele sangvine erau moştenite după legile eredităţii formulate de Mendel, aceasta impregnând individul cu un atribut decisiv, care îl făcea impermeabil la influenţele interne sau externe. De vreme ce măsurătorile rasiale se dovediseră incapabile să răspundă definitiv la întrebarea istorică privind identitatea rasială, eugeniştii sperau că ereditatea şi serologia vor putea oferi certitudinea ştiinţifică necesară legitimării teoriilor unicităţii biologice. Rezultatul a fost un limbaj eugenic cu implicaţii extrem de importante în ceea ce priveşte înţelegerea teoriilor moderne despre naţiune şi rasă, mai ales a conflictului dintre natura eternă a sângelui şi impactul efemer al culturii şi istoriei.

Luând în considerare aceste descoperiri ale ştiinţelor naturale şi biologiei, nu este surprinzător că numeroşi oameni de ştiinţă aveau o aură demiurgică de creatori ai unei lumi cu valori noi şi cu o nouă morală. În locul modelului spiritual al identităţii oferit de religie putea fi ales unul nou, secular şi progresist, care remodela identitatea biologică oferită de ştiinţă şi eugenism. Aşa cum declara în 1903 secretarul Societăţii Zoologice din Londra, Peter Chalmers Mitchell, „în fiecare ţară, noul ordin al slujitorilor ştiinţei, în posturile de observaţie din laboratoarele lor, lucrează pentru viitorul umanităţii"[17]. În acest

sens, religia şi ştiinţa nu au fost două modalităţi antitetice de a înţelege omul; ele au fost complementare, cuplate într-o relaţie sinergică din care s-a format idealul eugenic al secolului XX.

Idealul eugenic

Eugenismul a îmbrăţişat acest etos scientist, aspirând să ofere o doxologie a dezvoltării rasiale ce urma să cuprindă întreaga lume, reconciliind diversele teorii ale specificului naţional printr-un angajament pentru un nou viitor. Cuplat cu perseverenţa intelectuală a eugeniştilor, acest etos scientist a transformat eugenismul, dintr-un discurs ştiinţific specializat, într-un subiect de interes public. Eugeniştii nu s-au considerat doar oameni de ştiinţă, în sensul îngust al cuvântului, ci şi apărătorii unui program intelectual şi cultural care urmărea să găsească un nou echilibru între detaşarea ştiinţifică şi activismul politic.

Nimeni nu ilustrează mai bine acest amestec de detaşare şi activism decât Francis Galton, „fondatorul credinţei eugenice"[18]. Asemenea multor altor oameni de ştiinţă din epoca victoriană, Galton a fost interesat de numeroase subiecte de studiu, de la geografie la frenologie, dobândindu-şi un renume şi ca inventator. Pasiunea pentru eugenism era însă centrală personalităţii sale enciclopedice. Fiind convins că ereditatea, şi nu influenţele mediului înconjurător, poate explica diferenţele rasiale, culturale şi sociale dintre populaţii, Galton a aplicat măsuri cantitative şi a cercetat trăsăturile variabile ale corpului uman pentru a explica diferenţele de clasă socială din societatea britanică.

În 1869, Galton publica *Geniul ereditar*, o carte care l-a făcut pe vărul său Charles Darwin să exclame: „Nu cred că am citit în viaţa mea o carte mai interesantă şi mai originală"[19]. Fără să se refere la eugenism în mod direct, cartea discută pe larg originile abilităţilor naturale ale omului şi diferitele posibilităţi de îmbunătăţire a rasei. Abia în 1883, în a sa *Cercetări asupra facultăţii umane şi a dezvoltării ei*, Galton abordează „diverse teme mai mult sau mai puţin legate de cultivarea rasei sau, cum am putea spune, de chestiuni «eugenice»". Aşa cum darwinismul a fost considerat o negare a rolului hegemonic al religiei şi a fixităţii biologice a speciei umane, eugenismul poate fi văzut ca sprijinind noţiunea de umanitate definită în termenii unei ierarhii a unor corpuri sociale distincte, unele mai bine înzestrate decât celelalte. Galton mărturisea:

> Ne dorim foarte mult un cuvânt care să exprime pe scurt această ştiinţă a îmbunătăţirii rasei, ştiinţă care nu se reduce sub nici o formă la chestiuni legate de împerecherea judicioasă, ci, mai ales în cazul oamenilor, ţine seama de toate influenţele care tind, oricât de puţin, să dea o mai bună şansă de a reuşi celor de o rasă sau sânge mai potrivit decât celor mai puţin potriviţi [...]. Cuvântul eugenism ar exprima cel mai bine ideea aceasta; el este cel puţin un cuvânt luminos şi mult mai general decât *viricultură*, pe care am încercat o dată să-l folosesc[20].

Crearea celei mai potrivite culturi sociale şi naţionale pentru fiecare individ în parte era o preocupare aparte pentru eugenişti, iar Galton a propus eugenismul ca metodă de revigorare a organismului naţional şi ameliorare a patologiilor sociale existente. Eugenismul era o nouă formă de cunoaştere biologică ce a susţinut de la bun început intervenţia directă a statului, atât în sfera publică, cât şi în cea privată. În numele protejării sănătăţii corpului naţiunii, eugeniştii au creat un discurs propriu despre sănătatea biologică şi socială, un discurs care făcea însă distincţie între membrii „potriviţi" şi cei „nepotriviţi" ai comunităţii. În textul său din 1895 asupra igienei rasiale, eugenistul german Alfred Ploetz aducea argumente împotriva acelor metode de selecţie socială care îi încurajează pe cei „slabi" să supravieţuiască şi să se reproducă. „Igiena individuală", afirma el, trebuie să se subordoneze „principiilor igienei rasiale"[21].

Soluţiile propuse atunci de eugenişti pentru îmbunătăţirea calităţii şi cantităţii indivizilor sănătoşi au fost integrate într-o reprezentare a eugenismului atât ca ştiinţă, cât şi ca o religie seculară. Galton subliniase ambele aspecte în mult lăudata sa definiţie a eugenismului din 1904. A venit timpul, afirma Galton, să punem fundaţia pentru o mai largă înţelegere a eugenismului. În primul rând, „eugenismul trebuie făcut cunoscut ca o preocupare academică", scria el. Eugeniştii se plângeau constant de publicul larg şi chiar de numeroşi oameni de ştiinţă, care încă trebuie convinşi de importanţa ştiinţifică a teoriilor îmbunătăţirii omului pe baze ereditare. Una dintre strategiile de convingere, continuă Galton, era aceea de a „recunoaşte eugenismul ca subiect a cărui dezvoltare practică merită o atenţie serioasă", şi anume convergenţa biologiei cu politica într-un program practic de inginerie socială. Şi atunci, folosind aceste realizări, se va putea introduce eugenismul „în conştiinţa naţională, asemenea unei noi religii"[22]. Luând în considerare preferinţa sa pentru elitele conducătoare, dezaprobarea sa instinctivă pentru clasele „inferioare" şi încrederea sa deplină în ereditate, religia eugenistă a lui Galton apărea mai mult ca o expresie a unui protecţionism tradiţional de clasă decât a unei abordări ştiinţifice.

În consecinţă, pentru Galton, eugenismul trebuie să aibă „pretenţii serioase de a deveni o doctrină religioasă a viitorului, mai ales că el completa opera naturii, asigurând reprezentarea umanităţii de către cele mai potrivite rase. Ceea ce natura face orbeşte, încet şi fără milă, omul poate face cu chibzuială, mai iute şi cu bunăvoinţă"[23]. Prin apropierea autorităţii religiei de eugenism,

Galton se încumeta să mediteze la ce ar fi religia fără un proiect divin, cerând în acelaşi timp ca eugenismul să fie văzut ca un partener serios pentru alte discipline ştiinţifice interesate de biologia umană, cum ar fi sociologia şi antropologia. În „Studii de eugenie", articol publicat în 1905, Galton îşi reiterează încrederea într-o teorie dinamică, modernizatoare, a îmbunătăţirii rasiale, privind eugenismul ca pe o nouă ontologie biologică. Întâmplător, acesta este şi textul ce a oferit definiţia concisă a eugenismului, care va deveni familiară, şi anume: „Eugenismul poate fi definit ca o ştiinţă care studiază acei factori sociali care influenţează, mental şi psihic, calităţile rasiale ale generaţiilor viitoare"[24].

Aşadar, ce înţelegea Galton prin caracterizarea eugenismului ca „religie a viitorului"? Ideea principală era că protecţia şi asistenţa socială, inclusiv filantropia şi acţiunile caritabile, s-au dezvoltat în detrimentul promovării calităţilor rasiale ale naţiunii şi că acest dezechilibru trebuie urgent remediat, mai cu seamă în ceea ce priveşte educaţia religioasă şi morală. Dar, fapt extrem de important, această filozofie eugenică se afirma printr-o viziune a regenerării atât a individului, cât şi a societăţii, o regenerare îndrumată de ştiinţă. Din această perspectivă, eugenismul nu încuraja implicarea publică a individului, aşa cum era ea susţinută de tradiţia liberală individualistă, ci, dimpotrivă, încuraja împlinirea aspiraţiilor individuale în cadrul colectiv. În acest sens, merită citat în întregime fragmentul din Galton:

> Eugenismul prelungeşte rolul filantropiei pentru generaţiile următoare; el îşi distribuie acţiunile mai larg decât înainte, adresându-se familiilor şi societăţilor în totalitatea lor; subliniază importanţa legământului marital, atrăgând atenţia în mod serios asupra calităţii probabile a viitorilor urmaşi. Interzice drastic orice formă de caritate sentimentală care este dăunătoare rasei, în vreme ce caută cu nerăbdare oportunităţi pentru fapte individuale generoase care să fie un înlocuitor pentru ceea ce el interzice. Eugenismul scoate în evidenţă relaţia de rudenie şi încurajează ferm dragostea şi interesul în familie şi rasă. Pe scurt, eugenismul este un crez viril, plin de speranţă, care face apel la cele mai nobile sentimente ale naturii noastre [umane][25].

Ceea ce face din definiţia eugenismului dată de Galton un document caracteristic al modernităţii este amestecul de patos ştiinţific şi constrângere religioasă. Dacă „secolul al XIX-lea a fost epoca de aur a dezvoltării unor noi dogme"[26], eugenismul a fost cu siguranţă una dintre acestea, sprijinindu-se pe autoritatea academică a ştiinţelor naturale, dar urmărind să formeze o teologie biologică a viitorului.

Idealul eugenic era prezentat simultan ca fiind atât ştiinţific, cât şi religios[27]. Unii eugenişti sperau să combine astfel eugenismul cu alte programe moderniste

de reînnoire culturală. De pildă, în primul volum al revistei *The Eugenics Review*, Maximilian Mügge îl asociază pe Francis Galton cu Friedrich Nietzsche: dacă primului „îi revenea onoarea de a fonda *ştiinţa eugeniei*", celui de-al doilea „îi revenea onoarea de a fonda religia eugeniei"[28]. O afirmaţie şi mai categorică face un alt eugenist britanic, Caleb Saleeby, care declara fără echivoc că eugenismul este „o ştiinţă şi o religie totodată, ce se bazează pe legile vieţii, despre care consideră că formează fundamentul societăţii"[29]. Saleeby era convins că eugenismul le poate permite adepţilor ideilor de îmbunătăţire biologică a naţiunii să determine un anumit grad de reciprocitate între terminologia ştiinţifică cerută de teorie şi limbajul renaşterii spirituale pe care îl foloseau. „Dacă lupta pentru perfecţiunea individuală este să fie religioasă", conchidea Saleeby, „cu siguranţă lupta pentru perfecţiune rasială, cu mult mai puţin egoistă, este la fel"[30].

Vocabularul eugenic care reiese din aceste afirmaţii conţine o viziune utopică distinctă, o viziune care nu este numai biologică, ci şi religioasă şi istorică. După cum spunea Edgar Schuster, primul care a primit bursa Francis Galton de cercetare în eugenie naţională la Universitatea din Londra:

> Cea mai importantă sarcină care stă în faţa apostolilor eugenismului este diseminarea idealului eugenic. Prin aceasta se înţelege coordonarea sentimentelor, aspiraţiilor şi dorinţelor, pe baza dreptei aprecieri a valorilor morale şi sociale, care îi vor conduce pe cei care le împărtăşesc să abordeze bucuroşi, cu înţelepciune şi cu un simţ al responsabilităţii datoriile şi privilegiile ce decurg din căsătorie şi din calitatea de părinte[31].

În multe privinţe, naşterea eugenismului a reflectat preocupările lui Galton referitoare la evoluţia societăţii britanice. Pe de altă parte însă, eugenismul era o teorie pentru o schimbare ce se dorea mult mai largă, chiar universală. În întreaga lume, diverse grupuri de medici, biologi, sociologi şi reformatori ai sistemului de sănătate au privit eugenismul nu numai ca pe un corpus de idei ştiinţifice, ci şi ca pe o comunitate ştiinţifică. Societatea Internaţională pentru Igienă Rasială – fondată de Alfred Ploetz în 1907, societaţe care l-a numit pe Galton vicepreşedinte – a încurajat această credinţă. Societatea urmărea dezvoltarea „biologiei ştiinţifice, rasiale şi sociale, inclusiv igiena rasială şi socială", şi aplica principiile, mai înainte de toate, membrilor săi,

> care doresc să-şi trăiască viaţa conform principiilor Societăţii – în primul rând, prin efortul neprecupeţit de a-şi păstra în bune condiţii corpul şi spiritul; în al doilea rând, prin angajamentul fiecăruia de a fi cu desăvârşire convins în privinţa căsătoriei, potrivit directivelor Societăţii, dacă sunt potriviţi pentru aceasta, iar

dacă nu, să rămână necăsătoriţi sau să se abţină de la a avea copii ; şi în al treilea rând, prin promovarea bunăstării individuale şi rasiale ale generaţiilor următoare[32].

Măsura în care eugenismul s-a răspândit treptat dincolo de limitele mediului academic britanic este ilustrată de Galton în conferinţa sa intitulată „Probabilitatea ca bază a eugenismului". Ţinută la Universitatea din Oxford în 1907, această conferinţă a fost imediat tradusă în limba maghiară, oferind astfel un exemplu elocvent de internaţionalizare a teoriilor eugeniste ale lui Galton[33]. Această conferinţă este însă importantă şi dintr-un alt motiv : Galton era preocupat de reafirmarea sprijinului său pentru biometrie, un set de metode statistice pe care studentul său Karl Pearson îl aplicase la studiul problemelor biologice (în special al evoluţiei şi eredităţii).

Sprijinul lui Galton pentru biometrie ilustrează credinţa sa fermă în cultivarea abilităţilor, talentelor şi facultăţilor individuale ; dar, în egală măsură, era preocupat şi de problemele morale şi religioase legate de eugenism. El credea că vremea eugenismului nu a venit încă. Într-un mod vizionar, trăgea următoarea concluzie :

> Considerând că opinia publică se ghidează după sentimentul a ceea ce serveşte mai bine societatea ca întreg, este firesc să ne aşteptăm ca ea să îmbrăţişeze eugenismul atunci când vor exista suficiente dovezi pentru a face clar tuturor adevărul pe care acesta se bazează. Acel moment încă nu a venit. Cei care studiază fenomenul ştiu destul de multe pentru a nu avea nici o îndoială în privinţa rezultatelor generale, dar tot nu este suficient cunoscut din punct de vedere cantitativ pentru a justifica o legislaţie sau alte acţiuni care se întreprind doar în cazuri extreme. Continuarea studiilor este necesară în perioada următoare, iar ritmul nu trebuie grăbit. Când plenitudinea informaţiei dorite va fi atinsă, atunci şi numai atunci va fi momentul potrivit pentru a declara „jihadul" sau războiul sfânt împotriva obiceiurilor şi prejudecăţilor care afectează calităţile fizice şi morale ale rasei noastre[34].

Acesta este mesajul filozofiei eugenice a lui Galton, pentru care preocuparea publicului larg şi investigaţia ştiinţifică nu numai că sunt strâns legate, dar, în multe privinţe, întregul edificiu al punerii în practică a eugenismului se sprijină pe răspândirea cât mai largă a cunoştinţelor despre îmbunătăţirea rasială. Totuşi, aşa cum mulţi eugenişti recunoşteau, nu era deloc simplă trecerea de la considerarea eugenismului drept o „problemă ştiinţifică" la iniţierea „războiului sfânt" al introducerii eugenismului în societate.

Primejdia degenerării

Dedicându-i, în 1892, criminologului italian Cesare Lombroso celebra critică modernistă împotriva degenerării, Max Nordau îi reamintea acestuia că

> degeneraţii nu sunt întotdeauna criminali, prostituate, anarhişti sau nebuni declaraţi ; ei sunt adesea scriitori şi artişti. Aceştia din urmă prezintă aceleaşi trăsături intelectuale - adesea chiar şi somatice - ca şi membrii aceleiaşi familii antropologice care îşi satisfac instinctele nesănătoase cu cuţitul asasinului sau cu bomba anarhistului, în loc de creion sau stilou[35].

Caracterizând sfârşitul de secol european şi mai ales Franţa în termenii unei decadenţe generalizate, Nordau a dat teoriilor moderniste ale dezrădăcinării şi fragmentării un nou înţeles. El recunoştea întru totul această situaţie când afirma că civilizaţia occidentală este condamnată să dispară. „În zilele noastre", scria el, „a încolţit în cele mai avansate minţi presimţirea vagă a unui Amurg al Naţiunilor, un amurg în care toţi sorii şi toate stelele scapătă, iar omenirea, cu toate instituţiile şi creaţiile sale, piere în mijlocul unei lumi în agonie"[36]. Dar din vestigiile lumii vechi se va naşte o lume nouă, după cum nota Roger Griffin, ca „un proces organic în care degenerarea este preludiul regenerării, în care ceea ce este vechi continuă într-o nouă formă"[37].

Viziunea apocaliptică a lui Nordau reflecta preocuparea multor eugenişti faţă de presupusa deteriorare rasială a naţiunilor europene. Cu doar câţiva ani mai devreme, în lucrarea *Degenerarea : un capitol al darwinismului*, Edwin Ray Lankester îşi prezentase teoria evoluţionistă a degenerării, insistând asupra naturii parazite a societăţii contemporane, despre care credea - într-o manieră darwinistă - că „poate fi definită ca o schimbare graduală a structurii prin care organismul se adaptează la o viaţă *mai puţin* variată şi *mai puţin* complexă"[38]. Exaltarea moştenirii genetice şi a patrimoniului ereditar devenise un subiect favorit pentru propaganda eugenică. Unii autori au subliniat degenerarea într-o varietate de contexte istorice, universalizând-o. Antropologul şi eugenistul italian Giuseppe Sergi, de pildă, vedea degenerarea ca pe o condiţie umană prevalentă, de vreme ce tot mai mulţi indivizi „supravieţuiesc luptei pentru existenţă", trăind în „condiţii inferioare" şi afişând semnele fizice ale „inferiorităţii" lor[39]. Accentul pus de Sergi pe specificitatea degenerării ca semn al condiţiei moderne a avut ecou printre eugeniştii din întreaga Europă.

În 1891, doctorul german Wilhelm Schallmayer, unul dintre fondatorii mişcării germane de igienă rasială, publică *Despre iminenta degenerare fizică*

a civilizaţiei umane şi naţionalizarea profesiei medicale, un text pe care Sheila Faith Weiss l-a descris ca fiind „primul tratat de eugenism publicat în Germania"[40]. Schallmayer explică efectele negative pe care civilizaţia modernă le are asupra naturii organice a umanităţii[41]. Prin expertiza sa medicală, prin cunoaşterea ştiinţifică şi instituţiile sale penale şi corective – cu alte cuvinte, raţionalitatea normativă a statului –, ştiinţa modernă nu a făcut decât să contribuie la patologizarea societăţii. Înţelegând degenerarea în termeni medicali şi epistemici şi situând-o în interstiţiul dintre putere şi cunoaştere, Schallmayer se înscrie în discursul modern şi în practica eredităţii şi a eugenismului. Cei pe care abordarea ştiinţifică a degenerării tindea să-i marginalizeze şi să-i penalizeze erau cei „nepotriviţi", indivizii „nevrednici", care sunt consideraţi o piedică în calea îmbunătăţirii rasei.

Alcoolismul este exemplul cel mai elocvent pentru acest mod de gândire eugenică. Opiniile cu privire la sănătate şi reformele sociale erau împărţite între cei care explicau degenerarea în termenii unui mediu social nepotrivit şi cei care o înţelegeau drept o cauză a înclinaţiei ereditare. Eugeniştii au adoptat în mare măsură cea din urmă variantă, încurajând abstinenţa, şi nu doar de dragul sănătăţii individuale, ci şi pentru asigurarea supravieţuirii rasiale a viitoarelor generaţii. La al IX-lea Congres internaţional împotriva alcoolismului ţinut la Bremen în 1903, atât Alfred Ploetz, cât şi Ernst Rüdin au condamnat vehement consumul de alcool, contestând alte păreri ce ţineau de interpretarea care pornea de la mediul social a acestui subiect. Ei propuneau igiena rasială drept tehnologia cea mai potrivită pentru protejarea atât a individului, cât şi a comunităţii de pericolul degenerării[42].

Discutând relaţia dintre mediu şi ereditate, Karl Pearson argumenta şi el, în *Probleme ale eugenismului practic*, că „încercările de îmbunătăţire rasială a naţiunii doar prin reforme de *mediu*, prin îndepărtarea copilului şi mamei din mediul (social) nesănătos şi asigurarea celor slabi şi în suferinţă" au eşuat[43]. Diagnosticul său era pesimist: „Ne aflăm, ca rasă, în situaţia de a ne confrunta cu sinuciderea rasială; privim cu îngrijorare cum se pierde stabilitatea rasială anterioară şi robusteţea noastră naţională"[44].

Dar eugenismul a oferit un antidot la degenerarea biologică. „Selecţia artificială", nota Sergi, „înseamnă regenerare"[45]. Teme eugenice precum reîntinerirea şi îmbunătăţirea erau invocate ca soluţii pentru degenerarea rasială şi socială, ele promovând o suprapunere a protecţiei corpului individual cu cea a corpului naţiunii. Încă din anul 1904, eugenistul spaniol Enrique Madrazo a propus crearea unui Centru pentru Protecţia Rasei, expunându-şi convingerea că „ţine de obiectivul nostru să ajungem a fi capabili să purificăm corpul şi sufletul speciei umane, astfel încât să înlăturăm petele întunecate care azi ne

îngrijorează existenţa". De altfel, Madrazo accentuează dimensiunea ştiinţifică seculară a programului său eugenic. „Idealul religios", explica el, „trebuie să fie substituit de cel al ştiinţei; cu alte cuvinte, idealul sentimental trebuie să fie substituit cu un ideal al raţiunii, ceea ce, de altfel, s-a înfăptuit deja în acele societăţi care se află în avangarda culturii"[46]. Acest amestec de ştiinţă şi religie reprezintă pentru Madrazo noul ideal eugenic, care în cele din urmă va transforma şi moderniza Spania.

Fiind un conglomerat de idei sociale, biologice şi culturale, eugenismul s-a concentrat pe redefinirea individului şi a comunităţii naţionale, redefinire bazată pe legile ştiinţifice ale selecţiei naturale şi ale eredităţii. În majoritatea cazurilor, eugenismul se baza pe intervenţia statului pentru a asigura succesul programului său de reîntinerire biologică. Astfel, Galton, Ploetz, Madrazo şi alţi eugenişti contemporani lor credeau cu tărie că funcţiile de reglementare ale statului modern trebuie să asigure nu numai controlul şi disciplina socială, ci şi mecanismele care să le permită indivizilor „valoroşi" din punct de vedere rasial să se dezvolte şi să se înmulţească într-o măsură cât mai mare. În aceste condiţii, Pearson, de pildă, credea că eugeniştii au două opţiuni: ei pot „să urmeze cursul facil al apelului la sentimentele populaţiei şi la emoţiile umane, caz în care se vor bucura, ca orice efort filantropic, de un interes imediat, vor avea succes şi vor fi la modă, însă nu vor ajuta deloc evoluţia rasială". Sau, dimpotrivă, pot „alege calea mai grea de a accepta legile care guvernează masele umane, de a crea astfel o ştiinţă care să impună şi o artă eugenică"[47].

Aceste îngrijorări cu privire la diminuarea calităţilor rasiale erau amplificate de spectrul degenerării fizice. În Marea Britanie, războiul burilor din 1899-1902 a produs îngrijorarea opiniei publice. La aceasta se adăuga şi impresia generală că populaţia britanică a început să scadă numeric. De fapt, comentariile nu erau departe de realitate, de vreme ce rata naşterilor scăzuse cu mai bine de jumătate între 1871 şi 1914[48]. Autori precum socialistul Sidney Webb, în lucrarea *Declinul natalităţii* (1907), sau eugenistul Ethel Elderton, în *Raport asupra ratei natalităţii în Anglia* (1914), confirmau predicţiile sumbre ale declinului social[49]. De aceea, nu este surprinzător faptul că în 1903 se înfiinţează Comitetul Interdepartamental al Deteriorării Fizice, acesta reflectând îngrijorarea publicului şi a oficialităţilor în privinţa degenerării naţionale[50]. Aceste circumstanţe biologice nefaste nu erau rezervate nicidecum doar Marii Britanii.

Discuţii despre degenerare apăruseră în Europa încă de la jumătatea secolului, după apariţia *Tratatului de degenerare morală, intelectuală şi fizică a speciei umane* al psihiatrului francez Bénédict Augustin Morel sau, mai apoi, după apariţia lucrării psihologului francez Théodule Ribot *Ereditatea: un studiu psihologic al fenomenelor, legilor, cauzelor şi consecinţelor sale*. După cum a

sugerat Daniel Pick, aceste abordări erau întemeiate pe „noţiuni precum atavism, regresie, recidivă, transgresiune şi declin într-un context european adesea identificat cu epoca prin excelenţă a evoluţiei, progresului, optimismului şi îmbunătăţirii"[51]. Nu numai psihiatria franceză a oferit motive de îngrijorare în privinţa degenerării, dar şi antropologia criminalistică italiană. În numeroase lucrări, printre care *Omul criminal* (1875) sau *Omul delincvent* (1876), criminalistul Cesare Lombroso a transformat criminalul într-un exemplu de deviere şi degenerare[52]. La confluenţa acestor demersuri intelectuale s-a aflat nevoia de a privi corpul uman drept obiect de studiu supus cunoaşterii şi reglementării ştiinţifice. Eugeniştii au adoptat multe dintre aceste argumente în cruciada lor pentru îmbunătăţire rasială. Astfel, presupusa degenerare biologică a diferitelor categorii de indivizi (alcoolici, sifilitici, tuberculoşi etc.) devenea tot mai importantă în discursul privind supravieţuirea naţională[53].

Doctorul englez Robert Rentoul insista în lucrarea sa din 1903 *Sterilizarea, propusă pentru unii degeneraţi mental şi psihic* şi în cea din 1906 *Cultura rasei sau sinuciderea rasei ?* că „rasa albă" este în primejdie din cauza ratei scăzute a natalităţii în rândul claselor superioare (faţă de o rată crescută în rândul claselor inferioare), din cauza căsătoriilor interrasiale şi a creşterii numărului de debili mental şi de elemente antisociale. „Am evitat să consider chestiunea mediului o cauză a degenerării ; ereditatea este cauza principală"[54], sublinia Retoul. Din vocabularul social aflat la îndemâna eugeniştilor pentru a exprima preocuparea lor faţă de numărul tot mai mare de elemente „slabe" din societate, o expresie folosită în mod constant era aceea de program guvernamental de asistenţă socială sau de protecţie socială, acestea fiind puse sub semnul întrebării datorită faptului că permiteau celor „slabi" să supravieţuiască slăbind prin aceasta societatea în întregul ei. Eugenismul negativ era astfel considerat cea mai bună metodă de încetinire a degenerării rasiale. Havelock Ellis împărtăşea şi el aceste idei atunci când, comentând debilitatea mentală, afirma că, „prin educaţia specială a debililor, prin internarea lor în instituţii sau colonii şi prin sacrificarea voluntară a puterii de procreare a acelora dintre ei care sunt capabili să trăiască în societate vom putea fi capabili, doar într-o singură generaţie, să înlăturăm în cea mai mare măsură una dintre cele mai serioase şi împovărătoare maladii ale civilizaţiei noastre, şi astfel să lucrăm energic pentru regenerarea rasei"[55]. În Germania, împreună cu dramaturgul Gerhart Hauptmann, Alfred Ploetz a înfiinţat Liga Revigorării Rasei, încă din 1879, cu scopul de a reda naţiunii germane vigoarea ei rasială[56]. Douăzeci de ani mai târziu, cu câţiva ani înainte ca Ploetz să publice tratatul său despre igiena rasială, Hauptmann va descrie tribulaţiile scientismului şi ale noii morale biologice ce se făceau simţite în Germania la sfârşitul secolului în drama sa *În amurg* (1889), text care poate fi considerat „prima afirmare importantă a biologiei rasiale în Germania"[57].

Fie că era vorba despre opere literare sau lucrări ştiinţifice, în jurul anului 1900 exista o tot mai mare anxietate în privinţa degenerării fizice a naţiunilor. Unii autori, precum Giuseppe Sergi, discutau despre degenerarea unor entităţi istorice şi culturale, cum ar fi „rasa latină"[58]. Pentru alţii, degenerarea era însoţită de formularea unor strategii retorice, instituţionale şi disciplinare de protecţionism social şi rasial. La acest nivel însă, declinul rasial era în mod conştient politizat. Astfel, dacă în Germania discuţia despre degenerare contribuia la însufleţirea ideologiilor conservatoare şi de extremă dreaptă, în Franţa, dimpotrivă, cei mai vocali apărători ai rasei proveneau din stânga revoluţionară. Susţinătorul controlului natalităţii, anarhistul Paul Robin, plasa problema fertilităţii claselor inferioare în centrul programului său neo-maltusian de reîntinerire rasială. Dacă autori precum George Sorel sau Charles Péguy susţineau regenerarea Franţei din patriotism sau în numele tradiţiei creştine[59], Robin prefera o planificare raţională a maternităţii. În 1896, Robin fondează Liga pentru Regenerare Umană şi organul său de presă *Régénération*, bazat pe un program de îmbunătăţire rasială pe care deja îl schiţase în 1878 în *Chestiunea sexuală*, ce poate fi considerată cel mai radical manifest al eugenismului anarhic. Iată un exemplu tipic din discursul lui Robin despre controlul ştiinţific al reproducerii umane şi implicaţiile lui sociale :

> O, voi care vă numiţi proletari (cu alte cuvinte, făcători de copii), voi care sunteţi striviţi de excesul de muncă, voi care aveţi case sărăcăcioase, sunteţi îmbrăcaţi în zdrenţe, prost hrăniţi, dacă vă daţi seama de durerile voastre, dacă aspiraţi la lucruri a căror posesie v-ar permite să luptaţi împotriva tiraniei, atât de bine organizată de opresorii voştri, nu vă împovăraţi cu un număr mare de fiinţe mai debile, mai puternice decât voi ! Nu vă împovăraţi cu copii ! [...] O asemenea prudenţă este necesară în bătălia zilnică industrială aşa cum este şi în lupta violentă de zi cu zi, foarte aproape de noi, a revoluţiei sociale[60].

Opunându-se altor eugenişti care încercau să-i încurajeze pe cei săraci să-şi limiteze reproducerea pentru a contracara efectele negative ale modernităţii, Robin pleda pentru un control al natalităţii prin care săracii ar fi putut, de fapt, să controleze dinamica internă a schimbării sociale. La fel şi discipolul său spaniol, Luis Bulffi, atrăgea atenţia în primul număr al revistei *Salud y Fuerza* din 1904 că scopul eugenismului este

> să facă disponibile datele biologice şi ştiinţifice, astfel încât viitoarele generaţii să nu fie ca a noastră şi ca aceea care este pe cale să se nască, să nu fie rezultatul unor pasiuni grăbite sau a unor întâlniri sexuale întâmplătoare. Dimpotrivă, ele

trebuie să fie rezultatul unor decizii responsabile a unor părinţi sănătoşi, cu trupuri şi minţi viguroase şi care sunt întru totul conştienţi de sarcina pe care o preiau[61].

Controlul reproducerii era cheia regenerării sociale şi biologice. Că acest lucru era adevărat se poate vedea din modul în care s-a dezvoltat discursul despre degenerare în Europa de Est. În 1874, Alexandru Sutzu, fondatorul psihiatriei din România, stabilea relaţia nemijlocită dintre ereditate şi degenerarea naţiunilor[62], în vreme ce, în 1876, dermatologul Mihail Petrini-Galaţi mergea şi mai departe în lucrarea *Filosofia medicală. Despre ameliorațiunea rasei umane*, susţinând că membrii comunităţii care suferă de boli ereditare trebuie să fie descurajaţi să se reproducă[63]. Alţi intelectuali din est, precum doctorul sârb Mladen Jojkić, ofereau o explicaţie istorică degenerării naţionale din vremea lor, învinuind secolele de dominaţie otomană pentru încălcarea fără remuşcări a drepturilor comunităţilor sârbe şi împiedicarea dezvoltării lor biologice[64].

Sociologul ceh Břetislav Foustka, pe de altă parte, a integrat chestiunea degenerării naţionale în cadrul mai larg al idealului de umanitate, oferind un sens nou unei ordini garantate biologic şi unui scop moral[65]. În lucrarea sa din 1907 *Abstinenţa ca o problemă culturală cu o privire aparte către naţionalităţile din Austria*, Foustka mergea mai departe pe ideea rezistenţei la decădere şi degenerare printr-un program extensiv de renaştere: „Toată lumea doreşte regenerare; şi nu doar o regenerare politică, etică sau religioasă, ci şi biologică"[66].

În cadrul culturii igienice ce se forma la începutul secolului XX, „clasele inferioare" şi „indivizii inferiori" se găseau deopotrivă în postura de a fi marginalizaţi şi celebraţi, aceasta transformând profund nu numai reprezentările societăţii şi ale naţiunii în privinţa calităţilor lor rasiale, dar chiar şi discursul eugenic însuşi. Aşa cum avertizase Saleeby în *Metode de regenerare rasială* (1911), „trebuie reţinut că nu trebuie să ridicăm sau să regenerăm rasa doar prin curăţarea ei de elementele bolnave, oricât de necesar şi dezirabil ar fi aceasta"[67]. Cu puţine, dar notabile excepţii, eugeniştii nu erau interesaţi de salvarea celor socotiţi „slabi" şi „bolnavi", preferând în schimb să idealizeze corpul sănătos al naţiunii şi al rasei. Evoluţia eugenismului a fost diferită în fiecare ţară, cum ar fi Marea Britanie, Franţa, Germania, România sau Spania, aşa cum s-a afirmat adesea[68], dar biologizarea identităţii naţionale propusă de eugenişti era în mod fundamental aceeaşi în întreaga Europă, şi anume dorinţa de a îmbunătăţi calitatea biologică populaţiei prin controlul reproducerii[69]. În acest fel, practici eugenice negative, precum sterilizarea, sinonime cu totala încălcare a libertăţilor individuale, au putut fi alăturate idealului unei comunităţi naţionale sănătoase.

Internaţionalizarea eugenismului

Internaţionalizarea eugenismului a permis absorbţia sa rapidă în contextul naţional şi regional. Nemaifiind un idiom exclusivist, eugenismul devine parte a discursului european despre viitorul rasial al naţiunii. În 1901, în Transilvania, medicul sas Heinrich Siegmund a publicat prima carte despre igiena rasială din Europa de Est, adoptând eugenismul ca politică de control social şi biologic, în serviciul instituţiilor importante ale saşilor, Biserica şi familia[70]. În 1905 a fost inaugurată prima catedră de eugenism, la Universitatea din Londra, catedră a cărei misiune era de a „avansa în studiul exact a ceea ce se numeşte *eugenism naţional*", aşa cum intenţionase Galton. Acest concept era definit prin „influenţele care sunt controlabile din punct de vedere social şi de care depinde *starea* naţiunii. Există două tipuri de influenţe: (1) cele care afectează rasa însăşi şi (2) cele care afectează sănătatea ei"[71]. Bineînţeles, eugenismul era deschis la multiple interpretări. Astfel, deşi eugeniştii francezi, români, italieni şi spanioli subliniau contextul social, măsurile de igienă socială şi protecţia mamei şi a copilului (de exemplu, puericultura franceză), alte interpretări insistau pe protecţia rasială (în Germania, ţările scandinave şi ţările baltice). Toate aceste adaptări eugenice la caracterul specific al fiecărei ţări au fost posibile în cadrul aceleiaşi naraţiuni moderniste a îmbunătăţirii naţionale.

În primul număr al revistei *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie*, Alfred Ploetz s-a străduit să întemeieze igiena rasială ca disciplină de sine stătătoare[72], spre a nu rămâne o subdisciplină a igienei sociale, aşa cum sugerase Alfred Grotjahn[73]. După Ploetz, Schallmayer şi alţii din jurul lor, igiena rasială era preocupată exclusiv de calităţile ereditare ale populaţiei, iar scopul său era dublu: să sporească şi să încurajeze indivizii „superiori" din punct de vedere ereditar şi să-i reducă – dacă eliminarea nu era posibilă – pe cei consideraţi indezirabili. Spre deosebire de igiena socială, care se concentrează pe protejarea calităţilor ereditare *existente*, igiena rasială era orientată spre *viitor*, cu scopul declarat de a crea o nouă comunitate rasială.

În 1908, o altă figură proeminentă a eugenismului european, norvegianul Jon Alfred Mjøen, împărţea igiena rasială în trei secţiuni tematice. Prima era dedicată măsurilor negative pentru „diminuarea elementelor rasiale nedorite", şi anume „segregarea permanentă a recidiviştilor în colonii de muncă şi sterilizarea celor nepotriviţi". A doua se ocupa de măsurile pozitive, „cu scopul de a mări valoarea elementelor rasiale", ea incluzând „colonizarea internă selectivă cu strategii pentru diminuarea mişcării populaţiei de la sate la oraşe", „introducerea biologiei umane în programele şcolare şi universitare"

şi „propaganda controlată la nivel central pentru cunoaşterea informaţiilor despre reîmprospătarea, sănătatea şi alimentaţia populaţiei şi crearea unui birou de informaţii despre problemele igienei rasiale". În fine, a treia secţiune era numită de Mjøen „igiena rasială profilactică (protejarea copiilor nenăscuţi)", constând în campanii „împotriva otrăvurilor rasiale, bolilor venerice, narcoticelor etc.; certificate prenupţiale, descurajarea căsătoriilor între rase puţin înrudite; evaluarea biologică a întregii populaţii; controlul imigraţiei bazat pe standarde biologice şi puterea de a preveni intrarea în ţară a celor nedoriţi"[74].

Aceste încercări terminologice au apărut în perioada de instituţionalizare şi profesionalizare a eugenismului. Încurajată de receptarea ideilor lui Galton în Marea Britanie, în 1907 a luat fiinţă la Londra Societatea de Educaţie Eugenică. În alte ţări, exemplul a fost urmat curând – de pildă, Societatea Suedeză pentru Igiena Rasei a fost fondată în 1909, eugeniştii americani, care înfiinţaseră deja în 1904 Centrul de Evoluţie experimentală la Cold Spring Harbor, pun bazele Biroului de Înregistrări Eugenice în 1910. Aceste eforturi incipiente de a populariza eugenismul în Europa şi Statele Unite au produs într-adevăr ceea ce Galton anticipase, şi anume recunoaşterea eugenismului ca „subiect a cărui dezvoltare practică merită o atenţie serioasă". Societatea Franceză de Eugenism a fost înfiinţată în 1912; în 1913, cehii au fondat „o instituţie pentru cercetarea eugenismului", iar în cadrul Societăţii de Sociologie de la Viena a fost înfiinţată o secţiune de biologie socială şi eugenism[75], urmată la scurt timp de Societatea Maghiară de Eugenism în 1914[76]. De asemenea, tot în 1914 s-a constituit şi un Comitet Italian de Eugenism în cadrul Societăţii de Antropologie din Roma[77]. La acea vreme, Societatea Germană de Igienă Rasială, fondată în 1905, era deja serios implicată în răspândirea eugenismului în opinia publică din ţară şi din străinătate, după cum demonstrează participarea ei la Expoziţia de Igienă organizată în Dresda în 1911[78].

Cu această ocazie, Ploetz a definit igiena rasială „calitativă" în opoziţie cu cea „cantitativă". Pe de o parte, igiena rasială „calitativă" se referă, pe scurt, la: a) rata natalităţii, atât la nivelul general al populaţiei, cât şi la nivel individual; b) rata mortalităţii; c) excedentul de populaţie în relaţie cu lupta pentru existenţă rasială. Pe de altă parte, eugenismul „cantitativ" se referă în primul rând la: a) selecţie, şi ea împărţită în patru categorii – 1) eliminarea nonselectivă prin moarte sau infertilitate, 2) eliminarea selectivă şi eliminarea celor neproductivi, 3) eliminarea contra-selectivă, prin război, de pildă, şi 4) selecţia contra-selectivă, cum ar fi, de exemplu, căsătoria între doi oameni orbi. Apoi urmează celelalte elemente ale eugenismului „cantitativ": b) igiena reproducerii (eugenismul lui Galton se consideră că ar aparţine acestei categorii); c) grija rasială individuală în relaţie cu capacitatea de reproducere; şi, în fine, d) grija rasială cu privire la abilităţile psihice şi mentale[79].

O expresie a răspândirii geografice remarcabile a ideilor eugenismului este o altă conferinţă organizată în 1911 la Budapesta de către intelectualii radicali grupaţi în Societatea de Sociologie foarte prezenţi în paginile revistei *Huszadik Század*[80]. Conferinţa a fost nu numai ştiinţifică, dar şi socio-politică, ea ilustrând mai mult decât aspiraţiile unei noi generaţii de intelectuali maghiari de a se ridica la nivelul noilor cercetări din ştiinţele sociale şi naturale, aşa cum erau ele înaintea Primului Război Mondial. Pentru ei, şi nu numai, eugenismul era mecanismul capabil să decodeze neajunsurile care împiedicau progresul statului şi al societăţii maghiare. Dezbaterea avea o dublă semnificaţie: pe de o parte, dădea adepţilor eugenismului din Ungaria oportunitatea de a-şi sistematiza ideile despre ereditate şi de a formula un program comun de igienă şi igienă rasială; pe de altă parte, aducea o nouă direcţie în cadrul discuţiei generale despre transformările sociale şi politice care erau caracteristice evoluţiei gândirii politice de la începutul secolului XX[81].

Doctorul József Madzsar fixase cadrul teoretic al conferinţei într-un articol din 1910 intitulat „Eugenism practic"[82]. Factorii ereditari, susţinea Madzsar, au o importanţă covârşitoare pentru crearea unui individ sănătos, iar biometria poate ajuta la explicarea modului în care anumite trăsături ereditare sunt transmise de la o generaţie la alta şi cum diferă ele în funcţie de plaja lor de variaţie. Madzsar era şi mai critic în abordarea măsurilor igienice şi a corecţiilor sociale încercate de stat şi de instituţiile acestuia, măsuri despre care considera că sunt împotriva „scopurilor selecţiei naturale". Madzsar s-a opus asistenţei publice şi reformelor medicale generalizate, bazate pe principiile umanitariste. „Forma actuală a filantropiei sociale", afirma el, „este chiar mai periculoasă, deoarece în majoritatea cazurilor împiedică dispariţia elementelor celor mai împovărătoare şi mai periculoase pentru societate şi chiar încurajează proliferarea lor"[83].

Radicalismul biologic al lui Madzsar mergea mai departe decât o simplă critică a politicilor de asistenţă socială, mai ales când acesta sugera măsuri radicale de eugenism negativ, inclusiv sterilizarea. Invocând argumentul lui Platon din *Republica*, conform căruia „infirmii ar trebui izgoniţi din cetate", Madzsar susţinea eradicarea filantropiei sociale din societatea contemporană. Eugeniştii, continua el, trebuie să reziste scrupulelor „pseudoumaniste" şi „cel puţin să urmărească scopul prevenirii proliferării celor nepotriviţi şi promovării celor potriviţi". În acest context, statul era învestit cu prerogative biologice. Şi, într-adevăr, potrivit lui Madzsar, „dacă statul are dreptul să lipsească cetăţenii de libertate, de viaţă chiar, el are fără îndoială şi dreptul să sterilizeze, mai ales când sterilizarea poate fi înfăptuită fără orice altă consecinţă neplăcută pentru individul în cauză"[84]. În cele din urmă, cerea ca statul modern să urmărească purificarea corpului său rasial printr-un control eugenic al populaţiei.

Conform unui alt participant la respectiva conferinţă, biologul István Apáthy, degenerarea era mai degrabă ereditară decât cauzată de factori externi: „Procesul cunoscut drept degenerare rasială este de fapt o boală specifică speciilor, o maladie care poate fi tratată prin metode speciale deosebite". Bun cunoscător al teoriilor ereditare şi adept al planurilor de igienă preventivă, Apáthy se folosea de aceste surse de inspiraţie pentru a căuta noi „metode speciale" de combatere a „maladiei" degenerării moderne. Astfel, continuă el, „igiena publică este preocupată de îmbunătăţirea condiţiilor vieţii sociale şi a sănătăţii publice; igiena rasială luptă împotriva anumitor maladii care pun în primejdie nu numai supravieţuirea unor indivizi izolaţi, ci şi supravieţuirea întregii specii". De aceea, ştiinţa igienei este necesar să fie adaptată la provocările eugenismului, mai ales că programele igienice caritabile au drept consecinţă proliferarea celor „nepotriviţi". Astfel, importanţa eugenismului pentru îmbunătăţirea condiţiilor de igienă socială şi rasială era deosebită. Aşa cum explica Apáthy:

> Eforturile celor două ştiinţe sunt în mare parte similare; mai mult, îmbunătăţirea igienei publice este una dintre metodele utilizate de igiena rasială. Totuşi, aceasta din urmă a adoptat metode care derivă şi din sociologie, pe de o parte, şi din etică, pe de alta; dar în cele din urmă ea a adoptat în întregime metoda specifică biologiei. Această metodă constă în selecţia deliberată a acelor elemente care protejează rasa şi în împiedicarea reproducerii unor indivizi care pot avea un efect vătămător asupra viitoarelor generaţii[85].

Asemenea lui Madzsar, Apáthy a înţeles că realizarea unei „utopii eugenice" depinde de congruenţa dintre interesele individului şi puterea cu care este învestit statul. Politica eugenistă susţinută de Apáthy schiţa noile priorităţi pentru igiena socială, care erau incluse într-o nouă viziune a statului maghiar. Degenerarea biologică şi deteriorarea condiţiilor sociale întâreau convingerea sa că sfera privată nu trebuie să fie dominată de un individualism excesiv, ci – atunci când protejarea rasei este necesară – ar trebui să sprijine monitorizarea de către stat a capitalului biologic al naţiunii. „Ar fi o mare greşeală", nota Apáthy, „să credem că interesul indivizilor se opune interesului statului sau că interesul privat este în conflict cu interesul public în chestiuni ce ţin de eugenism"[86]. Şi nu era deloc singurul care gândea astfel.

Într-un articol din 1912, eugenistul ceh Ladislav Haškovec descria „mişcarea eugenică modernă" ca pe o încercare de a aplica societăţii „noile descoperiri biologice ale eredităţii umane", susţinând că noile sisteme de sănătate şi igienă publică trebuie să însoţească reformele sanitare moderne. Este important, sublinia Haškovec, că eugenismul se concentrează nu numai asupra sănătăţii individului, ci consideră sănătatea şi medicina factori care creează condiţii

sociale mai bune. Pentru a-şi susţine argumentaţia, Haškovec aduce în discuţie consecinţele sociale pentru ceea ce, în acea vreme, se considera încă a fi o perfectă exemplificare a legilor patologiei ereditare, cazul tuberculozei şi al sifilisului. Susţinând necesitatea unei pedagogii eugenice, el urmărea încurajarea introducerii unor noi principii medicale şi igienice ca bază pentru o abordare modernă a căsătoriei şi familiei. Inextricabil legat de sănătatea „viitoarelor generaţii, a naţiunii şi a statului", certificatul prenupţial eugenic confirma atât lupta împotriva degenerării şi a deviaţiilor sociale, cât şi apropierea definitivă dintre ştiinţă şi progresul naţional[87].

Planuri pentru o nouă ordine socială şi naţională, bazate pe cunoaştere ştiinţifică şi în acord cu principiile eugenice, fuseseră în mod constant invocate în timpul acestor dezbateri şi conferinţe publice despre igiena rasială şi eugenism, atât în Germania, cât şi în Austro-Ungaria. Eugeniştii căpătaseră un interes deosebit pentru problemele sociale contemporane, aşa cum fusese cazul unor autori ca Ploetz, Madzsar, Apáthy sau Haškovec, care au subliniat legătura dintre progresul biologic şi cel social. Unele dintre ipotezele formulate în timpul acestor conferinţe se bazau pe experienţe locale (germane, maghiare sau cehești), altele erau preluate din dezbateri similare din alte ţări europene, mai ales din Marea Britanie. Karl Pearson a sintetizat cel mai bine acest program de „eugenism naţional":

> În anumite privinţe, fiecare naţiune are propriile-i studii de eugenism, iar ceea ce este valabil pentru o naţiune nu este neapărat valabil pentru o alta. Variaţia modului de gândire şi a comportamentului este atât de mare între naţiuni, încât ceea ce în cazul unei naţiuni ar putea fi controlat imediat sau într-o scurtă perioadă de timp, în cazul alteia poate fi practic imposibil de controlat. Din acest punct de vedere, eugenismul trebuie să fie în mod esenţial naţional, iar ca politică concretă, el va putea varia extrem de mult în funcţie de cei cărora le este destinată, fie că este vorba despre francezi sau japonezi, englezi ori evrei[88].

Ideea unui „eugenism naţional" a fost asumată de organizatorii expoziţiei din 1911 de la Dresda şi de cei ai conferinţei de eugenism din Ungaria. Acesta este motivul pentru care eugeniştii au căutat conceptele necesare pentru a desemna problemele sociale şi medicale care le afectau societăţile, probleme care sperau că pot fi rezolvate prin dezvoltarea eugenismului, mai ales a variantelor sale germană şi maghiară. Încă o dată, Pearson oferea formularea cea mai potrivită pentru acest optimism:

> În zece sau cincisprezece ani, eugenismul naţional va fi pretutindeni o ramură a instruirii academice, iar în mai puţin de douăzeci de ani legislatorii vor accepta

rezultatele fundamentale ale eugenismului ca fapte indiscutabile. Mai mult, naţiunea care va favoriza aceste studii şi care va accepta cu inima deschisă şi cât mai curând cunoaşterea astfel dobândită este destinată să devină statul viitorului[89].

Totuşi, aceste încercări de a formula un eugenism naţional, anume gândite pentru a reflecta realităţile locale ale fiecărei naţiuni, nu excludeau ambiţia unei mişcări internaţionale bazate pe aceste idei. La momentul primului congres internaţional de eugenism, convocat la Londra în 1912, primul imperativ al lui Galton, acela al popularizării eugenismului ca „o chestiune academică", fusese deja pe deplin acceptat de mai mult de 400 de participanţi din majoritatea ţărilor europene, din Statele Unite şi Asia. În cuvântul său de deschidere, Leonard Darwin, preşedintele Societăţii de Educaţie Eugenică, a formulat speranţele eugeniştilor de pretutindeni în următoarele cuvinte :

Această luptă ar putea fi lungă, iar decepţiile numeroase. Dar am văzut cum lupta îndelungată împotriva ignoranţei a sfârşit cu triumfătoarea acceptare a principiilor evoluţiei în secolul al XIX-lea. Nu este, oare, eugenismul aplicarea practică a acestui principiu, şi nu putem noi spera ca secolul XX, într-o manieră similară, să rămână cunoscut ca secolul în care idealul eugenic a fost acceptat ca parte a crezului unei civilizaţii ? Cu această preocupare, de a asigura împlinirea acestei speranţe, se deschide astăzi congresul de aici[90].

Vocile din audienţă erau departe de a fi la unison. Eugeniştii italieni, precum Corrado Gini sau Giuseppe Sergi, insistau asupra asocierii dintre eugenism şi demografie şi natalitate ; eugeniştii francezi, de pildă, Frédéric Houssay sau Adolphe Pinard, criticau tendinţa spre practicile eugenice negative, cum ar fi sterilizarea susţinută de unii dintre participanţi, mai ales din rândul americanilor, şi promovau în schimb propria lor versiune de puericultură[91], în vreme ce eugeniştii germani, printre care Agnes Bluhm şi Alfred Ploetz, susţineau conceptul lor de igienă rasială[92]. Departe de a fi mulţumit, Ploetz privea spre viitor, spre un timp în care avea să fie instituită o nouă ordine igienică şi rasială. Judecând mai mult în termenii comunităţii rasiale decât ai individului, Ploetz urmărea crearea unui program eugenic perfect, potrivit pentru o societate reîntinerită atât cultural, cât şi biologic :

Trebuie să le insuflăm copiilor noştri mai mult curaj pentru a prelua responsabilităţile vieţii, un mai mare patriotism, un simţ al devotamentului faţă de rasa noastră, care va trebui să înfrunte marea bătălie a viitorului, astfel încât ei să fie pregătiţi pentru a cheltui o energie mai mare decât ar cere-o interesul lor imediat şi personal. Doar atunci, în momentul deciziei între individualismul centrat pe sine şi sprijinul pentru noua generaţie şi a noilor forţe pentru rasa lor, ei vor decide în favoarea vieţii[93].

Eugeniştii americani, între care şi Bleecker van Wagenen, preşedintele comitetului secţiunii eugenice a Asociaţiei Americane a Crescătorilor de Animale, erau şi ei preocupaţi de aplicaţiile practice ale eugenismului. De fapt, prima lege a sterilizării a fost introdusă într-un stat american, în Indiana, încă din 1907 şi viza indivizii indezirabili, mai ales cei socotiţi a avea un handicap fizic, bolnavi mental sau criminali[94]. Eugeniştii nu s-au rezumat doar la a discuta teme precum declinul rasial şi social, dar au propus şi măsuri concrete împotriva acestora[95]. Salvarea biologică prin eugenism era tot mai mult explicată în termeni care depăşeau cadrul discuţiilor despre degenerare şi modernitate, pentru a propune o biologie politică regenerativă, una centrată pe reproducerea selectivă şi purificarea naţională. Astfel, eugenismul american combina modernismul programatic cu o anumită vitalitate şi raţionalitate, adăugând o dimensiune pe cât de spirituală, pe atât de colectivă pentru regenerarea naţională, un fel de *fanatism* care rar se regăseşte în alte mişcări eugeniste – excepţie făcând mişcarea germană pentru igiena rasială.

Eugeniştii din Marea Britanie, Germania şi ţările scandinave au fost deosebit de eficienţi în a impune eugenismul ca subiect al dezbaterii ştiinţifice în Europa în primul deceniu al secolului XX. Fără îndoială că, la acea vreme, atât adepţii, cât şi adversarii lui Galton îl admirau pe acesta pentru stăruinţa sa în privinţa programelor eugenice practice de îmbunătăţire biologică şi socială rezultate din aplicarea teoriilor evoluţiei şi eredităţii. Apariţia eugenismului în alte ţări europene trebuie înţeleasă, pe de o parte, în contextul istoric specific ţărilor respective ; pe de altă parte însă, ţine de o largă acceptare a teoriilor eredităţii de către comunitatea ştiinţifică şi politică europeană, cât şi de o remarcabilă colaborare instituţională[96].

După cum vom vedea în capitolele următoare, odată cu izbucnirea Primului Război Mondial şi apoi în perioada interbelică, eugenismul a devenit parte a culturii naţionale, tot mai mult înstrăinat de domeniul ştiinţei, care l-a generat. Asociat cu creşterea gradului de biologizare a apartenenţei naţionale, eugenismul transcende graniţele medicinei şi biologiei, operând tot mai mult în noul registru naţionalist, unul care unifică corporalitatea naţiunii cu spiritualitatea sa renăscută. Adoptând acest naţionalism, eugenismul a redefinit corpul politic al naţiunii potrivit standardelor ştiinţifice ale vremii. În acest fel, controlul calităţilor fizice şi spirituale ale naţiunii au fost plasate sub autoritatea atât a instituţiilor statului, cât şi a profesioniştilor învestiţi cu rolul de a proteja aceste calităţi : eugeniştii.

2

Războiul: singurul igienist al lumii

Ţinând seama de numărul impresionant de victime, Primul Război Mondial „a fost un coşmar eugenic"[1]. Germania a pierdut aproape două milioane de oameni, urmată de Rusia, cu un număr aproape egal, dar şi de Franţa, cu aproape un milion şi jumătate de pierderi[2]. Un conflict militar de o asemenea amploare depăşea fără îndoială cele mai teribile aşteptări ale celor care, înainte de 1914, glorificau războiul ca mijloc de a revoluţiona modernitatea ce le părea secătuită. Deşi majoritatea politicienilor credeau că venise timpul pentru o rearanjare a ordinii politice a Europei, avangarda literară şi artistică descria războiul ca un răspuns terapeutic la o lungă perioadă de slăbiciune şi degenerare. Toate aceste cercuri considerau că puterile europene existente şi sistemul alianţelor politice erau incapabile să facă faţă noilor forme de naţionalism, imperialism şi anarhism politic care apăruseră la începutul secolului XX. De pildă, poetul italian Filippo Marinetti, fondatorul avangardei futuriste, care în 1909 descria războiul ca fiind „singurul igienist al lumii"[3]. Moderniştii credeau că atunci când toate valorile culturale s-au dovedit inadecvate, reîntinerirea comunităţii naţionale se poate înfăptui doar în urma unei totale transformări a ordinii existente. Dorinţa lor pentru o reînnoire spirituală era susţinută de speranţa că, în ultimă instanţă, naţiunea poate fi salvată de o încălcare violentă a tuturor limitelor existente, aşa cum Marinetti îşi exprimase dorinţa în discursul adresat studenţilor italieni: „Naţionalismul nostru ultraviolent, anticlerical şi antitradiţionalist se bazează pe vitalitatea fără de sfârşit a sângelui italian şi pe lupta împotriva cultului strămoşilor, care, departe de a ne cimenta rasa, o face anemică şi putredă"[4].

Războiul era văzut ca un *Gründerzeit*, un moment fondator istoric, când imperiile dispar şi noi naţiuni se formează în urma acestei barbarii universale. Conform eugenistului spaniol Antonio Vallejo-Nágera, în timpul războiului, „rasele care s-au redescoperit, care şi-au contemplat istoria, popoarele care s-au luptat să-şi recapete valorile spirituale şi să-şi reînvie vechile tradiţii sunt

acelea care, precum Phoenix, au renăscut din cenuşă şi au fost capabile să reziste întregii lumi pentru a-şi păstra personalitatea rasială"[5]. În aceste pasionate declaraţii despre reîntinerirea individului şi a societăţii, războiul simboliza un nou început; el era cel care transforma rasa la fel de mult pe cât schimba viaţa oamenilor de rând. Era un proces de „transcendenţă de sine prin război"[6], un proces descris de Emilio Gentile ca fiind transformarea „bătrânului în luptător sau într-un om nou"[7].

Dar războiul oferea mult mai mult decât prilejul unei mitologii a războiului şi o matrice pentru sacralizarea naţiunii; mulţi autori de la sfârşitul secolului al XIX-lea vedeau războiul în termenii unei reîntoarceri izbăvitoare la o condiţie biologică superioară. De fapt, în această perioadă a războiului, eugenismul şi-a extins sfera de influenţă dincolo de dezbaterile ştiinţifice şi a intrat în discursul public şi politic, confirmând aprecierea lui Kevin Repp conform căreia „ştiinţa părea chemată să salveze cultura în vara lui 1914"[8]. Unii eugenişti considerau războiul piatra de încercare a evoluţiei umane, un mecanism prin care sunt reglate atât excesul de populaţie, cât şi cererea de resurse economice. În condiţiile în care, în jurul anului 1900, retorica unui pesimism biologic creştea peste tot în Europa, aceşti autori sugerau că războiul era ultima manifestare a forţei naţionale, el fiind eficient în mobilizarea abilităţilor naţionale, contracarând în acelaşi timp degenerarea fizică şi amestecul raselor şi, nu în ultimul rând, demonstrând superioritatea unei rase asupra altora în lupta lor perpetuă pentru supravieţuire. Urmând impactului neplăcut pe care l-a avut războiul burilor din Africa de Sud asupra percepţiei britanicilor în privinţa sănătăţii naţiunii, este de notat, de pildă, comentariul lui Karl Pearson referitor la funcţiile pozitive ale războiului şi la formele sale izbăvitoare, care sunt sacrificiul şi purificarea rasială[9].

Mai mult, războiul a încurajat mulţi eugenişti să propună o necesară legiferare a metodelor eugenice, ei fiind extrem de activi în a susţine că statul trebuie să controleze reproducerea biologică în interesul salvării naţionale şi pentru a contracara efectele războiului. Subiectele eugenice teoretice şi practice s-au întrepătruns tot mai mult, cu atât mai mult cu cât protejarea biologică a naţiunii i-a adus pe eugenişti în contact direct cu scena politică. Aceştia însă erau împărţiţi în privinţa rolului pe care războiul îl poate avea pentru progresul social şi naţional. Pe de o parte, exista părerea că războiul ilustra perfect procesul de selecţie naturală; pe de altă parte, se afirma că războiul îi elimina tocmai pe cei mai sănătoşi din punct de vedere fizic şi mental, permiţând celor „slabi" să crească în număr şi să influenţeze destinul viitoarelor generaţii. Eugenistul irlandez James A. Lindsay trăgea concluzia logică confrom căreia „sunt posibile două teorii cu privire la influenţa eugenică şi socială a războiului în general": pentru prima, „războiul este în principal profund disgenic şi antisocial, o risipă a celor mai bune vieţi ale naţiunii, o distrugere a capitalului şi a roadelor industriei, un mediu de propagare a bolilor, dăunător rezervelor, un izvor de ură internaţională şi alienare". Spre deosebire de prima, a doua teorie merge pe linia ideii că „războiul este tonic (ce-i drept, un tonic sever) pentru naţiuni; el promovează virtuţile virile – curajul, rezistenţa, sacrificiul de sine şi solidaritatea naţională; impune o disciplină sănătoasă; este o mare şcoală pentru patriotism, eficienţă şi solidaritate naţională; lipsa lui îndelungată conduce la slăbirea moravurilor şi decadenţă rasială"[10]. În acest capitol vor fi prezentate câteva dintre aceste teorii eugenice pentru a înţelege felul în care eugenismul a sperat să combată eroziunea rasială a comunităţii naţionale, pe care mulţi comentatori o puneau pe seama războiului.

Războiul ca educator

Izbucnirea Primului Război Mondial în 1914 a marcat, fără îndoială, o schimbare crucială în retorica şi practica eugeniste. Eugeniştii invocau adesea pierderile rasiale şi întreruperea curbei natalităţii şi făceau aceasta în termenii virilităţii naţionale şi ai sacrificiului tineresc. „Eugeniştii şi războiul – conflictul dintre idealuri", remarca pe un ton sumbru naturalistul scoţian John A. Thomson. Imagologia eugenică a fost folosită pentru a descrie impactul negativ pe care războiul îl avea asupra rasei şi, din acest punct de vedere, Thomson a propus o interpretare biologică a războiului. „Să încercăm", scria el, „să nu ascundem faptul că, *din punct de vedere biologic*, războiul înseamnă devastare şi inversarea unei selecţii eugenice sau raţionale, de vreme ce elimină un număr disproporţionat de mare dintre cei pe care rasa îşi permite cel mai puţin să-i piardă"[11].

Totuşi, analizând războiul din punct de vedere cultural şi spiritual, Thomson era încrezător că acesta va contribui la „ridicarea standardelor generale de sănătate", pentru că „slăbiciunile naţiunii" vor fi respinse, iar „seminţele tarelor noastre ereditare" nu vor putea să „germineze". Mai mult, războiul era pentru el „un timp al unei intense conştiinţe naţionale de sine şi al unui idealism primenit", un timp pe care Thomson îl aşeza în centrul viziunii sale asupra unui viitor Imperiu Britanic, regenerat. Transformarea fiecărui individ în cadrul naţiunii era una dintre consecinţele imediate ale războiului. „Vom ajunge", credea Thomson, „să ne cunoaştem şi să ne placem unii pe alţii după ce am luptat împreună, ne-am bucurat şi întristat împreună"[12].

Thomson se folosea de condiţiile unice create de război pentru a plasa o foarte necesară, în opinia lui, transformare eugenică a societăţii. „Ca eugenişti",

remarca el, „suntem preocupaţi de moştenirea naturală şi de natura acesteia, lucruri fundamentale care ne preocupă la fel de mult ca şi moştenirea socială, care este esenţială". Indiscutabilul rol modern al eugenismului, ca sursă a reînnoirii şi întreţinerii biologice, însemna că războiul - în pofida efectelor lui devastatoare - ar crea condiţiile favorabile apariţiei unor noi valori naţionale. „Nu putem încheia fără să ne exprimăm speranţa", spunea Thomson, „că, fie şi dacă moştenirea rasei noastre va secătui din cauza acestei tragice cerneri produse de război, în cele din urmă vom răzbi cu moştenirea noastră socială îmbogăţită"[13].

Thomson nu era singurul care crease o mitologie a războiului ca metaforă a regenerării naţionale. „Războiul este un mare educator", adăuga James A. Lindsay. Anomia epocii moderne ar putea fi depăşită, credea el, în măsura în care războiul „tinde să lărgească viziunea noastră, să ne atenueze prejudecăţile, să ne domolească autosuficienţa, să ne modereze acea insularitate a minţii care a fost atât de des, şi nu fără motiv, invocată împotriva noastră ca unul dintre motivele eşecului nostru naţional"[14]. Perceperea războiului ca educator al spiritului naţional era împărtăşită şi de eugeniştii din alte ţări europene. Biologul maghiar Lajos Méhelÿ invoca tot războiul pentru a stimula naţionalismul maghiar, în opinia lui, secătuit şi ineficient. Naţionalismul etnic maghiar, credea Méhelÿ, s-a retras din societatea modernă, alungat fiind de decadenţă şi de dispreţul faţă de disciplină şi sacrificiul de sine. O nouă generaţie de naţionalişti se va forma în tranşee, credea el, una mai sănătoasă din punct de vedere rasial şi gata să se sacrifice pentru o cauză nobilă. Emilio Gentile a oferit o interpretare a acestor convingeri, susţinând că, în cazul Italiei, „viaţa din tranşee, un anumit sens al camaraderiei, dependenţa reciprocă a soldaţilor şi loialitatea în luptă au devenit baza unui nou sentiment al comuniunii naţionale, îmbibat de o religiozitate seculară"[15]. Cu alte cuvinte, războiul era o oportunitate pentru o reînnoire atât spirituală, cât şi fizică, un antidot la degenerare şi şansa scoaterii în evidenţă a calităţilor biologice ale naţiunii maghiare. După cum insista Méhelÿ, selecţia naturală cauzată de război i-ar fi eliminat „pe cei fără valoare, pe cei slabi, pe cei nervoşi, iar din punct de vedere militar, toţi fiind pur şi simplu o generaţie lipsită de valoare"[16]. Aşa cum sugera Méhelÿ, „dezvoltarea unei generaţii de cetăţeni patrioţi, determinaţi, disciplinaţi şi viguroşi"[17]. Un corolar esenţial al acestei convingeri în privinţa cultivării abilităţilor şi facultăţilor individuale era procesul de reproducere selectivă susţinut de mulţi adepţi ai eugenismului.

Pentru eugenistul britanic Theodore Chambers, o „politică eugenică constructivă în timp de război" ar trebui să se concentreze, în egală măsură, atât asupra celor implicaţi activ în război, în principal asupra soldaţilor, cât şi asupra

celor rămaşi acasă, soţiile şi familiile soldaţilor. Înlocuind războiul cu eugenismul, în sensul dat de Galton - „războiul se dovedeşte a fi un factor care tinde să afecteze negativ, fizic şi mental, calităţile rasiale ale viitoarelor generaţii"[18] -, Chambers separa războiul de contextul său macabru şi îl declara o forţă metafizică a regenerării naţionale: „Războiul poate fi glorios, eventual. Poate fi inevitabil. Poate fi justificabil. Şi, cât durează, produce suferinţă, dar excitarea este intensă. Fiecare nerv este întins spre singura lui concluzie: victoria"[19].

Pentru toţi aceşti autori, războiul era un instrument pentru producerea unui catharsis colectiv, cel mai mare test al sănătăţii şi moralităţii rasiale a naţiunii, şi, ca atare, putea fi imaginat ca un educator al spiritului naţional. Importanţa renaşterii naţionale asigura faptul că viziunile eugenice ale îmbunătăţirii rasiale trec dincolo de distincţiile culturale, ideologice şi etnice. Comentând lupta evreilor în armata germană, Todd Presner remarca faptul că, „îmbărbătaţi de tradiţia luptei lor eroice şi de regenerarea fizică petrecută în sălile de sport ale Europei moderne, evreii vor servi cu bravură patria germană şi vor dovedi, o dată pentru totdeauna, că sunt un popor viguros şi militar"[20]. Jurnalistul german de origine evreiască Binjamin Segel ilustra această atitudine într-un articol al său din 1914 intitulat „Războiul ca învăţător suprem", susţinând că, „spre deosebire de alte evenimente istorice, războiul răspunde la întrebarea cât curaj, dispreţ faţă de moarte, capacitate de disciplină, sacrificiu şi putere fizică zace în acest popor"[21]. Prin participarea la război, diferenţele etnice calitative dintre evrei şi non-evrei deveneau tot mai puţin esenţiale, credea Segel. Patriotismul depăşea diferenţele rasiale dintre naţionalismul german şi sionism, pentru că, în definitiv, loialitatea faţă de ţară este cea care contează. În felul acesta, războiul le oferea evreilor germani posibilitatea de a echivala conştiinţa naţională cu asimilarea politică, accentuând nevoia unei palingenezii colective. Era, pentru a cita o sufragetă britanică, May Sinclair, „Marele război al Mântuirii"[22]. Tot aşa, referindu-se la monarhia austro-ungară, István Deák argumenta că „Primul Război Mondial a marcat apogeul participării evreilor la viaţa central-europenilor. În entuziasmul delirant din august 1914, evreii erau printre cei mai entuziaşti. Ei credeau în război, pe de o parte, deoarece duşmanul era Imperiul Ţarist, care era antisemit, iar pe de altă parte, deoarece conflictul promitea să aducă în cele din urmă acceptarea lor definitivă"[23]. În ultimă instanţă, războiul arăta cum un prezent degenerat poate fi depăşit printr-o încercare fizică şi o luptă armată, oferind noi modele de reînnoire politică şi socială care să permită naţiunii ca întreg să împlinească sarcina de a construi o nouă fundaţie pentru viitor.

Totuşi, acesta era doar unul dintre aspectele ce ţin de relaţia dintre eugenism şi război. Concomitent, problema deteriorării sănătăţii corpului naţiunii cuprins

de război a devenit evidentă. Aşa cum am amintit în primul capitol, eugenismul opera în cadrul conceptual care permitea posibilitatea unei clasificări sistematice a compoziţiei sociale a naţiunii, potrivit vigorii ei rasiale şi a impactului cumulativ asupra generaţiilor viitoare. Astfel, au existat destule voci care criticau descrierea războiului în termenii unui grădinar perfect care curăţă lumea printr-o selecţie naturală şi prin supravieţuirea celui mai adaptat. Pentru această categorie de eugenişti, războiul era simbolul distrugerii naţionale şi mecanismul perfect care favorizează slăbirea ţesăturii sociale.

Cu alte cuvinte, acea rasă sănătoasă şi puternică atât de des invocată de eugenişti era un ideal îmbrăţişat de mulţi dintre cei care susţineau războiul. Însă sarcina de a realiza acest ideal era înţeleasă în mod diferit, de la ţară la ţară. Ceea ce a însemnat războiul a depins de variabilele locale care dădeau profilul fiecărei ţări implicate în conflict, dar el era de asemenea condiţionat eugenic de o biologie politică definită de traumele, dislocările şi realităţile tragice ale conflictului militar. Pretutindeni eugeniştii reproşau guvernelor naţionale incapacitatea de a-şi recunoaşte obligaţiile biologice şi de a sprijini acele segmente ale naţiunii socotite a fi o sursă a bunăstării rasiale. Giuseppe Sergi făcea apel deschis la instituţiile statului „să menţină nu numai un înalt spirit al naţiunii şi puterea de rezistenţă la condiţiile aspre ale războiului, ci şi trupurile sănătoase şi viguroase pentru prezent şi viitor"[24]. Astfel, războiul oferea statului posibilitatea controlului sănătăţii şi identităţii naţiunii. Dar, odată ce numărul victimelor pe câmpul de luptă a început să crească rapid, rolul statului – afirmau eugeniştii – nu era numai acela de a păzi hotarele rasiale ale naţiunii, dar şi acela de a preveni disoluţia rasială internă produsă de război.

Naţiuni deteriorate rasial

În acest context, logica eugenistă căuta să discute impactul pierderilor militare şi civile prin prisma legilor eredităţii şi, mai larg, în termenii doctrinei darwiniste a evoluţiei. Punând problema cât de mult afectează selecţia naturală viaţa unei naţiuni, Charles Darwin s-a plâns încă din 1871, în *Descendenţa omului*, de consecinţele contraselecţiei produse de război.

> În toate ţările în care se menţine o mare armată permanentă, cei mai frumoşi tineri sunt luaţi la recrutare sau se înrolează. Ei sunt astfel expuşi unei morţi premature în timpul războiului, sunt deseori tentaţi la vicii şi sunt împiedicaţi să se căsătorească în floarea vârstei. Pe de altă parte, oamenii mai scunzi şi mai slabi, cu constituţie debilă, sunt lăsaţi la casa lor şi au o mult mai bună posibilitate să se căsătorească şi să se înmulţească[25].

Similar, în tratatul său din 1895 despre igiena rasială, Alfred Ploetz indica efectele disgenice ale războiului şi propunea ca în serviciul militar să fie luaţi „cei mai nereuşiţi indivizi", pentru „a fi salvaţi indivizii sănătoşi"[26]. O afirmaţie caracteristică în acest sens, că, în ultimă instanţă, războiul era dăunător îmbunătăţirii biologice a societăţii umane, este oferită şi de o contribuţie anonimă din 1916, în revista britanică *The Lancet*, în care autorul declara simplu:

> Războiul este opus eugenismului. Nu este precum furtuna, care dezrădăcinează plantele parazite ori ciclonul care purifică atmosfera, ci este vâltoarea care nimiceşte copacii pădurii, culcă porumbul şi devastează câmpul unde apoi vor înflori bălăriile. Războiul nu este o revigorantă luare de sânge, ci o secătuitoare hemoragie care opăreşte organele vitale şi pregăteşte terenul pentru dezvoltarea germenilor patogeni. Războiul împrăştie seminţele bolilor, ale tristeţii şi urii, ale morţii şi a tot ce cauzează deteriorarea rasei[27].

Războiul nu era doar epitomul renaşterii naţionale, ci şi un mecanism eugenic de selecţie, demonstrând o afinitate clară între eugenişti şi alte grupuri preocupate de chestiuni sociale şi demografice, incluzând aici neo-malthusieni, feministe, igienişti sociali şi reformatori ai sistemului de sănătate. Deşi recomandările lor erau adesea diferite, mai ales când era vorba despre reproducere şi fertilitate, toţi păreau că împărtăşesc aceeaşi înţelegere şi atitudine care făceau din sănătatea comunităţii o chestiune deopotrivă biologică şi morală.

Odată cu intensificarea luptelor, în 1915 şi 1916, urmând campania din Dardanele şi bătăliile de pe Frontul de Est şi Verdun, a devenit tot mai clar că războiul va dura mult mai mult decât s-a presupus iniţial, cu pierderi serioase din punct de vedere social, demografic şi eugenic pentru ţările implicate. Această nouă fază a războiului a fost adesea însoţită, de ambele părţi, de prejudecăţi şi stereotipuri rasiale[28]. Eugeniştii îngrijoraţi de această evoluţie au încercat să demistifice astfel de argumente. Aşa cum remarca eugenistul austriac Max von Gruber: „Ceea ce noi [germanii] credem că este o predilecţie ilogică pentru jalnice discuţii sterile, o lipsă de respect pentru adevăr şi o excitabilitate isterică este percepută [de francezi] drept frumoasa putere de a inspira sufletele şi de a depăşi toate greutăţile imaginabile"[29].

Pe de altă parte, autorii francezi negau constant pretenţiile germane de superioritate rasială şi culturală, insistând – aşa cum făcea antropologul Georges Poisson – că relaţiile interrasiale şi migraţiile istorice succesive au dizolvat tipul „pur" al rasei ariene şi natura nordică a rasei germane[30]. Louis Capitan, profesor de patologie la Collège de France, a mers chiar mai departe, legând militarismul german de patologie şi morbiditate. După părerea sa, soldaţii germani şi austrieci erau în mare parte „degeneraţi" şi, în consecinţă, ar trebui

consideraţi iresponsabili din punct de vedere moral. De fapt, Capitan credea că armatele germane şi austrice încercau să depăşească această degenerare şi inferioritate, prelungind războiul şi oferind astfel propagandei oficiale un jargon eugenist[31].

Aceste afirmaţii despre inferioritatea rasială a inamicului ilustrează radicalizarea limbajului eugenic. Eugeniştii aveau multe surse ideologice cu care au articulat noile programe de supravieţuire rasială şi naţională. Aceste surse constau nu numai în amănunte scandaloase despre patologia inamicului, precum în cazul lui Capitan, dar ele promovau de asemenea, agresiv, statistici demografice şi medicale referitoare la ceea ca trebuia să fie o scădere a calităţii rasiale a populaţiei forţelor inamice. Aşa cum remarca un comentator, „orice argument ar fi adus în favoarea pregătirilor de război ca factor eugenic al timpului nostru, trebuie acceptat că războiul în sine, în condiţiile date de mecanica şi mobilitatea modernă, este aproape în întregime disgenic"[32].

Există o importantă consecinţă a acestei afirmaţii. Atribuirea unei semnificaţii eugenice războiului însemna implicit că atât realităţile conflictului militar, cât şi consecinţele sale confirmă invariabil ipotezele adoptate de eugenişti. În lucrarea sa din 1917 *Război şi populaţie*, demograful italian Franco Savorgnan a oferit, de pildă, o descriere convingătoare a declinului calitativ şi cantitativ al „tipului rasial" al bărbaţilor italieni şi a capacităţilor lor reproductive, datorită participării lor la război. „Marea majoritate", credea Savorgnan, „vor fi subminaţi de privaţiuni, boli venerice şi tuberculoză sau, în cea mai favorabilă ipoteza, vor reveni acasă din război cu un sistem nervos sever deteriorat din cauza focului neîncetat al artileriei"[33]. Savorgnan cerea astfel ca ideile eugenice să fie răspândite la nivel naţional, iar eugeniştii să fie gardienii tezaurului biologic naţional ; şi aceasta pentru că ei - prin cunoştinţele lor medicale - pot trata şi vindeca rănile naţiunii.

Interpretarea eugenică a războiului diferea de la autor la autor, iar înţelesul rasial atribuit naţiunii nu era unul şi acelaşi. În consecinţă, procesul de explicare a impactului disgenic asupra populaţiei nu era o simplă operaţie de aplicare a unei anumite terminologii războiului, ci mai curând lectura modelelor de modificare structurală a calităţilor rasiale ale populaţiei. Statisticianul italian Corrado Gini era, de pildă, mai puţin înclinat să accepte viziunea distrugerii rasiale provocate de război. Argumentând că „şansele de distrugere sunt egal împărţite între indivizii cu o mai mare valoare şi cei cu o valoare mai modestă", Gini susţinea că trebuie luate în considerare consecinţele eugenice pozitive ale războiului. „Când se pune problema aplicării eugenismului", observa el, „important nu este să ai un ideal eugenic fix, un ideal care rareori poate fi înfăptuit, ci să ai criterii adecvate pentru a distinge între factorii eugenici favorabili şi cei

nefavorabili"[34]. La începutul războiului, unii eugenişti erau înclinaţi să ia în considerare mai cu seamă efectele pozitive ale războiului, în special când era vorba despre încurajarea patriotismului şi a solidarităţii naţionale. La sfârşitul anului 1916 se observa însă tot mai mult formarea unui consens în privinţa naturii disgenice a războiului, natură care îi afecta în egală măsură pe combatanţi şi populaţia civilă.

Respingând folosirea limitată a biologiei de către politicieni şi intelectuali, eugeniştii erau înclinaţi tot mai mult către un protecţionism rasial, în sens larg. Eugenistul englez Leonard Darwin a sintetizat principiile noii politici eugenice necesare în timpul războiului într-o conferinţă a sa din 1916, „Despre cercetările statistice necesare după război în contextul eugenismului". Patru probleme îl preocupau pe Darwin în acest text : „(1) Cât de mult va fi vătămată naţiunea din punct de vedere rasial la sfârşitul războiului ? (2) În ce măsură această vătămare rasială se va perpetua în generaţiile următoare ? (3) În ce măsură această vătămare va dăuna naţiunii ca întreg ? (4) Şi cum poate fi ea vindecată ?"[35]. Darwin vedea naţiunea ca un organism viu în care familia era nucleul, iar viitoarele generaţii constituiau barometrul vitalităţii şi potenţialului general al naţiunii. Din punct de vedere eugenic, Darwin considera că vătămările rasiale „trebuie evaluate nu numai din perspectiva calităţii indivizilor ucişi, ci şi din aceea a măsurii în care aceşti indivizi, dacă ar fi fost în viaţă, ar fi putut transmite calităţile lor urmaşilor"[36]. Cu alte cuvinte, vătămarea rasială depindea de plasarea soldaţilor ucişi, „per ansamblu, deasupra - sau dedesubtul - nivelului mediu al întregii comunităţi, de unde începea ceea ce Galton numea valoare civică"[37]. Nu este mai puţin adevărat însă că Darwin accepta faptul că strângerea informaţiilor necesare pentru o analiză amănunţită a acestor modele era dificilă, ba chiar imposibilă.

În ceea ce priveşte a doua întrebare, Darwin susţinea că, „dacă naţiunea va fi vătămată fizic şi mental de război, aceasta cu siguranţă va afecta viitoarele generaţii din cauza consecinţelor *directe* pe care le va avea această vătămare asupra progresului intelectual şi material"[38]. Darwin era preocupat de declinul natalităţii şi de generalizarea sărăciei, fără a mai vorbi despre dificultăţile economice cauzate de lipsa alimentelor. Totuşi, o importantă întrebare persista. Dacă mediul nu juca un rol semnificativ în formarea viitorului biologic al naţiunii, cum poate cineva cuantifica şi interpreta pierderile de război cauzate corpului naţiunii ? „Calităţile noastre native fiind complet nealterate", accepta Darwin, „se poate pune problema ce poate face eugenismul sau ce poate face încercarea de îmbunătăţire a acestor calităţi native"[39].

După 1914, toate îngrijorările au devenit realitate, iar în aceste condiţii putem spune că războiul a reconfigurat politica naţională şi relaţiile internaţionale,

dar mai ales a dat o nouă semnificaţie diferitelor teorii ale eredităţii. Spre deosebire de compatrioţii săi care încă glorificau influenţa benefică a războiului asupra rasei la acea vreme, eugenistul maghiar Géza Hoffmann ridica problema efectelor sale vătămătoare. Bazându-se pe frica tot mai mare de degenerare rasială, dar şi de declin al sănătăţii populaţiei, Hoffmann oferea o evaluare provocatoare a consecinţelor rezultate din rapoartele despre starea de sănătate a membrilor comunităţii naţionale. Urmând calea lui Leonard Darwin, el insista mai ales asupra unui subiect anume pentru a descrie efectele disgenice ale războiului: capitalul biologic al generaţiilor următoare. Protecţia calităţilor rasiale ale generaţiilor viitoare constituia unul dintre punctele-cheie ale politicilor eugenice, atât cantitative, cât şi calitative:

> Scopul eugenismului este de a realiza un număr cât mai mare şi o calitate cât mai bună a populaţiei. Eugenismul cantitativ operează cu creşterea numărului, în vreme ce eugenismul calitativ încearcă să crească valoarea individului. Ţinând seama de legile eredităţii, obiectivul nostru trebuie să fie asigurarea unui număr cât mai mare de descendenţi pentru indivizii remarcabili şi a unui număr cât mai mic pentru cei mediocri. Practic, eugenismul cantitativ este imposibil de separat de cel calitativ[40].

Hoffmann a sintetizat aceste argumente în lucrarea sa din 1916 *Războiul şi igiena rasială*, din care transpare viziunea sa pesimistă asupra războiului, care mergea până la „totala anihilare a oamenilor"[41]. Descriind consecinţele contraselective ale războiului, Hoffmann deplângea că acesta a expus statele combatante la forme variate de exterminare biologică şi rasială, împiedicând creşterea populaţiei şi având un efect disgenic asupra constituţiei ereditare a naţiunilor europene. Folosind ca exemplu statutele Societăţii Germane de Igienă Rasială, Hoffmann apreciază „povara rasială" şi „degenerarea" pricinuite de război „fondului genetic" al naţiunii, urmărind protejarea căsătoriei, introducerea de măsuri profilactice împotriva bolilor venerice şi, mai ales, descurajarea „oamenilor inferiori" să se reproducă[42]. El credea că „bunăstarea rasei" impunea o „neobosită luptă pentru existenţă"[43], ea fiind singura modalitate de a proteja rasa de consecinţele distructive ale războiului.

Această formă de protecţionism rasial impunea ca eugenismul să dobândească un rol dominant în procesul de însănătoşire naţională, sprijinit fiind de o politică demografică la fel de clară. Apoi, odată ce pierderile cauzate de război creşteau, Hoffmann insista ca segmente largi ale elitei politice şi ale populaţiei să fie ajutate să conştientizeze importanţa acestor măsuri. Altfel, fără o creştere semnificativă a interesului opiniei publice pentru aceste probleme, efectele negative ale războiului ar produce o profundă criză naţională.

Hoffmann prezenta măsurile de igienă rasială preconizate de el, măsuri pentru „însănătoşirea rasei" după război, în condiţiile în care Europa trecea prin momente extrem de dificile ce făceau ca viitorul continentului să fie nesigur. El grupa aceste măsuri în categorii „cantitative şi calitative", cele calitative fiind, la rândul lor, împărţite în forme „pozitive şi negative". Igiena rasială pozitivă promova „cultivarea celor superiori", în vreme ce igiena rasială negativă viza „împiedicarea reproducerii celor inferiori"[44]. Două ţări au servit ca exemple deosebite: Statele Unite şi Germania. Dacă prima a fost un pionier al igienei rasiale „calitative", introducând măsuri pentru „prevenirea reproducerii celor inferiori", a doua era preocupată în mare măsură de igiena rasială „cantitativă". Hoffmann remarca faptul că doar de puţină vreme eugeniştii germani deveniseră preocupaţi de politica rasială „calitativă".

Din perspectiva relaţiei dintre naţionalism şi război, ideile eugenice de redresare demografică sunt importante datorită eclectismului lor inerent. Relaţia complexă dintre politicile cantitative şi cele calitative ale populaţiei au impus un vocabular eugenic compozit, care a servit ca interfaţă între interesul public pentru eugenism şi tradiţia elitist-ereditară. Merită remarcat în special rolul deosebit acordat proceselor cruciale de reproducere biologică ce au lărgit baza socială şi politică a eugenismului. Pentru toţi acei eugeniști dornici să menţină calităţile rasiale naţionale, cum este cazul austriacului Julius Tandler, apelurile la măsuri de creştere demografică erau parte integrantă dintr-un conglomerat de contexte culturale şi ideologice care ofereau cadrul discursiv fără de care aceste apeluri nu pot fi pe deplin înţelese[45]. În cele din urmă, una dintre cele mai importante chestiuni ridicate de eugeniști în această perioadă se referea la alegerea celei mai potrivite strategii pentru contracararea efectelor negative ale războiului. În abordarea acestei chestiuni trebuie ţinut seama de ramificaţiile discursive ale eugenismului, precum şi de tendinţa sa definitorie de a construi o nouă ordine socială şi naţională, în condiţiile extrem de dificile create de război.

Cruciada eugenismului: cantitate sau calitate?

Secţiunea precedentă a enumerat mai multe interpretări – atât pozitive, cât şi negative – ale războiului. Pentru a le înţelege însă mai bine, trebuie luat în considerare modul în care eugeniştii evaluau eficienţa teoriilor lor. Aşa cum s-a menţionat deja, eugeniştii nu aveau o înţelegere unitară a impactului pe care războiul îl are asupra societăţii, din punctul de vedere al calităţilor rasiale şi naţionale. Ca o consecinţă, au fost formulate două modele teoretice diametral opuse, modelul cantitativ şi cel calitativ. Noţiunile de calitate şi cantitate au

fost folosite de eugenişti ca instrumente euristice, mijloace de a conceptualiza modul în care ei credeau că operează doctrina lor în cazul pierderilor rasiale produse de război.

Fără îndoială, eugenismul a fost una dintre cel mai bine articulate reacţii la criza cauzată de Primul Război Mondial, însă era o ideologie indecisă între determinismul biologic (natură), pe de o parte, şi metode de igienă socială şi sănătate publică (cultură şi educaţie), pe de altă parte. Eugenişti proeminenţi, printre care Galton însuşi, au susţinut protecţionismul social şi elitismul de clasă. După cum remarca şi Richard Soloway, războiul „a făcut inevitabilă, pentru prima oară, luarea unei decizii în privinţa diferenţelor fundamentale referitoare la contribuţia relativă a naturii sau a culturii"[46]. Eugeniştii se temeau de consecinţele adverse ale declinului ratei natalităţii şi, în egală măsură, de efectele nocive ale creşterii numărului, vizibilităţii şi costurilor legate de indivizii inapţi ai societăţii. În 1916, Leonard Darwin identifica două metode prin care „calităţile înnăscute ale naţiunii" puteau fi conservate şi care, dacă ar fi adoptate, „ar produce rezultate rasiale de o valoare inestimabilă". Prima pornea de la premisa că este „imoral şi nepatriotic" faptul că părinţii sănătoşi îşi „limitau mărimea familiei", iar a doua, de la premisa că „paternitatea este imorală atât în cazul în care ambii părinţi au în mod clar defecte într-un mod care făcea ca, foarte probabil, cauza să fie constituţională, cât şi dacă doar unul dintre părinţi are defecte clare sau dacă nu există nici o posibilitate rezonabilă de a menţine copilul într-o bună stare mentală şi fizică fără un ajutor extern primit de părinţi"[47]. Pierderile tot mai mari de vieţi omeneşti şi impactul lor asupra demografiei Marii Britanii şi a structurilor sale sociale se subînţelegea în argumentul lui Darwin, mai ales când acesta afirma că „naţiunea noastră cu siguranţă avansează sau regresează în privinţa calităţilor care i-au adus prosperitatea şi renumele ; şi a nu face nimic nu înseamnă că acestea rămân neschimbate, ci, cel mai probabil, înseamnă că alunecă pe panta declinului rasial"[48].

Neobosita expunere a acestor îngrijorări în timpul războiului a contribuit la creşterea prestigiului eugenismului şi la o anumită notorietate a soluţiilor sale pentru criza demografică şi socială. Totuşi, aceste argumente eugenice, relevante în măsura în care erau folosite pentru ţările afectate de război, erau cel mai adesea formulate într-o retorică naţionalistă despre supremaţia şi supravieţuirea rasială. Pe lângă introducerea politicilor sociale şi medicale dedicate unor grupuri particulare, eugenismul a generat şi resurgenţa preocupărilor naţionaliste referitoare la deteriorarea calităţilor rasiale ale naţiunii. La reuniunea inaugurală a Comitetului Eugenic Maghiar din 1914, István Apáthy declara entuziasmat: „Trebuie să iniţiem o adevărată cruciadă eugenică"[49]. La fel ca şi în Marea

Britanie, Germania, Italia sau Franţa, pentru elita politică maghiară, războiul constituia cea mai mare provocare a epocii moderne. A fost şi motivul pentru care eugenismul a început treptat să devină o referinţă tot mai des întâlnită în noul discurs naţionalist, discurs preocupat cu precădere de efectele adverse pe care războiul le-ar fi avut asupra naţiunii şi statului maghiar[50]. Alţi eugenişti din Europa Centrală împărtăşeau aceleaşi preocupări în privinţa impactului războiului asupra sănătăţii populaţiei. Descriind obiectivele Societăţii Cehe de Eugenie, înfiinţată în 1915, biologul Ladislav Haškovec le clasifica astfel :

> (1) studiul special al biologiei ; (2) răspândirea cunoştinţelor despre condiţiile unei sănătăţi fizice şi psihice printre toate clasele populaţiei şi, totodată, a credinţei într-o responsabilitate faţă de generaţiile viitoare ; (3) lupta împotriva bolilor ereditare şi ale nou-născuţilor ; (4) încurajarea grijii pentru femeile lăuze, pentru cele ce nasc şi pentru cele ce alăptează ; (5) lupta împotriva alcoolismului şi tuberculozei, împotriva bolilor venerice şi împotriva tuturor celorlalţi factori care distrug rădăcinile naţiunii[51].

La fel ca şi eugenistul francez Lucien March, Haškovec considera că „alcoolismul, tuberculoza şi bolile venerice" sunt „cei trei inamici fatali ai eugenismului şi ai igienei rasiale"[52].

Existau totuşi şi particularităţi naţionale, cum ar fi ratele de fertilitate şi depopulare diferite. Societatea Germană pentru Igienă Rasială îşi exprima nemulţumirea faţă de tendinţa de răspândire a familiilor fără copii sau doar cu un copil şi insista că este imperios necesară o nouă politică a populaţiei care să fie axată pe întoarcerea la sat şi respingerea avortului şi a controlului naşterilor. „Imperiul german", insista Géza Hoffmann, „nu îşi va putea păstra pe termen lung adevărata naţionalitate şi independenţa dezvoltării sale dacă nu începe fără întârziere şi cu toată determinarea să formeze o politică internă şi externă, precum şi întreaga viaţă a poporului în acord cu principiile eugenice"[53]. Preocupările pentru demografie, în general, şi pentru calitatea populaţiei, în particular, aveau un loc preferenţial în solicitările Societăţii Germane de Igienă Rasială. Se propunea : „colonizarea internă (întoarcerea la sate) cu privilegii pentru succesiune în favoarea familiilor mari" ; „introducerea obligatorie de certificate de sănătate înaintea căsătoriei" ; „trezirea conştiinţei naţionale gata de sacrificiu şi un simţ al datoriei pentru generaţiile următoare. O educaţie viguroasă a tineretului în acest sens" era în mod deosebit recomandată[54].

Aceste principii generale eugenice erau concepute să reflecte moralitatea naţionalistă a Societăţii Germane de Igienă Rasială, deşi eugeniştii germani erau departe de a fi ajuns la un consens în privinţa interpretării războiului. În

această privinţă, două direcţii dominante s-au cristalizat în această perioadă. Prima era dedicată politicilor sociale şi de asistenţă. Cercetările asupra igienei rasiale şi eredităţii conduse de dermatologul german Hermann Siemens au fost deosebit de importante în acest sens, deoarece au făcut legătura dintre creşterea populaţiei şi supravieţuirea naţiunii. Siemens susţinea că noile măsuri eugenice sunt necesare pentru a întări protecţia eredităţii populaţiei[55]. În acest sens, în 1915 s-a înfiinţat Societatea Germană pentru Politica Populaţiei, cu scopul de a urmări o politică eugenică de tip cantitativ[56].

Cealaltă direcţie dominantă „privea igiena rasială ca un mijloc de salvare naţională, justificând cuceririle teritoriale"[57]. Pentru Fritz Lenz, dar şi pentru ceilalţi germani eugenişti asociaţi acestui curent, măsurile calitative de sporire a elementelor meritorii ale naţiunii erau considerate cruciale. Liga pentru Apărarea şi Sporirea Puterii Naţiunii Germane, fondată tot în 1915, era un semn al apariţiei acestui tip de naţionalism eugenic. Distanţa dintre politicile cantitative şi cele calitative indicau de asemenea o anumită incongruenţă între retorica eugenistă şi traducerea ei în practica cotidiană. De fapt, de aici provenea şi ruptura dintre diversele modele eugenice.

Eugeniştii radicali, cum era Géza Hoffmann, au criticat în repetate rânduri eugenismul german pentru timiditatea lui. El nota, de pildă, că igiena rasială germană corespunde conceptual eugenismului britanic şi american, deşi acestea erau preocupate mai curând de îmbunătăţirea anumitor categorii sociale, şi nu de igiena rasială în înţelesul ei larg, cuprinzând adică întreaga comunitate naţională. Mai mult, în loc să fie preocupată de cele mai bune mijloace de a proteja şi îmbunătăţi rasa, igiena rasială germană îşi concentrează atenţia asupra chestiunilor sociale, precum bolile venerice sau alcoolismul. În plus, Hoffmann era îngrijorat de faptul că, din cauza consecinţelor demografice ale războiului, igiena rasială devenise unidirecţională şi limitată numai la campaniile pentru măsuri cantitative. El se opunea hotărât acestei orientări, susţinând că măsurile calitative de îmbunătăţire a elementelor meritorii, sănătoase, şi de eliminare a indivizilor nevrednici şi inadecvaţi erau esenţiale pentru succesul programului eugenic[58].

Juristul german Carl von Behr-Pinnow, fondatorul Asociaţiei Germano-Prusace pentru Îngrijirea Copilului, a propus ceea ce el credea că poate fi cea mai potrivită legislaţie pe timp de război pentru politica populaţiei. Intensificarea eforturilor de propagandă eugenică în şcoli şi mass-media era considerată esenţială pentru creşterea spiritului patriotic şi înţelegerea pretenţiilor ridicate pentru teritorii aflate în ţări vecine, unde soldaţii invalizi şi veteranii ar putea fi aşezaţi după război[59]. Modelul eugenic cantitativ susţinut de Behr-Pinnow pornea de la ipoteza că toţi indivizii, fără deosebire în privinţa presupusei

constituţii ereditare sau infirmităţilor fizice produse de război, fac parte din corpul naţiunii. El recunoştea prin aceasta că şi în cazul în care calitatea populaţiei e considerată principalul obiect al ingineriei sociale şi rasiale, baza sa ereditară tinde, de asemenea, să sugereze un delicat relativism antropologic, unul care conduce nu numai la apărarea modelului eugenic cantitativ, ci şi la o atitudine binevoitoare faţă de acei membri ai comunităţii mutilaţi sau desfiguraţi de război. Aşa cum a observat şi Seth Koven în legătură cu „copiii infirmi" şi „soldaţii răniţi" în timpul războiului, în Marea Britanie, „zeci de mii de oameni s-au întors acasă de pe front invalizi, mulţi fără mâini sau fără picioare, oameni mutilaţi, în sensul propriu al cuvântului, dar şi într-un sens social, economic, politic şi sexual"[60].

Pentru eugenişti, invalizii de război erau importanţi din punct de vedere rasial. Din acest motiv, Behr-Pinnow şi alţii asemenea lui susţineau că nici o reîntinerire eugenică a corpului naţiunii nu poate fi autentică dacă nu îi ia în considerare pe toţi membrii comunităţii, indiferent că sunt diagnosticaţi cu afecţiuni fizice sau nu. O naţiune sănătoasă nu era doar o chestiune de construcţie a instituţiilor sociale şi caritabile de sus în jos, ci necesita cultivarea unui înţeles al virtuţilor rasiale în rândul populaţiei, iar aceasta putea fi realizată numai printr-o constantă educaţie morală şi biologică. După război, aşa cum vom vedea în capitolul următor, această idee a fost aplicată printr-o serie întreagă de politici sociale şi naţionale menite să încurajeze regenerarea corpului naţiunii.

Biologia politică

Încercările de a reglementa schimbările demografice, condiţiile sociale şi sănătatea din perioada Primului Război Mondial au găsit sprijin din partea instituţiilor statului, mai ales în domeniul militar şi în cel sanitar. În acest context, popularizarea eugenismului a beneficiat în mare măsură de intensa activitate datorată războiului, iar eugeniştii s-au folosit adesea de poziţiile lor oficiale pentru a implementa reforme medicale şi sanitare. În Germania, conform analizei oferite de Sheila Weiss, „înainte de începerea ostilităţilor, guvernul părea complet indiferent la avertismentele şi apelurile eugeniştilor germani; numeroasele îndemnuri la reforme cu o dimensiune eugenică, inclusiv propuneri ce vizau încurajarea creşterii populaţiei, nu erau luate în seamă"[61]. Eugenismul nu era încă învestit cu încrederea că ar putea oferi remedii împotriva consecinţelor războiului, şi nici că ar putea inversa declinul naţional. Abia în timpul războiului eugenismul devine o mişcare activă şi dinamică în cele mai multe ţări europene.

Într-adevăr, după 1916, diagnozele propuse din punct de vedere eugenic cu privire la efectele războiului au fost astfel formulate tocmai pentru a putea uita vicisitudinile acelor ani, pentru a alunga din memorie naţiunile degenerate şi slabe şi pentru a sistematiza puterea biopolitică a statului. După cum observa şi Neil MacMaster, în timpul războiului „statul şi-a asumat tot mai multă putere de intervenţie în sfera privată a familiei pentru a maximiza capacitatea de reproducere printr-o serie întreagă de măsuri care variau de la obligativitatea şcolii la asigurarea de provizii de hrană şi lapte, de la alocaţii pentru copii şi concedii de maternitate la restricţii privind munca femeilor şi copiilor, de la cursuri pentru moaşe la legislaţia pentru igiena alimentelor"[62]. Eugeniştii împărtăşeau o viziune a statului considerat un laborator pentru reabilitarea biologică a naţiunii, pornind de la ideea că numai statul poate mobiliza şi dirija vastul proiect de reorganizare a societăţii necesar în anii războiului şi mai ales în cei de după război.

Faptul că elitele politice au recurs la eugenism ca mijloc de a promova reînsufleţirea socială şi politică în rândul unei societăţi profund dezamăgite politic s-a datorat în mare măsură schimbărilor demografice cauzate de război. Promotorii reformelor sociale şi eugeniştii, la rândul lor, semnalau guvernului nevoia unor principii igienice şi eugenice riguroase integrate măsurilor politice. De aici a rezultat o dezbatere intensă nu numai asupra sănătăţii publice şi protecţiei populaţiei, ci şi, în ultimă instanţă, asupra supravieţuirii naţiunii. Pentru ca aceste măsuri să fie adoptate, ideile eugenice trebuiau instituţionalizate şi puse în practică. Arhitecţii acestui proces de instituţionalizare subliniau că purificarea societăţii din punctul de vedere al continuităţii biologice depindea de acceptarea de către opinia publică a unor noi comportamente rasiale şi morale.

Pentru a ilustra acest activism eugenic, merită amintite unele dintre cele mai relevante teorii eugenice despre sănătatea mamelor şi a copiilor. Astfel, unul dintre obiectivele urmărite de eugenişti era creşterea ratei natalităţii prin asistarea celor care doreau să aibă mai mulţi copii. În acest context, întrebarea pe care ne-o putem pune este dacă insistenţa statului de a avea mai mulţi copii era într-adevăr o măsură eugenică. Pentru eugenistele feministe germane, precum Helene Stöcker, sănătatea rasială era condiţionată nu numai de înmulţirea selectivă, dar şi de o emancipare a femeii şi de o răspândire a unei noi moralităţi sexuale[63]. Deşi critica statul pentru rolul său de protector al femeilor şi copiilor, asumat abuziv, noul cult al maternităţii se îmbina perfect cu programul eugenic de promovare a îmbunătăţirii rasiale şi a responsabilităţii faţă de viitoarele generaţii.

Se poate înţelege mai bine această legătură dacă ţinem seama de modul în care alţi eugenişti priveau femeia ca pe o sursă a reîntineririi naţionale. În 1915, ginecologul maghiar János Bársony a publicat în revista *Archiv für Frauenkunde und Eugenetik* un studiu intitulat „Eugenismul după război", în care afirma că războiul a distrus „bărbaţii sănătoşi şi puternici ai naţiunii". Astfel, temerile în privinţa viitorului rasei păreau justificate de evidenţa statistică referitoare la creşterea numărului de „indivizi inferiori" din rândul populaţiei, iar eugeniştii, printre care şi Bársony, susţineau că este necesar un răspuns eficient la provocările şi traumele războiului. Două metode au fost luate în considerare pentru „însănătoşirea rasei". Prima privea creşterea natalităţii. „În Ungaria, de pildă, o familie cu şase copii este privită ca o raritate, spre deosebire de vremurile trecute, şi există regiuni întregi în care predomină familiile cu un singur copil."[64] Mai mult, unii factori care contribuiau la „stagnarea rasei maghiare", cum ar fi „contracepţia, avortul şi susţinătorii avortului", trebuiau neutralizaţi prin măsuri eugenice preventive. A doua metodă urmărea ca „noua generaţie să fie nu numai numeroasă, dar mai ales sănătoasă. Sănătatea părinţilor este prima condiţie pentru ca [însănătoşirea rasei] să se întâmple"[65]. În termeni generali, reevaluarea rolului eugenic al mamei a dus la o evaluare nuanţată a relaţiei dintre eugenism şi maternitate. Exista astfel o convergenţă de interes între viitorul naţiunii şi protecţia mamei. Pentru a creşte calitatea viitoarelor generaţii, Bársony sfătuia guvernul maghiar să „înceapă să protejeze femeile"[66].

În Italia, ideea de a proteja femeile, la fel ca şi celelalte metode eugenice, implica mobilizarea medicilor de profesie şi a resurselor statului. Aceasta este deosebit de bine ilustrată de numărul special al revistei italiene *La ginecologia moderna* din 1917, număr dedicat „protejării femeilor şi rasei". Redactorul revistei, Luigi Maria Bossi, punea în discuţie problema protecţiei femeilor din punctul de vedere al consecinţelor ei sociale şi legale:

> Apărarea femeilor şi a rasei [...] constituie o problemă importantă şi complexă, care trebuie soluţionată sub trei aspecte inseparabile: social, juridic şi medical. Iar aceasta este înainte de toate adevărat mai ales pentru ginecologi, deoarece ei sunt responsabili, evident, pentru modul fundamental în care înţelegem conservarea speciilor, a vieţii actuale şi a sănătăţii mamelor şi, implicit, a vieţii şi sănătăţii ce decurg din această înţelegere. Aspectele sociale şi juridice trebuie în mod natural să se subordoneze aspectului ginecologic[67].

Conflictul dintre rolul femeilor privite ca gardieni rasiali ai naţiunii, pe de o parte, şi abuzurile prilejuite de invaziile armatelor, pe de altă parte, a devenit evident în propaganda eugenică despre planificarea viitoarelor generaţii. Copiii nenăscuţi nu numai că serveau ca o emblemă atotprezentă a regenerării naţiunii, dar ei le ofereau eugeniştilor o agendă medicală capabilă să mobilizeze opinia

publică. Aşa cum insista eugenistul german Wilhelm Schallmayer, prioritatea actualei elite politice ar trebui să fie aceea de a folosi propaganda eugenică pentru a crea un simţ al responsabilităţii sociale faţă de viitoarele generaţii[68].

Eugenismul practic era reflectat de agenda socială şi medicală urmărită de diversele organizaţii dedicate sănătăţii mamei şi copilului, printre care Liga Germană pentru Protecţia Mamei (fondată în 1905), Liga Maghiară pentru Protecţia Copilului (fondată în 1906), Comisia Provincială Cehă pentru Îngrijirea Copilului (fondată în 1908), Asociaţia Britanică pentru Îngrijirea Copilului şi a Centrelor de Maternitate (fondată în 1911), Societatea de Protecţie a Copiilor Iugoslavi şi Societatea Turcă de Protecţie a Copilului (ambele fondate în 1917). Accentuând rolul reproductiv al femeilor şi elaborând diverse strategii pentru scăderea ratei mortalităţii infantile, multe dintre aceste asociaţii, asemenea celor eugenice, ofereau un catalog amănunţit al virtuţilor naţionale[69]. Dedicarea femeii-mamă cauzei patriotice a contribuit nu numai la întărirea naţionalismului, dar şi la încurajarea statului de a controla reproducerea sexuală şi de a propune un ideal normativ al feminităţii[70]. Dar, după cum susţinea Kristen Stromberg Childers, în cazul Franţei, „nu doar femeile au fost «sexualizate»" de discursul eugenist, natalist sau igienist din această perioadă. Începând cu Primul Război Mondial, „legislatorii francezi au făcut eforturi să distribuie bărbaţilor anumite roluri specifice genului, care să consolideze protecţia familiei şi, în ultimă instanţă, a naţiunii"[71]. În măsura în care unitatea biopolitică a familiei lărgite fusese înlăturată din ţesătura socială, eugenismul reinstaura extinderea vieţii de familie la nivel naţional.

Către sfârşitul războiului, limbajul eugenic, aflat iniţial în stăpânirea medicilor şi a biologilor, a început să fie adoptat tot mai mult de diverse categorii profesionale, sociale şi culturale, precum şi de politicieni. Astfel, vocabularul teoriilor eredităţii era tot mai mult prezent în discuţiile despre fertilitate, maternitate şi protecţia socială a copiilor, el devenind în felul acesta fundamentul unui nou discurs naţionalist care echivala familiile mari cu existenţa unei naţiuni puternice, considerând sistemul copilului unic o tradiţie culturală depăşită. Ţinând cont de aceste preocupări, eugeniştii înţelegeau măsurile de protejare a generaţiilor viitoare atât în termeni sociali, cât şi naţionali. Aceasta nu numai că justifica măsuri imediate împotriva controlului naşterilor, dar reflecta şi opinia generalizată despre necesitatea unei renaşteri naţionale, prin familie. Sub presiunea războiului, eugeniştii credeau că potenţialul demografic al naţiunii va fi puternic afectat dacă statul nu ia măsuri hotărâte de protejare a mamelor şi copiilor.

Tot mai adesea, naşterea unui copil sănătos era privită mai puţin ca o chestiune de viaţă privată şi mai mult ca o chestiune care trebuie să preocupe statul.

Un astfel de exemplu este introducerea „Săptămânii naţionale a copilului", în 1917, în Anglia, în urma eforturilor Societăţii de Educaţie Eugenică. Pentru eugenişti şi pentru alţi reformatori ai sistemului sanitar, aceasta era o oportunitate nu numai de a organiza „întâlniri, expoziţii şi conferinţe despre îngrijirea prenatală şi postnatală", dar şi de a atrage atenţia asupra „nevoii de copii sănătoşi care să umple leagănele ţării"[72]. Mai mult, acest interes tot mai mare din partea opiniei publice era reflectat atât de abundenţa organizaţiilor eugenice înfiinţate în timpul războiului, cât şi de numeroasele conferinţe naţionale şi internaţionale despre sănătate, igienă şi politica populaţiei[73]. În 1917, Societatea Maghiară de Eugenism a fost transformată în Societatea Maghiară de Igienă Rasială şi de Politică a Populaţiei[74]. Din multe puncte de vedere, această societate se deosebea de alte organizaţii similare din Europa. După cum nota Hoffmann, vicepreşedintele ei, „cele două curente care au înjumătăţit eforturile regenerării rasiale în Germania au fost unite, în Ungaria, de la bun început"[75]. După spusele sale, o delimitare între eugenism şi politica populaţiei, aşa cum era cazul Germaniei şi Marii Britanii, era dăunătoare evoluţiei mişcării eugenice maghiare. Or, reflectând această simbioză, cele trei obiective principale definite de Societatea Maghiară de Igienă Rasială şi de Politică a Populaţiei erau următoarele:

> (1) Cercetarea ştiinţifică a acelor cauze care ameninţă corpul naţiunii maghiare, în special declinul ratei natalităţii; (2) căutarea de noi mijloace şi căi de creştere a numărului de naşteri; şi (3) sprijinirea acelor iniţiative al căror scop este crearea unui mediu în care rasa maghiară să poată înflori.

În cele din urmă, ceea ce conta era „conştiinţa de rasă, preocuparea pentru viitoarele generaţii şi respectul deosebit pentru marile familii prolifice care trebuiau insuflate tuturor instituţiilor statului, în viaţa socială, economică, politică şi morală"[76]. Schimbarea percepţiei marelui public faţă de eugenism era subliniată şi de István Apáthy: „Adeseori, măsurile eugenice necesită o inimă puternică şi o credinţă nestrămutată în evoluţia umană, şi asta încă nu e nimic pe lângă sacrificiul de sine, care este adesea considerat cruzime atât de sufletele slabe, cât şi de marea masă"[77]. Acest pragmatism eugenic se sprijinea pe principii morale tot mai ferme, fiind în acelaşi timp conştient de obstacolele cu care se confruntau măsurile practice pe care le solicita.

Însă dincolo de acceptarea publică, sprijinul statului era esenţial pentru un proiect eugenic. În Ungaria, Societatea Maghiară de Igienă Rasială şi de Politică a Populaţiei a primit în mare parte sprijinul necesar propagandei sale eugenice din partea Ministerului de Război. Astfel, de pildă, şi în legătură cu problemele

grave care afectau societatea maghiară în timpul războiului, cum ar fi epidemiile şi creşterea mortalităţii, ministerul a creat o comisie specială pentru a promova bunăstarea familiei, inclusiv consilierea prenupţială şi asistenţa medicală pentru bolile venerice[78]. Aceleaşi obiective erau urmărite, în diverse moduri, de majoritatea guvernelor europene, ceea ce reprezintă un indiciu pentru viteza cu care ideile eugenice s-au răspândit către sfârşitul războiului[79]. Noi organizaţii s-au alăturat celor deja existente, una dintre ele fiind Societatea Poloneză pentru Lupta Împotriva Degenerării Rasiale, înfiinţată în 1917. Era o luptă pentru construirea noii naţiuni, atât politic şi instituţional, cât şi moral şi spiritual.

În diverse moduri, multe naţiuni europene au considerat războiul o „necesitate spirituală"; însă, aşa cum bine a demonstrat Modris Eksteins, pentru eugeniştii care urmăreau revitalizarea naţiunii, războiul a fost şi un „ritual de iniţiere". Analiza lui Modris, extrem de inspirată, a culturii moderne care a germinat în perioada războiului o „exuberantă erupţie de viaţă care vine odată cu trezirea primăverii"[80] este extrem de utilă pentru înţelegerea relaţiei complementare dintre eugenism, naţionalism şi modernitate. Dacă autorii modernişti şi naţionalişti au văzut în Primul Război Mondial o sursă de reîntinerire culturală şi schimbare geopolitică, eugeniştii l-au privit ca pe o oportunitate de a transforma biologic naţiunea.

Zorii unei noi ere

Numeroasele dezbateri din timpul războiului despre meritele teoretice sau practice ale eugenismului sunt revelatoare. Pe de o parte, ele aduc în discuţie o serie întreagă de interpretări ale eugenismului şi ale scopurilor sociale şi politice imediate ale acestuia, interpretări care ilustrează importanţa pe care ştiinţele rasiale au dobândit-o în politica naţională a diferitelor ţări europene în perioada 1914-1918. Pe de altă parte, şi datorită circumstanţelor specifice din anii războiului, un război care a adus în prim-planul sferei publice tema supravieţuirii naţionale, aceste dezbateri pot ajuta la înţelegerea modului în care eugenismul a fost politizat după 1918. Nu numai că războiul a fost cel care a ancorat eugenismul în domeniul social şi politic, dar el a creat în egală măsură mediul cultural favorabil în care ideea renaşterii naţionale a devenit dominantă.

Ungaria era unul dintre cazurile exemplare în acest sens datorită severităţii consecinţelor războiului, atât din punct de vedere teritorial, cât şi demografic. La al treilea congres internaţional de eugenism ţinut în 1932, Tivadar Szél, specialist în statistică medicală, susţinea că, din punct de vedere eugenic,

efectele războiului au afectat în cea mai mare măsură „membrii comunităţii Bisericii Reformate", cu rădăcini pur maghiare, de vreme ce aceştia erau indivizii „cu cel mai înflăcărat zel patriotic", şi nu „evreii care evitau să fie recrutaţi"[81]. Nu este surprinzător că Szél credea că

> Marele Război a cauzat redeşteptarea naţiunii şi a ajutat procesul de recunoştere a rasei acesteia, iar după marile încercări, puterea centrală se ridică cu o vigoare reînnoită la o conştiinţă mai puternică decât înainte, din multe puncte de vedere, şi ia măsuri atât pentru protejarea naţiunii şi a rasei, cât şi pentru îmbunătăţirea calităţii viitoarelor generaţii[82].

În consecinţă, eugenismul nu numai că pretindea că reprezintă efortul rasial al generaţiei războiului, dar şi prelua spiritul noului naţionalism al anilor 1920. Szél afirma, în mod explicit, că acele calităţi, călite de experienţa războiului, oricât de dramatică ar fi fost ea, ar fi înzestrat noua generaţie a maghiarilor cu dinamismul şi hotărârea necesare transformării radicale a conştiinţei lor naţionale. „Un lucru este sigur", încheia el,

> pagubele materiale produse populaţiei, plus pierderile teritoriale în virtutea tratatului de pace, au fost mult mai severe pentru Ungaria decât pentru orice altă ţară. În ciuda acestei cutremurătoare depopulări, maghiarii supravieţuiesc, cu o credinţă nestrămutată într-un viitor mai bun, încrezători într-o eventuală revizuire a tratatului nedrept de pace. Nicăieri nu a fost mai bine caracterizată poziţia maghiarilor de azi, după pierderile de război fără precedent, decât în cuvintele marelui poet maghiar Mihály Vörösmarty: Micşorată, dar nefrântă/ Trăieşte naţiunea în această ţară[83].

Pentru Szél, care deplângea calvarul unei naţiuni înfrânte, războiul întruchipa o nouă eră care anunţa apariţia unei noi comunităţi revoluţionare de naţionalişti maghiari. Este un detaliu remarcat şi de George L. Mosse când a spus că „memoria războiului a fost transformată într-o sacră experienţă care oferea naţiunii o nouă profunzime a sentimentului religios, punându-i la dispoziţie sfinţii şi martirii de pretutindeni, locuri de închinare şi o moştenire cu care să emuleze"[84].

Comparând diversele interpretări ale războiului prezentate în acest capitol, nu găsim un consens clar sau o progresie liniară, ci o mulţime de tensiuni, divergenţe şi, mai mult decât orice, o incertitudine privind aplicarea practică a eugenismului. Dar diversitatea şi complexitatea au fost şi cauza forţei acestor interpretări, ele lăsând să se înţeleagă că eugenismul ar apărea ca o ideologie puternică în Europa tulburată de război prin capacitatea lui de a aduce

împreună, într-o sinteză viguroasă, o serie întreagă de concepte sociale, culturale şi politice, a căror proximitate părea imposibilă la prima vedere. După Primul Război Mondial, Europa a întâmpinat o serie de momente perturbatoare, dintre care amintim revoluţiile din Europa Centrală şi de Est, prăbuşirea imperiilor multinaţionale, războaiele civile şi apariţia unor noi state-naţiune. După cum se va vedea în capitolul următor, evoluţia istorică ulterioară a perioadei interbelice, în special în ceea ce priveşte legislaţia rasială şi antisemitismul, a dovedit totuşi că acea chemare la regenerare rasială, formulată adesea în anii Primului Război Mondial, era mai mult decât o simplă retorică eugenică, ea devenind o componentă esenţială a politicii naţionale în majoritatea statelor europene.

3

Tehnologiile eugenice ale perfecţionării naţionale

Acest capitol este dedicat aplicaţiilor practice ale eugenismului şi relaţiei dintre acesta şi ideea de regenerare naţională, cu o atenţie deosebită asupra perioadei dintre anii 1918 şi 1933. Potrivit lui Emilio Gentile, „în cursul secolului XX, regenerarea naţională a fost adesea prezentată ca o revoluţie totală care trebuie realizată prin unul dintre următoarele două mijloace: o nouă cultură sau o nouă politică. Până la Marele Război, prima metodă era prevalentă. După război însă, odată cu apariţia fascismului, noile metode politice - totalitare în esenţa lor - au revendicat proiectul regenerării naţiunii"[1]. Exista însă şi o altă metodă de îmbunătăţire, pe care Gentile nu a adus-o în discuţie, şi anume cea ştiinţifică. Temele reîntineririi create de poeţi avangardişti, filozofi, artişti sau romancieri nu sunt suficiente pentru a înţelege pe deplin naţionalismul etnic modern. Aşa cum am arătat cu altă ocazie, eugenismul a căutat să creeze o ontologie etnică bazată pe ideea de naţiune ca obiect de studiu empiric. Oferind o reprezentare fizică a naţiunii, eugeniştii s-au angajat într-o incursiune presupus obiectivă în ţesătura etnică a societăţii, iar interpretarea ştiinţifică pe care au propus-o a fost adeseori adoptată de literaţi, filozofi şi artişti[2].

Pe lângă faptul că a adus naţiunea şi statul împreună, producând, în cele mai multe cazuri, sinteza statului-naţiune, Primul Război Mondial a justificat eugenismul ca filozofie a regenerării sociale şi biologice, aceasta depăşind diferenţele politice. Atât stânga, cât şi dreapta politică au căutat, chiar dacă din motive diferite, să-i exorcizeze pe cei „slabi" şi „bolnavi" pentru a salva sănătatea majorităţii[3]. S-au înfiinţat societăţi naţionale de eugenism în majoritatea ţărilor europene, iar congresele internaţionale au oferit mediul necesar pentru întâlnirea şi schimburile de idei. Important pentru discuţia noastră este faptul că, după 1918, eugeniştii şi-au intensificat apelul la regenerare, având ambiţia de a reconfigura comunitatea naţională pe baza selecţiei biologice a elementelor rasiale de valoare şi, mai puţin, pe baza ideii participării egalitare a oamenilor

în viaţa publică[4]. În numele ştiinţei, eugeniştii au îmbinat determinismul ereditar cu ceea ce s-a numit revoluţia politică modernistă, insistând că ambele urmăresc acelaşi scop: salvarea naţiunii din criza de identitate produsă de modernitate. Fie că era vorba despre celebrarea naţiunilor victorioase sau despre doliul colectiv, în cazul celor înfrânte, eugeniştii au propus reconcilierea dintre stat şi naţiune, indicând ştiinţa ca soluţie pentru multe probleme pe care naţiunea le întâmpina în urma războiului[5]. Odată cu intensificarea lamentărilor privitoare la declinul naţiunii, eugeniştii au solicitat imediat măsuri legislative care să prevină deteriorarea socială şi biologică a populaţiei şi, după cum se va vedea, de multe ori au avut rezultate remarcabile.

Stigmatul eugenic

Cu prilejul celui de-al cincisprezecelea congres de medicină, ţinut la Lisabona în 1906, Ladislav Haškovec, cel mai proeminent şi influent eugenist ceh din acea vreme, a prezentat părerile sale despre restricţiile de căsătorie, păreri prezentate deja într-un articol din 1902. La Lisabona, el a demonstrat cu meticulozitate relaţia dintre ereditate şi boală, insistând asupra importanţei reformei igienei sociale şi a sănătăţii publice pornind de la noile idei ale eugenismului. „Trebuie să căutăm rădăcina răului", îşi îndemna Haškovec colegii. „Dacă", adăuga el, „punând temelia familiei, se iau în considerare consecinţele eredităţii patologice şi ale maladiilor congenitale, putem afirma cu siguranţă că se va diminua numărul de persoane debile mental, cu sifilis sau cu tuberculoză, numărul criminalilor, copiilor suferinzi de boli nervoase sau de alte boli degenerative"[6].

În măsura în care popularitatea eugenismului a crescut printre intelectualii şi politicienii europeni după 1900, şi ideile despre sănătatea normativă şi despre comunitatea perfectă, din punct de vedere rasial, au fost mai bine elaborate de eugenişti. Acceptarea eredităţii de către opinia publică drept factor determinant în evoluţia fizică şi psihică a oricărui individ a făcut ca Haškovec şi alţii asemenea lui să se întoarcă la proiectul social şi biologic de îmbunătăţire a populaţiei bazat pe legile lui Mendel ale moştenirii ereditare. Psihiatrul elveţian Auguste Forel, de pildă, era recunoscut pentru complexa sa teorie eugenică elaborată în scopul protejării societăţii de pericolul devierilor şi al disfuncţiilor biologice. În lucrarea sa din 1905 *Problema sexuală*, Forel încredinţa statului puteri medico-legale asupra criminalilor şi indivizilor asociali, pornind de la ipoteza că metoda cea mai eficientă de a reglementa diferenţa dintre „normalitate" şi „anormalitate" este aceea a îndreptării drastice a celei din urmă. El era unul

dintre pionierii sterilizării şi castrării, iar teoriile sale despre sexualitatea reproductivă şi protecţionismul biologic erau fundamentate pe o bază eugenică. Argumentând împotriva celor care i-ar fi putut critica proiectul antropologic şi eugenic, Forel reitera că „nu este scopul nostru să creăm o nouă rasă umană de fiinţe superioare, ci pur şi simplu să-i eliminăm treptat pe cei nepotriviţi, prin înlăturarea motivelor degenerării cauzate de alcool sau boli, prin sterilizarea voluntară a celor cu tare ereditare şi, totodată, prin încurajarea celor sănătoşi, fericiţi şi mai sociali să se înmulţească tot mai mult"[7].

Această perspectivă asupra perfectibilităţii umane deţinea o poziţie centrală în cadrul reprezentărilor privind corpul naţiunii, aflat neîncetat sub ameninţarea diverselor forme ale patologiei şi a numeroaselor maladii. Raportându-se la ereditate şi degenerare, pe de o parte, dar şi la sănătate şi igienă, de pe alta, Forel consideră sterilizarea un mecanism de reglaj care poate asigura supravieţuirea rasială. Ca urmare a investigaţiilor sale medicale, el recomanda sterilizarea diverselor „categorii" de persoane, de la „criminali, nebuni şi imbecili" la „indivizi iresponsabili, desfrânaţi, scandalagii sau imorali" ori chiar „persoane incapabile să procreeze o rasă sănătoasă, având boli moştenite sau o constituţie nepotrivită"[8].

Stabilind o clasificare biologică ce împărţea societatea în două, sănătatea şi frumuseţea fizică au devenit standardele care guvernau bunăstarea rasială a naţiunii. Respingerea celor consideraţi „nepotriviţi" sau „degeneraţi" din punct de vedere biologic era o componentă esenţială a campaniei de stigmatizare eugenică condusă de stat, dar şi de eugenişti, pentru a contura o nouă hartă biologică a corpului naţiunii. Stigmatul eugenic indica o identitate socială şi biologică deteriorată, o identitate cuprinsă într-un cadru cultural şi naţional specific. Acei care erau stigmatizaţi din punct de vedere eugenic erau excluşi de la drepturile şi privilegiile celor care aparţineau naţiunii. Sociologul Erving Goffman a identificat trei tipuri diferite ale stigmatului:

> Primele trei sunt defecte abominabile ale corpului - diverse diformităţi fizice. Următoarele sunt imperfecţiuni ale caracterului individual, indolenţă, mândrie sau pasiuni nenaturale, perfidie şi încăpăţânare, lipsă de onestitate, toate fiind cauzate de antecedente cunoscute, cum ar fi tulburările mentale, încarcerarea, dependenţa, alcoolismul, homosexualitatea, şomajul, încercările suicidare, dar şi comportamentul politic radical. În cele din urmă, există stigmatul tribal al rasei, al naţiunii şi al religiei, acestea fiind stigmatele care pot fi transmise prin descendenţă şi pot contamina toţi membrii unei familii[9].

Se poate recunoaşte uşor aici repertoriul complet al identificatorilor medicali şi sociali care constituie discursul eugenic negativ. Încă din 1873, Galton îi

îndemna pe cei aparţinând „raselor inferioare" să rămână celibatari, iar dacă „continuă să aibă copii inferiori din punct de vedere moral, intelectual sau fizic, nu este greu de crezut că va veni vremea când astfel de persoane vor fi considerate inamici ai statului şi că vor pierde orice drept la o atitudine binevoitoare"[10]. Este însă important de înţeles că stigmatul eugenic nu era numai rezultatul unui abuz de terminologie medicală în spaţiul social şi politic; era, de asemenea, rezultatul unui proces modern pe care l-am numit biologizarea identităţii naţionale. În ideea de a proteja naţiunea de cei consideraţi „nesănătoşi", „bolnavi" sau „antisociali", eugeniştii au creat această „teorie a stigmatului, o ideologie care explică [...] inferioritatea şi lămureşte pericolul pe care îl reprezintă"[11]. Atributele externe ale infirmităţii fizice şi mentale erau accentuate în scopul legitimării măsurilor eugenice împotriva indivizilor care nu se conformează normalităţii comunităţii naţionale. Individul care era stigmatizat din punct de vedere eugenic era un individ a cărui identitate biologică şi socială era pusă sub semnul întrebării şi, în consecinţă, amendată. Acesta este şi cazul unei persoane cu handicap mental, caz folosit de comisia de sterilizare numită de guvernul finlandez în anul 1926. Era o femeie caracterizată ca „imbecilă, fiica de douăzeci şi şapte de ani a unui măcelar; calmă, ea ar putea fi îngrijită în libertate, acasă, însă are o dorinţă nestăpânită de relaţii sexuale; de aceea femeia a fost recent lăsată în îngrijirea unui azil districtual de nebuni; acasă, ea dăduse naştere unui copil ilegitim". O altă persoană era descrisă ca „un bărbat alienat mental, de vârstă mijlocie, care crede că ar putea să-şi trateze boala dacă ar fi lăsat să aibă un contact sexual cu o virgină sau cu o femeie însărcinată"[12].

Totuşi, stigmatul eugenic nu a fost sistematic. Degenerarea socială şi biologică, precum şi pericolul pe care acesta l-ar fi implicat erau interpretate diferit, în funcţie de contextul naţional[13]. Strategiile igienice concepute pentru a asigura progresul naţional în Finlanda erau adesea socotite inadecvate în cazul altor ţări, cum ar fi România. Dar, oricât de diferite ar fi fost aceste strategii, exista o componentă generală care le apropia, şi anume puterea eugenică cu care erau învestite instituţiile statului. Eugenismul şi statul erau doi factori care se susţineau reciproc în măsura în care un program de reformă eugenică impunea atât măsuri reale de inginerie socială, cât şi mijloacele de a le realiza. Eugenistul austriac Ignaz Kaup făcea în mod explicit legătura între instituţiile de asistenţă socială şi protecţionismul rasial atunci când critica acea economie politică ce ignoră costurile „elementelor inferioare" care împovărează statul şi societatea. „Urmaşii noştri sănătoşi au dreptul la protecţie faţă de corupţia din partea celor afectaţi genetic, şi orice naţiune progresistă are datoria să evite pe cât posibil povara costurilor celor inferiori."[14] Preluând apelul lui Giuseppe

Sergi din vremea războiului, Kaup spera că statul se va mobiliza în cele din urmă şi se va implica activ în transformarea naţională. Statul, susţinea el, trebuie să se transforme nu numai la nivelul infrastructurii, al dezvoltării economice şi al instituţiilor politice, ci şi la nivelul educaţiei, sănătăţii publice şi al igienei sociale.

Eugenismul, ca una dintre cele mai eficiente strategii de control al destinului biologic al individului, tindea către o societate viitoare omogenă, în care sănătatea rasială a naţiunii să devină principiul dominant de guvernare. Legea matrimonială din 1913 propusă de Comisia suedeză a căsătoriei este ilustrativă în acest sens:

> Igiena rasială modernă, eugenismul, şi prevederile legislative sunt imperios recomandate pentru a proteja viitoarele generaţii şi pentru a păstra şi îmbunătăţi rasa umană. Această mişcare doreşte să lupte nu numai împotriva ameninţărilor la adresa sănătăţii publice, cum ar fi emigraţia, industrialismul sau aglomerările din centrele urbane, dar şi împotriva otrăvurilor rasiale, cum ar fi sifilisul, tuberculoza şi alcoolul. Astfel, ea doreşte să încurajeze societatea în direcţia unei acţiuni conştiente de sporire a numărului de căsătorii între cetăţenii merituoşi şi, de asemenea, de prevenire a proliferării celor nepotriviţi[15].

Această biologie politică ce ia amploare în perioada interbelică s-a bazat pe apariţia unor noi teorii ale identităţii naţionale. Fără ajutorul acestor teorii este greu de presupus că eugenismul european ar fi devenit elementul central al unei naraţiuni naţionale care promitea mântuirea de toate relele prezentului, invocând proiecte de regenerare etnică în numele noii comunităţi rasiale.

Reconstrucţia de după război

Procesul de stigmatizare eugenică s-a petrecut în paralel cu un altul, şi anume cu procesul de reconstrucţie naţională, de după război. Aşa cum observa medicul croat Andrija Štampar, „renaşterea naţională şi socială este în acelaşi timp o renaştere a sănătăţii"[16]. Sănătatea populaţiei devenise componenta centrală a noului program naţional de asistenţă socială dezvoltat în perioada interbelică. Însă această importanţă atribuită sănătăţii după Primul Război Mondial nu numai că a transformat semnificaţia politică a populaţiei, ea devenind sursa puterii biologice a naţiunii, dar a şi sistematizat influenţa publică a eugenismului bazat acum, aproape exclusiv, pe intervenţia statului, atât în spaţiul privat, cât şi în cel public.

Mai mult, eugeniştii au insistat pe legătura naţionalistă, sacră, dintre identitate şi teritoriu. Asemenea altor categorii intelectuale, şi ei erau profund

afectaţi de rearanjarea postbelică a peisajului politic european[17]. Unii exultau, în timp ce alţii deplorau schimbările survenite. În 1921, geneticianul german Erwin Baur scria o replică la o expunere a recentelor tendinţe ale eugenismului german publicată de H. Laughlin în *The Eugenics Review*[18]. Bauer reflecta sumbru asupra situaţiei din Germania imediat după război şi asupra evoluţiei eugenismului din acea ţară[19]. Plângându-se de ocupaţia străină a teritoriilor germane şi de precaritatea condiţiilor economice, el considera că, dintr-o serie de motive, aceste circumstanţe catastrofale au încurajat totuşi preocupările eugenice în rândul germanilor. „Tocmai amploarea" umilirii militare a Germaniei a contribuit, credea Baur, la „o mai bună înţelegere a chestiunilor eugenice faţă de perioada anterioară războiului". Un alt factor era „sărăcirea" şi „suferinţa acută" care au „acţionat favorabil în sens eugenic". Foamea îngrozitoare, ca urmare a „blocadei britanice" din iarna anului 1916, era descrisă ca „un lucru teribil, deşi iată că a avut o influenţă benefică" din punct de vedere eugenic. În cele din urmă, Baur preconiza o îmbunătăţire a moralităţii naţionale presupunând că „luxul deşănţat, dezgustătoarea căutare, permanentă, a plăcerii, modul de a gândi şi modul de viaţă care conducea numai la superficialitatea şi senzualitatea vulgară de dinainte de război vor dispărea datorită sărăciei oamenilor"[20].

Vestitori ai unui nou mesaj cultural şi politic care va apărea în urma războiului, eugeniştii îşi reafirmau credinţa într-o societate sănătoasă din punct de vedere rasial şi puternică din punct de vedere moral, una care să reziste la ceea ce Marshall Berman descria ca fiind „vâltoarea perpetuei dezintegrări şi reînnoiri, a luptei şi contradicţiei, ambiguităţii şi suferinţei", caracteristică modernităţii[21]. Glosele lui Baur pe tema modernistă a decadenţei exemplifică modul în care opiniile sale au fost influenţate de o epistemă eugenică înnoitoare. Nu este o exagerare presupunerea că, pe lângă anticiparea deplinei acceptări publice a eugenismului după 1918 în Germania şi nu numai, Baur prevăzuse şi o nouă practică eugenică, dedicată în special protejării naţiunii şi rasei. Eugenistul ceh Vladislav Růžička adăuga: „Câtă vreme lumea trece printr-o perioadă de regenerare şi totul este organizat şi reorganizat, este imperativ să se îmbunătăţească şi organizarea eugenismului. Această cerere este în mod special justificată de cercetările eugenice preocupate nu numai de relele aduse de război, ci şi de chestiuni legate de substanţa existenţei naţionale şi rasiale"[22].

O agendă similară a fost formulată şi de eugeniştii ruşi Nikolai Kolţov şi Iuri Filipcenko în primii ani ai regimului bolşevic, când Comisariatul Poporului pentru Sănătate Publică a promovat eugenismul atât ca formă de emancipare socială, cât şi ca program ştiinţific în slujba revoluţiei proletare[23]. Pentru noul regim politic din Rusia, această reîntinerire socială şi naţională trebuia înfăptuită prin crearea unui sistem de sănătate publică destinat să detecteze bolile sociale

predominante. Eugeniştii germani credeau, pe de altă parte, că îmbunătăţirea sistemului de sănătate publică şi măsurile de igienă socială nu erau suficiente pentru a „salva" rasa de crizele sociale şi economice ale anilor 1920. Se impunea necesitatea unor legi rasiale. Eugenistul german Hermann Siemens, de pildă, insista asupra faptului că „igiena rasei trebuie să ceară vehement ca «pedeapsa» să înceteze să fie unicul scop al legilor penale. Avem nevoie mai mult de o administrare a justiţiei care să aibă drept scop protejarea rasei. Identificarea cazurilor patologice care nu sunt primejdioase şi prevenirea reproducerii celorlalte creaturi mizerabile trebuie să devină în mod conştient scopul curţilor noastre [de justiţie]"[24]. Toţi cei atinşi de o boală ereditară erau consideraţi o sursă permanentă de diferite maladii sociale şi medicale.

Deşi câteva guverne s-au împotrivit adoptării unor măsuri eugenice negative pentru reconstrucţia postbelică, eugeniştii nu au fost descurajaţi. În 1920, prezentând eugenismul maghiar unei audienţe americane, veteranul măsurilor de sterilizare, Géza Hoffmann, deplângea faptul că „se pune mult accent pe partea pozitivă a chestiunii, adică pe răspândirea celor potriviţi, şi nu se face nimic pentru împiedicarea răspândirii celor nepotriviţi"[25]. În replică, biologul american Raymond Pearl comenta utilitatea genetică a sterilizării în primul număr de după război al revistei *The Eugenics Review*, avertizând prudent că, „în vreme ce sterilizarea obligatorie este unica măsură considerată adecvată până acum pentru prevenirea reproducerii celor nepotriviţi din punct de vedere social, cu rezultate imediate impresionante, reducerea numărului celor degeneraţi şi cu defecte nu poate fi amânată până la implementarea unui astfel de sistem. Mulţi ani trebuie să treacă până când proporţia degenerării ereditare a rasei să poată fi substanţial redusă"[26].

În lipsa unui consens conceptual internaţional care să inspire încredere, teoriile eugenice negative ale îmbunătăţirii naţionale – controversate şi de multe ori condamnate din punct de vedere moral sau religios – au fost rareori discutate în timpul Primului Război Mondial. În schimb, în perioada crizei economice şi a instabilităţii politice caracteristică anilor 1920, sterilizarea eugenică a început să atragă în mod considerabil atenţia atât a medicilor de profesie, cât şi a celor interesaţi de reformarea societăţii şi protejarea naţiunii de presupusele degenerări biologice şi de declinul social[27]. Teoriilor eugenice negative li s-a acordat un rol tot mai important în drama modernă a regenerării naţionale desfăşurată în mai toată Europa în perioada interbelică.

În Germania, după cum observa Paul Weindling, înfrângerea suferită în Primul Război Mondial „a determinat creşterea relevanţei eugenismului cu privire la reconstrucţia naţională. De fapt, toate aspectele gândirii şi practicii eugenismului negativ – de la «eutanasierea» celor nepotriviţi la sterilizările

obligatorii – au fost dezvoltate în perioada tumultuoasă dintre 1918 şi 1924"[28]. În Italia, promovarea unei agende pentru regenerarea socială şi biologică de după război a coincis cu lupta împotriva haosului social şi a dezintegrării sociale. Aşa cum indicau participanţii la prima conferinţă pe tema eugenismului social din 1924, statul trebuie să primească noi prerogative pentru asigurarea reconstrucţiei naţionale :

> Experienţa războiului şi nevoia de reconstrucţie au pus într-o lumină nouă importanţa pe care o au pentru stat calităţile fizice şi psihice ale cetăţenilor săi şi de aceea a atras atenţia guvernanţilor şi cercetătorilor asupra studiilor şi măsurilor dedicate îmbunătăţirii permanente a condiţiilor de sănătate, a eficienţei muncii şi a dăruirii, cu inteligenţă şi determinare, a populaţiei[29].

Multe argumente eugenice pentru ingineria socială şi biologică au fost atunci preluate de guvernele europene. Criza economică de după război a fost combinată cu un radicalism eugenic care ilustra dezamăgirea culturală şi politică trăită de multe ţări la vremea respectivă. În Germania, de pildă, campania de sterilizare a intrat într-o nouă perioadă spre sfârşitul Primului Război Mondial. Părea atunci că „grandoarea şi stabilitatea germană atinseseră nivelul lor minim" şi că „sterilizarea era adesea recomandată cu înflăcărare ca soluţie a problemelor sociale urgente"[30]. Spre sfârşitul anilor 1920, sterilizarea voluntară „devenise vârful de lance al mişcării eugenice" şi în Marea Britanie. Mai mult, aşa cum nota John Macnicol, odată stabilită evidenţa ştiinţifică a naturii ereditare a maladiilor mentale şi urmărită sterilizarea voluntară a celor în cauză, „ar putea fi implementate măsuri eugenice negative suplimentare şi, în cele din urmă (deşi există multe controverse în această privinţă), şi sterilizarea obligatorie pentru alte categorii de infirmi"[31]. În esenţă, susţinătorii măsurilor eugenice practice, precum certificatele nupţiale, segregarea şi sterilizarea, afirmau că ei făceau un serviciu extrem de necesar societăţii, apărând viitoarele generaţii de degenerarea socială şi biologică.

Indiferent că aceşti autori gândeau în termenii unor măsuri eugenice pozitive sau negative, exista un consens general în privinţa faptului că era imperios necesară o acţiune eugenică colectivă de transformare a naţiunii. Într-adevăr, aşa cum sprijinul tot mai larg pentru tehnologiile îmbunătăţirilor sociale şi biologice a crescut în perioada interbelică, sterilizarea eugenică a fost sprijinită cu entuziasm de unii naţionalişti din România, de pildă, precum a fost sprijinită şi de social-democraţii din Suedia sau, deopotrivă, de clericii protestanţi din Germania şi Marea Britanie. Totuşi, nu trebuie presupus că acest consens referitor la aplicabilitatea eugenismului ar fi anulat apariţia unor agende eugenice

specific naţionale. Atât în teorie, cât şi în practică, naţionalizarea tot mai accentuată a eugenismului de după 1918 a fost expresia problemelor etnice şi anxietăţilor naţionale proprii diverselor ţări europene.

Naţionalizarea eugenismului

După cum am amintit în capitolul anterior, deşi naţionalizarea eugenismului s-a intensificat în perioada războiului, abia după apariţia modificărilor politice şi teritoriale introduse de tratatele de pace din 1919-1920 eugeniştii şi-au schimbat strategia, orientându-şi atenţia către lupta politică şi naţionalismul agresiv. Desigur, credibilitatea internaţională era foarte importantă pentru eugenism, dar nu era un scop în sine. Deasupra şi dincolo de recunoaşterea universală din câmpul disciplinei lor, eugeniştii – asemenea majorităţii savanţilor – erau mânaţi de o autentică năzuinţă pentru îmbunătăţirea condiţiilor de sănătate ale ţărilor şi naţiunilor lor. Cheia acestei forme practice de medicină naţională era reforma sănătăţii şi educaţia igienică, la care se adăuga necesitatea stabilirii unui sistem de educaţie şi cercetare eugenică prin intermediul căruia să se ofere populaţiei ocazia de a cunoaşte principiile ştiinţifice care guvernează existenţa ei fizică şi socială.

La scurtă vreme după înfiinţarea statului cehoslovac, la 28 octombrie 1918, Societatea Eugenică Cehă a trimis o petiţie preşedintelui Tomáš Garrigue Masaryk, cu următoarele cereri :

> a) înfiinţarea unui institut naţional de cercetări eugenice ; b) adoptarea unor arhive în care să se păstreze datele referitoare la sănătatea populaţiei ; c) instaurarea unor staţii eugenice centrale ; d) înfiinţarea unor institute pentru studiul dezvoltării psihologiei umane, precum şi a unui muzeu de genetică comparativă ; e) protecţia copilului ; f) reforma practicii moşitului ; g) reorganizarea sistemului de predare a igienei moderne, mai ales în privinţa educaţiei sexuale ; h) sprijin pentru educaţia eugenică, în spaţiul public, prin intermediul discuţiilor publice, spectacolelor de teatru şi cinema şi mai ales prin înfiinţarea unui muzeu al igienei, ca un centru pentru toate aceste activităţi ; şi, în final, i) eliberarea obligatorie a unui certificat de sănătate înaintea căsătoriei[32].

În acest program eugenic substanţial, naţiunea devenea un obiect nu numai pentru o etno-pedagogie raţională, dar şi al unei transformări spaţio-temporale, o transformare care reflectă realităţile Europei postbelice. Eugeniştii nu aveau o urgenţă mai mare decât aceea a deşteptării naţiunii în privinţa necesităţii practice a unei reîntineriri biologice înfăptuite pe baza legilor eredităţii. Germania

reprezintă, încă o dată, un caz bogat în exemple de acest gen. Aici eugenismul interbelic a încercat să transforme radical rolul individului şi al familiei în cadrul corpului biologic al naţiunii, iar rezultatele au fost pe măsură[33].

Liga Germană pentru Regenerare Naţională şi Ereditate, înfiinţată în 1925, ilustrează grăitor modul în care idealul eugenic a fost încorporat în discursul postbelic al degenerării şi al efectelor dăunătoare ale acestei degenerări asupra viitoarelor generaţii. Sloganul „Protejaţi ereditatea germană" simboliza atât scientismul eugenic, cât şi aspiraţiile spre o comunitate naţională omogenă din punct de vedere rasial. Pe lângă educaţia eugenică, liga sprijinea solicitările împotriva reproducerii celor care erau consideraţi degeneraţi din punct de vedere fizic sau psihic. O asociaţie similară a fost înfiinţată în Austria în 1928, iar aceasta, asemenea corespondentei sale germane, milita pentru educaţia maselor în privinţa relelor cauzate de degenerarea socială şi biologică şi a prezervării identităţii rasiale naţionale[34].

Deşi majoritatea societăţilor eugenice au supravieţuit războiului, inclusiv Societatea pentru Educaţie Eugenică sau Societatea Germană pentru Igienă Rasială, altele, precum Societatea Maghiară pentru Igienă Rasială şi pentru Politica Populaţiei s-au destrămat. S-au înfiinţat numeroase alte asociaţii, dintre care amintim Societatea Italiană pentru Genetică şi Eugenie (în 1919), Institutul Suedez pentru Biologia Rasei (în 1921), Institutul Cehoslovac pentru Eugenism Naţional (în 1923), Societatea Vieneză pentru Igienă Rasială şi Societatea Estoniană de Eugenie (ambele înfiinţate în 1924). În Polonia, o secţie dedicată igienei sociale şi eugenismului a fost înfiinţată în 1918 în cadrul Societăţii pentru Protejarea Sănătăţii Comunităţii Evreieşti, în vreme ce Societatea pentru Combaterea Bolilor Venerice a fost redenumită în 1922 Societatea Poloneză de Eugenie. În România, prima societate eugenică a fost Secţiunea de Eugenie şi Biopolitică a „Astrei", înfiinţată în 1927 la Cluj, urmată în 1935 de Societatea Regală Română pentru Eugenie şi Studiul Eredităţii. În Bulgaria, o Societate pentru Igienă Rasială s-a format în 1928, iar Societatea Belgiană pentru Medicină Preventivă şi Eugenie în 1929.

În vreme ce statele europene se redresau încet, după un război devastator, devenea evident că o strategie eugenică mult mai dinamică era necesară pentru a răspunde noilor imperative. Această strategie a inclus măsuri radicale împotriva creşterii numărului celor cu incapacităţi fizice şi psihice, criminalilor, săracilor şi orfanilor. Pentru a ilustra acest nou activism eugenic, merită citată moţiunea prezentată de Parlament regelui Suediei în sprijinul creării la Uppsala a Institutului de Biologie a Rasei:

> Investigaţiile rasial-biologice, care urmăresc un obiectiv înalt şi nobil, şi anume protejarea de degenerarea genealogică şi promovarea atributelor rasiale genetice, se dezvoltă pe zi ce trece tot mai puternic. Moţiunea porneşte de la premisa că, într-o ţară, nimic nu este la fel de important ca materialul rasial însuşi, mai ales dacă acesta este de bună calitate, aşa cum este cazul Suediei din cele mai vechi timpuri. Sarcina acestei cercetări ştiinţifice este de a explica şi elucida toate condiţiile privitoare la ereditate şi la mediul care favorizează amplificarea sau denaturarea valorii proprii a unei rase. Atunci, statul poate avea un fundament solid, precum şi consiliere pentru străduinţele lui de a consolida procesul de dezvoltare a rasei şi poporului, în mod corespunzător. Cu alte cuvinte, biologia rasei este studiul ştiinţific al factorilor care exercită influenţă asupra structurilor fizice şi spirituale ale generaţiilor ce vor veni[35].

Pe lângă popularizarea ideilor de sănătate şi igienă, organizarea acestor societăţi şi institute dedicate eugenismului era o parte integrantă a unui proces care poate fi numit de naţionalizare a eugenismului, adică transformarea eugenismului într-o „ştiinţă naţională", dedicată protejării sănătăţii unei populaţii anume, într-un stat anume. Cadrul conceptual al eugenismului continua să se bazeze pe principii universale, precum „îmbunătăţirea rasei umane", dar obiectivele sale erau tot mai mult îndreptate spre transformarea geografiei umane a teritoriului naţional. Aşa cum Vladislav Růžička spusese încă din 1923, eugenismul trebuie „să devină eugenism naţional în modul cel mai literal cu putinţă. Scopul [său] este de a menţine şi dezvolta individualitatea biologică a naţiunii şi de a preveni declinul sub orice aspect al organizării sale biologice"[36].

Aceeaşi idee era subliniată şi de igienistul sârb Vladimir S. Stanojević în lucrarea sa *Eugenism* (1920), în care scria că „îmbunătăţirea [biologică a] descendenţilor – aceasta este viitoarea religie, atât pentru indivizi şi familie, cât şi pentru întreaga umanitate cultivată"[37]. Prin dorinţa de a crea o nouă fiinţă naţională, eugenismul a inaugurat o nouă platformă naţionalistă, cum a fost, de exemplu, în Iugoslavia. Tentativa eugenică de a crea o nouă „rasă iugoslavă", prin fuziunea naţiunilor croaţilor, sârbilor şi slovenilor, ilustrează acest proces prin care eugenismul a avut implicaţii la nivel naţional, producând o veritabilă transformare a dezbaterii privind viitorul statului iugoslav. Aşa cum explica în 1924 un colaborator al ziarului croat *Nova Evropa*, „potrivit legilor eugenismului contemporan, progresul este realizat prin procesul amestecului unor triburi diferite, dar îndeaproape înrudite, pentru a produce tipul fizic superior. [...] Acest amestec va fi profitabil pentru noi. Este evident că, de pildă, tipul dinaric, osos, scund şi militant, îl va întări pe iugoslavul comun, aşa cum o va face şi femeia slovenă, puternic dezvoltată"[38].

Politizarea tot mai profundă a tehnologiilor moderne din domeniul sănătăţii a facilitat mecanismul complex al transferului jargonului ştiinţific în diversele contexte naţionale. Inaugurând noua revistă *Annals of Eugenics* în 1925, Karl Pearson explica faptul că Galton adăugase adjectivul naţional eugenismului

deoarece „era convins că naţiunea, şi nu familia ori individul, era unitatea adecvată pentru studiu [...]. Chiar dacă permitem ca o bună parte a gândirii eugenice să îşi găsească aplicabilitate la nivelul individului sau familiei, rămâne în continuare evident că sursa principală a doctrinei eugenice are ca forţă motrice bunăstarea naţiunii, mai degrabă decât a individului; ea ţinteşte spre îmbunătăţirea viitoarelor generaţii, şi nu la creşterea confortului individului [de azi]"[39].

Pearson nu era singurul eugenist care încerca să confere identităţii biologice a naţiunii rolul principal în imaginaţia publicului. În pofida diferitelor afilieri culturale şi religioase, practic toţi eugeniştii Europei interbelice căutau să creeze o paradigmă naţională eugenică. În *Igiena naţiunii* (1925), eugenistul român Iuliu Moldovan conceptualiza eugenismul în termeni exclusiv naţionali, legându-l de intervenţionismul biopolitic şi de măsurile radicale de a reforma sistemul de sănătate[40]. Moldovan plasa familia în centrul teoriei sale a eugenismului naţional, preconizând măsuri pentru a proteja familiile „acceptabile" de ameninţările sociale şi biologice. Totuşi, el afirma că metodele medicale profilactice nu vor fi suficiente dacă populaţia românească - mai ales cei suferinzi de maladii ereditare - nu dobândeşte „o conştiinţă rasială, un sentiment al responsabilităţii biologice"[41]. În mod similar, în discursul său de inaugurare la Societatea Vieneză pentru Igienă Rasială din 1925, antropologul rasial german Otto Reche sublinia responsabilitatea statului de a sprijini un depozit rasial sănătos, condamnând individualismul, deviaţiile sociale şi bolile ereditare[42]. Aceeaşi poziţie era împărtăşită şi de economistul maghiar Károly Balás, care declara că „orice stat, naţiune sau societate care îşi recunoaşte interesul cel mai înalt dedică o atenţie considerabilă problemei întreţinerii şi protejării rasei"[43].

Deşi era motivat, fără îndoială, de preocupări naţionale, acest interes faţă de propria comunitate etnică trebuie înţeles în contextul unei ambiţii mai largi de a fundamenta politicile sociale şi instituţionale pe legile eredităţii şi eugenismului. Aşa cum eugenistul grec Stavros Zurukzoglu scotea în evidenţă, în lucrarea sa din 1925 *Problemele biologice ale igienei rasiale*, eugenismul modern are două scopuri principale: de a insufla naţiunii o responsabilitate rasială şi de a asigura creşterea armonioasă din punct de vedere fizic, moral şi intelectual a fiecărui individ. Această dublă abordare reflecta perfect natura modernă a eugenismului pe care Zurukzoglu îl considera cel mai eficient antidot pentru dificultăţile sociale şi economice ale vieţii cotidiene de după război[44].

Prin definirea diferitelor sarcini ale eugenismului, esenţiale în reconstrucţia societăţilor postbelice, eugeniştii precum Pearson, Moldovan şi Zurukzoglu au demonstrat că această tentativă de îmbunătăţire socială şi biologică, ajustată prerogativelor statului modern, trebuie să includă atât o propagandă eugenică extensivă, cât şi programe de cultivare a calităţilor rasiale. Eugenismul practic

necesita ca toate păturile sociale să colaboreze pentru realizarea cercetării medicale coordonate de tehnocraţi din domeniul sănătăţii şi sprijinite de reglementări legislative. În ceea ce priveşte educaţia naţională, rolul cel mai de seamă al eugenismului era de a promite crearea unor condiţii de viaţă mai bune şi de a inspira încredere naţiunii în privinţa viitorului ţării. Rezumând viziunea sa despre îmbunătăţirea socială, igienistul german Alfred Grotjahn plasa „eugenismul practic" la intersecţia igienei sociale cu politicile sociale şi în legătură cu „problema curentă a existenţei şi prestigiului naţional al ţării noastre"[45].

Un asemenea proiect ambiţios de inginerie socială impunea şi o cruciadă biologică pe măsură, o cruciadă împotriva presupuşilor factori nocivi din corpul naţiunii. Naţionalizarea eugenismului care a apărut în anii 1920 era un rezultat care concorda cu intensificarea biologizării apartenenţei la naţiune. Dar, în căutarea sa pentru realizarea unei naţiuni perfecte, eugenismul a încurajat metode tot mai radicale de purificare biologică. În aceste condiţii, eugeniştii radicali şi-au reiterat dorinţa de a reforma corpul politic şi, prin aceasta, de a declanşa renaşterea naţiunii. Eugenistul suedez Herman Lundborg exprima foarte clar acest lucru atunci când afirma:

> Efectuarea cercetărilor biologice asupra rasei trebuie să fie o datorie a statului. Mai devreme sau mai târziu, dorinţa de autoconservare va conduce popoarele tuturor ţărilor civilizate să înfiinţeze institute de biologie a rasei. Vom ajunge atunci la concluzia fermă că naţiunile care înţeleg suficient de devreme importanţa sănătăţii moştenite şi acţionează în conformitate vor avansa triumfător; ele vor atinge un nivel de moralitate mai înalt, o cultură mai inteligentă, o condiţie mult mai sănătoasă şi mai fericită de existenţă[46].

Dacă eugenismul era metoda ştiinţifică de a obţine îmbunătăţiri ale omului, precum şi transformări biologice corespunzătoare la nivelul naţiunii, era evident pentru eugenişti că statul avea rolul suprem în a dispune, controla şi realiza aceste transformări. Rolul social al eugeniştilor s-a schimbat considerabil şi, în consecinţă, ei au devenit experţi în „ştiinţe socio-biologice", experţi care trebuiau să decidă care segmente ale populaţiei erau meritorii „din punct de vedere rasial" şi care necesitau corecţii. Aşa cum Lundborg remarca încă din 1904, „îndrăznesc să sper că nu este departe momentul când cineva va fi dispus, în chestiunile publice, să permită ca şi cuvântul doctorilor specializaţi în biologie să aibă la fel de multă greutate cât are, de pildă, cuvântul unui avocat sau al unui soldat, şi când sociologii şi oamenii de stat îşi vor da seama de adevărata semnificaţie, pentru viitorul umanităţii, a relaţiei dintre ereditate şi igienă"[47]. Deja la sfârşitul anilor 1920, medicul devenise nu numai un actor social stimat, dar şi instrumentul-cheie al ingineriei biologice întreprinse de

stat. Aşa cum afirmase medicul român Iuliu Haţieganu în 1925, „prin cariera sa, un doctor este cel mai folositor şi important agent al statului"[48]. Interesat de reforma sistemului de sănătate, Haţieganu adăuga că doctorii vor putea să-şi aplice ideile eugenice doar atunci când „guvernele vor înţelege că nici un progres şi nici o prosperitate nu sunt posibile fără o serioasă organizare a igienei statului şi fără lupta împotriva bolilor sociale [pentru a] favoriza crearea unei specii umane mai robuste şi pentru protejarea rasei"[49].

În cele din urmă, instrumentalizarea de către stat a eugenismului a produs un nou tip de ideolog, şi anume expertul biolog care nu doreşte să intervină în viaţa individului, ci să dea formă unui *Weltanschauung* fizic al naţiunii. Nicăieri nu este mai bine reflectată această ambiţie decât în memorandumul din 1929 al lui Eugen Fischer către dictatorul italian Benito Mussolini cu prilejul adunării reprezentanţilor Federaţiei Internaţionale a Organizaţiilor Eugenice de la Roma. „Pare natural şi dezirabil", spunea el, „atunci când luăm în considerare problemele eugenice, că o anumită expresie a speranţelor şi dorinţelor noastre trebuie adresată măreţului om de stat care, în Cetatea Eternă, dovedeşte mai mult decât oricare alt conducător al vremii noastre, atât în vorbă, cât şi în faptă, cât de mult ia în serios problemele eugenice ale poporului său"[50].

Acest moment era unul de cotitură nu numai pentru istoria relaţiei dintre eugenism şi stat, ci şi pentru istoria relaţiei dintre eugenism şi modernism. Revoluţia fascistă şi crearea „omului nou" preconizată de Mussolini se îmbinau perfect cu proiectul regenerării antropologice susţinut de eugenişti. Fascismul şi estetica eugenistă se potriveau minunat, amândouă fiind axate pe idealul unui corp sănătos şi frumos. Aşa cum comenta entuziast fascistul francez Pierre Drieu La Rochelle, în 1941, „revoluţia corpului, restaurarea corpului" a fost „cea mai mare revoluţie a secolului XX"[51]. Pe de altă parte, semnificaţia atribuită de La Rochelle acestei regenerări a corpului în cadrul esteticii fasciste scotea în evidenţă un alt aspect subliniat în repetate rânduri în această carte, şi anume că obiectivul normativ al eugenismului era nu numai acela de a oferi posibilitatea producerii unor corpuri frumoase şi sănătoase, ci, mai ales, de a avea la dispoziţie mijloacele prin care aceste corpuri să fie perfectibile.

Viaţa nedemnă de a fi trăită

Puţini autori din perioada interbelică au produs interpretări mai radicale despre relaţia dintre costul economic al îngrijirii medicale şi viziunea eugenică a „curăţării" societăţii de „indivizii nedoriţi" decât juristul german Karl Binding şi psihiatrul Alfred Hoche în lucrarea *Acceptarea anihilării vieţilor nedemne*

de a fi trăite[52]. Oferind un argument legal şi economic la întrebarea de ce eutanasierea este preferabilă altor forme de selecţie artificială, Karl Binding punea şi următoarea întrebare: „Există vieţi care şi-au pierdut într-atât statutul juridic, încât continuarea lor nu mai are nici o valoare, atât pentru individul în cauză, cât şi pentru societate?"[53]. În consecinţă, el identifica două categorii principale de indivizi al căror statut juridic şi a căror valoare pentru societate îi fac să fie o povară economică. Primul grup era format din „cei iremediabil pierduţi, ca rezultat al bolilor şi rănilor", în vreme ce al doilea îi includea pe „idioţii incurabili, fie că sunt congenitali, fie că au devenit aşa (precum paraliticii) în stadiul final al unei afecţiuni"[54].

Eutanasierea acestor indivizi era expresia ultimă a mitului regenerării biologice. Binding şi Hoche, precum şi alţii care împărtăşeau aceleaşi idei îşi exprimau credinţa într-o nouă societate eliberată de boli ca urmare a întronării unui nou principiu moral. „În vremuri cu o înaltă moralitate – în vremea din urmă orice formă de eroism s-a pierdut cu desăvârşire –, aceste suflete amărâte ar fi fost cu siguranţă eliberate de propria lor condiţie, în mod oficial. Dar cine poate astăzi, în aceste timpuri fără vlagă, să-şi impună să accepte această necesitate şi chiar să o justifice?"[55] Subliniind în continuare speranţa într-o nouă viziune biologică asupra lumii, Hoche trăgea concluzia că „o nouă epocă va veni – operând cu o moralitate superioară şi cu un mare sacrificiu –, o epocă ce va abandona exigenţele unui umanism exagerat şi supraevaluarea simplei existenţe"[56].

Fără îndoială că poziţia lui Binding şi Hoche referitoare la renaşterea economică şi socială a Germaniei prin eutanasie şi curăţare biologică era excesivă, dar nu şi unică printre intelectualii europeni ai anilor 1920. Mai mult, trebuie menţionat că nu toate planurile de reînnoire biologică erau gândite în scopul de a favoriza o rasă anume în detrimentul celorlalte. Eugenismul a inspirat şi o viziune a reîntineririi biologice diferită de cea bazată pe eliminarea celor consideraţi „inferiori" şi „nepotriviţi"[57]. Deşi formată cultural şi intelectual de acelaşi mediu european, această viziune a fost influenţată de credinţa că armonia sexuală şi un stil de viaţă sănătos sunt principiile de bază pentru o viaţă trăită eugenic. Cazul lui Edmond Székely, un maghiar din Ardeal care în 1928 înfiinţa, împreună cu Romain Rolland, Societatea Biogenică Internaţională, este exemplar. Vegetarianismul său, pledoaria pentru reînnoire metafizică prin meditaţie şi medicină erau axate pe individ, nu pe naţiune sau stat. Ideea sa de regenerare eugenică a unei umanităţi fundamental corupte era direcţionată către o regenerare spirituală universală[58].

Trebuie reţinut că eugenismul a determinat o nouă înţelegere a umanităţii ce s-a reflectat într-o mare varietate de speculaţii filozofice, sociologice şi culturale,

adesea opuse din punct de vedere ideologic. Poate fi amintit aici francezul Manuel Devaldès, anarhist şi neo-malthusian. El credea că „sub-oamenii erau excreţiile societăţii"[59]. Discipolul său român, Eugen Relgis, în mod similar, susţinea că, „în aceste vremuri, cu ajutorul ştiinţei, degeneraţii pot fi exterminaţi prin *eutanasie*. Oricum, este preferabil din toate punctele de vedere ca degeneraţii să nu se fi născut sau chiar mai bine să nu fi fost concepuţi. Şi aceasta este posibil cu ajutorul ştiinţei, prin *sterilizarea* celor care dovedesc caracteristici patologice sau boli incurabile"[60]. În cele din urmă, preşedintele Societăţii Zoologice din New York, Madison Grant, exprima preocupările multor europeni atunci când afirma în lucrarea sa din 1916 *Declinul marii rase*, atât de des citată în epocă, că „o părere greşită despre ceea ce credem că este lege divină şi o credinţă sentimentală în sanctitatea vieţii umane tind să ne împiedice atât să eliminăm copiii anormali, cât şi să sterilizăm adulţii care nu au nici o valoare pentru comunitate. Legile naturii impun ştergerea celor nepotriviţi şi faptul că viaţa umană are valoare doar atunci când este de folos comunităţii ori rasei"[61].

Odată cu trecerea anilor, eugenismul negativ a însoţit adesea discursul rasial, promiţând un mediu mai favorabil pentru apropiata palingenezie naţională. Aşa cum anunţa în 1922 Societatea Germană pentru Igienă Rasială, proaspăt reorganizată, „reînnoirea viziunii noastre despre viaţă este de o importanţă decisivă. Bunăstarea familiei, chiar şi pentru generaţiile îndepărtate, trebuie recunoscută de toţi ca fiind un bine superior confortului personal ; şi în politica guvernului, nevoile prezentului nu trebuie să primeze în faţa viitorului rasei noastre". Privind naţiunea din punct de vedere rasial, Societatea afirma că urmăreşte cultivarea conştiinţei de rasă şi a cetăţenilor sănătoşi. Propunerile susţinute de ea dovedesc însă cum sarcina creării unei culturi a conştiinţei de rasă se întrepătrunde cu dorinţa de purificare a corpului naţional după criteriile eugenismului negativ. În cele din urmă, Societatea a cerut introducerea unei legislaţii care să permită „sterilizarea indivizilor cu deficienţe la propria lor cerere sau cu consimţământul lor" şi, astfel, să prevină „reproducerea indivizilor antisociali sau cu alte deficienţe grave, [urmată de] segregarea lor în colonii de muncă"[62].

În vreme ce exista o legătură evidentă între popularitatea tot mai mare de care se bucurau tehnologiile eugenice ale îmbunătăţirii umane şi identitatea naţională traumatizată în mai toate ţările europene după Marele Război, proiecte eugenice negative apar şi în ţări neafectate de conflictul militar, cum este cazul ţărilor scandinave. Şi atunci, care este motivul acestei entuziaste adoptări a repertoriului eugenismului negativ în ţări precum Suedia, Danemarca sau Norvegia ? Etosul ştiinţific descris în primul capitol, care le permitea eugeniştilor

să-şi aroge un rol de gardieni ai corpului naţiunii, generase o aplicare polisemică a eugenismului pretutindeni în Europa. În *Pericolul degenerării* (1922), psihiatrul suedez Herman Lundborg justifica astfel implicarea eugenismului în formarea viitorului comunităţii naţionale :

> Ce folos de toate grămezile de aur, şi chiar de toate bogăţiile pământului, dacă de dragul lor ne îndreptăm spre o mare frământare şi ne vom confrunta cu degenerarea [naţiunii] într-o perioadă relativ scurtă de timp. Nu este uşor pentru un individ să reziste tuturor tentaţiilor stârnite de bogăţie şi lux. Este poate chiar şi mai dificil pentru un întreg popor să aleagă calea stăpânirii de sine, a unei vieţi fără confort, a abţinerii de la divertisment şi plăcere şi să aleagă calea unei vieţi frugale, calea muncii de dragul desăvârşirii. Unde se află atunci salvarea ? ar putea întreba cineva. Sigur nu întreaga omenire este condamnată la distrugere ? Răspunsul este : Trebuie să acordăm moştenirii genetice o atenţie mult mai mare decât am făcut-o până acum ; cu alte cuvinte, trebuie să lucrăm mai mult decât până acum pentru descendenţă şi rasă, pentru familii bune şi copii sănătoşi[63].

Folosind ideea degenerării, Lundborg atrăgea atenţia asupra imperativului explicării existenţei biologice a naţiunii prin protejarea individului şi a rasei. În România, doctorul Ioan Manliu nutrea speranţe similare în ceea ce priveşte rolul sterilizării ca posibil antidot la ceea ce el considera a fi o degenerare tot mai accentuată a României. În 1921, Manliu propunea următoarele :

> 1) Orice individ degenerat trebuie să fie sterilizat şi, dacă este posibil, redat societăţii ; 2) orice individ degenerat şi sterilizat trebuie ţinut izolat într-un azil sau colonie până când acesta se poate reîntoarce în societate ca un membru folositor ; 3) doar acei indivizi care pun în primejdie societatea după sterilizarea lor trebuie izolaţi permanent, trebuind pentru aceasta ca ei să se întreţină singuri lucrând în grădini, ateliere etc.[64]

Singurul mod de a recăpăta controlul situaţiei, încheia el, era acela al „sterilizării în masă a degeneraţilor"[65]. În aceeaşi tonalitate, eugenistul austriac Alois Scholz nota că „doar când îi vom sprijini pe cei puternici, pe cei capabili să trăiască, şi îi vom îndepărta pe cei incapabili să o facă, aşa cum natura o cere, abia atunci vom promova igiena rasială"[66]. Aceste argumente eugenice formulate în asemenea termeni negativi confirmă aprecierea Mariei Bucur despre relaţia dintre eugeniştii români şi stat, şi anume aceea că „formele variate de capacitare individuală deveniseră dependente de două principii fundamentale : interesele colective (adică naţionale), în special cele de natură multigeneraţională, trebuiau să aibă întotdeauna întâietate asupra celor individuale ; era responsabilitatea statului să apere aceste interese"[67].

Convergenţa acestor concepţii, în diverse ţări europene, despre eugenismul negativ a deschis o nouă serie de dezbateri asupra componentelor şi limitelor capacităţii pe care modernitatea o are pentru transformarea biologică a omului[68]. Dorinţa colectivă de a depăşi efectele tragice ale războiului a dus la necesitatea unor noi valori naţionale şi a unei alte baze morale pe care societatea să fie reconstruită. Asociind ştiinţa cu buna funcţionare a naţiunii, eugeniştii susţineau o revoluţie rasială specifică condiţiilor propriilor ţări. Acest nou stil de eugenism, unul definit de condiţiile politice specific naţionale, era ilustrat de numeroase proiecte de reînnoire naţională şi protecţionism rasial, proiecte ce au apărut în anii 1930 şi 1940.

Era evident pentru eugenişti că statul este instrumentul de bază pentru proiectul care urmărea îmbunătăţirea sănătăţii ereditare a populaţiei şi încurajarea transformării sociale şi biologice a naţiunii. Investirea statului cu o putere adiţională însemna de fapt creşterea posibilităţilor practice ale eugeniştilor de a-şi îndeplini misiunea. Locul acestor cercetători în cadrul societăţii, în ansamblul ei, este profund diferit de vreme ce responsabilităţile acestora de evaluare şi control, autoimpuse, le asigurau o poziţie privilegiată. Argumentul lor principal era expertiza ştiinţifică pe care o dobândiseră şi, în numele acesteia, eugeniştii insistau că ei sunt cei care trebuie să decidă care dintre membrii populaţiei merită din punct de vedere biologic şi social să se reproducă şi care nu[69]. Se poate spune că puterea eugenică cu care statul este învestit a contribuit la proeminenţa naţională pe care au dobândit-o specialiştii în sănătate. Nu era vorba numai de doctori, care au suferit şi ei o transformare radicală ; dar medicina însăşi a început să fie privită ca o „ştiinţă naţională" ce serveşte misiunii statului de a îmbunătăţi sănătatea populaţiei[70]. Pentru a crea corpul eugenic al naţiunii, medicina şi-a afirmat cu îndrăzneală autoritatea asupra celor mai private activităţi ale omului. Eugenistul, preotul noii religii ştiinţifice, era astfel gardianul devotat protecţiei individului şi naţiunii.

În perioada anilor 1930 şi 1940, proiectul politic de creare a „omului nou" s-a îmbinat perfect cu proiectul eugenic de îmbunătăţire biologică, ambele bazându-se pe idealul unei comunităţi naţionale sănătoase. Acest ideal este pe deplin reprezentat atât în construcţia discursivă şi practică a „omului nou" întreprinsă de propagandiştii sovietici, fascişti şi nazişti, cât şi în discursul kemalist din Turcia republicană[71]. Construcţia cvasimitică a „omului nou" era una dintre ambiţiile pe care eugeniştii le împărtăşeau cu ideologiile politice moderne radicale ; idealul biopolitic al unei naţiuni sănătoase era, de asemenea, o altă ambiţie[72].

Împuternicirea statului de a acţiona în sens eugenic şi biopolitic nu a fost o situaţie întâlnită doar în cazul Germaniei naziste sau în cel al Italiei fasciste.

Pledoarii pentru un astfel de stat eugenic şi biopolitic erau frecvente şi larg răspândite, fiind printre ideile centrale ale unor eugenişti cu orientări politice foarte diferite, cum ar fi anarhiştii din Spania, socialiştii din Marea Britanie, feministele şi social-democraţii din Germania şi Suedia sau educatorii sanitari din Turcia. Un număr de intelectuali fabieni, printre care George Bernard Shaw şi H.G. Wells, credeau că un program eugenic complet şi eficient nu poate fi dus la îndeplinire decât de un stat socialist. Această idee era împărtăşită şi de eugenistul american Hermann J. Muller, care credea că Stalin va fi arhitectul noii umanităţi, ce va fi orânduită după principiile eugenice.

Într-o scrisoare către Stalin, Muller afirma : „Adevăratul eugenism poate fi doar rezultatul socialismului, iar el va fi, la fel ca şi progresul tehnicii medicale, unul dintre mijloacele folosite pentru îmbunătăţirea vieţii". Dacă acest lucru avea să se întâmple, Muller îl asigura pe Stalin că „multe dintre mamele de mâine, eliberate din lanţurile superstiţiilor religioase, vor fi mândre să-şi amestece sămânţa cu cea a lui Lenin sau Darwin pentru a oferi societăţii un copil care să aibă astfel de atribute biologice părinteşti"[73]. Or, Stalin nu era convins că faptul de avea în jurul lui o mulţime de Lenini şi Darwini ar ajuta foarte mult regimul comunist, aşa că a refuzat utopia eugenică a lui Muller[74]. Aceasta nu înseamnă însă că proiectul sovietic de creare a „omului nou" s-a întrerupt odată cu abandonarea oficială a geneticii mendeliene[75].

Fundaţii cereşti, planificare raţională

Dacă „oraşul secular al darwiniştilor secolului al XIX-lea a fost construit pe fundaţii cereşti solide, chiar dacă uşor modificate"[76], „statul-grădinar" al secolului XX a fost planificat pe baza principiului raţional al perfecţionării umane. Prezentând în 1930 opiniei publice medicale cazul unui proiect legislativ de sterilizare eugenică, revista medicală *The Lancet* ridica problema bunăstării naţionale în următorii termeni : „Nimeni, fie şi cu acordul său, nu trebuie îngăduit a fi vătămat astfel încât să i se diminueze capacitatea de luptător al statului ori de procreator al unui luptător". Totuşi, economia politică nu se potriveşte biologiei politice, întrucât, „chiar dacă s-ar admite necesitatea ca statul să-şi asigure reproducerea războinicilor, clasele pe care comitetul le propune să accepte propria sterilizare nu sunt cele din care se aşteaptă, fără a exagera, ca aceste rezerve militare să apară". În ultimă instanţă, reproducerea nu numai că trebuia controlată de eugenişti, dar şi valoarea sa etică trebuia subordonată misiunii ei biologice : „Instinctul procreativ este cea mai puternică armă împotriva morţii, iar restrângerea libertăţii lui apare, încă de la prima

vedere, ca fiind ceva îngrozitor. Se poate susţine totuşi că există câteva lucruri mult mai periculoase, fie pentru rasă, fie pentru individ, decât un instinct nestăvilit, iar unul dintre acestea este înmulţirea nediscriminantă a comunităţii, care nu este mai puţin mortală decât e cancerul pentru corpul uman"[77].

Până în 1933, două chestiuni se aflau în centrul dezbaterilor privind sterilizarea eugenică : prima era aceea a categoriilor sociale şi medicale care ar trebui să facă obiectul acestor practici, iar a doua era aceea a formelor legislative necesare pentru asemenea măsuri - mai precis, pentru a stabili dacă acestea trebuiau să fie voluntare sau obligatorii. În 1928, cantonul Vaud din Elveţia autoriza sterilizarea celor suferinzi de boli mentale ereditare şi a celor consideraţi debili mental[78]. Un an mai târziu, legea sterilizării a fost introdusă şi în Danemarca, având în vedere în primul rând „persoanele care, sub impulsul unui instinct sexual prea puternic sau anormal, fie sunt susceptibile de comiterea unor crime, fie reprezintă un pericol pentru ele însele sau pentru comunitate"[79]. Sterilizarea era condiţionată de un diagnostic stabilit de un medic şi de consimţământul respectivului individ, al familiei sau al tutorelui legal.

Un Comitet pentru Legalizarea Sterilizării Eugenice s-a înfiinţat în Marea Britanie în 1929[80], iar o lege pentru sterilizarea voluntară a celor cu deficienţe mentale a fost adoptată de Parlamentul britanic în 1931[81]. Argumentul ei principal era bazat pe estimarea cheltuielilor pentru instituţionalizarea persoanei în cauză, cheltuieli considerate exagerate în comparaţie cu soluţia mult mai puţin costisitoare a sterilizării. Argumentul economic devenea tot mai important în anii 1930, şi asta nu numai în Marea Britanie. La primul Congres Internaţional de Igienă Mentală din 1930, eugenistul german Ernst Rüdin a sistematizat normele eugenismului în termeni viabili din punct de vedere financiar pentru a-şi convinge colegii participanţi la congres de importanţa aplicării normelor moderne ale igienei mentale în domeniul sterilizării eugenice[82]. În Marea Britanie, campania nu a avut mare succes, dat fiind că opiniile eugeniştilor britanici erau încă împărţite în privinţa celor mai eficiente metode de prevenţie, oscilând între sterilizare şi segregarea instituţională.

A mai existat şi argumentul că opinia publică nu era informată suficient şi deci nici suficient de convinsă de necesitatea sterilizării eugenice. Vorbind despre împotrivirea cu care era privită sterilizarea eugenică în Ungaria, neurologul László Benedek remarca faptul că „ţara noastră va avea nevoie de o lungă pregătire până când umanismul conservator va fi înlocuit cu o mult mai activă protejare a sănătăţii progeniturilor noastre, prin sterilizarea «minus-variantelor» cacogene"[83]. Fără să se descurajeze, Benedek a elaborat în 1932 o lege a sterilizării, pe care însă Consiliul Superior de Igienă Socială a refuzat să o sprijine. Totuşi, afirmaţiile psihiatrice ale lui Benedek au dat un plus de legitimitate

propagandei pentru sterilizare. Să afirmi că sterilizarea eugenică este necesară pentru a asigura îmbunătăţirea calităţilor rasei nu afecta cu nimic moralitatea creştină privitoare la căsătorie şi la viaţa privată a individului, două caracteristici ale caracterului naţional pe care Benedek le considera în mod particular dominante în Ungaria.

Toate aceste consideraţii fac trimitere implicită la un aspect discutat în primul capitol, care merită să fie reiterat aici, şi anume caracterizarea pe care a făcut-o Galton eugenismului ca „religie a viitorului". Odată ce creşterea importanţei accentului ideologic pus pe eugenism a devenit semnificativă, prin măsuri legislative şi iniţiative politice, teoriile seculare ale desăvârşirii umane au început să intre în conflict cu dogmele religioase susţinute de principalele biserici catolice, protestante şi ortodoxe ale Europei. În multe dintre aceste ţări, pretenţiile eugeniste de reîntinerire naţională s-au lovit de reprezentările identităţii colective care asociau identitatea cu religia. Mai mult, eugenismul contesta autoritatea Bisericii asupra reproducerii, sexualităţii şi mariajului.

În multe ţări creştin-ortodoxe, în perioada interbelică, Biserica era cea care controla atât corpul spiritual, cât şi corpul fizic al naţiunii. Când eugeniştii greci, de pildă, au deschis discuţia despre posibilitatea impunerii, după Primul Război Mondial, a unor restricţii eugenice mariajului şi maternităţii, Konstantinos Filandros, ministrul Sănătăţii şi Igienei, a fost nevoit să-l consulte pe mitropolitul Atenei. Subliniind că Grecia are nevoie de „o serie de măsuri igienice pentru protejarea naţiunii noastre de elementele disgenice şi pentru promovarea eugenismului, care este fundamentul oricărui proiect igienic"[84], Filandros cerea aprobarea Bisericii pentru aceste măsuri. În situaţii similare faţă de conducerea Bisericii se aflau eugeniştii din Bulgaria şi România. Legea sănătăţii naţionale din Bulgaria, adoptată în 1928, stipula că „naţiunea şi statul suferă considerabil din cauza daunelor materiale şi spirituale cauzate de defectele ereditare, consecinţe ale căsătoriilor încheiate între persoane bolnave fizic sau mental"[85], dar legea definea sănătatea şi igiena într-o formă compatibilă cu credinţa creştin-ortodoxă.

Eugeniştii nu depreciau credinţa religioasă în general, mai ales că mulţi dintre ei erau practicanţi fervenţi, ba chiar afirmau că scopul biologic al statului trebuie să reflecte scopul transcendent al Bisericii. Liviu Stan, de pildă, teolog ortodox şi profesor la Academia de Teologie din Sibiu, a elaborat o teologie rasială care încerca să aducă la un numitor comun principiile ştiinţei şi principiile religiei creştine, prezentând această sinteză ca pe o parte a destinului glorios pe care Dumnezeu l-a rezervat românilor[86]. Similar, psihiatrul spaniol Antonio Vallejo-Nágera afirma că „regenerarea rasei trebuie susţinută [de regenerarea instituţiei familiei] deoarece, conform principiilor tradiţionale ale

moralei creştine, familia este păstrătoarea virtuţilor sociale, un bastion împotriva corupţiei mediului social, un depozit sacru al tradiţiei". Şi adăuga: „Dacă reflectăm câteva momente la fundamentul instituţiei familiei, aşa cum este ea înţeleasă de catolici, vom înţelege baza solidă pe care o oferă pentru regenerarea rasei"[87].

În alte circumstanţe, Biserica s-a implicat direct în găsirea unor soluţii pentru îmbunătăţirea eugenică a societăţii. În Bulgaria, aşa cum arată Gergana Mircheva,

> când autoritatea statului nu a adoptat restricţii pentru căsătorii şi nici certificate prenupţiale, eugeniştii s-au adresat Bisericii. Refuzul acesteia de a susţine măsurile eugenice propuse a fost normal din punctul de vedere al doctrinei creştine [...]. Totuşi, Biserica nu s-a împotrivit strict unor asemenea măsuri. Dimpotrivă, s-a referit la viitoarea legiferare a lor de către stat, privit ca sursa legitimă de putere, tolerând astfel strategiile şi instrumentele biopoliticii statului[88].

Eugenistul român Ioan Manliu miza şi el pe Biserica Ortodoxă pentru contribuţia sa la reîntinerirea biologică a naţiunii române. Biserica, sugera el, trebuie să „îşi folosească autoritatea morală covârşitoare şi să se declare în favoarea purificării biologice şi să acţioneze în consecinţă"[89]. Mai mult, el încuraja Biserica să se implice activ în transformarea eugenică a societăţii româneşti, afirmând că

> a venit momentul [pentru Biserica Ortodoxă] să ia parte fără întârziere la această mişcare [eugenică] pentru asigurarea fericirii drept-credincioşilor din punct de vedere ştiinţific şi biologic. Dacă Biserica va populariza cu hotărâre ideile eugenice şi va colabora cu entuziasm la realizarea lor, ea ar putea avea o contribuţie valoroasă la lupta noastră împotriva degenerării şi asiatizării rasei noastre[90].

Manliu înţelesese că o condiţie esenţială pentru ca orice proiect de palingenezie socială şi biologică să reuşească într-o ţară ortodoxă era aceea de a fi adoptat şi de Biserică. Cum acestor ţări le lipseau tradiţiile civice puternice şi birocraţiile moderne funcţionale, statul secular trebuia să lucreze în armonie (principiul bizantin al „simfoniei") cu Biserica, aceasta simbolizând sincronizarea actului de credinţă cu acela de guvernare. Politizarea religiilor tradiţionale a fost descrisă foarte bine de patriarhul Serbiei, Petar Rosić Varnava, când acesta a respins acuzaţiile conform cărora ar aduce politica în Biserică. „Noi nu aducem politica în Biserică, ci toţi aceia care şi-au piedut raţiunea, patriotismul şi respectul aduc otravă în organismul nostru naţional. [...] Cine altcineva să spună adevărul oamenilor, dacă nu sfânta noastră Biserică naţională?"[91]

Încercările de a combina eugenismul cu dogmele religioase erau totuşi mai consistente în ţările protestante şi catolice. Conducătorii Bisericii protestante germane, precum Johannes Wolff sau Hans Harmsen, şi *Innere Mission*, principala organizaţie protestantă de asistenţă socială, erau favorabili eugenismului[92]. Activismul social, promovat de bisericile protestante, era bine înzestrat pentru adoptarea ideilor eugenice ale îmbunătăţirii sociale şi biologice. Conform fondatorului său, scopul organizaţiei *Innere Mission* era acela de a lucra pentru „angajamentul caritabil şi voluntar al poporului deşteptat întru renaşterea socială şi creştină a poporului vindecat"[93]. În anii 1930, cel mai important activist al organizaţiei *Innere Mission*, demograful şi eugenistul Hans Harmsen, reitera aceste principii pentru a reafirma devotamentul mişcării faţă de revoluţia rasială proorocită de naţional-socialişti. În 1928, el declara că „îmbunătăţirea înregistrării persoanelor debile din punct de vedere fizic şi psihic, a numeroasei armate de bolnavi mental, infirmi, surzi, orbi şi criminali congenitali, care sunt hrăniţi şi îngrijiţi cu mari cheltuieli în aziluri, case de nebuni şi închisori, trezeşte dorinţa de a scăpa în totalitate naţiunea de aceste troace de gene dăunătoare"[94].

În Ungaria, Biserica Reformată era atrasă mai cu seamă de programele de reaşezare rasială ce urmăreau întărirea caracterului etnic maghiar al acelor regiuni considerate fie depopulate, fie sub ameninţarea altor grupuri etnice. Aşa cum scria etnograful Géza Kiss într-o scrisoare către episcopul său László Ravasz: „Rasa străveche şi pură maghiară, comunitatea reformată, este în pragul dispariţiei, iar un amestec urât de oameni, ţigani, români, sârbi sau germani, tinde să-i ia locul"[95]. Acelaşi activism radical anima şi Biserica Reformată germană din Transilvania în primele decenii de după Marele Război. Alfred Csallner, unul dintre preoţii saşi cei mai înclinaţi spre eugenism, a îndemnat în nenumărate rânduri Biserica să adopte măsurile rasial-igienice necesare regenerării rasiale a naţiunii saşilor. Preotul era responsabil nu numai de viaţa spirituală a membrilor congregaţiei, ci şi de cea biologică. Potrivit lui Csallner, preotul sas trebuie să fie un purtător de drapel pentru reinventarea eugenică a comunităţii germane din Ardeal. „Biserica însăşi urma să devină un fel de stat, un substitut datorat imposibilităţii unei politici independente şi a unui stat săsesc viabil." În aceste condiţii, pentru Csallner, „ideologii igienei rasiale au devenit «profeţii» unor dogme pe care Biserica, cu preoţii şi profesorii săi, avea datoria să le predice"[96].

După cum s-a văzut mai devreme, dacă Biserica Ortodoxă era ambiguă în privinţa implicării sale în mişcările seculare şi politice din perioada interbelică, Biserica Protestantă, dimpotrivă, era activ implicată în adaptarea teoriilor eugenice ale îmbunătăţirii umane la propriile programe sociale şi de asistenţă.

Însă nici una nu s-a opus oficial eugenismului negativ şi rasismului. Biserica Catolică, pe de altă parte, a fost una dintre instituţiile care au jucat un rol semnificativ în opoziţia faţă de introducerea măsurilor eugenice negative. Consideraţiile lui Harry Paul despre catolicism şi darwinism pot fi convingător aplicate şi în acest caz: „Deşi darwinismul, ca atare, nu a fost niciodată anatemizat de leul roman al ortodoxiei, multe dintre ideile cu care darwinismul era asociat au fost condamnate, mai ales în ceea ce priveşte istoria şi filozofia, două domenii ale gândirii seculare pe care Roma le considera cele mai periculoase"[97]. În cazul eugenismului, „tema de îngrijorare era cea a reproducerii"[98].

Totuşi, nu trebuie pornit de la ideea că atitudinea Bisericii Catolice faţă de eugenism a fost una de ostilitate fără echivoc[99]. În Franţa, de exemplu, unii teologi ai Bisericii Catolice au privit adesea favorabil eugenismul, iar iezuitul René Brouillard nota în 1930 că, „în principiu, moralitatea catolică nu condamnă toată ştiinţa eugenică"[100]. Împărtăşind şi ei vederi similare, abatele Jean Dermine, profesor la Seminarul teologic al Bunei Speranţe din Belgia, sau monseniorul Dubourg, episcopul Marsiliei, au luat cuvântul la congresul organizat în 1930 de Asociaţia pentru o Căsătorie Creştină, pe tema „Biserica şi eugenismul", şi au vorbit despre familie ca despre o încarnare a eugenismului creştin, a „adevăratului eugenism", care poate exista numai circumscris moralei creştine[101]. Dogmele religioase erau combinate cu noţiunea unei familii şi a unei societăţi purificate etnic.

În Austria, teologul Johann Ude şi asociaţia *Volkerwacht*, înfiinţată în 1917, au militat pentru măsuri eugenice, descriindu-le ca pe o „lucrare autentic patriotică" şi ca expresie a unei „moralităţi naţionale"[102]. Deşi Ude era ambiguu în privinţa eugenismului negativ, el lega foarte limpede acest concept de noua politică ce a apărut după război. Şi în Germania, după cum a demonstrat Ingrid Richter, catolicii priveau cu bunăvoinţă către eugenismul pozitiv considerat necesar după catastrofa demografică cauzată de Primul Război Mondial. Reprezentanţii Bisericii au susţinut adesea măsurile destinate îmbunătăţirii societăţii prin consiliere maritală şi educaţie igienică[103].

Eugenismul negativ era considerat condamnabil din punct de vedere moral şi religios. Aşa cum nota şi Monika Löscher, „în «mediile catolice» austriece, registrul măsurilor eugenice se reducea la un apel moral la raţionalitate. În acest context, avorturile, sterilizarea şi planificarea familială erau privite ca inacceptabile din punct de vedere moral"[104]. Această moralitate catolică şi relaţia ei cu eugenismul au fost dezbătute din punct de vedere teologic de mulţi lideri religioşi din Germania şi Austria, printre care Joseph Mayer, Hermann Muckermann şi Albert Niedermeyer, sau în Ungaria de către Tihamér Tóth şi József Somogyi[105].

În decembrie 1930, papa Pius al XI-lea a emis o enciclică despre mariajul creştin, *Casti Connubii*. Documentul critica aspru prevenirea naşterii unor vieţi „nevrednice", cum era ea susţinută de eugenişti, atât ca expresie a secularizării excesive, cât şi a interferenţei statului în sfera privată a individului şi familiei.

> Dar o altă crimă gravă trebuie observată, venerabili fraţi, care priveşte luarea vieţii copiilor aflaţi la sânul mamelor. Unii vor să fie permisă, lăsată în voia tatălui sau a mamei; alţii spun că este ilegal dacă nu sunt motive întemeiate pe care le numesc medicale, sociale sau eugenice. Pentru că această chestiune cade sub incidenţa legilor penale ale statului prin care distrugerea copiilor concepuţi, dar nenăscuţi este interzisă, aceşti oameni cer ca motivele pe care, într-o formă sau alta, le apără să fie recunoscute ca atare de legea publică şi să nu fie penalizate. Mai mult, sunt şi cei care cer ca autorităţile publice să furnizeze ajutor pentru aceste operaţiuni ce au de-a face cu moartea, un lucru care, din păcate, este foarte frecvent în anumite locuri[106].

Totuşi, abordarea catolică a contracepţiei, căsătoriei şi a vieţii de familie nu erau în mod necesar privite ca fiind în conflict cu învăţăturile eugenice: „Ceea ce se spune în favoarea motivelor sociale şi eugenice poate şi trebuie acceptat cu condiţia ca metode legale şi cinstite să fie folosite în limitele corespunzătoare". Dar o asemenea acceptare nu scuză luarea unei vieţi, aşa cum cereau anumite programe eugenice: „Să dorească să pună înainte motive ce ţin de ei pentru uciderea inocenţilor este de neconceput şi contrar preceptului divin promulgat în cuvintele Apostolului: nu este admis să se facă răul ca să se obţină binele"[107].

Condamnând contracepţia şi sterilizarea ca fiind împotriva moralităţii creştine, Sfântul Scaun îşi impune viziunea sa asupra căsătoriei ca fiind esenţială funcţionării sănătoase a societăţii moderne.

> În cele din urmă, trebuie condamnată acea practică dăunătoare care atinge dreptul natural al omului de a se căsători, dar afectează într-un mod real şi bunăstarea copilului. Pentru că există unii care sunt de acord cu eugenismul, nu numai că dau sfatul pentru a procura, mai sigur, puterea şi sănătatea viitorului copil – care, într-adevăr, nu este contrară gândirii corecte –, dar pun eugenismul înaintea scopurilor unei ordini mai înalte şi, prin autoritatea publică, vor să-i împiedice de la căsătorie pe toţi cei care, deşi natural potriviţi pentru căsătorie, ei consideră, în conformitate cu normele şi conjuncturile investigaţiilor lor, că transmiterea ereditară ar aduce pe lume copii cu deficienţe[108].

Dacă unele forme de eugenism pozitiv erau acceptabile pentru Biserica Catolică, eugenismul, în general, era criticat mai cu seamă pentru ambiţiile sale de a înlocui autorităţile religioase cu oameni de ştiinţă.

Casti Connubii a fost un răspuns – întârziat, dar hotărât – la viziunea lui Galton despre eugenism ca „religie a viitorului". Ar fi o greşeală însă să presupunem că aspiraţiile eugenice au fost abandonate definitiv de clerul catolic. Într-adevăr, înţelegând importanţa contextualizării poziţiei papei în amalgamul său de credinţe politice, Hermann Muckermann afirma în 1934, în *Eugenism şi catolicism*, că, în cele din urmă, „eugenismul poate fi reconciliat cu catolicismul. De vreme ce catolicismul aderă în mod semnificativ la o etică naturală pentru a se ridica la nivelul unei lumi supranaturale, ar fi de fapt extrem de surprinzător, ca să nu spunem mai mult, dacă catolicismul nu ar fi pregătit să accepte rezultatele bine întemeiate ale cercetării eugenice, rezultate pe care să le asimileze pas cu pas, pe măsura descoperirii lor"[109]. De fapt, Muckermann sugera că eugenismul şi catolicismul nu sunt fundamental diferite de vreme ce, atât din punct de vedere religios, cât şi biologic, pot fi descoperite anumite principii comune. Aceasta era atât o reafirmare a credinţei catolice a lui Muckermann, cât şi a ataşamentului său ferm pentru proiectele antropologice pe care eugenismul le urmărea pentru a realiza beatitudinea rasială a renaşterii comunităţii naţionale. Astfel, Muckermann remarca:

> Cu toţii lucrăm pentru un eugenism naţional cu acelaşi sentiment al responsabilităţii pe care Galton însuşi îl avea faţă de poporul său. Diverse secte religioase au diverse puncte de vedere, şi fiecare trebuie să respecte părerea celuilalt. Dar toţi trebuie să lucreze împreună pentru un eugenism naţional, pe baza eticii naturale. Nu există pentru noi o cale mai bună de a sluji viitorul poporului nostru decât aceea de a lucra împreună, conştiincios şi cu toată puterea, pentru progresul eugenismului[110].

Dar nu era vorba despre o nouă moralitate creştină modernă, ci de venirea naţional-socialismului la putere în Germania, fapt care, după 1933, îi va confirma pe deplin lui Muckermann şi altor eugenişti germani credinţa într-o palingenezie rasială şi eugenică. Aşa cum se va vedea în capitolul următor, aventura realizării unor comunităţi epurate şi omogene din punct de vedere etnic, în care multe ţări europene s-au îmbarcat, în anii 1940, şi ale cărei funcţii erau strict limitate şi reglementate de stat, nu numai că a simbolizat fuziunea decisivă a modernismului cu eugenismul, dar a oferit şi argumentul pentru punerea în practică, în cele din urmă, a utopiei biologice axate pe naţiune şi rasă.

4

Biopolitică şi rasism

Michel Foucault a definit biopolitica drept o disciplină modernă care „încearcă să guverneze asupra multiplicităţii oamenilor în măsura în care această multiplicitate poate şi trebuie să fie descompusă în corpuri individuale ce se cer supravegheate, dresate, utilizate şi, eventual, pedepsite"[1]. Orice discuţie asupra felului în care au fost răspândite ideile eugenice în Europa nu poate evita relaţia pe care eugenismul a avut-o cu biopolitica modernă. Reconfigurarea biologică a puterii exercitate de stat asupra individului a fost o consecinţă importantă a acestei transformări. Mai ales după 1933, graniţa dintre sfera privată şi cea publică a fost tot mai ştearsă, ambele fiind dominate deopotrivă de ideea responsabilităţii colective pentru naţiune şi rasă. În Germania nazistă, eugeniştii păreau să-şi fi găsit în cele din urmă rolul mult visat, acela de a fi puntea de legătura dintre ştiinţă şi politică. Celelalte ţări europene au fost încurajate să înveţe din punerea în practică a eugenismului de către un regim politic ce părea că a găsit răspunsul la problemele patologice ale modernităţii. Merită reamintit că nazismul, fiind o ideologie bazată pe o legătură înnăscută între individ şi comunitatea rasială, care impunea o suspendare a sinelui în favoarea rasei şi care legitima uneori o atitudine agresivă faţă de alţi membri ai societăţii, caracterizaţi drept un pericol pentru rasă, a distorsionat eugenismul german folosindu-se în acelaşi timp de el. Eugenismul nu a fost doar o critică ştiinţifică a degenerării produse de modernitate sau o teorie a valorificării eficiente a resurselor umane, ci şi expresia unei noi înţelegeri a apartenenţei la o anumită rasă şi naţiune. Identitatea rasială era delimitată de graniţele, fictive şi reale, care-i separau pe cei aparţinând comunităţii de cei care nu-i aparţineau, de străini şi de potenţiali inamici, interni şi externi. Animaţi de dorinţa de a crea un sens puternic al coeziunii şi identităţii împărtăşite de membrii comunităţii, mai ales în timpul unor schimbări sociale şi politice profunde, eugeniştii au apelat la imaginarul rasial pentru a justifica modul în care au biologizat identitatea naţională.

Iconografia rasială eugenică specifică anilor 1930 şi 1940 a fost destul de diferită de aceea folosită de eugenismul de la începutul secolului XX. În primele capitole s-a putut vedea cum şi de ce discursul eugenic a devenit treptat, în anii 1920, una dintre cele mai coerente expresii ale programului modern de reîntinerire naţională. O analiză detaliată a măsurilor demografice de inspiraţie rasială şi politică întreprinse de regimul nazist, dintre care eutanasia şi sterilizarea indivizilor cu handicap fizic şi mental şi exterminarea în masă a evreilor europeni au fost cele mai barbare, scoate în evidenţă modul în care legislaţia şi măsurile eugenice restrictive au afectat întreaga naţiune germană[2]. În acest capitol nu am să discut antisemitismul rasial al naziştilor, nici războiul rasial dus de Hitler în Europa sau Holocaustul din Europa Centrală şi de Est, deoarece acestea sunt teme bine documentate în literatura de specialitate[3]. Am să discut în schimb modul în care ideea eugenică a perfecţionării biologice a fost aplicată în anii 1930 şi 1940 în Europa, împreună cu o nouă viziune de guvernare a societăţii, numită biopolitică.

Punerea în practică a eugenismului

Scriind din Germania, în 1933, filozoful român Emil Cioran remarca faptul că, „pentru a înţelege spiritul de azi al Germaniei, este absolut necesar să iubim tot ceea ce este exagerat, tot ceea ce este excesiv şi tot ceea ce debordează de pasiune, să fim extaziaţi de orice [este caracterizat de un] elan iraţional şi de o monumentalitate deconcertantă". Decât să asiste pasiv la destinul său istoric, continua Cioran, naţiunea germană a preferat să „trăiască o viaţă de un entuziasm nebun şi de o admirabilă efervescenţă", având „curajul anihilării, pasiunea pentru barbarismul fertil şi creativ şi mai ales mesianismul, pe care străinii îl găsesc dificil de înţeles"[4]. Pasiunea lui Cioran pentru naţional-socialism nu era o raritate printre intelectualii modernişti ai Europei. Precum mulţi alţii, din Germania şi din afara Germaniei, Cioran era impresionat de această „Germanie renăscută" şi de afirmaţia mesianică a naziştilor de a crea o cultură totală.

Pe de o parte, crearea acestei noi Germanii presupunea o transformare ideologică a comunităţii naţionale – sau, pentru a folosi expresia salutară a lui Peter Fritzsche, de a-i transforma pe germani în naziști[5]. Pe de altă parte însă, aceasta implica promovarea unei regenerări fizice a corpului politic, crearea unui om nou curăţat de caracterele degenerative şi tendinţele decadente. Aşa cum a sugerat ideologul nazist Richard Walther Darré, o nouă nobleţe rasială ar fi fost creată prin selecţie şi împerechere: „Toate măsurile posibile trebuind

să fie folosite pentru a realiza ţelul [nostru] de a păstra şi întări sângele creativ, din corpul poporului nostru, sângele oamenilor rasei nordice, deoarece de aceasta depinde păstrarea şi dezvoltarea germanităţii noastre"[6]. Pentru poetul expresionist Gottfried Benn, transformarea antropologică produsă de politica „statului total" ar fi condus, în cele din urmă, la crearea unei noi naţiuni germane, „jumătate prin mutilare şi jumătate prin împerechere"[7].

Puterea regenerativă a eugenismului era invocată ca unul dintre mijloacele principale ale acestei revoluţii antropologice preconizate de statul biopolitic după 1933 pe tot cuprinsul Europei. În 1929, Eugen Fischer îl elogia pe Mussolini, considerându-l arhitectul reîntineririi naţiunii italiene, iar în 1931 Fritz Lenz îl descria pe Adolf Hitler ca „primul politician cu o influenţă efectivă, capabilă să facă din igiena rasială scopul principal al întregii sale politici, pe care a şi reuşit să-l realizeze"[8]. Este uşor de văzut de ce, după decenii de dezbateri publice, eugenişti ca Fischer considerau nazismul oportunitatea îndelung aşteptată pentru a pune în aplicare principiile igienei rasiale.

Legea prevenirii descendenţilor cu afecţiuni ereditare a fost adoptată oficial pe 14 iulie 1933, devenind efectivă la 1 ianuarie 1934. În teorie, ea stipula că „oricine suferă de o boală ereditară poate fi sterilizat prin mijloace chirurgicale atunci când, conform experienţei medicale acumulate, este foarte probabil ca şi copiii unor astfel de persoane să sufere de aceleaşi tulburări mentale sau fizice moştenite". În practică însă, câteva categorii medicale erau cu predilecţie vizate, şi anume: 1) debilitatea mentală ereditară; 2) schizofrenia; 3) psihoza maniaco-depresivă; 4) epilepsia ereditară; 5) boala Huntington (demenţă progresivă, neuro-degenerativă ereditară); 6) orbirea; 7) surzenia; 8) malformaţiile ereditare severe. Alcoolicii cronici erau supuşi aceluiaşi tratament. În 1934, Curtea Sănătăţii Ereditare a fost înfiinţată pentru a supraveghea implementarea sterilizării[9]. Marie E. Kopp, o observatoare din partea Comitetului American al Sănătăţii Maternale, îşi încheia raportul spunând că legislaţia eugenică germană este „un mare pas înainte ca măsură constructivă pentru sănătatea publică, ca metodă de medicină preventivă şi ca o contribuţie la bunăstarea socială"[10].

Evaluând importanţa legii în direcţionarea politicii demografice şi rasiale a naţional-socialiştilor germani, Walter Gross remarca în 1944 că „legislaţia germană referitoare la prevenţia bolilor ereditare ale copiilor este exemplară. Ea se distinge printre eforturile făcute de alte ţări în acest domeniu prin pragmatismul şi luciditatea care fac ca sterilizarea să depindă de un diagnostic medical specificat în formă legală, unul care nu ţine seama de factori complet irelevanţi din punct de vedere biologic, cum ar fi situaţia economică etc."[11]. Darré, Gross şi alţi teoreticieni naziști ai eugenismului au subliniat foarte clar

suprapunerea măsurilor rasiale cu protecţionismul naţional, dar şi rolul ştiinţei în mitologizarea rasei în particular[12]. Aşa cum un contemporan al acelor vremuri nota în 1937, „în ultimii cinci sau şase ani Germania s-a aflat fără îndoială prima între naţiuni, cel mai mare laborator de experimentare eugenică existent"[13]. Cu mijloacele directe de intervenţie a statului, eugeniştii au văzut cum multe dintre ideile lor de îmbunătăţire socială şi biologică au devenit posibile. Gisela Bock a făcut observaţia pertinentă că în Germania nazistă, omniprezenţa statului însemna şi „faptul că igiena rasială era acum ridicată la nivelul unei doctrine oficiale a regimului, un regim care proclamase nevoia de «prevenire a vieţilor nedemne de a fi trăite» şi «exterminarea acestora prin intermediul sterilizării»"[14]. În 1935 au fost adoptate două legi rasiale adiţionale : legea pentru protejarea sângelui german şi a onoarei germane şi legea pentru protejarea sănătăţii ereditare a poporului german. Dacă prima era menită să asigure puritatea rasei, cea din urmă făcea obligatorie consilierea maritală şi stipula introducerea certificatelor de sănătate prenupţiale.

Devenise clar că, între 1933 şi 1935, elita politică germană a apelat la eugenism pentru a realiza regenerarea biologică a populaţiei[15] – şi, aşa cum spunea un colaborator al revistei *Eugenical News*,

> Germania este prima dintre marile naţiuni ale lumii care face uz nemijlocit de eugenism. Alte naţiuni, în diferite momente ale istoriei, şi-au asumat controlul sau au încercat să promoveze virtuţi ale măreţiei naţionale, precum comerţul, curajul militar, agricultura, educaţia sau religia. Ţine de omul de stat să încerce şi de istoric să înregistreze dacă permanenţa naţiunii, dezvoltarea unei culturi înalte şi a unei civilizaţii puternice pot fi încurajate mai practic prin aplicarea principiilor eugenice decât punând acelaşi accent naţional, dar pe alte considerente de cultură şi civilizaţie[16].

Acesta era modelul cu care şi celelalte ţări europene ar fi trebuit să emuleze. În 1932, eugenistul spaniol Francisco Haro, de pildă, propunea o lege a căsătoriei potrivit căreia celor suferinzi de boli mentale, epilepsie, debilitate mentală congenitală, lepră, tuberculoză şi sifilis nu le era permis să se căsătorească, dacă nu erau în prealabil sterilizaţi[17]. În Marea Britanie, Comitetul Departamental al Sterilizării (aşa-numitul „Brock Committee") a fost numit în 1932 şi a înaintat Ministerului Sănătăţii un proiect de lege a sterilizării, în 1935, pentru a fi propusă Parlamentului. Această lege enumera patru categorii de persoane-ţintă pentru propunerile de sterilizare voluntară, şi anume : a) cei cu deficienţe mentale ; b) cei care suferă de tulburări mentale ; c) indivizii cu „grave handicapuri fizice considerate ereditare" ; şi, în cele din urmă, d) indivizii „care se consideră că transmit generaţiilor următoare deficienţe sau

tulburări mentale ori incapacităţi fizice grave"[18]. Precum în Marea Britanie, şi în Elveţia s-a pus aceeaşi problemă, iar psihiatrul elveţian Hans Maier explica în 1934, în cadrul Societăţii de Eugenism din Londra, că „din punct de vedere eugenic, [sterilizarea] este extrem de importantă, deoarece aceşti oameni cu defecte se căsătoresc frecvent între ei şi copiii rezultaţi din aceste căsătorii au o moştenire puţin promiţătoare"[19].

Comentarii despre legea germană a sterilizării au apărut şi au fost discutate din punctul de vedere al aplicabilităţii lor în alte contexte naţionale în Turcia, Grecia, Bulgaria şi România. Merită menţionate *Ereditatea şi consecinţele ei sociale şi educative* a fiziologului turc (şi prim-ministru al Turciei între 1974 şi 1975) Sadi Irmak, *Sterilizarea eugenică : principii, metode, aplicaţie* a doctorului grec Moisis Moisidis, *Principiile de bază ale eugenismului (Igiena rasială)* de Ivan Rusev, precum şi cartea avocatului Eugen Petit şi a doctorului Gheorghe Buzoianu *Sterilizarea din punct de vedere juridic şi chirurgical*, toate publicate în 1934. În acelaşi an, secretarul Societăţii Cehe de Eugenism, Bohumil Sekla, observa într-o discuţie asupra evaluării legii naziste a sterilizării făcute de Asociaţia Medicală Cehă din Praga că „şi pentru ţara noastră este nevoie urgent de o legislaţie eugenică adecvată. Evoluţia populaţiei în această ţară arată că aceiaşi factori ai contraselecţiei îşi fac simţită prezenţa aşa cum se întâmplă şi în alte ţări occidentale ale Europei"[20]. Societatea Cehă de Eugenism a luat în considerare această propunere pentru adunarea ei generală din 1936, în urma căreia a fost numit un comitet pentru redactarea unui proiect de lege a sterilizării[21]. Ungaria, de asemenea, urmărea „adoptarea unei legi a sterilizării conform căreia debilii mental, nebunii, alcoolicii şi criminalii ar putea fi sterilizaţi cu consimţământul subiecţilor în cauză sau al tutorelui lor"[22]. Şi alte ţări emulau cu modelul german al sterilizării. Suedia introduce în 1934 sterilizarea obligatorie a persoanelor suferinde de nebunie, debilitate mentală şi alte tulburări mentale[23]. O legislaţie similară este adoptată în Norvegia (1934), Suedia şi Finlanda (1935), Estonia (1936) şi Lituania (1937), care permitea sterilizarea obligatorie pe motive medicale, sociale şi eugenice[24]. Guvernul german era în mod particular interesat de legile eugenice din alte ţări şi chiar a trimis un chestionar către diverse societăţi eugenice europene pentru a culege informaţii în materie de sterilizare :

> Există legi sau alte decizii legale în privinţa prevenirii bolilor ereditare ale copiilor, pentru încurajarea celor sănătoşi din punct de vedere ereditar şi mai ales a celor sănătoşi din punct de vedere ereditar cu mulţi copii ? [...] Care sunt motivele sterilizării ? Sunt ele eugenice, medicale, sociale ? Pe ce fel de decizii se bazează sterilizarea : juridice, politici sanitare, voluntare ? Sterilizarea se realizează prin intermediul unor centre itinerante [cu staţii mobile] ? Ce metode se folosesc ? Cei

sterilizaţi sunt ţinuţi sub observare după ce sunt eliberaţi? Există o înregistrare a celor sterilizaţi? Când a fost introdusă sterilizarea şi câţi indivizi au fost sterilizaţi de la sfârşitul anului 1934?[25]

Răspunsul venit din România a fost în acest caz „evaziv, deoarece în realitate nu fuseseră introduse măsuri sistematice şi coordonate de încurajare a elementelor sănătoase şi de prevenire a proliferării celor nesănătoase, antisociale etc."[26]. Fără îndoială că eugeniştii români, ca şi colegii lor germani, credeau în necesitatea dezvoltării biologice a rasei, dar ambiţiile lor retorice nu corespundeau întotdeauna realizărilor politice. În ciuda unor dezbateri aprinse, a conferinţelor organizate şi a presiunilor exercitate, promotorii români ai măsurilor eugenice negative nu au reuşit să obţină din partea guvernului sprijinul necesar pentru legiferarea sterilizării eugenice.

Turcia este un alt caz elocvent. Eugenişti turci proeminenţi, precum Sadi Irmak şi Fahrettin Kerim Gökay, erau în favoarea sterilizării eugenice, dar aveau îndoieli în privinţa eficienţei sale în Turcia, o ţară care nu era pregătită din punct de vedere tehnologic pentru o inginerie socială şi biologică de asemenea amploare[27]. În schimb, examinările prenupţiale au fost introduse în urma unei legi adoptate în 1930, Legea igienei publice, care interzicea căsătoria între indivizi cu boli cu transmitere sexuală, cu lepră, boli mentale sau tuberculoză[28]. Pe de altă parte, eugeniştii din Estonia susţineau „introducerea căsătoriei eugenice" nu pentru eliminarea defectelor genetice, ci pentru „a avea o armată mai puternică din punct de vedere biologic (dacă nu şi numeric), care să poată apăra graniţele ţării într-o viitoare Conflagraţie a Naţiunilor", cum considera geneticianul Theophil Laanes[29]. Doctorul maghiar Gyula Darányi nutrea ambiţii similare pe care le-a expus în 1939 la adunarea inaugurală a Secţiunii Eugenice a Fundaţiei Naţionale pentru Protejarea Familiei, ocazie cu care a îndemnat la crearea unui Institut de Consiliere Maritală, cu scopul de a proteja şi întări valorile morale şi biologice ale familiei.

În alte ţări – Franţa fiind un bun exemplu –, modelul nazist de sterilizare obligatorie era privit cu suspiciune, ca un exemplu de anulare a individului de către statul totalitar[30]. Eugenistul francez Georges Schreiber a ridicat această obiecţie împotriva intervenţiei statului în sfera privată, întrebându-se dacă „statul are dreptul să impună un obstacol integrităţii corporale pentru binele naţiunii". Schreiber credea că „o naţiune ale cărei sentimente sunt jignite de intenţia statului de a se amesteca în alegerile individului nu va fi convertită cu nici un chip la sterilizarea obligatorie; acesta este motivul pentru care sterilizarea nu va fi adoptată niciodată în Franţa"[31]. Mai mult, asemenea eugeniştilor români şi italieni, Schreiber distingea între un „eugenism latin", cu un accent mai mare

pe îmbunătăţirea mediului social şi a educaţiei, şi un „eugenism anglo-saxon", aparent preocupat mai mult de prevenţia negativă, împerecherea selectivă şi protecţionismul rasial[32]. La primul Congres Internaţional de Eugenism Latin organizat în 1937 la Paris, eugenistul italian Corrado Gini formula astfel această presupusă diferenţă dintre cele două ramuri ale eugenismului internaţional:

> Varietatea circumstanţelor din ţările latine, natura echilibrată şi moderaţia claselor conducătoare, o consecinţă a civilizaţiei mai vechi, poate şi datorită unei capacităţi deosebite de a detaşa judecata de interesul personal, ne permit să credem că printre acele ţări latine reprezentate [aici] discuţia problemelor eugenice va fi animată de un spirit obiectiv, condiţia succesului cercetării stiinţifice[33].

Ce succes a avut această retorică a „eugenismului latin" asupra participanţilor este convingător ilustrat de cazul eugenistului român Gheorghe Banu, care a studiat factorii disgenici din România şi necesitatea introducerii unui program eugenic. El a ajuns la concluzia că trebuie susţinută legea sterilizării voluntare, aşa cum fusese ea propusă de participanţii la al XI-lea Congres de Neurologie, Psihiatrie, Psihologie şi Endocrinologie din 1931, care stipula „sterilizarea debililor mental ereditari prin raze X şi vasectomie. Sterilizarea putea fi făcută, conform acestui proiect, numai pacienţilor care fuseseră internaţi în ultimii cinci ani într-un spital de boli mentale şi numai după ce o comisie de specialişti a recomandat aceasta, iar familia şi-a dat consimţământul"[34].

În 1939, Banu publica *Igiena rasei*, în care oferea o discuţie detaliată asupra eredităţii şi propunea soluţii concrete pentru îmbunătăţirea biologică a rasei. În ceea ce priveşte măsurile eugenice negative, Banu susţinea că, deşi obiecţiile ridicate de „moralişti şi de reprezentanţii Bisericii" sunt legitime, argumentul ştiinţific în favoarea sterilizării preventive este covârşitor. Prin natura sa, sterilizarea eugenică are implicaţii semnificative pentru stat, deoarece îi oferă mijloacele de a reduce cheltuielile şi de a reinvesti în alte sectoare ale vieţii publice, nemaitrebuind să acorde asistenţă grupurilor sociale considerate disgenice. În cele din urmă, sterilizarea preventivă „era, înainte de toate, de o mare importanţă biologică, ea privind puritatea şi valoarea vitală a rasei"[35]. Ţinta, pentru România, era pregătirea unui program biologic de reîntinerire în care relaţia dintre individ şi comunitatea rasială dominantă să fie reciproc avantajoasă[36].

Important însă este faptul că programul de igienă rasială propus de Banu ilustrează cât de volatilă este distincţia dintre eugenismul „latin" şi cel „anglo-saxon". Asemenea eugeniştilor din Germania şi Scandinavia, el se avântă în cercetarea eugenică în căutarea unei soluţionări cuprinzătoare a problemelor

sociale, axată pe ideea statului biopolitic, stat văzut ca singura autoritate capabilă de proiecte de anvergură coordonate cu succes în scopul reînnoirii naţionale. Eugenistul norvegian Jon Alfred Mjøen susţinea idei similare la a XII-a întâlnire a Federaţiei Internaţionale a Organizaţiilor Eugenice, ţinută în 1936. Rezumând principiile „noului stat" bazat pe „o fundaţie biologică", Mjøen susţinea că, „în acest nou stat, instituţiile medicale şi de asistenţă nu vor trebui să-l ajute pe cel cu deficienţe astăzi, pentru ca mâine să apară şi mai mulţi cu aceleaşi deficienţe, aşa cum se întâmplă în prezent; această măsură va deveni altfel de prisos. Cu alte cuvinte, noul stat biologic va trebui să se bazeze pe principiul conducător: trebuie să distingem între dreptul la viaţă şi dreptul la a da viaţă"[37].

Această transformare eugenică a corpului naţiunii devenise, aşa cum am explicat mai sus, o componentă obişnuită a reprezentărilor noului stat biopolitic care apăreau în mai toate ţările europene, la sfârşitul anilor 1930. Din această cauză, trebuie analizată o altă dimensiune a relaţiei dintre eugenism şi biopolitică, şi anume vocabularul rasial. Eugeniştii, precum majoritatea intelectualilor şi politicienilor implicaţi în procesul de palingenezie, erau printre cei mai înflăcăraţi susţinători ai interpretărilor rasiale ale identităţii. „Cunoaşterea raselor", afirma Banu în 1940, „necesită o igienă rasială. Aceasta este eugenismul, care este baza dezvoltării oricărei comunităţi sau naţiuni. Într-adevăr, nimic nu poate fi de mai mare importanţă decât cercetarea şi controlarea factorilor răspunzători pentru deteriorarea calităţilor rasiale, fizice şi mentale ale viitoarelor generaţii"[38]. Dar pentru a înţelege aceşti factori care perturbă existenţa rasială a unei naţiuni, trebuie să vedem înainte de toate ce este o naţiune.

Autohtonismul eugenic

Noţiunea centrală pe care eugenismul o împărtăşea cu ideologiile politice, precum fascismul şi nazismul, era palingenezia naţională. A doua noţiune era aceea a naţiunii înţelese în termeni rasiali. În preambulul programului mişcării fasciste din 1921, Mussolini descria naţiunea astfel: „Naţiunea nu este pur şi simplu suma indivizilor în viaţă, nici instrumentul partidelor [politice] pentru scopurile lor, ci un organism care cuprinde serii infinite de generaţii, între care individul este doar un element efemer; ea este sinteza supremă a tuturor valorilor materiale şi imateriale ale rasei"[39]. Mai târziu, în acelaşi an, la un congres desfăşurat la Roma, tot Mussolini declara că „fascismul trebuie să se preocupe de chestiunea rasială, iar fasciştii trebuie să fie preocupaţi de sănătatea rasei"[40].

Dacă pentru Mussolini ideea palingeneziei naţionale era atractivă datorită crizelor prin care trecea societatea italiană ca urmare a Primului Război Mondial, pentru Corneliu Zelea Codreanu, conducătorul Mişcării Legionare din România, fascinaţia pentru această idee era cauzată de crearea României Mari în 1918 şi de proiectul de construcţie naţională care decurgea din acesta. Ca un apărător al sângelui şi pământului românesc, Codreanu a vorbit de nevoia unei noi ordini naţionale, în concordanţă cu noua ontologie naţională promovată de majoritatea intelectualilor români. „Armonia", credea Codreanu, „nu se poate restabili decât prin reîntronarea ordinii naturale. Individul trebuie subordonat entităţii superioare, colectivitatea naţională, iar aceasta trebuie subordonată naţiunii"[41]. Fiinţa supremă, naţiunea, era în fapt succesiunea generaţiilor ei de-a lungul istoriei, unind atât membrii morţi, cât şi pe cei vii ai comunităţii naţionale, într-un continuum rasial: „Când spunem neamul românesc, înţelegem nu numai toţi românii trăind pe acelaşi teritoriu, având acelaşi trecut şi acelaşi viitor, acelaşi port, aceeaşi limbă, aceleaşi interese prezente. Când spunem neamul românesc, înţelegem toţi românii, vii şi morţi, care au trăit de la începutul istoriei pe acest pământ şi care vor mai trăi în viitor"[42].

Această formă de mitologie naţionalistă a mântuirii era, dintr-un anumit punct de vedere, evident mistică; dar din altul, ea reprezenta o formă de determinism biologic caracteristic tuturor mişcărilor fasciste din acea perioadă. „Ţelul final al naţiunii nu este viaţa, ci *Învierea*", scria Codreanu[43]. Aceste referinţe repetate la modelul Cristic al suferinţei confirmă naraţiunea mântuirii folosită de Codreanu în măsura în care ele proclamă capacitatea naţiunii de a renaşte din propria decadenţă morală şi psihică. Formând noua naţiune română, Codreanu nu crea ceva complet nou, ci reproducea şi remodela substanţa rasială eternă pe care o găsea în curgerea biologică ce-i unea pe toţi românii, pe cei din trecut şi pe cei din viitor.

Încercările de a renaşte conştiinţa naţională erau axate pe alegorii ale rasei şi sângelui. Dacă igienistul rasial maghiar Lajos Méhelÿ reiterase importanţa purităţii sângelui „strict pentru protecţia graniţelor rasiale"[44], filozoful român Nichifor Crainic afirma că naţionalismul rasial era deopotrivă biologic şi spiritual şi că România avea nevoie să pornească pe calea mântuirii sale, după ce şi-a descoperit rădăcinile spirituale şi etnice. Crainic propunea o revoluţie antropologică:

> Problema regenerării [...] se pune în termenii etnicului, desconsideraţi şi tăgăduiţi de doctrinele internaţionaliste. [...] Etnicul nu e [...] un concept pur biologic, fiindcă etnicul nu se referă la ideea generală de animal, ci la ideea specifică de om. [...] Omul e un întreg alcătuit din trup şi spirit. Dar el nu vine pe lume cu un trup de

> animal oarecare şi spiritul nu se adaugă ulterior şi artificial pentru a-l diferenţia de animal. Omul e dat prin naştere în trup şi spirit, care fac împreună una şi aceeaşi fiinţă. Această fiinţă poartă în germenele ei antropologic şi eticul totdeodată. Ideea de regenerare, aşa cum o concepe noul naţionalism, întemeiat pe etnicitate, are deci în vedere pe omul integral, în armonioasa plinătate a puterilor sale fizice şi morale[45].

Antropologia rasială interbelică susţinea ideea că grupele de sânge sunt moştenite potrivit legilor mendeliene ale eredităţii, impregnând astfel individul cu un atribut distinct impermeabil la influenţe, interne ori externe. Aşa cum declara hematologul italian Leone Lattes în lucrarea sa din 1923 *Individualitatea sângelui*: „Apartenenţa la o anumită grupă de sânge este o constantă a fiecărei fiinţe umane şi nu poate fi alterată nici de trecerea timpului şi nici de bolile intervenite pe parcurs"[46].

Manifestul oamenilor de ştiinţă rasişti, scris în 1938 de antropologul italian Guido Landra şi aprobat de Mussolini, nu numai că a conceptualizat în termeni rasiali componenta ideologică a fascismului italian, dar a şi subliniat importanţa atribuită principiului sângelui în determinarea identităţii naţionale italiene. „Există o rasă italiană pură", afirma manifestul printre altele, dar „acest enunţ nu se bazează pe confuzia dintre conceptul biologic de rasă şi acela istoric şi lingvistic de popor sau naţiune, ci pe puritatea sângelui părintesc care îi uneşte pe italienii de azi cu toate generaţiile care, de milenii, au populat Italia. Această puritate antică este cel mai mare titlu de nobleţe al naţiunii italiene"[47].

În *Fascismul şi spiritul albanez*, Lazër Radi aplica acest model italian fascist, al identităţii naţionale, Albaniei, argumentând că este nevoie de o nouă moralitate rasială, „una din multele virtuţi ale poporului fiind preocuparea deosebită pentru educaţia copiilor, grija pentru curăţenia rasei şi menţinerea continuităţii familiei. Eu nu cred că există o altă ţară care să creadă [la fel de mult ca Albania] în forţa sângelui"[48]. Radi insista, de asemenea, asupra importanţei apărării rasei albaneze, mai ales în acele regiuni muntoase unde se păstraseră virtuţile vitale. În ultimă instanţă, păstrarea rasei însemna asigurarea supravieţuirii esenţei rasiale albaneze, care îl face pe albanez să fie curajos mai ales în luptă, unde, pentru el, a muri cu onoare este mai important decât viaţa însăşi, deoarece „a muri cu onoare aduce uşurarea durerii şi nefericirii; onoarea este mult mai importantă decât moartea"[49].

Rasa, sângele, pământul şi martirii erau unele dintre simbolurile folosite de aceşti autori în mod frecvent pentru a anunţa vestea regenerării naţionale. Dar o altă componentă era la fel de importantă. În Grecia, regenerarea naţională era însoţită de un proiect cultural la fel de ambiţios: crearea celei de-a „treia civilizaţii greceşti". Acesta este şi cazul prim-ministrului Ioannis Metaxas, care

în 1936 îndemna naţiunea greacă la o „regenerare din punct de vedere naţional: deoarece nu puteţi exista decât ca greci, ca greci care cred în puterea *elenismului*, elenism prin care vă puteţi dezvolta şi crea propria civilizaţie"[50]. Modelul lui Metaxas pentru proiectarea acestei noi civilizaţii greceşti, naţionaliste, era o viziune dinamică şi teleologică a elenismului care urma să unească treptat cultura Greciei clasice cu moştenirea ortodoxă bizantină.

Existau însă şi alţi politicieni şi intelectuali – precum filozoful slovac Štefan Polakovič sau politicianul norvegian Vidkun Quisling – care urmăreau o regenerare a naţiunii nu în cadrul graniţelor proprii, ci ale noului Imperiu Nazist în formare. Exaltând crearea noii Republicii Slovace, sub preşedinţia monseniorului Jozef Tiso, în 1939, Polakovič invita „pe fiecare membru al naţiunii să participe la această nouă ordine deoarece este imperativul epocii care reclamă ajustări majore în ceea ce priveşte drepturile naturale şi moralitatea naturală". El avertiza că „acei care nu înţeleg spiritul epocii vor fi cu timpul răsturnaţi şi zdrobiţi"[51]. Pentru Quisling, la fel, „noua Norvegie trebuia construită pe principii germane, pe o fundaţie norvegiană şi nordică"[52]. Sub ocupaţia germană, politicianul ceh Emanuel Vajtauer saluta „renaşterea ideii unui mare colectiv european. Nu putem decât saluta faptul că, încă o dată, oamenii vorbesc despre Reich ca despre o mare familie a naţiunilor europene unite de ideea unei tradiţii culturale comune şi încă o dată alegând un scop comun înalt, demn de vechea glorie a continentului [nostru] dinamic. Doar o asemenea dezvoltare", continua Vajtauer, „ne poate scăpa de anxietatea pe care nu am putut-o înlătura până acum. Doar în această nouă Europă, unită, ne vom putea redescoperi sensul pierdut al acţiunii naţionale"[53].

Într-un stil propriu biopoliticii, aceşti autori descriu misiunea istorică a naţiunii ca pe o luptă continuă împotriva moştenirilor nedrepte ale trecutului, invocând nevoia unei ordini politice alternative şi, în ultimă instanţă, a unei noi temporalităţi, ambele fiind condiţionate de renaşterea şi reinventarea comunităţii etnice. Aceasta nu făcea parte însă din idealul rasial imaginat de puriştii nazişti sau de unii dintre adepţii lor din ţările scandinave. Cum bine se ştie, Mussolini, Codreanu şi Metaxas nu acceptaseră conceptul nazist de puritate şi supremaţie rasială chiar dacă acceptau că fiecare rasă ar avea un nucleu rasial permanent. Or, tocmai acest nucleu rasial era cel identificat de eugenişti şi antropologi ca fiind „italian", „românesc" şi, respectiv, „grecesc"[54].

Antropologul şi eugenistul grec Ioannis Koumaris şi-a formulat filozofia eugenică naţională – o teorie bazată nu pe purismul rasial, ci pe sincretism –, formulând teoria „constanţei fluide" a rasei. Aceasta însemna identificarea diverselor caracteristici ale rasei, a influenţelor lor directe şi a efectelor lor interactive. Rasa greacă era definită de Koumaris ca având „caracteristici

aproape uniforme, atât fizice, cât şi psihice, moştenite din generaţie în generaţie ; ea are toate caracteristicile principale ale elementelor de bază, elemente care sunt toate greceşti şi indigene în ciuda varietăţii tipurilor întâlnite"[55]. În ciuda mileniilor de amestecuri etnice, esenţa rasială grecească a supravieţuit miraculos până în perioada modernă. El argumenta că

> această rasă se distinge astăzi printr-un fel de „constanţă fluidă", cu propriul ei suflet şi mai ales cu propria varietate, care datează din vremuri preistorice. Rasele există şi vor continua să existe ; şi fiecare se va apăra pe sine. Deoarece orice infuzie de „sânge nou" este ceva diferit şi deoarece copiii cu părinţi eterogeni nu aparţin rasei, rasa greacă, la fel ca toate celelalte, trebuie să-şi păstreze propria „constanţă fluidă", evitând amestecul cu elementele străine[56].

Dacă eugeniştii români sugerau existenţa unui „tip rasial dacic", existent printre locuitorii munţilor Carpaţi, în Transilvania, Koumaris plasa continuitatea istorică a grecilor şi permanenţa rasei lor în centrul civilizaţiei clasice greceşti, pe Acropole : „Rasa greacă s-a format sub Stânca Acropole şi este imposibil oricui altcuiva să ţină cheile stâncii sacre, de care sufletul grec este indisolubil legat"[57]. Chiar şi discursul modern, secular şi republican al naţionalismului turc a considerat conceptul de rasă atractiv pentru cimentarea credinţei populaţiei într-o Turcie nouă şi renăscută. Conform unui manual de biologie din 1934 pentru şcoala secundară :

> Rasa turcă, de care suntem mândri că îi aparţinem, ocupă un loc deosebit printre cele mai bune, puternice, inteligente şi competente rase ale lumii. Datoria noastră este de a conserva calităţile esenţiale şi virtuţile rasei turce şi de a dovedi că merităm să fim membrii acestei rase. Pentru aceasta, una dintre principalele datorii naţionale este să îmbrăţişăm principiul vieţilor meritorii din punct de vedere fizic şi cultural, care să ne călăuzească şi să ne protejeze de pericolele bolilor, aplicând vieţilor noastre descoperirile biologiei[58].

Demn de remarcat este faptul că mulţi politicieni ai Europei anilor 1940 nu menţionau explicit eugenismul în discursul lor public, în ciuda familiarităţii lor cu teoriile eredităţii. Totuşi, ceea ce Ayça Alemdaroğlu nota în cazul Turciei – şi anume că, „în ochii eugeniştilor, unele remarci [ale lui Atatürk] precum «generaţiile puternice şi robuste sunt esenţa Turciei» sau «naţiunea trebuie să fie protejată de pericolul degenerării» constituiau elemente de bază ale discursului eugenic turc"[59] – cu siguranţă se poate aplica şi altor ţări şi, nu mai puţin, Germaniei, unde ideile lui Hitler erau adoptate în mod dogmatic de mulţi eugenişti. În România, tendinţa generală a guvernului condus de mareşalul Ion Antonescu

de a omogeniza şi purifica etnic naţiunea era apropiată de obiectivele ideologice ale eugeniştilor români, aşa cum erau ele formulate după 1940.

Datorită procesului larg răspândit al biologizării apartenenţei naţionale în această perioadă, exista o interacţiune continuă între discursul politic şi cel eugenic. Eugeniştii şi-au ancorat ideile reîntineririi naţionale în programul general de transformare naţională susţinut de conducătorii politici. Astfel, în vreme ce eugenistul român Iordache Făcăoaru afirma că, „în general, ideile eugenice sunt rezumate de testamentul căpitanului nostru [Corneliu Zelea Codreanu]"[60], demograful italian Corrado Gini credea, în egală măsură, că politica lui Mussolini era menită să „întărească organismul naţional şi ţara noastră"[61]. Aceste elemente de caracteriologie rasială au definit culturile eugenice locale, culturi în care graniţa dintre naţional şi universal era permanent afectată de ideea recurentă a transcendenţei identităţii rasiale. Aşa cum scria un colaborator grec al revistei *Νέο κράτος* : „Sufletul elen se află într-o relaţie armonioasă cu rasa elenă ; [...] faptul că ne-am născut într-un anumit loc, unde a trăit acea rasă care a dat umanităţii civilizaţia clasică, nu este o simplă coincidenţă"[62]. Artemis Leontis a descris excepţional relaţia dintre imaginaţia rasială, ideea de reîntinerire naţională şi geografia simbolică a naţiunii ca pe o entopie, şi anume „principiul estetic al autohtonismului. Este vorba despre principiul autenticităţii native. Este principiul conform căruia cultura este nativă, este natură şi este autohtonă"[63]. Autohtonismul eugenic a fost un element central al procesului de biologizare a apartenenţei naţionale, din perioada anilor 1940, aşa cum era şi afirmarea continuităţii istorice şi rasiale a naţiunii. Istoricul român Petre P. Panaitescu declara, în acest sens, că „noi nu suntem numai fiii pământului, ci aparţinem unei mari rase, o rasă care s-a perpetuat prin noi, rasa dacică. Mişcarea Legionară, care a trezit cele mai profunde ecouri în fiinţa noastră naţională, a ridicat de asemenea sângele «dacic» la locul de onoare meritat"[64].

Însă Panaitescu nu dorea cu nostalgie recrearea unui trecut dacic. El poate că invoca un imperiu antic închipuit, aşa cum o făceau mai toţi în Europa acelor ani, dar privea către un viitor rasial al naţiunii, bazat pe credinţa în autohtonism. În mod similar, politicile eugenice şi rasiale care erau axate pe intervenţia statului şi care deveneau dominante în întreaga Europă la începutul anilor 1940 erau toate caracterizate de această definiţie autohtonă a grupului etnic dominant, grup care era văzut ca tezaur al calităţilor rasiale ale naţiunii. Atunci când Iordache Făcăoaru afirma capacitatea excepţională a antropologiei rasiale de a determina *„dreptul de a conduce al celor superiori"*[65], el nu numai că sugera că românii erau destinaţi să conducă celelalte minorităţi etnice, ci şi că anumite măsuri biologice, sociale şi politice erau necesare pentru a asigura conducerea

politică şi biologică a grupului dominant. În acest context, rasa era folosită pentru a legitima şi raţionaliza geometria politică a statului-naţiune român, aflat în pericol.

Grupurile minoritare erau tot mai mult împinse către marginea identităţii rasiale a grupului dominant, dar acest proces nu a rămas fără urmări. Treptat, o contra-naraţiune s-a format ca răspuns la această atitudine a statului faţă de propriile sale minorităţi. Adesea, aceste minorităţi etnice propuneau atât propriile lor programe eugenice regenerative, cât şi mijloacele potrivite de realizare a lor. Prin organizaţiile lor politice, dar şi prin structurile confesionale, aşa cum s-a văzut în capitolul precedent, minorităţile etnice din diverse regiuni ale Europei îşi afirmau propria definiţie eugenică a comunităţii, contestând topografia biopolitică a statului-naţiune, creată de grupul dominant.

Controlarea minorităţilor etnice

Diferitele variante ale eugenismului european, discutate în capitolele precedente, reflectă cel mai adesea perspectiva şi aspiraţiile populaţiei majoritare, ale grupului etnic dominant din stat. Totuşi, eugenismul a fost îmbrăţişat nu numai de majoritarii etnici, ci şi de minoritari, toţi lamentându-se în egală măsură de procesul de declin, degenerare şi dispariţie. Aşa cum statul biopolitic presupunea înainte de toate crearea unui supus etnic identic, este interesant de analizat măsura în care eugenismul a fost folosit pentru diagnoza iminentei crize şi disoluţii percepute de minorităţile etnice.

În Imperiul Ţarist, de exemplu, frica de dispariţie ca naţiune a dominat eugenismul estonian încă de la începuturile sale. După cum sugera Ken Kalling, „de la bun început, eugenismul a fost preocupat cu demografia din cauza ratei mari a emigraţiei (care devine un fapt comun în a doua jumătate a secolului al XIX-lea) şi a deznaţionalizării etnicilor estonieni care adoptau tot mai mult germana sau rusa ca limbă proprie"[66]. În aceste condiţii, salvarea rasei depindea de educaţia estonienilor în propria lor cultură, precum şi de consecinţele deznaţionalizării lor. Nu numai estonienii întâmpinau dificultăţile marginalizării în educaţie şi în politică. Aceasta era şi situaţia suedezilor din Finlanda – o altă ţară ce obţinuse independenţa în 1918 –, care formau o minoritate vulnerabilă şi dezamăgită. Societatea pentru Promovarea Sănătăţii Publice a Populaţiei Vorbitoare de Limbă Suedeză din Finlanda a fost înfiinţată în 1921. Conform unuia dintre reprezentanţii săi, Harry Federley, Societatea avea atât secţiuni ştiinţifice, cât şi secţiuni practice. Scopul „promovării sănătăţii publice", credea Federley, „presupunea atât măsuri eugenice, cât şi eutenice. Conducerea societăţii

era preocupată, evident, de faptul că doar printr-o disciplină eugenică vor putea fi în măsură să determine o schimbare semnificativă a condiţiei de viaţă a poporului"[67].

Societatea promulgase o proclamaţie către populaţia suedeză a Finlandei prin care chema la protecţionism rasial, coeziune familială şi ocrotire a proprietăţii. Era un catehism eugenic bazat pe următoarele porunci: „De propria noastră voinţă, de puterea noastră interioară depinde în ultimă instanţă viitorul rasei suedeze din ţara noastră. Un popor puternic din punct de vedere mental şi fizic poate rezista chiar şi în condiţiile unei presiuni exterioare puternice!". Or, „prin urmare, fii atent când te căsătoreşti cu cel ales, să fie sănătos şi să aparţină unei familii sănătoase! Păziţi-vă de alcoolism şi boli venerice! Ele nu numai că vă subminează sănătatea. Ele pot chiar să dăuneze urmaşilor voştri şi urmaşilor urmaşilor voştri". Aici nu era în joc doar sănătatea populaţiei, ci şi economia sa politică era pusă în primejdia de a fi sleită de efectele combinate ale indiferenţei şi presiunilor externe. „Dacă eşti proprietarul unui petic de pământ, nu îl vinde", erau îndemnaţi suedezii, „oricât de tentantă ar fi oferta! Mai bine fă-ţi un nume de glorie şi mândrie, cum au făcut părinţii voştri, lăsându-l într-o stare de prosperitate descendenţilor voştri!". În cele din urmă, modernitatea urbană era identificată ca sursă a corupţiei şi degenerării rasiale: „Mai presus de orice, nu vă mutaţi la oraş! Acolo tentaţiile şi pericolele vă ameninţă, ele putând fi cauza ruinei voastre şi a copiilor voştri!"[68]. Astfel era trasată o adevărată frontieră între minoritatea suedeză şi majoritatea finlandeză, indicând cum cartografia biologică a statului-naţiune exista în egală măsură atât pentru a inventa, cât şi pentru a înregistra diferenţele reale dintre grupurile etnice.

Minorităţile germane din Cehoslovacia, Iugoslavia şi România oferă alte exemple convingătoare de discurs eugenic minoritar în această perioadă[69]. În 1924, la Aussig (Ústí nad Labem) s-a înfiinţat Asociaţia Germană pentru Studii Istorice şi Dezvoltare Locală, având ca scop întărirea identităţii tradiţionale germane în regiune, dar şi formularea unor noi responsabilităţi pentru bunăstarea socială şi rasială a comunităţii[70]. Pe la sfârşitul anilor 1930, conducătorul germanilor sudeţi, Konrad Henlein, a devenit conştient de importanţa eugenică a maternităţii şi a căsătoriilor sănătoase, care au constituit pentru el – ca şi pentru alţi naţionalişti din acea perioadă – o componentă esenţială a propagandei pronataliste în rândul germanilor sudeţi[71].

O bună parte din mesajul eugenic şi rasial era preluat de societăţile şi institutele pentru cercetare istorică şi rasială nou-formate şi foarte rapid dezvoltate[72]. În 1938, preotul şi eugenistul sas Alfred Csallner, amintit anterior, a înfiinţat Oficiul Naţional de Statistică şi Genealogie, al cărui scop nu era numai acela

„de a evalua toate chestiunile statistice privitoare la comunitatea naţională germană din România, de a-i preveni [pe saşi] de datoriile lor naţionale şi de a supraveghea îndeplinirea lor corectă, ci şi de a se asigura că toate celelalte cerinţe igienice naţionale şi rasiale sunt realizate şi corect implementate de celelalte departamente relevante"[73]. Într-adevăr, în 1940, acest Oficiu Naţional a fost transformat în Institutul de Statistică şi Politică a Populaţiei, care aparţinea de Comunitatea Naţională Germană din România, marcând astfel transformarea politică a identităţii germane, redefinită biologic, şi, în consecinţă, integrarea ei în planurile naţional-socialiste pentru reconstrucţia rasială a Estului Europei[74]. În mod similar, un Institut de Istorie Locală a fost înfiinţat în 1941 la Käsmark (Kežmarok), răspunzând interesului tot mai mare al naziştilor pentru potenţialul rasial al germanilor din regiunea subcarpatică şi Rutenia[75].

Dacă germanii sudeţi şi saşii transilvăneni au îmbrăţişat programe politice radicale ca o cale naturală de a-şi realiza propriul program de supravieţuire şi regenerare naţională, germanii din Ungaria, sorbii din Germania şi ceangăii din România, de exemplu, au adoptat interpretările eugenice pe care alţii le-au proiectat asupra lor pentru a crea în cele din urmă propria lor versiune a identităţii etno-naţionale şi a apartenenţei naţionale. Preotul ceangău Iosif Petru Pal, precum şi Ioan Mărtinaş, de pildă, au adoptat interpretarea rasială românească dominantă creată pentru ei în principal de Petru Râmneanţu[76], acceptând afirmaţia acestuia că ceangăii sunt de fapt români. Spre deosebire de alte grupuri etnice minoritare din Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est, în special comparativ cu germanii sudeţi, saşii şi ceangăii din România nu doreau încorporarea lor în Reichul german sau în Ungaria (deşi mulţi dintre ei s-au reaşezat în afara României).

Totuşi, aceste elemente ale discursului eugenic şi rasial adoptate de minorităţile etnice indică în mod clar un alt aspect al campaniei moderniste pentru palingenezie naţională. Pentru realizarea scopului lor ultim, şi anume statul biopolitic reglementat de norme ştiinţifice de sănătate şi igienă, eugeniştii şi-au asumat mai mult decât simplul rol de a „curăţa" corpul naţional de defecte ; în realitate, ei şi-au dorit o primenire completă a societăţii şi a statului, o reînnoire bazată pe principiile omogenităţii şi protecţionismului rasial. Aşa cum declara zoologul italian Marcello Ricci în 1938 : „Este necesar să recunoaştem că, în ultimă instanţă, singurul mare beneficiu al îmbunătăţirii rasiale poate veni doar din eliminarea celor cu defecte"[77]. Păstrând dependenţa reciprocă dintre regimul biopolitic şi subiecţii săi, compatriotul său, doctorul Giuseppe Lucidi, propunea în 1939 un „recensământ al sângelui" având următoarele scopuri :

1) *Pentru un scop rasial-ştiinţific*, un studiu exact al grupelor de sânge, dincolo de faptul că ar da o documentare substanţială rasismului nostru, ar determina caracteristicile biologice ale rasei, plasând ştiinţa noastră în avangarda tuturor celorlalte cercetări relevante, fără a mai vorbi de faptul că în afară se lucrează activ în acest sens, în vreme ce aici nu se face mai nimic, şi nici nu pare a fi pe cale să se facă ceva, pentru a dezvolta o bază solidă pentru ştiinţele rasei. [...]

2) *Pentru un scop practic*, pentru o optimizare dincolo de apărarea rasei noastre, o astfel de cercetare ne-ar permite să cunoaştem exact grupa de sânge a fiecărui individ, care nu numai în timp de pace, dar mai ales în timp de război ar putea salva mii şi mii de vieţi - sau, cu alte cuvinte, ar face ca aplicarea transfuziei de sânge să fie mult mai eficientă[78].

Expertul juridic român Ioan Gruia a formulat idei rasiale similare în 1940, cu ocazia introducerii legilor rasiale antisemite în România. El declara : „Noi considerăm sângele românesc ca fiind elementul fundamental pentru fondarea naţiunii"[79]. Ţinând seama de astfel de argumente, eugeniştii au căutat să reconcilieze măsurile politice rasiale cu transformarea revoluţionară a statului şi să ofere un motiv legitim pentru această transformare, care - aşa cum s-a spus - era baza atât de necesarei reîntineriri naţionale. Demograful maghiar Károly Balás avea în minte exact această transformare când a pus, în 1936, următoarea întrebare : „Nu ar fi mai nimerit, pentru viitorul umanităţii, pentru avansul civilizaţiei şi culturii, ca statul să-şi aroge dreptul la regenerare al comunităţii naţionale ?"[80]. Toate acestea sugerează că biopolitica eugenică conţinea propria sa dinamică, contradictorie : ea ritualiza importanţa naţiunii, dar îi sacrifica pe membrii acesteia pentru ca statul să renască.

Statul biopolitic

În capitolele precedente am analizat modul în care discursul eugenic s-a bazat pe mitul modernist al regenerării şi cum a fost el folosit ca sursă de inspiraţie pentru o nouă formă de politică. Fie că exprimau un punct de vedere majoritar sau minoritar din punct de vedere etnic, eugeniştii s-au străduit peste tot în Europa să înţeleagă dinamica schimbării lumii moderne, să o folosească pentru scopurile particulare ale naţiunilor lor şi să dea sens perioadei haotice a anilor 1920, să regăsească înţelesul solidarităţii şi, în cele din urmă, să-şi convingă contemporanii şi conaţionalii să devină subiectul, dar şi obiectul unei revoluţii biopolitice proorocite de regimurile fascist, comunist sau naţional-socialist.

Cu o lună înainte de introducerea Legii pentru prevenirea naşterii celor afectaţi de boli ereditare, ministrul german de Interne Wilhelm Frick le reamintea

experţilor în probleme rasiale importanţa acordată eugenismului şi biopoliticii de către noul regim:

> Studiul ştiinţific al eredităţii (bazat pe progresul din ultimul deceniu) ne-a permis să recunoaştem nemijlocit regulile eredităţii şi ale selecţiei, precum şi consecinţele lor pentru naţiune şi stat. Ne-a oferit dreptul şi obligaţia morală de a elimina defectele ereditare prin procreare. Nici caritatea prost înţeleasă şi nici scrupulele religioase, bazate pe dogmele ultimelor secole, nu ne vor împiedica de la împlinirea acestei datorii – dimpotrivă, va putea fi considerat chiar o ofensă adusă caritaţii creştine şi sociale a permite defectelor ereditare să fie transmise în continuare urmaşilor, recunoscând că aceasta ar însemna suferinţe fără sfârşit, atât pentru sine, cât şi pentru cei ca ei şi pentru generaţiile viitoare[81].

Distribuind cercetătorii germani în rolul de reformatori medicali şi stâlpi ai procesului de regenerare naţională în desfăşurare, Frick se întreba dacă există o dăruire totală pentru cercetarea eugenică: „Trebuie să avem curajul să clasificăm populaţia noastră în raport cu valoarea ei ereditară, pentru a putea asigura statului necesarele elemente conducătoare. Dacă alte naţiuni şi alte elemente străine nu doresc să ne urmeze pe această cale este treaba lor. Găsesc că cea mai înaltă datorie a guvernului revoluţiei noastre naţionale este de a garanta îmbunătăţirea poporului nostru german în inima Europei"[82]. Aşadar, eugeniştii şi alţi cercetători ai problemelor rasiale au dat glas nu numai pasiunii lor pentru ştiinţă (aşa cum s-a văzut în capitolul 1), dar au şi formulat metodele terapeutice pentru asigurarea unei îmbunătăţiri rasiale a naţiunii (cum am discutat în capitolul 3). „Deja nu mai era o chestiune de deziderat teoretic", îi scria rasistul francez Georges Vacher de Lapouge rasistului american Madison Grant după lectura conferinţei lui Frick, „ci o întreagă legislaţie privitoare la selecţie, realizată prin decrete ce trebuie aplicate şi proiectate pentru o rapidă dispariţie a celor indezirabili şi desăvârşirea ramurilor eugenice". În ultimă instanţă, era „naşterea unei noi civilizaţii, care înlocuieşte în Germania şi, curând, în întreaga lume idealurile politice şi morala clasică şi religioasă, al căror eşec a tulburat viaţa socială a tuturor popoarelor"[83].

Trebuie spus că nu era nimic nou în această utilizare biopolitică a eugenismului. Revista modernistă *The New Age* publicase încă din 1911 un articol intitulat „Biopolitica". Autorul lui, G.W. Harris, definea termenul în felul următor: „O politică ce ia în considerare două aspecte ale naţiunii: în primul rând, creşterea populaţiei şi a competiţiei, în al doilea rând, atributele individuale ale oamenilor susceptibili de a umple locurile cu responsabilitate din instituţiile statului". Statul era chemat să intervină nu numai pentru reglementarea selecţiei sociale a indivizilor meritorii, dar şi pentru legiferarea acelor proceduri

menite să purifice societatea de membrii săi nedoriţi. Avortul, de pildă, era recomandat ca o măsură eficientă de a limita „producţia de copii ilegitimi". Măsuri la fel de drastice erau necesare, considera Harris, atunci când era vorba despre „nebuni şi nebuni criminali". Astfel, „în caz că nu există vreun folos practic de pe urma cauzelor acestor maladii, o cameră letală a statului este cea mai bună cale de ieşire din această dificultate". Un nou mod de a raţiona era invocat ca fundament al statului biopolitic modern. „Odată ce vom scăpa de pompa şi ceremonia, dar şi de lamentările etice şi morale despre moarte, crimă şi alte rele", încheia Harris, „îi vom putea trata într-un mod raţional, fără să ne străduim să găsim satisfacţie în eşecul lipsei de evlavie"[84].

În deceniile care au urmat acestei versiuni incipiente a biopoliticii datorate lui Harris, conceptul a fost influenţat de diversele teorii eugenice care erau axate pe intervenţia directă a statului în toate sferele vieţii[85]. De aceea este potrivit să considerăm genul de biopolitică ce a apărut spre sfârşitul anilor 1930 „nu numai un proiect al elitelor şi experţilor, dar şi o transformare socială şi culturală complexă, un discurs – un set de idei şi practici – care nu numai că a dat formă strategiilor ingineriei sociale, dar a şi modelat profund comportamentul social"[86]. De asemenea, trebuie să ţinem seama că ideea biopolitică a unui stat total care controlează şi administrează organismul naţional era o componentă intrinsecă a discursului eugenic pretutindeni în Europa, nu doar în Italia fascistă sau în Germania nazistă. Aşa cum nota şi Edward Ross Dickinson, biopolitica „era o lume cu multe feţe a discursului şi practicilor elaborată şi pusă în practică la diverse nivele în societatea modernă"[87].

Iată, de pildă, una dintre cele mai convingătoare lucrări despre biopolitică din perioada interbelică, scrisă de eugenistul român Iuliu Moldovan în 1926. Intitulată *Biopolitica*, lucrarea militează „pentru o organizare şi o activitate în cadrele statului, cari să fie pătrunse şi conduse de îndatorirea supremă, de a garanta înainte de toate prosperitatea biologică a capitalului uman"[88]. Moldovan învesteşte statul biopolitic cu o misiune naţională deosebită, aceea de a orienta naraţiunile disparate ale experienţei istorice şi tradiţiile culturale către ideea de îmbunătăţire rasială a naţiunii. „Statul", susţinea autorul, „este o formaţiune politică, o organizare colectivă cu scopul de a garanta prosperitatea biologică, maximă posibilă, a cetăţenilor săi. Această prosperitate se poate asigura excluziv respectând integral legile evoluţiei biologice individuale şi umane în general"[89]. Familia era plasată în centrul acestei noi ordini biopolitice bazate pe eugenism. Moldovan susţinea în primul rând că familia este o sursă de sănătate şi ordine, iar în al doilea rând, că este un factor activ din punct de vedere social şi spiritual. Relaţia dintre naţiune şi stat era transformată într-o formă de cunoaştere ştiinţifică special meşteşugită, bazată pe ereditate şi eugenism.

Biopolitica opera astfel prin investigarea proceselor biologice care guvernau relaţia triadică dintre individ, naţiune şi stat. În prima jumătate a secolului XX, biopolitica şi eugenismul au primit un larg şi entuziast sprijin, numeroşi cercetători lucrând fără preget pentru sistematizarea cadrului teoretic necesar aplicării biopoliticii în viaţa naţiunilor. Totuşi, în ciuda unor succese sporadice, considera Moldovan, nici un stat nu a avut puterea de a se aventura la o aşa distanţă de formele tradiţionale ale politicii. Nu mai târziu de 1933, Eugen Fischer afirma aceeaşi nesiguranţă în privinţa adoptării biopoliticii ca principiu al guvernării atunci când contempla „lumea nouă" inaugurată de „statul etnic german în forma sa naţional-socialistă". Acesta era totuşi un stat bazat pe principiile biologiei şi ale „bunăstării ereditar selective, eliminaţioniste şi rasiale"[90]. Devenise eugenismul o politică naţională? Era „statul etnic" mai mult decât doar „un ideal"? se întreba Fischer prudent. El încheie spunând că, privind chestiunea de aproape, nu ne aflăm în faţa unui program politic, ci a unei forme de cunoaştere biologică ce a fost aleasă să semnifice „viitorul şi salvarea poporului nostru german şi a patriei"[91].

Ca şi în cazul eugenismului, bunăstarea rasială s-a dovedit esenţială pentru măsurile politice demografice, sociale şi, nu în cele din urmă, expansioniste ale statului biopolitic. Aşa cum explica în 1928 ministrul italian al Educaţiei, Giuseppe Bottai, „un stat precum cel fascist, care îşi lărgeşte baza socială şi îşi extinde rădăcinile adânc în masa organică a poporului, trebuie în mod necesar să se gândească la un sistem de asistenţă socială ca mijloc de ocrotire a rasei"[92]. Preluând această idee, preşedintele Asociaţiei Maghiare pentru Biopolitică, Lajos Antal, corobora bunăstarea rasială cu o nouă formă de biologie, pe care o numea „biologism". Singura cale de a atinge „împlinirea biologică" a individului şi a comunităţii naţionale era prin biologism, afirma Antal în 1940. În consecinţă, biopolitica maghiară se baza pe „păstrarea, îngrijirea şi dezvoltarea valorilor biologice ale maghiarismului şi găsirea unor noi surse de vigoare biologică". Elaborând acest ideal biologic, Antal propune noi atitudini faţă de „dezvoltarea calitativă şi cantitativă a valorilor biologice ale maghiarismului", de vreme ce ele vor decide „viitorul naţiunii noastre în bazinul dunărean". De aici înainte, sublinia el, biopolitica e prea importantă pentru a fi neglijată; ea trebuie folosită „pentru a susţine valorile biologice ale maghiarismului", pentru a creşte „vitalitatea şi împerecherile biologice" ale naţiunii maghiare. Conducerea statului era invitată să contribuie la „viitorul biologic al naţiunii" prin introducerea unor măsuri economice, sociale, medicale şi eugenice, creând astfel un corp naţional puternic din punct de vedere biologic[93].

Evoluţii similare pot fi observate şi în alte ţări europene. În Spania, *generalísimo* Francisco Franco a condus o revoltă împotriva Republicii Spaniole între

1936 şi 1939. El a unit diverse forţe politice, cum ar fi falanga fascistă, conservatorii catolici, ultranaţionaliştii şi militariştii. În ciuda acestei coaliţii de forţe, Franco a reuşit să devină un pericol pentru republică doar după ce a acceptat un ajutor militar substanţial de la Mussolini, care nutrea speranţa că Spania va ajunge în sfera sa de influenţă. După trei ani de război civil, rămăşiţele forţelor republicane s-au predat ori au fugit în exil. Franco a pus bazele unui regim dictatorial de orientare naţional-catolică ce a condus Spania pentru următorii treizeci şi şase de ani. Regimul lui Franco se bizuia pe unitatea de mână forte a naţiunii bazată pe renaşterea acelei rase agresive şi expansioniste care dăduse lumii epoca de aur a conchistadorilor. Franchiştii credeau cu tărie că Spania va reclama încă o dată locul său între marile naţiuni. De la bun început, noul regim era hotărât să stârpească „modernismul degenerat" manifestat prin controlul naşterilor, avort, comunism şi feminism. Ca şi în Italia fascistă sau Germania nazistă, eforturi semnificative erau făcute în direcţia educării tinerilor în spiritul noii morale şi a culturii eugenice care glorificau virilitatea şi vitalitatea rasei spaniole[94]. La fel de importantă pentru regim era descrierea maternităţii în termenii unei experienţe deopotrivă biologice şi religioase[95]. După ce a Doua Republică a susţinut disoluţia familiei, după cum afirma propaganda oficială, femeii spaniole îi era acum redat statutul natural de „înger al casei" şi îi era încredinţată conducerea domestică a familiei.

O asemenea retorică a însoţit măsurile demografice şi sociale ale regimului lui Franco până în anii 1960. Deja în iulie 1938 Franco iniţia o politică destinată creşterii ratei natalităţii, urmărind ca populaţia Spaniei să ajungă la patruzeci de milioane în următoarele decenii (pentru a nu fi mai prejos, Mussolini îşi propusese cifra de şaizeci de milioane pentru populaţia Italiei). Multe dintre măsurile eugenice luate erau împrumutate de la ţările vecine. Statul spaniol a centralizat şi a impus alocaţiile obligatorii primite de angajaţi, apoi a înăsprit pedepsele pentru avort. Conform politicii oficiale, uciderea unui fetus inocent era o crimă mult mai serioasă decât uciderea unei persoane păcătoase. Pornind de la o astfel de justificare, avortul a fost declarat crimă împotriva statului[96].

Asemenea lui Mussolini şi Salazar, Franco susţinea că urmăreşte restaurarea fostei grandori imperiale a Spaniei, iar primele măsuri necesare erau tocmai încurajarea creşterii populaţiei şi protejarea patrimoniului biologic al naţiunii. Această încercare de revenire la o grandoare apusă a împrumutat de această dată vocabularul şi ideologia igienei rasiale[97]. Ideile psihiatrului Antonio Vallejo-Nágera, unul dintre principalii ideologi ai noului regim politic, sunt un bun exemplu în acest sens. „Igiena sa rasială" era „îndeosebi catolică şi autoritaristă"[98], bazată mai mult pe moralitate şi spiritualitate decât pe legile lui Mendel. Eugenismul lui Vallejo-Nágera a reprezentat o despărţire evidentă

de discursul eugenist anarhist, stângist şi liberal care a dominat Spania anilor 1920 şi începutul anilor 1930, discurs care sprijinea contracepţia şi, în unele cazuri, chiar şi avortul. În contrast cu înţelegerea generală a eugenismului, despre care Vallejo-Nágera afirma că este prea limitat ca scop şi probabil contaminat de liberalism şi comunism, noua igienă rasială spaniolă se adresa întregii naţiuni, atât fizic, cât şi spiritual. Lucrarea sa din 1934 *Igiena rasei* reflecta creşterea popularităţii rasismului ştiinţific printre eugeniştii latini. Asemenea italienilor şi germanilor, şi spaniolii trebuiau „să-şi revendice valorile [lor] spirituale şi rasiale"[99].

În ciuda acestor influenţe, maternalismul, natalismul şi puericultura, de inspiraţie conservatoare, au rămas dogmele de bază ale eugenismului din Spania lui Franco. În *Politica rasială a noului stat* (1938), Vallejo-Nágera punea în legătură directă vitalitatea eugenică a ţării cu natalismul, protecţia familiei şi cu un sens înalt al datoriei religioase. „Cetăţeanul ideal al noului stat", susţinea el, „va fi un om căsătorit şi un părinte prolific"[100]. În vreme ce noul proiect naţional al lui Franco prindea contur, noile prescripţii eugenice pentru menţinerea controlului social asupra corpului politic al naţiunii erau asociate ideii de rasă. Influenţa programului agresiv de inginerie eugenică al Germaniei naziste de la sfârşitul anilor 1930 a avut drept consecinţă creşterea importanţei ideii de rasă şi a rasismului biopolitic atât în Spania, cât şi în celelalte ţări latine ale Europei.

În Italia, decizia mai degrabă pripită a lui Mussolini de a adopta rasismul german în 1938 a avut consecinţe directe asupra mişcării eugenice italiene. După aproape şaisprezece ani de la venirea la putere, Mussolini se afla tot mai mult în umbra lui Hitler ca lider al revoluţiei fasciste europene. Motivul, credea el, era acela că italienii rămăseseră cu încăpăţânare imuni la cultura fascistă şi avea motive serioase de îndoială că aceştia ar putea îmbrăţişa calea unei expansiuni militariste similare cu cea a Germaniei. De aceea, Mussolini a căutat „să-i brutalizeze" pe italieni, trezindu-le „conştiinţa rasială", condiţie prealabilă a noii lor ipostaze de cuceritori.

În vara anului 1938, Mussolini părea convins că sursa disciplinei germane, sentimentul unui destin şi eficienţa militară, o pot constitui glorificarea rasei lor nordice şi ura faţă de „coloana a cincea" evreiască ce le-ar pune în primejdie rasa. Pe scurt, Ducele a considerat că ceea ce a funcţionat pentru Germania trebuie să funcţioneze şi pentru Italia. De aceea, el a comandat elitei intelectualilor italieni să reconstruiască identitatea rasială italiană într-o manieră care să cuprindă mândria moştenirii „ariene", dar şi respingerea populaţiei evreieşti a Italiei (foarte mică, de altfel)[101].

Pentru a promova noua ideologie rasială, Mussolini s-a folosit de o generaţie mai tânără de rasişti italieni, care admirau Germania nazistă, printre care Giulio Cogni, Guido Landra, Leone Franzì şi Lidio Cipriani. Lor le-a încredinţat Mussolini misiunea de a-i convinge pe italieni că sursa măreţiei Italiei este „moştenirea lor ariană". Pentru a anunţa această nouă interpretare rasială, Mussolini a dat ordin să fie publicată o declaraţie, care ar fi fost sprijinită de oameni de ştiinţă cu mare reputaţie (precum Nicola Pende), în care se afirma că rasa este definită de biologie şi ereditate, că poporul italian este de origine ariană, că există „o rasă pur italiană" bazată pe „vechea puritate a sângelui" mai presus de orice moştenire culturală şi lingvistică, că evreii nu aparţin rasei italiene şi, în cele din urmă, că amestecul rasial dintre italieni şi rasele ne-europene este dăunător din punct de vedere biologic[102].

Noua doctrină a fost instituţionalizată prin crearea unui birou de propagandă, Oficiul pentru Studiul şi Propaganda Rasei, organizat de Ministerul Culturii Populare. Noua agenţie avea ca scop înfiinţarea unei librării pentru studii rasiale, realizarea unei arhive fotografice, publicarea de articole şi organizarea de conferinţe despre rasismul italian, înfiinţarea revistei *La difesa della razza*, stabilirea de contacte internaţionale cu alte instituţii similare şi chiar producerea unui film despre „rasa italiană"[103]. *La difesa della razza* a avut colaboratori din Germania, Franţa, România, Ungaria şi Grecia, dintre care merită amintiţi Eugen Fischer, Georges Montandon, Nicolae Minovici, Vintilă Horia, Zoltán Bosnyák, István Milotay şi Ioannis Koumaris. Această campanie de propagandă destinată fixării noii conştiinţe rasiale poporului italian a avut importante repercusiuni interne şi internaţionale, ducând printre altele la radicalizarea discursului eugenic şi în alte ţări europene[104]. De asemenea, în scurtă vreme, Biroul central Demografic a fost transformat în Directoratul General pentru Demografie şi Rasă, iar în noiembrie au urmat să fie introduse „măsurile pentru protejarea rasei italiene". Ca şi Germania nazistă, Italia fascistă devenea tot mai mult un „stat rasial"[105].

Eugeniştii din Italia, România şi din alte ţări au încercat fără succes să prevină răspândirea rasismului în cadrul mişcărilor lor eugenice, mai ales după izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. În mai puţin de un an, Italia şi România s-au alăturat voluntar Germaniei, iar Franţa şi Belgia au fost invadate şi ocupate până în iunie 1940[106]. Trebuie subliniat faptul că, în unele cazuri, această frică de pierderea independenţei naţionale şi presiunea constantă a Germaniei au făcut ca unele state europene să înceapă să implementeze în cele din urmă măsurile de îmbunătăţire socială şi biologică susţinute de multă vreme de eugenişti. Pentru prima oară în istoria eugenismului european, exista un consens politic în privinţa faptului că potenţialul demografic şi forţa rasială a naţiunii vor fi, în mod fatal, compromise dacă statul nu încurajează decisiv dezvoltarea familiilor puternice şi nu ia măsuri de protejare a mamelor şi copiilor.

Dezvoltarea unui eugenism francez, sub regimul de la Vichy, este, poate, cel mai bun exemplu de transformare biopolitică petrecută în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. De fapt, existau mult mai multe relaţii de continuitate decât de ruptură cu perioada de dinainte de 1940. În medicină şi antropologie, discipline apropiate eugenismului, cei mai mulţi practicieni continuau să fie activi şi să publice sub ocupaţie[107]. De exemplu, antropologul rasial Georges Montandon a început să publice o revistă rasistă şi antisemită, *L'ethnie française*, iar în 1941 a devenit editorul *Revue anthropologique*[108]. Medicul René Martial, la rândul său, a devenit coeditor al Institutului de Antroposociologie creat în 1942 de Comisia generală pentru chestiunea evreiască. Joseph Saint-Germes, profesor de drept, era director alături de Martial. Preşedintele institutului era nimeni altul decât fiul lui Vacher de Lapouge, Claude. Comitetul executiv era alcătuit din igienistul Louis Cruveilhier de la Institutul Pasteur, Émile Charles Achard, secretarul general al Academiei de Medicină, şi Jules Renault, care fusese anterior „inspector general" în Ministerul Sănătăţii Publice. În acelaşi an, Martial a fost numit şeful Departamentului de etnologie rasială al Facultăţii de Medicină din Paris[109].

Fiind sub ocupaţie directă, Parisul a fost nevoit să îndure un proces mai intens de nazificare a activităţilor sale culturale şi ştiinţifice. Aşa s-a întâmplat cu propaganda eugenică. Institutul German, condus de Karl Epting, centrul propagandei germane din Paris, a sponsorizat o serie de conferinţe în 1941 ţinute de eugenişti importanţi ai Germaniei: Leonardo Conti, Otmar von Verschuer şi Eugen Fischer[110]. Ultimul dintre ei a vorbit despre „problema rasei şi legislaţia rasială din Germania". De la bun început, vorbitorul a remarcat că aceste două subiecte cauzează „multe neînţelegeri străinilor"[111], pe care el spera să le înlăture prin prezentarea sa. Pentru început, el a risipit orice urmă de îndoială în ceea ce priveşte înţelesul termenului rasă, şi anume *„Rasa este ereditate şi numai ereditate*. Ceea ce nu este ereditate nu este rasial"[112]. Apoi a explicat de ce nu există nici o speranţă pentru neo-lamarckieni, într-o lume dominată de ideologia rasială nazistă, deoarece, anunţa el, caracteristicile rasiale ereditare sunt „nealterabile"[113].

De vreme ce „istoria civilizaţiei" a fost de fapt „istoria rasei", a continuat Fischer, şi de vreme ce „realizările culturale" sunt de fapt „realizări rasiale", statul are „enorma responsabilitate" de a asigura supravieţuirea rasei. Amestecul dintre rasele superioare şi cele inferioare era respins întru totul[114], şi de aceea Fischer i-a criticat pe francezi că şi-au neglijat datoriile faţă de rasa ariană, permiţând un val de sânge african negru să pătrundă în Franţa, şi de aici în Europa. Aceasta a dus la o regresie a capacităţii intelectuale şi culturale a Franţei, care ar fi avut consecinţe dramatice dacă acest melanj rasial ar fi continuat.

Mai presus de orice, francezii trebuie să-şi protejeze rasa de evrei, afirma Fischer[115]. În concluzie, el oferea ca model regimul naţional-socialismului german, unde „sănătatea ereditară şi puritatea rasială a poporului german" erau protejate de stat printr-un număr de legi rasiale şi măsuri administrative[116]. Mesajul era clar: Franţa avea nevoie de măsuri eugenice atât cantitative, cât şi calitative.

Conferinţa lui Fischer a atins multe dintre subiectele eugenice dezbătute în perioada regimului de la Vichy. Era un regim care lupta pentru o renaştere naţională şi conservatoare şi care urmărea contracararea degenerării rasiale, culturale şi sociale a Franţei. Pentru aceasta, regimul îmbrăţişase multe proiecte eugenice propuse încă din anii 1920. Sub regimul de la Vichy, eugeniştii francezi au fost obsedaţi de măsuri privind creşterea natalităţii, pentru oprirea declinului demografic şi protejarea familiei. Ei susţineau, de asemenea – cel puţin la nivelul discursului, dacă nu şi în practică –, introducerea certificatului prenupţial şi chiar măsuri eugenice negative, precum sterilizarea. Mai mult, spre deosebire de perioada de dinainte de război, un foarte viguros antisemitism a apărut în majoritatea textelor publicate de eugenişti, ele căutând să justifice măsurile severe antisemite ale statului, introduse după invazia germană. Legile rasiale de la Vichy erau asemenea celor din Italia şi România la acea vreme, ele segregând profesional şi social evreii de societatea italiană şi, respectiv, de cea română.

Asocierea ideii de reînnoire biologică cu promisiunea unei protecţii sociale a făcut foarte seducător mesajul eugenic al regimului, care era bazat pe trinitatea „familie, mamă şi casă". Această nouă formulă a căpătat o importanţă simbolică deosebită: regimul de la Vichy înlocuia sloganul Republici Franceze, „Libertate, egalitate şi fraternitate", cu unul mai conservator şi catolic: „Muncă, familie, patrie". Din multe puncte de vedere, regimul considera renaşterea familiei franceze elementul central al politicii sale. Pentru aceasta s-a înfiinţat un comitet consultativ al populaţiei care a proiectat un nou Cod al familiei adoptat la 29 septembrie 1939, accentuând rolul statului de a interveni în viaţa familială şi controlul maternităţii[117]. A urmat o serie întreagă de legi care asigurau drepturi părinţilor cu un număr mare de copii, dovedind prin aceasta hotărârea regimului de a accelera procesul de creştere a ratei natalităţii şi de „protejare a familiei". În acest sens, politica demografică răspundea cererilor formulate mai demult în Franţa pentru normalizarea familiilor mari şi, totodată, pentru definirea populaţiei în termenii capitalului ei biologic[118].

Un număr de instituţii administrative au fost create pentru a implementa şi coordona noua politică a regimului. Ministerul Familiei şi Tineretului a fost înfiinţat în 1940, urmat de Secretariatul General al Tineretului în cadrul Ministerului Educaţiei. Apoi, în iunie 1941, a urmat Comitetul Consultativ pentru

Familia Franceză, comitet format din membrii proeminenţi ai asociaţiilor pronataliste şi catolice. Unul dintre ei, Emmanuel Gounot, preşedintele filialei din Lyon a Ligii Familiilor Numeroase, a reuşit să impună spre legiferare propunerea sa pentru o federaţie naţională a familiilor, în 29 decembrie 1942[119]. O altă instituţie, Comisariatul General al Familiei, a fost înfiinţată pe 7 septembrie 1941, fiind însărcinată cu promovarea discursului oficial al natalismului francez[120]. Comisariatul trebuia să promoveze familia şi să inspire „mistica familiei" poporului francez, pentru a face să devină realitate sloganul „Muncă, familie, patrie"[121].

Guvernul de la Vichy a implementat diverse alte măsuri pentru a pune în aplicare ideologia sa axată pe familie şi programul său de reînnoire socială. De pildă, a ridicat Ziua Mamei la rang de sărbătoare naţională, cu celebrări pe tot cuprinsul Franţei şi cu obişnuitele „medalii pentru mame"[122]. Apoi, femeile măritate erau descurajate să muncească, considerându-se că alocaţiile de familie instituite de a Treia Republică compensau acest lucru[123], capii familiilor numeroase erau exceptaţi de la serviciul de muncă obligatoriu impus de germani, legea divorţului a devenit mai severă, iar pedepsele pentru răspândirea „propagandei" pentru prevenirea sarcinilor au fost mărite. Avortul devenise crimă împotriva statului, naţiunii şi rasei, putând fi pedepsit cu pedeapsa capitală[124].

Toate aceste măsuri erau consecvente cu scopurile şi metodele susţinute de eugenişti, începând din anii 1920. Noile circumstanţe au cauzat însă şi unele îndepărtări de la tradiţia eugenică franceză, nu în ultimul rând o tot mai mare acceptare a măsurilor eugenice negative, cum ar fi sterilizarea. Limbajul eugenic inspirat de nazism devenise unanim acceptat în timpul regimului de la Vichy. De exemplu, René Leriche, preşedintele Marelui Consiliu al Medicilor, scria că pentru cei cu boli transmisibile pe cale ereditară „este o mare crimă" să se reproducă. „Oamenii neproductivi", continua el, „cei sterili, paraziţii, nu au nici un drept să trăiască; ei trebuie să dispară". Leriche era şi antisemit, afirmând că evreii au împrăştiat în mod intenţionat diverse practici disgenice şi materiale, care-i otrăvesc genetic pe francezi, astfel încât să rămână doar „idioţii şi oamenii bolnavi"[125].

Exista speranţa că noua Fundaţie Franceză pentru Studiul Problemelor Umane ar fi putut oferi managementul ştiinţific pentru statul francez eugenic. Fundaţia fusese creată în data de 17 noiembrie 1941, sub conducerea lui Alexis Carrel, laureat al Premiului Nobel pentru fiziologie şi medicină (1912), autorul lucrării clasice eugenice *Omul, acest necunoscut* (1935)[126]. Aşa cum aprecia Andrés Reggiani, „convergenţa proiectelor ideologice cu urgenţa umanitară creată

de restricţiile de război i-a oferit lui Carrel oportunitatea de a-şi pune în aplicare proiectul îndelung pregătit" - un institut „pentru regenerarea rasei"[127].

Fundaţia fusese înzestrată cu un buget masiv şi era însărcinată cu studiul ştiinţific al „celor mai potrivite măsuri pentru apărarea, îmbunătăţirea şi dezvoltarea populaţiei franceze"[128]. Ea avea departamente specializate în biologia populaţiei, biologia copilului şi adolescentului, biotipologie şi biosociologie. Eforturile organizatorice reflectau principalele direcţii ale eugenismului latin, concentrate atât pe îmbunătăţirile calitative, cât şi pe cele cantitative ale populaţiei. Astfel, erau investigate cauzele natalităţii scăzute, erau propuse metode de puericultură pentru a mări rata naşterilor „copiilor bine dotaţi genetic". O altă preocupare era aceea a „aparentei lipse de virilitate" a adolescenţilor de sex bărbătesc, precum şi sănătatea şi condiţia lor fizică[129].

Fundaţia a întreprins studii antropologice şi biotipologice pentru a compara caracteristicile etnice ale ţăranului francez cu cele ale diverselor grupuri de imigranţi, pentru a le ordona în funcţie de compatibilitatea lor cu „adevăratul francez"; a creat şi o arhivă genetică care conţinea informaţii privind trăsăturile ereditare dezirabile şi cele indezirabile. Deşi se baza pe tradiţia eugenică franceză existentă, se poate spune că fundaţia „şi-a dezvoltat propriul stil de eugenism, mai degrabă independent de tradiţia Societăţii Franceze de Eugenism şi de cea a Şcolii de Antropologie anterioare"[130].

Diferitele proiecte eugenice reflectau diversitatea intereselor reprezentate de fundaţie. Eugeniştii catolici, pronatalişti, colaborau cu oponenţii imigraţiei şi cu cei care sprijineau sterilizarea, cum ar fi Félix André Missenard, vicepreşedintele fundaţiei[131]. Biologii rasiali aveau şi ei locul lor în fundaţie. Antropologul Robert Gessain, de pildă, susţinea ideea de incompatibilitate rasială între francezi, pe de o parte, şi negri şi evrei, pe de altă parte[132].

Eforturile Fundaţiei pentru reîntinerirea naţiunii şi consolidarea măsurilor eugenice au devenit, în ultimă instanţă, legea eugenică promulgată de regimul de la Vichy în 16 decembrie 1942. Intitulată Legea referitoare la protecţia maternităţii şi a copilului, ea stipula printre altele o examinare obligatorie înaintea mariajului[133]. Articolul 4 din secţiunea a doua stipula că „autorizaţia de căsătorie" nu va putea fi eliberată „până când fiecare dintre viitorii miri nu va aduce un certificat medical, nu mai vechi de o lună, care să adeverească că persoana în cauză a fost examinată în scopul încheierii căsătoriei"[134].

Majoritatea eugeniştilor francezi care au discutat despre subiectul examinării premaritale în perioada anilor 1920 nu mai erau în viaţă, dar visul lor de a îmbunătăţi sănătatea populaţiei prin planificarea raţională a mariajului şi reproducerii a fost în cele din urmă realizat. Cu douăzeci de ani înainte, renumitul

pediatru Adolphe Pinard a fost primul eugenist francez care a propus introducerea certificatelor prenupţiale. Înainte de toate, aceste măsuri urmăreau să încurajeze mariajul eugenic[135]. Puericultura eugenică, o altă moştenire a lui Pinard, a fost şi ea înscrisă în noua lege eugenică. Asistenţa pre- şi postnatală, în maternităţi publice, era şi ea garantată, precum şi o gamă largă de sprijin material pentru femeile însărcinate şi pentru cele care alăptau. În cele din urmă, s-a adoptat legea ce prevedea ca fiecare cartier să aibă o carte proprie de sănătate.

Deşi Societatea Franceză de Eugenism şi-a încetat activitatea după capitularea din 1940, mulţi dintre cei care colaboraseră cu ea au continuat să fie activi în spaţiul public. Atât Paul Vignes, care fusese un membru proeminent al Societăţii, cât şi René Martial erau acum asociaţi ai Fundaţiei lui Carrel. Raymond Turpin, unul dintre participanţii la Congresul de Eugenism Latin din 1937, continua să susţină ideea alocaţiilor pentru familii şi a importanţei examinării premaritale. Henri Briand, la rândul său, apăra educaţia fizică drept o măsură esenţială de fortificare a rasei. El sprijinea planul guvernului în special pentru că introducea educaţia fizică în şcoli[136].

Proiectul politic al regimului de la Vichy de a produce o nouă naţiune franceză s-a împletit de minune cu programul eugenic de îmbunătăţire biologică; ambele erau axate pe idealul unei comunităţi naţionale sănătoase. Drept urmare, eugenismul era înţeles ca un instrument ştiinţific capabil să transforme societatea, să întărească legăturile biologice dintre naţiune şi stat, proces din care să rezulte o biologie politizată care ar fi pregătit poporul francez pentru noul stat biopolitic.

La începutul anilor 1940, tema renaşterii rasiale şi a regenerării naţionale prin mijloacele igienei rasiale dominau şi eugenismul românesc. După cum am menţionat deja, Ioan Manliu şi Iordache Făcăoaru erau printre cei mai importanţi eugenişti români care fuseseră influenţaţi de igiena rasială germană în perioada interbelică. Trebuie menţionat aici şi Gheorghe Banu, care a propus una dintre cele mai originale sinteze dintre eugenism şi igiena rasială germană. În anii care au precedat începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Banu a creat o ideologie eugenică bazată pe sănătate publică, igienă socială şi puericultură. În 1931, el înfiinţase *Revista de igienă socială*, prin intermediul căreia îşi răspândea ideile, revistă care şi-a continuat apariţia până în 1944. Proiectele lui Banu au avut şi o distinctă dimensiune politică, datorită carierei sale politice. În 1934 a devenit deputat în Parlamentul României, a fost ministru al Sănătăţii între 1937 şi 1938, după care, un an mai târziu, a fost numit director general al Serviciului Social. În 1935 se înfiinţa la Bucureşti, după exemplul Franţei şi Statelor Unite, *Academia Română de Medicină*, cu scopul de a ajuta dezvoltarea cercetării biomedicale în România. Banu a devenit membru al Academiei pe 16 iunie

1936, ocazie cu care a susţinut o conferinţă publică pe tema „principiilor igienei rasiale"[137].

După 1940, urmând exemplul măsurilor eugenice ale regimului de la Vichy, Academia Română de Medicină a înfiinţat o serie de comitete dedicate eugenismului, protecţiei mamei şi copilului, sănătăţii publice şi asistenţei sociale. Banu a fost membru în toate aceste comitete, promovând măsurile guvernamentale de îmbunătăţire a calităţilor rasiale ale populaţiei române. În 1940 a devenit profesor la Institutul de Igienă şi Sănătate Publică din Bucureşti şi primul şef al catedrei de medicină socială de la Universitatea din Bucureşti. În cele din urmă, în 1943, Banu a devenit directorul Institutului de Igienă şi Sănătate Publică şi a început publicarea monumentalului *Tratat de medicină socială*. Deşi tratatul era proiectat să conţină nouă volume, doar patru au putut fi publicate, ele fiind dedicate eugenismului, demografiei, şcolii de medicină, asistenţei sociale, infecţiilor şi bolilor venerice[138].

În 1939, Banu a publicat cea mai importantă lucrare a sa, intitulată *Igiena rasei*, despre care Guido Landra spunea că este „cel mai modern tratat de igienă rasială"[139]. În acest studiu, Banu oferea nu numai o discuţie teoretică documentată asupra eredităţii, ci şi soluţii concrete pentru îmbunătăţirea rasei române. Merită reţinut faptul că a şasea secţiune a cărţii era dedicată „principiilor şi metodelor de normalizare a rasei". Filozofia sa eugenică se baza pe ideea că noţiunea de igienă socială şi cea de îmbunătăţire rasială sunt într-o directă interdependenţă. Astfel, pentru a „normaliza rasa" era necesară menţinerea şi înmulţirea „elementelor normale" ale rasei şi eliminarea „din inima organismului social a acelor elemente care sunt deficiente atât fizic, cât şi psihic". Totodată, urmărind acelaşi scop eugenic, Banu era interesat şi de „investigaţiile practice şi teoretice asupra eredităţii, statistica biologică şi ereditară, studiul genealogiilor de familie, starea biologică şi ereditară a populaţiei şi, nu în ultimul rând, devoluţia demografică a comunităţilor"[140].

Sterilizarea preventivă era una dintre „măsurile socio-biologice" necesare, alături de certificatul prenupţial şi segregarea obligatorie, pentru a asigura această „normalizare a rasei". Banu a criticat două argumente adesea invocate împotriva programului eugenic de sterilizare. Scepticii, spunea el, ar putea condamna sterilizarea pe o bază raţională, ca „încălcare a drepturilor omului şi ale individului", alţii ar susţine primatul moralităţii creştine, care „se opune controlului eredităţii"[141]. În vreme ce unele dintre obiecţiile ridicate de „moralişti şi reprezentanţii Bisericii" erau perfect legitime, Banu afirma că beneficiile sterilizării preventive depăşesc cu mult toate celelalte neajunsuri. În concluzie, el vedea ca necesară reforma Codului penal în spiritul „principiului

protecţiei sociale", care să înlocuiască „dogma ortodoxiei liberale"[142]. Mai mult, prin natura sa, sterilizarea eugenică comportă implicaţii semnificative pentru stat, oferind mijloacele de a reduce cheltuielile şi de a reinvesti în alte domenii de activitate, redistribuind fondurile care altfel ar fi „irosite" pe tratamentul grupurilor sociale disgenice. Nu este numai o chestiune de economisire a fondurilor statului, sublinia Banu, „sterilizarea având în primul rând o importanţă biologică: ea asigură puritatea şi vitalitatea rasei"[143]. Scopul său ultim era desăvârşirea unui program de reîntinerire biologică, în care relaţia dintre individ şi comunitatea sa rasială să fie reciproc avantajoasă. De aceea el sublinia că sterilizarea „indivizilor patologici" – cum ar fi „imbecilii, idioţii, epilepticii, criminalii şi toţi cei afectaţi de diverse psihoze, sifilis sau tuberculoză, precum şi hemofilii şi diabeticii" – este esenţială pentru conservarea şi îmbunătăţirea rasei[144].

Concepţia lui Banu asupra igienei rasiale era reprezentativă pentru poziţia teoretică şi ideologică a eugeniştilor români în perioada războiului. Ea ilustrează şi nevoia declarată de a reconsidera precedentele propuneri şi proiecte prin reconsiderarea eugenismului ca strategie biopolitică integratoare pentru supravieţuirea naţională, o strategie care să fie pe cât de rasială şi politică, pe atât de medicală. După cum anunţa eugenistul Petru Râmneanţu în 1940, există o singură instituţie capabilă să restaureze vitalitatea rasei României şi reîntinerirea naţiunii române printr-o „politică demografică totalitară", şi anume statul biopolitic[145].

Creşterea intensităţii contactelor eugeniştilor români cu cercetătorii problemelor rasiale din Germania şi Italia a dus la o rasializare a eugenismului românesc în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Eugen Fischer, de exemplu, a vizitat Transilvania la începutul lui noiembrie 1941 şi a conferenţiat la Universitatea din Cluj-Sibiu pe tema „Rasa ca forţă în istorie"[146]. Guido Landra fusese în România înainte de război ca participant la al XVII-lea Congres de Antropologie şi Arheologie Preistorică din 1937. Doi ani mai târziu, apoi şi în 1941, a publicat articole despre eugenismul românesc în *La difesa della razza*. În 1942 a revăzut toate aceste articole şi le-a adunat într-un volum intitulat *Problema rasei în România*, publicat de efemerul Institut Româno-Italian de Studii Rasiale şi Demografice din Bucureşti. Landra a călătorit prin România în 1941, ajungând iarăşi la Bucureşti în 1942. El era familiarizat îndeaproape cu lucrările de antropologie, serologie, biopolitică şi eugenism ale colegilor români[147], fiind bun prieten cu Iordache Făcăoaru[148].

Landra asocia „igiena rasială" cu ţările în care „elementele rasiale nordice erau preponderente", cum ar fi Germania, Statele Unite şi ţările scandinave. Spre deosebire de acestea, „ţările latine manifestă o aversiune faţă de orice

măsură destinată protejării şi întăririi rasei după principiul igienei rasiale". Totuşi, Landra notează că eugeniştii români au făcut progrese indiscutabile, acei dintre ei care au urmat modelul german de igienă rasială neezitând „să se implice cu îndrăzneală în eugenism"[149]. „Cel puţin teoretic", ei erau în favoarea legilor eugenice inspirate de igiena rasială, aşa cum s-a demonstrat cu ocazia dezbaterii din 1936 asupra Codului penal, a discutării problemei sterilizării voluntare şi obligatorii la Congresul de Antropologie din 1937 şi a publicării în 1939 a lucrării menţionate a lui Banu.

Landra susţinea că România avea doi inamici interni rasiali: „Ţiganii şi evreii"[150]. De îndată ce aceste „probleme" vor fi „soluţionate", România va putea depăşi „criza biologică" ce caracterizează civilizaţia europeană modernă şi va reuşi să-şi pună în valoare „patrimoniul rasial"[151]. Aceste aprecieri nu erau departe de afirmaţiile eugeniştilor români cu privire la problemele de atunci ale României. Discuţiile despre proiectele autoritariste pentru supravieţuirea naţională, mai ales după pierderea teritorială din 1940, erau strâns asociate cu încercarea eugenică de a găsi soluţii la problemele sociale[152]. În acei ani de incertitudine ai războiului, aceste preocupări au luat o formă tot mai distinct rasială, concentrându-se pe presupusa sursă de degenerare naţională care ar fi fost reprezentată de minorităţile etnice[153].

Ca şi în Italia fascistă şi Germania nazistă, diverse forme radicale de biopolitică au apărut şi în România în timpul războiului, forme care susţineau statul totalitar ca o expresie ultimă a supremaţiei etnice româneşti. În acelaşi an, sociologul Traian Herseni schiţa propria sa versiune a biopoliticii româneşti. „Cu ajutorul eugeniei", spunea el, „un popor îşi are soarta în mâinile sale. El îşi poate îmbunătăţi sistematic însuşirile şi poate să ajungă la cele mai înalte trepte ale desăvârşirii şi creaţiei omeneşti"[154]. În consecinţă, Herseni sugera introducerea legilor biopolitice, cum ar fi legile segregării şi deportărilor, ca fundament pentru regenerarea naţională. „Purificarea rasială a naţiunii române", afirma el, „este o chestiune de viaţă şi de moarte. Nu poate fi neglijată, amânată sau soluţionată cu jumătăţi de măsură". Vorbind despre purificarea rasială, nu este de mirare că limbajul ştiinţific folosit de eugenişti era îmbibat cu expresii rasiste. Astfel, Herseni atrăgea atenţia: „Fără nici o îndoială, decăderea poporului român se datoreşte infiltrării în grupul nostru etnic a unor elemente de rasă inferioară, corcirii sângelui străvechi, geto-roman, cu sânge fanariot şi ţigănesc, iar acum în urmă cu sânge jidovesc"[155].

Noile elite biologice, mai degrabă decât instituţiile sociale şi politice, încheia Herseni, vor fi mesagerii de frunte ai biopoliticii statului român. Descriindu-şi concepţia eugenică asupra vieţii naţionale, Herseni reafirma încrederea sa în programul biopolitic rasist în termeni fără echivoc:

Mentalitatea privitoare la fenomenul psiho-rasial odată schimbată, repartizarea şi selecţia socială după însuşiri rasiale odată săvârşite, trebuie să urmeze acţiunea cea mai grea, dar cea mai eficace prin rezultatele ei calitative şi de durată : eugenismul, adică îmbunătăţirea rasei pe cale ereditară. Ne trebuiesc legi eugenice şi practici eugenice. Reproducţia nu mai poate fi lăsată la întâmplare. Ştiinţa eredităţii (genetica) ne arată în chip clar că societăţile omeneşti au la dispoziţie un mijloc sigur de îmbunătăţire fizică şi psihică a omului - dar pentru aceasta nu trebuie lăsat oricine să se reproducă şi să transmită tare ereditare şi nu trebuie lăsaţi cei cu calităţi să se stingă fără urmaşi. Disgenicii trebuiesc înlăturaţi de la reproducţie, rasele inferioare trebuiesc complet separate de grupul etnic. Sterilizarea anumitor categorii de oameni nu numai că nu trebuie privită prosteşte ca o încălcare a demnităţii omeneşti, dar ea este un elogiu adus frumuseţii, moralităţii şi în genere perfecţiunii[156].

Populaţia romă era scoasă în evidenţă din cauza diferenţelor profunde atribuite ei şi a pericolului „disgenic" pe care l-ar fi reprezentat pentru majoritatea românească[157]. Rezumând „problema românească" până în 1940, Sabin Manuilă îi acuza şi el pe evrei şi pe romi de o existenţă în afara şi chiar în opoziţie cu corpul naţiunii române. Poziţia lor era identificată, aproape în exclusivitate, prin reprezentarea rasială a funcţiilor sociale şi etnice ale fiecărui grup etnic. „Problema evreiască", considera Manuilă, „poate fi definită ca cea mai importantă problemă socială, cea mai acută problemă politică şi cea mai gravă problemă economică a României. Ei nu constituie o problemă rasială, pentru că amestecul de rasă între români şi evrei este foarte rar"[158]. Pe de altă parte însă, „problema ţigănească este cea mai importantă, acută şi gravă problemă rasială a României"[159]. Această minoritate etnică, spunea el, s-a amestecat cu românii în sate şi în mahalalele oraşelor, creând astfel un nou hibrid rasial care a infiltrat toate sferele vieţii sociale româneşti. Nu este surprinzător că astfel de afirmaţii erau menite să dovedească o dramă naţională de natură rasială : „Amestecul ţiganilor cu sângele românesc este fenomenul cel mai disgenic care afectează rasa noastră"[160]. Un an mai târziu, Manuilă ajungea la concluzia că sterilizarea eugenică era necesară în vederea continuării misiunii sale de luptă împotriva amestecului rasial : „Stânjenirea disgenicilor, a indezirabililor trebuie să meargă până la completa lor sterilizare"[161].

Şi alţi autori împărtăşeau aceleaşi opinii, cel puţin în privinţa romilor. Astfel, teologul ortodox Liviu Stan se plângea că, contrar filozofiei lor rasiale, „nici naţional-socialiştii şi nici fasciştii" nu au introdus „măsuri rasiale împotriva ţiganilor", presupunând în mod eronat că în Germania şi în Italia nu există „centre de infecţie şi degenerare reprezentate de ţigani"[162]. În ciuda acestui fapt, Stan credea că o asemenea politică era imperios necesară în România, unde „promiscuitatea

rasială dintre ţigani şi români", mai ales în regiunile sudice, a condus la o degenerare morală şi biologică a rasei dominante. Ca şi Manuilă, Stan considera că romii au cauzat mult mai multe „prejudicii" rasei româneşti decât evreii, propunând „măsuri profilactice", cum ar fi „segregarea lor, care includea şi interzicerea căsătoriei între ţigani şi români"[163]. Această „politică rasială faţă de ţigani" urmărea atât scopuri morale, cât şi biologice, iar Stan prezenta fără ezitare aceste scopuri ca fiind parte a unui destin glorios pe care Dumnezeu l-a rezervat românilor.

Ca urmare a unor astfel de temeri, Gheorghe Făcăoaru, fratele mai mare al lui Iordache, propunea sterilizarea romilor ca măsură de „curăţare etnică" în România :

Ţiganii nomazi şi seminomazi să fie internaţi în lagăre de muncă forţată. Acolo să li se schimbe hainele, apoi să fie raşi, tunşi şi sterilizaţi. Pentru a se acoperi cheltuielile cu întreţinerea lor, trebuie puşi la muncă forţată. Cu prima generaţie am scăpat de ei. Locul lor va fi ocupat de elemente naţionale, capabile de muncă ordonată şi creatoare. Cei stabili vor fi sterilizaţi la domiciliu, pentru ca în cursul unei generaţii să fie curăţit locul de ei[164].

Pe lângă acest program de purificare rasială, sterilizarea romilor era prezentată şi ca o soluţie ieftină într-o perioadă de criză economică : „Statul cheltuieşte aproape o treime din bugetul său cu întreţinerea spitalelor şi a tot felul de instituţii de asistenţă socială şi poliţie de moravuri, şi cu toate acestea mizeria socială creşte pe fiecare zi. E o explicaţie şi o soluţie simplă : *răul trebuie tăiat din rădăcină, şi nu cultivat*"[165].

Aceste exemple ilustrează modul în care eugenismul a fost asociat cu naţionalismul etnic şi a devenit un element central al programului biopolitic gândit de mareşalul Ion Antonescu[166]. Traian Herseni explicase această legătură foarte clar : „Disgenicii trebuiesc înlăturaţi de la reproducţie, rasele inferioare trebuiesc complet separate de grupul etnic. Sterilizarea anumitor categorii de oameni nu numai că nu trebuie privită prosteşte ca o încălcare a demnităţii omeneşti, dar ea este un elogiu adus frumuseţii, moralităţii şi în genere perfecţiunii"[167].

Sprijinul în favoarea sterilizării oferit de sociologi şi statisticieni proeminenţi, precum Herseni şi Manuilă, era în concordanţă cu noile obiective ideologice ale noului eugenism românesc de după 1940, obiective printre care se numără şi introducerea examinărilor premaritale[168]. Odată prefigurat acest obiectiv, măsurile biopolitice preconizate de regimul mareşalului Antonescu în timpul războiului apar ca fiind rezultanta unui consens mai larg al elitelor politice şi

eugeniştilor[169]. În 1941, Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri şi ministru de Externe, vorbea despre necesitatea unei „purificări etnice şi politice" în Basarabia şi Bucovina. Marea naţiune română, explica el, „este în cel mai favorabil moment istoric pentru a-şi desăvârşi libertatea sa etnică definitivă, [şi] pentru poporul nostru de a fi purificat de toate acele elemente străine de sufletul său". Descriindu-i pe evrei ca o rasă „străină" naţiunii române, Antonescu declara, fără nici o ezitare, scopul „purificării politice şi etnice", şi anume „eliminarea sau izolarea în lagăre de muncă a tuturor evreilor"[170]. Chiar şi către sfârşitul războiului, în 1944, etnograful Ion Chelcea nu ezita să sugereze că anumite grupuri de romi ar trebui „aşezate în regiuni izolate, transferaţi în Transnistria şi, dacă este necesar, sterilizaţi"[171].

Încă o dată, relaţia apropiată dintre discursul eugenic referitor la protejarea sănătăţii naţionale şi politica de omogenizare etnică promovată de guvernul român în anii 1940 este evidentă. În acest scop, pe 27 septembrie 1943, cu aprobarea directă a mareşalului Ion Antonescu, preşedinţia Consiliului de Miniştri a înfiinţat Comisia pentru Promovarea şi Ocrotirea Capitalului Biologic al Naţiunii, Iuliu Moldovan fiind numit preşedintele ei. Printre ceilalţi membri se numărau: Sabin Manuilă, Iordache Făcăoaru, Petru Râmneanţu şi Gheorghe Banu. Comisia era însărcinată cu realizarea unei evaluări complete a sănătăţii populaţiei, care să fie înaintată lui Antonescu împreună cu propuneri eugenice concrete, atât cantitative, cât şi calitative. Făcăoaru propusese, de asemenea, înfiinţarea unui Institut de Biologie Etnorasială care să cuprindă următoarele secţiuni: bioantropologie, biopolitică, eugenism şi eutenie, precum şi un birou dedicat talentelor etnice. Aceste secţiuni, la rândul lor, erau împărţite în subsecţiuni, printre care: genealogie, eredopatologie, serologie, biotipologie, demografie, transfer de populaţie şi colonizări, înregistrarea etnobiologică a populaţiei şi antropologia şcolară.

O lună mai târziu, Făcăoaru a prezentat întregul plan al institutului cu ocazia întrunirii comisiei. De această dată, el a avansat şi un nou nume pentru institut: Institul de Biologie Etnorasială „Mareşal Ion Antonescu". Institutul era descris ca fiind încununarea a mai mult de douăzeci de ani de cercetări eugenice şi biopolitice în România, iniţiate la Cluj de Iuliu Moldovan şi discipolii săi. Conform lui Făcăoaru, activitatea institutului s-ar fi concentrat pe studiul „fundaţiei rasiale şi biologice ereditare a naţiunii române"[172]. În forma sa finală, planul Institutului Român de Biologie Etnorasială amintea atât de Institutul Maghiar pentru Biologia Naţiunii (creat în Budapesta în 1940), cât şi de Fundaţia Franceză pentru Studiul Problemelor Umane a lui Carrel şi avea aceeaşi agendă de cercetare integratoare ca şi cea propusă de Nicola Pende pentru Institutul de Ortogeneză şi Îmbunătăţire Rasială din Roma.

În 1943, ginecologul Constantin I. Andronescu remarca cu amărăciune că, spre deosebire de alte state europene şi de Statele Unite, sterilizarea eugenică nu a fost încă introdusă în România – acesta fiind un obstacol pe care spera ca românii să-l corecteze[173]. Şi, într-adevăr, în ianuarie 1944, comisia a propus proiectul Decretului-lege pentru ocrotirea familiei. Ca şi în cazul legii franceze, din decembrie 1942, legea românească considera „familia drept fundamentul vieţii naţiunii şi statului român". Ea impunea certificatul prenupţial obligatoriu şi introducerea unor măsuri eugenice suplimentare de protejare a familiei. Proiectul românesc a mers însă mai departe decât cel francez, stipulând introducerea sterilizării obligatorii pentru persoanele cu probleme fizice şi mentale ereditare[174].

Recursul la eugenismul negativ din partea guvernului român şi a elitelor politice era în parte rezultatul nevoii constante de a afirma supremaţia rasială românească pe toată întinderea ţării, dar şi a „misiunii civilizatoare" pe care România credea că o are dincolo de Nistru. Cercetări antropologice făcute în provinciile din estul României, în special în Transnistria, teritoriu administrat de armata română între 19 august 1941 şi 29 ianuarie 1944, erau de o importanţă deosebită în acest context. Aceste cercetări erau menite să dea o nouă autoritate ştiinţifică încercărilor statului român de a controla diversele sale grupuri etnice şi de a-şi legitima autoritatea asupra lor.

Această cercetare a zonelor de est, un veritabil *Ostforschung* românesc, a fost organizată şi supervizată de Institutul Central de Statistică, împreună cu Institutul Social Român şi Guvernul Civil al Transnistriei. Politizarea intensă şi totala subordonare a acestor instituţii faţă de guvernul român ilustrează relaţia dinamică şi simbiotică dintre ştiinţă şi politică în perioada acelor ani de război. Pentru a legitima politica României în teritoriile ocupate, li se cerea cercetătorilor să întreprindă evaluări sociale, economice, culturale şi rasiale ale populaţiei româneşti locale. De altfel, pentru prima oară, aceşti oameni de ştiinţă erau puşi în situaţia de a aplica metodele lor în afara ţării şi a institutelor lor de cercetare. De vreme ce se apela la expertiza lor în numele naţiunii, cei mai mulţi dintre ei au acceptat. Scopul final era, conform lui Vladimir Solonari, „de a restaura România Mare, în graniţele sale extinse, pentru a garanta ţării un important loc în noua Europă şi în noua lume dominată de Germania nazistă"[175].

Iordache Făcăoaru, directorul Secţiei de Bioantropologie a Institutului Central de Statistică, a condus aceste cercetări în Transnistria. El îşi făcuse studiile doctorale în antropologie la Universitatea Ludwig-Maximilian din München în 1931, sub conducerea lui Theodor Mollison, şi şi-a publicat teza cu titlul

Selecţia socială : Bazele sale biologice şi politice în 1933. Făcăoaru a fost un cercetător asiduu şi prolific, cu o lungă listă de articole şi studii publicate despre problemele biologice ale României[176].

După cum sublinia Landra, în anii 1940, în domeniul antropologiei şi eugenismului, Făcăoaru era deja o autoritate recunoscută pe plan internaţional, cu preocupări vizând structura rasială a corpului naţiunii române şi protejarea acestuia prin aplicarea principiilor eugenice. Viziunea sa teoretică era dominată de miturile fondatoare ale naţionalismului românesc, iar aceasta a ieşit în evidenţă cu ocazia cercetărilor sale din Transnistria, pe care le descrie în 1943. Cu acest prilej, el rezumă importanţa investigaţiilor rasial-biologice în teritoriile estice pentru definirea expansiunii teritoriale a României şi a politicii de epurare etnică : „Cercetările rasiale asupra conaţionalilor noştri care trăiesc în afara graniţelor ţării au o importanţă atât ştiinţifică, cât şi biopolitică"[177].

Era esenţială stabilirea compoziţiei rasiale a populaţiei române locale, susţinea Făcăoaru, astfel încât oamenii de ştiinţă să poată determina cu precizie cine poate şi cine nu poate fi reaşezat în România. Trăind de secole aproape de Rusia, se poate presupune că mulţi români au „origini amestecate". Or, ruşii, fiind consideraţi de origine predominant asiatică, erau socotiţi „cel mai mare pericol rasial" pentru România, maghiarii situându-se pe locul al doilea[178]. Prin această evaluare rasială a Transnistriei, Făcăoaru spera să-i identifice pe acei români „contaminaţi cu sânge asiatic" şi astfel să prevină eventuala lor reaşezare şi, în cele din urmă, amestecul rasial[179]. Scopul era acela de a dovedi proporţia mare a „elementelor rasiale europene" în cadrul structurii biologice a populaţiei şi, mai larg, de a înţelege cum această populaţie se încadrează în istoria rasială a României.

Cercetările lui Făcăoaru din Transnistria au servit ca bază pentru două lucrări ulterioare[180]. Primul studiu era dedicat „valorii bio-rasiale" a fiecărui teritoriu care intra în componenţa României Mari, iar al doilea avansa o interpretare în privinţa rasei autohtone româneşti. Evaluarea sa rasială se potrivea cu ideile expuse anterior cu privire la diversitatea etnică a României, idei din perioada anilor 1920 şi 1930 ; de astă dată însă, el se foloseşte de analiza etnică pentru a sugera o ierarhie rasială internă valabilă pentru România. Pe scurt, teoria lui Făcăoaru era aceea că, indiferent de originile rasiale, diferitele valuri de amestec rasial pe teritoriul României, petrecute în vremuri străvechi, au fost absorbite de rasa autohtonă dominantă. Bazat pe credinţa sa în existenţa unor rase superioare (europene nordice) şi a altora inferioare (asiatice), Făcăoaru identifica un tip superior de rasă în naţiunea română, naţiune pe care o localiza în provinciile vestice ale României, neezitând să afirme superioritatea rasială a naţiunii române. Şi a făcut aceasta subsumând

tipurile rasiale identificate în România „raselor europene nordice", lucru nu foarte diferit de „arianizarea" rasei italiene decretate de Mussolini.

În articolul său din 1944, Făcăoaru susţinea că acest grup de oameni, „rasa carpatică", a fost modelul arhetipal al rasei autohtone româneşti : „cea mai frumoasă şi cea mai dăruită biologic" dintre toate rasele[181]. „Rasa carpatică" era presupusă a fi „o rasă de oameni înalţi, brahicefalici [cu] faţa masivă, drept-unghiulară sau pătrată [şi cu] pigmentaţia intensă"[182], care sunt predominanţi în regiunile muntoase ale României. Mai mult, Făcăoaru nu a ezitat să creeze o genealogie istorică pentru această „rasă carpatică", mergând înapoi în timp până la reprezentările prizonierilor daci imortalizaţi pe Columna lui Traian, comandată după cucerirea Daciei, în 106 d.Hr.

Într-o vreme când distincţiile etnice dintre majoritatea românească şi diferitele minorităţi etnice erau consolidate în cadrul graniţelor României Mari, eugenismul şi antropologia rasială au încercat să articuleze o identitate naţională românească pe măsura politicii momentului. O interpretare rasială s-a înrădăcinat tot mai mult în modul în care antropologii şi eugeniştii români au înţeles identitatea naţională. După cum mărturisea Făcăoaru, denumirea de rasă autohtonă românească „carpatică" avea şi

> un ultim motiv, de ordin sentimental-naţional : denumirea [aceasta] e ca o închinare adusă munţilor noştri, îngemănaţi cu trupul neamului românesc. Aici a fost cuibul celor mai buni dintre strămoşii noştri antici. Aici a fost leagănul românismului de-a lungul mileniilor. Carpaţii au înmănunchiat dorurile şi idealurile fraţilor de pe versantele lor şi tot Carpaţii, în sfârşit, au dat poporului român şira spinării, care l-a ţinut drept în faţa tuturor vijeliilor trecutului aspru[183].

Ca mulţi alţi naţionalişti români din acea perioadă şi de mai târziu, Făcăoaru a gândit eugenismul deopotrivă ca o ştiinţă şi un nou naţionalism. Ceea ce era prezentat ca un ideal al unei noi religii naţionale şi eugenice presupunea o transformare profundă a individului şi a colectivului, un stat naţional care trebuia să devină (cum s-a şi întâmplat, de altfel, sub comunism) un imens laborator modern de inginerie socială şi biologică.

*

Iată că ceea ce Galton a prezis în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a întâmplat în cele din urmă. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, multe naţiuni europene au proclamat „Jihadul sau războiul sfânt împotriva obiceiurilor şi prejudecăţilor care dăunau calităţilor fizice şi morale ale rasei"[184]. Eugenismul a devenit în sfârşit o formă de cunoaştere biopolitică ce reinstaura

supremaţia legilor naturii asupra culturii şi, odată cu aceasta, subordonarea drepturilor şi intereselor individului şi naţiunii celor ale statului totalitar. Pretutindeni în Europa, mulţi eugenişti au adoptat o interpretare bazată pe îmbunătăţirea socială şi biologică oferită de igiena rasială germană. Aşa cum am arătat în acest capitol, diversitatea opiniilor implicate în dezbaterile referitoare la îmbunătăţirea eugenică ilustrează elocvent modul în care a evoluat eugenismul european, remarcabil de versatil, din punct de vedere conceptual, după 1933. Definiţia biologică susţinută de eugenism şi de naţionalismul biopolitic a devenit astfel norma, mai degrabă decât excepţia, în Europa anilor 1940.

Încurajaţi de exemplul Germaniei naziste, eugeniştii din Italia, Portugalia, Spania, Franţa şi România s-au implicat în crearea ideii de renaştere rasială pe care până atunci, în general, o ocoliseră. Credinţa lor într-un ideal naţional de supravieţuire şi îmbunătăţire rasială susţinut de regimurile politice europene în cursul războiului indică natura diferită a eugenismului şi biopoliticii în comparaţie cu perioadele anterioare. Pe de o parte, multe elemente tradiţionale ale eugenismului, cum ar fi măsurile pronataliste sau protecţia familiei, au rămas la fel de importante. Pe de altă parte însă, dominaţia Germaniei naziste în Europa a încurajat adoptarea unui naţionalism rasial, aşa cum este ilustrat de Manifestul oamenilor de ştiinţă rasişti din Italia sau de cercetările rasiale întreprinse de eugeniştii români în Transnistria. Eugeniştii din Franţa, Italia şi România au susţinut destul de des politica rasistă oficială a guvernelor lor în timpul războiului, fapt regretat de mulţi dintre ei mai târziu.

La acel moment, schimbările teritoriale dramatice care erau impuse statelor europene, au permis eugeniştilor să susţină o nouă mitologie a apartenenţei naţionale, îmbinată cu idei de continuitate istorică şi particularităţi rasiale. În Franţa, exigenţele ocupaţiei germane au adus elemente suplimentare de progermanism şi antisemitism, alături de cele existente deja ale eugenismului latin. În Italia, elita ştiinţifică a rezistat schimbării dramatice a lui Mussolini în privinţa arianismului şi antisemitismului, astfel încât acesta a fost nevoit să se bazeze pe susţinătorii săi, marginali din punctul de vedere al comunităţii ştiinţifice, pentru a susţine pretenţiile la o nouă conştiinţă rasială a Italiei. În Spania devastată de un război civil, dar încă liberă de o dominaţie directă a Germaniei, eugeniştii au încercat să reînvie mitica rasă a „conchistadorilor". Proiecte similare au fost elaborate şi în Portugalia. În România, totuşi, încercările de a introduce măsuri practice de eugenism, cum ar fi Legea pentru protejarea familiei, au eşuat mai puţin din cauza lipsei de sprijin politic şi mai mult ca urmare a cursului evenimentelor militare din timpul războiului.

După 1940, pretutindeni în Europa, eugeniştii au afirmat necesitarea unor proiecte de protejare biologică a naţiunii. Ei au îmbrăţişat rasismul ştiinţific,

care devenea tot mai manifest, unii dintre ei susţinând deschis proiecte de inginerie rasială, aşa cum era cazul încercării de a instituţionaliza protecţia în sens biopolitic a naţiunii şi a rasei în România. În ciuda dificultăţilor războiului, idealul unei naţiuni sănătoase, afirmat de eugenişti încă din primii ani ai secolului XX, a fost în cele din urmă adoptat oficial ca politică de stat în majoritatea ţărilor europene. Cu această ocazie, ideea îmbunătăţirii sociale şi biologice a fost pusă în practică, nu fără unele modificări care reflectau exigenţele politice ale vremii. Menţinerea potenţialului rasial al naţiunii devenise un obiectiv politic de primă importanţă, ca şi cel de a elimina „grupurile disgenice" din punct de vedere social sau etnic. Astfel, pe lângă o întreagă gamă de tehnici moderne de igienă vizând îmbunătăţirea sănătăţii naţiunii, mitologia rasială a ajutat la crearea unei noi biologii politice, al cărei scop era pregătirea rasei dominante, în detrimentul minorităţilor etnice, pentru inaugurarea statului biopolitic.

După cum s-a văzut, contopirea eugenismului cu proiectele biopolitice ale ingineriei biologice implica folosirea nu numai a unor cunoştinţe medicale, ci şi a unor argumente istorice, lingvistice şi antropologice. Această formă de cunoaştere biopolitică a fost în egală măsură rezultatul realităţilor istorice, în principal regimul fascist sau cel nazist, şi al cercetătorilor chestiunilor legate de rasă care au dezvoltat această cunoaştere. De aceea, eugenismul şi biopolitica nu pot fi separate de culturile naţionale în care s-au format. Mai mult, noţiunile de rasă şi naţiune adoptate de eugenişti erau influenţate de atitudinile culturale, nevoile sociale şi posibilităţile politice particulare fiecărui caz în parte. O consecinţă a acestei evoluţii a fost aceea că etosul ştiinţific al eugenismului, cu o dimensiune distinct modernă (aşa cum a fost prezentat în capitolul 1), s-a transformat de-a lungul anilor 1930 şi la începutul anilor 1940 într-o lume dominată de războiul total, într-un proiect biopolitic de construcţie a statului etnic perfect.

Această tendinţă este ilustrată şi de seria de legi rasiale antisemite introduse în Ungaria şi în România, între 1938 şi 1942, de legea bulgărească privind protecţia naţiunii din 1940, de directivele juridice pentru protejarea sângelui arian şi a onoarei poporului croat din 1941[185], de legea pentru protejarea rasei adoptată de regimul lui Vidkun Quisling în Norvegia în 1942, de legea franceză pentru protejarea mamelor şi copiilor, de asemenea în 1942, sau de introducerea certificatului medical prenupţial în Ungaria[186] şi în România în 1941 şi, respectiv, în 1943. Fără îndoială că aceste legi promovau acelaşi protecţionism politic al grupului rasial dominant şi excluderea minorităţilor etnice, mai ales a evreilor. Ele însă introduceau şi o evaluare sanitară şi un examen premarital obligatoriu, ca în cazul Bulgariei, României sau Franţei, urmărind o investigaţie

biotipologică a întregii naţiuni. În ultimă instanţă, toate aceste programe eugenice urmăreau aceeaşi logică a ingineriei sociale şi biologice în numele naţiunii. Legile eugenice introduse peste tot în Europa în timpul războiului nu au făcut decât să vină în sprijinul acestor programe. Aceste legi au susţinut puterea socială, economică şi politică a grupului rasial dominant prin excluderea minorităţilor etnice, în special a evreilor. Ele stau mărturie schimbărilor petrecúte, ca efect al anilor de război, în gândirea eugenică. Aceste schimbări vizau crearea statului eugenic biopolitic, un stat în care atât distincţiile sociale şi religioase tradiţionale, cât şi separarea dintre cultură şi politică sau dintre individual şi colectiv urmau să dispară ; un stat în care noii apărători ai comunităţii naţionale urmau să fie eugeniştii.

5

Concluzii

Perioada modernităţii, de până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, este considerată „perioada de glorie" a eugenismului. Această perioadă şi trăsăturile ei principale, dintre care trebuie amintite relaţiile dintre stat şi individ, dintre rasă şi clasă, dintre natură şi cultură, rămân chestiuni care sunt şi astăzi controversate. Acum este necesară o discuţie care să ţină seama de dimensiunea epistemologică a eugenismului. Din acest punct de vedere, de o mare importanţă este acea cercetare interdisciplinară care să scoată în evidenţă aspecte care aduc un echilibru între diversele elemente ale continuităţii şi rupturii sau ale idiosincraziilor şi similitudinilor. În cele din urmă, ambiţia mea a fost aceea de a situa eugenismul în cadrul relaţiei autentice şi simbiotice pe care a avut-o cu propriul său obiect de studiu : societatea umană, în contextul său istoric. Mai degrabă decât să se considere că duce inexorabil către Holocaust, adoptând o perspectivă întemeiată pe interpretările recente ale fascismului şi nazismului ca mişcări de reîntinerire naţională, trebuie să înţelegem eugenismul european nu ca pe o pseudoştiinţă, ci aşa cum o vedeau eugeniştii secolului XX : ca pe un model ştiinţific de inginerie biologică şi naţională.

Această carte şi-a îndreptat atenţia asupra modului în care a apărut eugenismul şi cum a interacţionat acesta cu diverse culturi naţionale în perioda modernităţii, când eugenismul a făcut parte dintr-o agendă socială, politică şi naţională care includea igiena rasială, măsurile de politică a populaţiei, sănătatea publică şi planificarea familială, dar şi cercetările rasiale asupra minorităţilor sociale şi etnice. Aşa cum am sugerat, eugenismul a devenit un vehicul pentru transmiterea unui mesaj social şi politic care transcende diferenţele politice şi polarizarea în tabere ideologice adverse. Mai mult, eugenismul a fost şi el la fel de divers din punct de vedere ideologic pe cât a fost şi de răspândit, el fiind adoptat de personalităţi ale vieţii ştiinţifice, dar şi ale vieţii publice de la un capăt la celălalt al Europei, fără deosebire de contextul lor politic şi cultural.

Trei strategii conceptuale principale au dominat prezenta analiză a relaţiei dintre eugenism, naţionalism şi modernitate : prima a fost aceea de a clarifica

geografia simbolică a eugenismului, a clivajului dintre vestul şi estul Europei, privind tradiţiile lui naţionale din perspectivă regională şi transnaţională; a doua strategie a fost aceea a unei comparaţii asimetrice utile pentru evaluarea diverselor contexte naţionale în care au fost adoptate practici similare eugenice sau, cu alte cuvinte, de a căuta un înţeles conceptual şi ideologic în contextul cultural propriu în care ideile au fost elaborate; şi, în cele din urmă, a treia strategie a fost aceea a formulării unei epistemologii eugenice, şi anume de a studia modul în care cunoaşterea ştiinţifică a dat formă imaginarului social şi cultural. Primele două strategii au fost prezentate pe scurt în introducere; acum să ne lămurim puţin în privinţa celei de-a treia.

Carl Schorske, unul dintre cei mai respectaţi istorici ai modernităţii Europei Centrale, sfătuia noua generaţie de istorici să caute inspiraţie şi stimul în disciplinele conexe. Istoria ştiinţei, credea el, este una dintre aceste discipline, deoarece „şi-a asumat cel mai repede o abordare, pur internalistă, a premiselor progresiste împărtăşite atât de ştiinţele naturale, cât şi de public". O asemenea imixtiune academică este însă problematică. Aşa cum observa Schorske, „istoricii care credeau că personifică pătrunderea ştiinţifică într-o matrice socială nu au convins, în parte pentru că aceasta s-a datorat neadecvării înţelegerii lor ştiinţifice, dar şi fiindcă erau împiedicaţi de o anumită mitologie a autonomiei ştiinţei şi a descoperirilor ştiinţifice, mitologie care domina breasla oamenilor de ştiinţă"[1].

Să conteste această „mitologie a autonomiei ştiinţei" este tocmai scopul acestei cărţi. Cunoaşterea eugenică a fost creată într-un anumit context social şi intelectual care a reprezentat, la rândul său, o sursă de inspiraţie. Mai mult, eugeniştii – precum şi alţi oameni de ştiinţă – au fost condiţionaţi de existenţa lor socială şi politică şi adesea au adoptat practicile sociale şi politice dominante. Eugeniştii nu au fost izolaţi de cultura în mijlocul căreia şi-au dus existenţa, iar întrebările pe care le-au pus cu privire la individ, societate şi stat, precum şi cu privire la interpretările pe care le-au elaborat pe baza datelor empirice şi a experimentelor lor erau determinate şi de atitudinea culturală, dar şi de nevoile sociale şi de posibilităţile politice. Din acest punct de vedere, este evident că pentru a da o interpretare convingătoare relaţiei dintre eugenism, naţionalism şi modernitate, mai întâi de toate trebuie analizaţi factorii culturali, sociali, politici şi ideologici care au inspirat configuraţia teoriilor eugenice.

Potrivit opiniei lui Peter J. Bowler, toate teoriile ştiinţifice „au o dimensiune ideologică pe care trebuie s-o analizăm dacă dorim să înţelegem de ce au fost propuse aceste idei particulare despre natură"[2]. Pentru a încerca decodarea diverselor texte eugenice produse în Europa până în anii 1950 şi a ramificaţiilor

lor ideologice, trebuie să înţelegem că modernismul şi eugenismul nu pot fi artificial separate, ci, dimpotrivă, ele trebuie tratate împreună, în măsura în care ambele reprezintă părţi esenţiale ale istoriei Europei moderne.

Această abordare atrage după sine sarcina de a evalua măsura şi natura transferurilor ideologice, precum şi aceea de a afla setul potrivit de categorii analitice transculturale care să ne permită să analizăm componentele-cheie ale gândirii eugenice europene, aşa cum a fost ea formulată sub impactul mediului propriu de origine. Din această perspectivă, relaţia dintre modernism şi eugenism este înrădăcinată nu numai în mitul iluminist al perfectibilităţii umane, ci şi în conceptele ereditare asociate revoluţiei darwiniste şi mendeliene petrecute în ştiinţele naturale. Totuşi, deşi scoate în evidenţă natura interdisciplinară a eugenismului, această abordare nu trebuie să diminueze rolul critic, atât teoretic, cât şi practic, jucat de maniera modernistă de a conceptualiza individul, societatea, naţiunea şi statul, toate acestea nefiind de natură biologică.

O abordare conceptuală şi comparativă, cum este cea adoptată în această carte, scoate în evidenţă două domenii de cercetare care adesea se întrepătrund: primul este legătura conceptuală dintre eugenism şi teoriile regenerării naţionale; iar al doilea este cadrul comparativ, extins cât mai mult pentru a explica relaţia dintre eugenism şi modernitate. Am încercat să demonstrez că eugenismul nu trebuie tratat ca un episod ruşinos al istoriei ştiinţelor biologice şi medicale şi nu ar trebui izolat de contextul său social, politic şi naţional, ca o deviaţie de la normă care a dus în cele din urmă la măsurile genocidale ale regimului nazist, ci ca pe o parte integrantă a modernităţii europene, în care statul şi individul s-au îmbarcat într-o aventură fără precedent pentru reînnoirea comunităţii naţionale[3].

Viziunea eugenică a statului biopolitic urmărea crearea unei societăţi organice din care ar fi trebuit eliminate distincţiile sociale, diferenţele dintre social şi politic, dintre individ şi colectivitate; o societate în care experţii biomedicali urmau să fie ridicaţi la rangul de apărători ai comunităţii naţionale. Pentru a susţine această afirmaţie, am sugerat că eugenismul trebuie înţeles ca un răspuns modernist la degenerarea modernităţii, percepută nu doar ca o criză culturală, politică şi socială, ci mai ales ca o criză biologică. De-a lungul Europei, eugeniştii au susţinut vehement zădărnicia unor reforme culturale şi politice fără o reînnoire biologică. Pentru realizarea acestei reînnoiri era necesară adoptarea tehnologiilor moderne şi o abordare internaţională, nu numai naţională, oricât de problematică ar fi fost aceasta.

Pe lângă remediile ştiinţifice pentru presupusul declin al sănătăţii generale a populaţiei, eugenismul oferea şi o strategie defensivă pentru diverse grupuri

sociale, etnice sau de gen. Împinşi de nevoia de a genera un sens mai puternic al coeziunii şi împărtăşirii aceleiaşi identităţi, ca urmare a schimbărilor socio-politice profunde petrecute, eugeniştii au folosit adesea argumente discriminatorii pentru a-şi justifica viziunea de îmbunătăţire a naţiunii. Pe de o parte, identitatea naţiunii urma să fie determinată de graniţe biologice, sociale şi culturale, separându-i pe cei aparţinând comunităţii de străini sau, pur şi simplu, de cei din afara ei, văzuţi ca potenţiali inamici. Pe de altă parte însă, eugenismul a creat un sistem complementar de „curăţire internă" conform căruia membrii societăţii consideraţi „nesănătoşi", „bolnavi" sau „antisociali" erau separaţi de majoritatea „sănătoasă"[4]. Acest „celălalt inferior" a fost adesea segregat, iar în unele cazuri, precum Germania, a devenit subiectul unor măsuri radicale, precum sterilizarea şi eutanasierea[5].

De cele mai multe ori, deşi eugeniştii susţineau că programele lor sunt progresiste, ele nu erau în mod necesar şi democratice[6]. Cu alte cuvinte, majoritatea eugeniştilor au căutat să-i ia individului libertatea de reproducere, aceasta urmând să fie controlată de stat într-un mod tot mai centralizat[7]. Astfel, excluderea celor „nevrednici" din punct de vedere social şi biologic a devenit principiul călăuzitor al filozofiei de reînnoire naţională. Însă ceea ce a dat un impuls determinant acestor proiecte a fost faptul că statul a adoptat treptat un limbaj eugenic, aderând la principii şi teorii ale căror argumente nu erau întotdeauna dovedite ştiinţific, ci erau rezultatul unor speculaţii despre norme sociale şi merit rasial. Ideile de productivitate economică şi socială au fost repede puse în contextul teoriilor eugenice. Părea firesc ca un individ considerat „nepotrivit" din punct de vedere social să fie îndepărtat. Termenul „nepotrivit" devenise un eufemism pentru toţi acei membri ai societăţii care erau priviţi ca „patologici", „criminali" şi „asociali"[8]. Cu această alură ştiinţifică a obiectivităţii, eugeniştii susţineau că pot contribui la idealul unei comunităţi naţionale sănătoase, în care indivizii – şi grupurile etnice corespunzătoare – consideraţi periculoşi pentru destinul naţiunii urmau să fie internaţi în instituţii sau eliminaţi. Unii eugenişti credeau că în felul acesta ajută la purificarea societăţii de „genele defecte" sau că previn amestecul cu elementele „inferioare din punct de vedere rasial". Exista însă o părere, larg răspândită, conform căreia una dintre funcţiile statului modern era aceea de a urmări îmbogăţirea rasială şi regenerarea fizică a naţiunii. Acesta era însă un proiect deopotrivă biologic şi politic. În numele ştiinţei, eugeniştii au contopit determinismul ereditar şi cultural cu viziunea modernă a unei „noi societăţi" populate de „omul nou", insistând că această viziune urmărea însănătoşirea rănilor produse de război şi de revoluţiile care au urmat. Aceasta era, cel puţin, teoria generală. Cu siguranţă, dorinţa de a o accepta diferea considerabil de la ţară la ţară; chiar şi bolşevicii, care în mod

constant susţineau primatul culturii asupra naturii, nu au abandonat niciodată credinţa lor fundamentală în proiectul reformării societăţii umane şi transformarea ontologică a acesteia[9].

A existat apoi un discurs duplicitar ce jongla cu ideea unei societăţi sănătoase, discurs care a colonizat temele principale ale secolului XX. Amestecul medicinei în proiecte biopolitice de inginerie socială şi biologică necesita aptitudini istorice, lingvistice, antropologice şi semiotice, precum şi o solidă cunoaştere medicală. Medicina, la fel ca şi istoria, este o disciplină formată nu numai prin experiment, dar şi printr-o practică intelectuală socială şi intelectuală. Mai mult, în vreme ce medicina se ghidează după propriile principii interne, oamenii de ştiinţă fac parte cel mai adesea dintr-o reţea socială şi politică şi sunt înclinaţi să îmbrăţişeze practici sociale şi politice dominante. Din această cauză, descoperirile ştiinţifice sunt greu de separat de mediul cultural, social şi politic în care au apărut.

În acest sens, Primul Război Mondial a fost momentul definitoriu pentru cristalizarea gândirii eugenice europene. Încă din primii ani ai secolului XX, protecţia rasei şi a imperiului se întrezăreau pe fundalul obsesiilor naţionale europene. După cum s-a putut vedea în capitolul 1, în rândul elitelor conducătoare s-a răspândit o serioasă îngrijorare în privinţa eficienţei naţionale din cauza fricii de degenerare şi de pierdere a vigorii militare. Primul Război Mondial a izbucnit în 1914 şi, aşa cum a fost prezentat în capitolul 2, preocupările privind deteriorarea sănătăţii populaţiei civile, pierderile demografice şi declinul ratei natalităţii au crescut continuu. Eugeniştii au profitat de ocazie pentru a deveni factorul central al noii culturi politice care apărea din tranşeele războiului. Oferind soluţii pentru îngrijorările tot mai mari în ceea ce priveşte sănătatea naţiunii, aceştia au sperat că vor putea ajuta statul şi societatea printr-o reconfigurare a miturilor lor fondatoare. Proiectele eugenice de regenerare naţională nu se rezumau la a plasa grija faţă de rasă în spaţiu şi timp, ci încercau să mobilizeze atât individul, cât şi colectivul pentru acţiuni ce urmăreau protejarea acestei rase şi căutau să ajute mişcările politice în realizarea acestui scop.

Prin anii 1920, imperiile dispăreau din Europa, făcând loc unei pletore de state-naţiuni în Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est. Pentru eugenişti, mai ales pentru cei din aceste regiuni, statul naţional a condus la creşterea semnificativă a numărului de oportunităţi în ceea ce priveşte educaţia, cariera ulterioară, precum şi la apariţia unui mediu intelectual ştiinţific extrem de incitant. Asocierea strânsă cu dezvoltarea statului-naţiune nu a reprezentat un impediment, ci dimpotrivă. Nevoia de tehnocraţi bine educaţi a încurajat şi mai mult percepţia de sine a eugeniştilor ca instrumente necesare perfecţionării societăţii şi a statului. În statele cu regimuri autoritare sau fasciste, cum au fost Italia,

Spania, România sau Portugalia, procesul de apropriere politică a eugenismului a fost şi mai complex. Prin anii 1930, cum s-a văzut în capitolele 3 şi 4, eugeniştii au dobândit o remarcabilă influenţă în sfera publică şi în cea politică pretutindeni în Europa şi au avut un rol important în formularea legilor privitoare la sănătate, în organizarea departamentelor de sănătate şi a institutelor de igienă, precum şi în îmbunătăţirea sistemului medical. Referitor la interacţiunea dintre eugenism, naţionalism şi modernitate, se conturează două concluzii: prima – eugeniştii au folosit biologia ca o soluţie pentru criza generalizată pe care ţările lor o traversau după anii 1930; iar a doua este aceea că, în numele acestei soluţii, ei au susţinut necesitatea unei legislaţii eugenice pentru a preveni deteriorarea şi mai accentuată a naţiunii şi a rasei.

Acelaşi sens al întinderii geografice este evident atunci când examinăm internaţionalizarea eugenismului. Eugeniştii erau oameni de ştiinţă înclinaţi spre dialog şi colaborare. Modul în care ei au format o comunitate ştiinţifică ce a depăşit graniţele naţionale a fost observat încă din 1912, cu ocazia primului Congres de Eugenism, ţinut la Londra, şi apoi reiterat cu prilejul următoarelor congrese eugenice. Eugeniştii britanici, germani, francezi şi italieni au dominat aceste întruniri internaţionale, dar numărul participanţilor proveniţi din statele Europei Centrale, de Est şi de Sud-Est a crescut simţitor în anii 1920 şi 1930. Întâlnirile regulate şi vizitele frecvente organizate între instituţii i-au făcut pe eugenişti să fie extrem de familiari cu diferitele aspecte ale progresului diverselor programe eugenice din alte ţări. Adesea, ei au căutat să ofere noi soluţii la dificultăţile întâmpinate atunci când simpla aplicare a unui model eugenic extern era insuficientă sau nepotrivită societăţilor lor de origine.

Probabil că cel mai convingător exemplu pentru această întrepătrundere între eugenism şi modernitate se datorează analizei teoriilor îmbunătăţirii naţiunii şi a statului biopolitic, care a făcut obiectul capitolului 4. În timpul anilor 1940, pretutindeni în Europa, identităţile naţionale se bazau cu precădere pe tipologii rasiale şi îmbrăţişau cu entuziasm mitologii selective ale unui trecut glorios. Scrierile dedicate eugenismului şi biopoliticii din această perioadă abundă în apeluri atât la îngrădirea patologiilor endogene ale naţiunii, cât şi a inamicilor externi. Ceea ce a făcut ca stigmatul eugenic şi rasial aplicat corpurilor comunităţilor definite din punct de vedere social, medical sau etnic să mute locul conflictului naţional din interiorul naţiunii către graniţele ei vulnerabile. Totuşi, punerea în evidenţă a analogiilor mai puţin evidente dintre diversele programe politice rasiale şi eugenice nu trebuie să ne împiedice să observăm importanţa diferenţelor dintre statele europene în ceea ce priveşte acceptarea şi aplicarea principiilor eugenice în politica naţională.

Ar mai fi de adăugat că, în perioada luată aici în consideraţie, între 1870 şi 1950, în Europa s-a dezvoltat un adevărat sistem de cunoaştere ştiinţifică, un sistem al cărui cod trebuie descifrat dacă vom dori să îmbogăţim, conceptual şi comparativ, analiza teoriilor moderne ale îmbunătăţirii umane. Decât să fie considerată o simplă anexă a tradiţiilor specificului naţional, istoria eugenismului trebuie reintegrată în istoriile naţionale ale culturilor europene, acolo unde îi este locul. Acest recurs la memoria istorică este esenţial dacă dorim ca aceste ţări să-şi găsească împăcarea cu propriul lor trecut, iar istoria mişcărilor interbelice eugenice să fie sistematic analizată luând în considerare contextele locale, regionale, naţionale şi internaţionale.

Demonstrând că istoriografia eugenismului este în continuă schimbare, această carte şi-a asumat sarcina de a evalua măsura şi natura transferului conceptual de cunoaştere şi idei, de a găsi un set de categorii analitice transculturale, precum şi mecanisme noi de producere a cunoaşterii. Dar această abordare implică şi ridicarea altor două întrebări: prima, cât de departe se poate merge în a introduce experienţe istorice specifice şi categorii analitice? Şi, a doua, cum poate cineva să testeze valoarea modelelor interpretative ale unor noţiuni precum rasă şi naţiune, în diferite contexte istorice? Examinând un număr important de eugenişti, dar şi analizând eugenismul bazat pe intervenţia statului din perspectiva bisericilor şi a minorităţilor, sper că am răspuns convingător acestor întrebări şi am şi arătat măsura în care teoriile eugenice ale identităţii, bazate pe descoperiri ale biologiei moderne, eredităţii şi evoluţiei, au influenţat natura şi practica măsurilor şi strategiilor politice naţionale.

De asemenea, eugenismul a fost înţeles ca un amalgam de idei sociale, biologice şi culturale, toate centrate pe redefinirea individului şi a comunităţii naţionale potrivit legilor selecţiei naturale şi a eredităţii. Astfel, eugenismul a promovat un program regenerativ care urmărea ca naţiunea să poată contracara consecinţele negative ale presupusei degenerări sociale şi biologice ale corpului politic. În majoritatea cazurilor, eugenismul s-a bazat pe intervenţia statului pentru a asigura succesul programelor de reîntinerire biologică. S-au urmat două direcţii: a) descurajarea de a se reproduce a acelor indivizi catalogaţi drept „inferiori"; b) încurajarea celor consideraţi „superiori" să-şi pună în valoare moştenirea ereditară pentru sănătatea generală a naţiunii. De aceea, acest eugenism orientat către intervenţia statului definea grupul etnic dominant ca fiind păstrătorul calităţilor naţionale rasiale, urmărind toate modalităţile biologice, sociale şi politice de a evalua şi de a elimina factorii care pot contribui la degenerarea acestora.

Într-o măsură care nu a fost încă pe deplin recunoscută, a existat şi o interpretare alternativă cu privire la percepţia statului faţă de minorităţile sale

etnice. Bisericile, mai ales cele protestante, dar şi minorităţile etnice au beneficiat de popularitatea eugenismului pentru a propune propriile lor măsuri moderniste regenerative. Unele grupuri etnice, precum saşii din Transilvania, au adoptat programe politice radicale, considerate singura cale posibilă pentru implementarea măsurilor de supravieţuire şi reînnoire naţională; alte grupuri, precum ceangăii din România sau germanii sudeţi din Cehoslovacia, au adoptat interpretările eugenice pe care alţii le-au proiectat asupra lor pentru ca în cele din urmă să creeze propria lor versiune a identităţii etno-naţionale şi de apartenenţă naţională. De aceea, în vreme ce majoritatea cercetărilor eugenismului european interbelic se concentrează asupra statului-naţiune, această carte a demonstrat totodată şi impactul pe care l-a avut acest eugenism asupra minorităţilor etnice, propunând un punct de pornire şi un fundament pentru o analiză comparată a modului în care minorităţile etnice din Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est au devenit parte a reconfigurării eugenice a identităţii, atât la nivel naţional, cât şi internaţional. Sper ca această carte să determine continuarea acestor cercetări care să urmărească reconstituirea modului în care a fost posibilă răspândirea teoriilor eugenice la nivel regional şi internaţional şi, nu în ultimul rând, cum au fost împiedicate şi respinse aceste teorii în unele cazuri.

Eugenismul a fost adesea asociat cu Holocaustul din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Totuşi, eugeniştii au încercat să-şi adapteze teoriile situaţiei postbelice. Ei au susţinut că eugenismul era o teorie a îmbunătăţirii omului dublată de o filozofie a regenerării sociale şi biologice, care nu a ţinut de orientarea politică şi care nu a favorizat o rasă anume[10]. Potrivit lor, nu eugenismul trebuia condamnat, ci nazismul şi fascismul. Un exemplu elocvent în acest sens este dat de articolul intitulat „Pentru reabilitarea unei ştiinţe: eugenismul", publicat pe 1 decembrie 1944 în organul oficial al Partidului Comunist Român, *Scânteia*. Autorul, Octav Mărgărit, familiar cu istoria eugenismului pe care de altfel a şi prezentat-o pe scurt, s-a concentrat în principal pe ideile lui Galton. Adoptând o terminologie neolamarckistă, articolul insista asupra rolului social şi al îmbunătăţirii sănătăţii generale a populaţiei. Remarcabil însă este faptul că autorul vorbeşte despre „destinul tragic" care s-a abătut asupra „ideilor inovative şi progresiste" ale lui Galton, despre cum eugenismul a fost „sechestrat de ideologii naziştii" pentru a servi drept „bază ştiinţifică pentru teoriile rasiste germane şi pentru justificarea crimelor comise în numele lor, vreme de 12 ani". Naziştii, continuă autorul, „au deformat eugenismul", folosindu-l pentru a promova îmbunătăţirea „rasei nordice" şi practicând în acelaşi timp „sterilizarea" şi „exterminarea oamenilor declaraţi inferiori", toate acestea cu scopul declarat de „dominaţie universală". Or, Galton ar fi dezaprobat acest

abuz politic şi conceptual practicat de naziști, credea Mărgărit. Cum înfrângerea naziştilor era previzibilă în acel moment, pentru eugenişti era esenţial să revină la „înţelesul originar", aşa cum fusese el gândit de Galton la sfârşitul secolului al XIX-lea. Eugenismul, încheia Mărgărit, trebuie „să reflecte noile condiţii sociale şi politice [ale României]" şi, astfel, „să se concentreze asupra îmbunătăţirii fizice şi mentale a individului, căutând să îi restaureze adevărata condiţie umană"[11].

Acest articol este important din cel puţin două puncte de vedere. În primul rând, indică faptul că asocierea dintre eugenism şi nazism fusese făcută încă de la sfârşitul anului 1944. În al doilea rând, anticipând epurările din viaţa politică şi ştiinţifică ce vor urma după război, articolul încearcă să clarifice ce înseamnă „adevăratul" înţeles al eugenismului şi ce importanţă are acesta pentru asigurarea sănătăţii naţiunii române. Eugeniştii români înşişi erau îngrijoraţi de schimbările politice care vor urma înfrângerii Germaniei naziste şi victoriei Aliaţilor. Pentru a preîntâmpina noile schimbări ideologice, cea mai veche revistă eugenică din România, *Buletinul eugenic şi biopolitic*, a început să publice articole despre medicina sovietică, despre sănătatea publică şi despre igiena socială[12], căutând să se adapteze la noile interpretări ale îmbunătăţirii omului, interpretări acceptabile în contextul ideologic de după 1944.

Un articol este scris chiar de unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Iuliu Moldovan, şi anume Salvator Cupcea. El vorbea despre „biologia teoretică şi practică" din Uniunea Sovietică, mai ales despre neodarwinism, neolamarckism, despre genetica plantelor şi animalelor şi miciurinism (lîsenkoism). Cupcea se referea, de asemenea, la cercetările sovietice în domeniul „biologiei umane", acordând o atenţie deosebită cercetărilor întreprinse de Institutul de Cercetări Biologice şi Medicale „Maxim Gorki" din Moscova. Elogia biologia sovietică pentru studiile remarcabile în domeniul „eredităţii şi mediului"[13], precum şi politica sovietică pentru protejarea familiei.

Foarte convingător, Cupcea îşi încheie analiza trecând în revistă eugenismul sovietic din anii 1920. El observă că termenul „eugenism a fost considerat profanat şi abandonat" în Uniunea Sovietică deoarece „biologii germani au încercat să apropie eugenismul de rasism". Totuşi, promovând aceleaşi „valori individuale" şi „eliminând factorii sociali şi economici contraselectivi", politica ştiinţifică dusă de Uniunea Sovietică - credea Cupcea - este „într-atât de *eugenică*, încât nu mai este necesară păstrarea eugenismului ca disciplină separată, el fiind infiltrat difuz în toate şcolile biologice [sovietice]"[14].

Totuşi, imediat după război, eugenismul a rămas un domeniu important de cercetare în psihologie[15], biosociologie[16], educaţie şi antropologie[17] şi patologie ereditară[18]. Mai mult, eugeniştii români, precum Banu, Moldovan sau

Râmneanţu, au continuat să publice lucrări despre igienă, biopolitică, sănătate publică şi medicină preventivă[19]. Presiunea sovietică, tot mai mare, asupra României de după 1944 nu a rămas fără consecinţe în ceea ce priveşte instituţionalizarea eugenismului. Între 1945 şi 1950, România – asemenea altor ţări din Europa de Est – a cunoscut o transformare radicală, ajungând sub ocupaţie şi apoi un satelit al Uniunii Sovietice. Majoritatea eugeniştilor, Iuliu Moldovan, Gheorghe Banu, Iordache Făcăoaru, G.K. Constantinescu şi mulţi alţii, au fost treptat condamnaţi la închisoare şi marginalizaţi din punct de vedere profesional ; catedrele universitare şi departamentele au fost desfiinţate, eugenismul „burghez" fiind considerat „incompatibil" cu noua ideologie ştiinţifică importată din Uniunea Sovietică.

Trebuie menţionat însă că unii dintre eugenişti – cazul cel mai remarcabil fiind cel al lui C.I. Parhon, ultimul preşedinte al Federaţiei Internaţionale a Societăţilor Latine de Eugenie – s-au acomodat politic cu noul regim. După 1947, Parhon a devenit preşedinte al Prezidiului Republicii Populare Române şi apoi preşedinte al Marii Adunări Naţionale, funcţie care echivala cu cea de şef al statului. Datorită influenţei sale politice remarcabile, endocrinologia a continuat să domine disciplinele medicale din România, asigurând supravieţuirea teoriilor eugenice antebelice ale ameliorării biologice, cu un accent deosebit pe reîntinerirea glandulară, organoterapie şi studiul longevităţii. În deceniul următor, Parhon şi discipolii săi au reuşit să menţină relaţia teoretică dintre constituţia umană, sănătatea endocrinologică şi bolile cronice degenerative. În acest domeniu al biologiei aplicate, relaţia din perioada interbelică dintre eugenism, embriologie chimică şi endocrinologie (cultivată de Gregorio Marañón şi Nicola Pende) a supravieţuit în România comunistă. Când în 1952 s-a înfiinţat Institutul de Gerontologie şi Geriatrie, director a fost ales Ana Aslan, care fusese studenta lui Parhon şi apoi şef de departament al Institutului de Endocrinologie. În anii 1960 şi 1970, terapia de reîntinerire a lui Aslan devenise una dintre cele mai căutate exporturi ştiinţifice ale României.

Deşi tradiţia eugenică a luat sfârşit în România, în mod oficial, odată cu instaurarea în 1947 a regimului comunist, ea nu a fost uitată. Cercetătorii români nu au fost descurajaţi în tendinţa lor de a adapta interpretările eugenice interbelice referitoare la sănătatea populaţiei la principiile comunismului naţionalist. Medicina, sociologia şi antropologia erau discipline care perpetuau teme eugenice în România anilor 1950 şi 1960. De pildă, ideea unei biologii naţionale care să implice diferenţe rasiale, cicluri de creştere şi descreştere, genealogiile genetice şi relaţia dintre cultură şi natură abundă în primele cercetări antropologice colective publicate în România comunistă[20]. Faptul că Traian Herseni a colaborat la aceste publicaţii este ilustrativ, el fiind unul dintre puţinii eugenişti

români care au reuşit să se acomodeze, atât profesional, cât şi ideologic, cu noul regim[21].

În cele din urmă, în această perioadă s-a format o nouă interpretare a identităţii naţionale în România, permiţând specialiştilor în ştiinţe sociale să recupereze ideea autohtonităţii în cadrul disciplinelor lor. Astfel, codul eugenic al perioadei interbelice a revenit şi el, ce-i drept, într-o formă nuanţată[22]. Era însă doar începutul. Ascensiunea la putere a lui Nicolae Ceauşescu, în 1965, a însemnat începutul unui regim în care controlul politic al corpului naţiunii a atins un nivel fără precedent. A fost cel mai dramatic proiect eugenist pe care l-a cunoscut România. Noul regim a iniţiat o politică pronatalistă strictă, statul urmărind să obţină controlul complet al reproducerii[23]. Controlul populaţiei şi politica demografică, dublate de o favorizare ideologică a familiei şi mamei (toate acestea susţinute de eugenişti români încă de la începutul secolului XX) au devenit instrumentele prin care regimul comunist a sperat să creeze o comunitate naţională puternică, atât numeric, cât şi fizic. Din acest punct de vedere, şi nu numai, comunismul românesc a rămas fidel componentelor centrale ale discursului şi politicii eugenice : idealul unei naţiuni sănătoase.

În acelaşi timp, un context politic diferit a influenţat evoluţia postbelică a eugenismului în vestul Europei. În Franţa, de pildă, protejarea mişcării eugenice de asocierea cu nazismul nu a fost problematică. Societatea Franceză de Eugenism nu a putut fi reorganizată şi a fost desfiinţată. În 1945, Fundaţia pentru Studiul Problemelor Umane a fost transformată în Institutul Naţional pentru Studii Demografice, sub conducerea lui Alfred Sauvy[24], majoritatea personalului rămânând ferit de acuzaţii de colaboraţionism, inclusiv antropologul Robert Gessain. Fundaţia a oferit expertiza ştiinţifică necesară „renaşterii demografice" a Franţei după război[25]. O lucrare din 1950 a doctorului Jean Sutter, unul dintre membrii fundaţiei, demonstrează că INED nu abandonase eugenismul[26]. Intitulată *Eugenismul : probleme, metode, rezultate*, lucrarea plasează eugenismul la confluenţa igienei, sănătăţii, politicilor sociale, medicinei şi geneticii, revigorând teme ale eugenismului latin de dinainte de război, cum ar fi importanţa mediului social şi relaţia dintre factorii biologici, sociali şi culturali şi îmbunătăţirea omului[27].

În 1945, Înaltul Comitet al Populaţiei a devenit Înaltul Comitet al Populaţiei şi Familiei, demonstrând că noul regim era de asemenea preocupat de protejarea familiei, de declinul ratei natalităţii şi de măsurile necesare stopării acestui declin[28]. Importanţi eugenişti, demografi şi activişti ai mişcărilor pronataliste din perioada interbelică au fost principalii membri ai Comitetului Consultativ pentru Populaţie şi Familie, printre ei numărându-se Adolphe Landry şi Alfred Sauvy. Faptul că, la a doua sa întrunire (mai 1945), acest comitet a adoptat

strategia imigraţiei propusă de demograful Georges Mauco – cunoscut pentru studiile sale rasiale – indică, de asemenea, continuitatea dintre regimul de la Vichy şi perioada postbelică, în special în domeniul demografic, al planificării familiale şi asistenţei sociale[29].

În Italia, atât Nicola Pende, cât şi Corrado Gini au continuat să-şi susţină ideile eugenice după război. La diverse conferinţe pe teme medicale din anii 1950, Pende susţinea aplicarea principiilor biotipologice şi „căsătoria catolică" ca o strategie biomedicală postbelică de reînnoire şi protecţie. O situaţie similară întâlnim în Portugalia, unde atât biotipologia, cât şi eugenismul au rămas pe agenda cercetărilor ştiinţifice de după război, aşa cum este ilustrat de activitatea antropologului Leopoldina Ferreira Paulo de la Institutul Naţional de Statistică din Lisabona[30] sau de articolele publicate la începutul anilor 1950 de unii dintre cei mai respectaţi experţi în medicină legală, L.A. Duarte Santos şi doctorul Emílio Aparício Pereira. Aceste articole au fost publicate în *Jornal Médico* (editat în Porto de Mário Cardia, care, în 1948, a înfiinţat şi *Acta Endocrinológica e Ginaecológica Hispano-Lusitana*). Îndeosebi *Jornal Médico* a promovat o „medicină socială animată de sentimente catolice puternice" – şi, aşa cum a arătat Richard Cleminson, „eugenismul şi disciplinele conexe au continuat să fie prezente în această revistă până în anii 1960"[31].

Şi atunci nu este deloc surprinzător că, în deceniile de după război, eugeniştii europeni, fie că erau în Vestul democrat sau în Estul comunist, şi-au continuat campania pentru sănătatea naţiunii, bazată pe principiile enunţate în perioada interbelică. Ţelul ultim, susţineau ei, a fost întotdeauna protejarea populaţiei sănătoase prin realizarea unui sistem de sănătate modern, capabil să detecteze problemele sociale şi biologice ale naţiunii. Acest ideal eugenic a supravieţuit regimurilor totalitare ale secolului XX şi continuă să ghideze atât politicile de populaţie ale statelor europene de azi, cât şi viaţa de zi cu zi a cetăţenilor lor. „Eugenismul", aşa cum pe bună dreptate sublinia Nancy Stepan, are „avantajul de a fi contemporan şi totuşi istoric: contemporan prin aceea că problemele realizării unei politici sociale pe baza unui nou set de cunoştinţe în domeniul geneticii umane şi al tehnologiilor reproducerii sunt chestiuni presante şi astăzi; iar istoric, prin faptul că eugenismul din perioada de dinainte de 1945 poate fi văzut ca un fenomen relativ încheiat al trecutului, un fenomen faţă de care putem avea o anumită perspectivă"[32]. Într-adevăr, după cum indică recentele dezbateri asupra ingineriei genetice, eugenismul nu serveşte numai scopurilor academice. În prezent, termenul se află în cadrul conceptual al dezbaterilor despre clonare şi fertilizarea *in vitro*, printre multe altele.

În concluzie, în prima jumătate a secolului XX, eugenismul a îmbrăţişat o varietate de opinii, de la fundamentalism religios la anarhism sexual[33], şi a fost

surprinzător de divers, atât ideologic, cât şi geografic. Deşi gândirea eugenică a fost versatilă şi adesea contradictorie, ea a avut totuşi elemente comune care îi dădeau coerenţă şi consistenţă, toate ţintind către acelaşi scop, şi anume idealul unei naţiuni sănătoase. Pentru a înţelege această istorie complexă, trebuie luat aminte nu numai la diversele argumente ştiinţifice despre ereditate şi selecţie socială, ci şi la culturile politice în care aceste argumente au circulat. În acest sens, *eugenismul* a funcţionat ca unul dintre cuvintele-cheie ale culturii, aşa cum au fost ele descrise de Raymond Williams[34]. De aceea, orice încercare de a pătrunde modul în care eugeniştii secolului XX au gândit şi au aplicat ideile îmbunătăţirii biologice şi naţionale trebuie în mod necesar să înceapă (şi să sfârşească) prin înţelegerea modului în care ideile ştiinţei moderne, cum sunt cele ale evoluţiei şi eredităţii, au atacat concepţiile tradiţionale, precum cele susţinute de religie, pentru supremaţie în privinţa controlului corpului uman. În mijlocul acestor conflicte avem de-a face, de fapt, cu o atitudine ştiinţifică, una ale cărei întrupări le-am analizat în această carte şi pe care Francis Galton o descria drept „semnificaţia religioasă a doctrinei evoluţiei"[35]. Când Galton se referea la eugenism ca la „noua religie a viitorului", el nu numai că spera să convertească viitoarele generaţii la noua credinţă ştiinţifică, ci urmărea şi ca noii adepţi ai acestei religii să transforme eugenismul într-o ştiinţă universal recunoscută.

În continuarea acestui argument, am încercat să arăt că există diferite istorii ale eugenismului, istorii care scot în evidenţă numeroase contexte culturale, politice şi naţionale şi care sunt articulate în jurul unor teorii ştiinţifice şi reprezentări ale realităţii a căror referinţă empirică diferă de la ţară la ţară. Analizând modelele eugenice ale modernităţii, am subliniat necesitatea unei noi abordări a istoriei eugenismului, care să ţină seama atât de varietatea radicală a contextelor, cât şi de procesele complexe de transmitere şi recepţie ideologică. Sunt încă necesare cercetări comparative şi eforturi analitice substanţiale pentru a stimula interesul istoriografic pentru aceste subiecte dintr-o perspectivă internaţională comparativă. Ceea ce am realizat în această carte este doar schiţarea unei interpretări într-o formă convingătoare, sper, atât pentru mediile academice, cât şi pentru publicul general, o interpretare care încearcă să creeze un fundament pe care se va putea construi o abordare solidă şi originală a acestor episoade controversate şi tulburătoare ale istoriei eugenismului european.

Note

Introducere

1. Merită amintite câteva perspective istoriografice pentru acest subiect în plină dezvoltare: Robert A. Nye, „The Rise and Fall of the Eugenics Empire: Recent Perspectives on the Impact of Biomedical Thought in Modern Society", *The Historical Journal* 36 (1993), 687-700; Frank Dikotter, „Race Culture: Recent Perspectives on the History of Eugenics", *The American Historical Review* 103 (1998), 467-478; Peter Weingart, „Science and Political Culture: Eugenics in Comparative Perspective", *Scandinavian Journal of History* 24 (1999), 163-177; Paul Crook, „American Eugenics and the Nazis: Recent Historiography", *The European Legacy* 7 (2002), 363-381; Marius Turda, „Recent Scholarship on Race and Eugenics", *The Historical Journal* 51 (2008), 1115-1124.
2. Vezi Sheila F. Weiss, *Race Hygiene and National Efficiency: The Eugenics of Wilhelm Schallmayer* (Berkeley: University of California Press, 1987); idem, *The Nazi Symbiosis: Human Genetics and Politics During the Third Reich* (Chicago: University of Chicago Press, 2010); Paul J. Weindling, *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989); Hans-Walter Schmuhl, *The Kaiser Wilhelm Institute for Anthropology, Human Heredity and Eugenics, 1927-1945: Crossing Boundaries* (Dordrecht: Springer, 2010).
3. Discursul eugenic descrie în general femeile ca pe niște „corpuri reproductive" care trebuie să fie supuse autorității bărbatului. Vezi Gisela Bock, „Racism and Sexism in Nazi Germany: Motherhood, Compulsory Sterilization, and the State", *Signs* 8 (1983), 400-421; Ann Taylor Allen, „Feminism and Eugenics in Germany and Britain, 1900-1940: A Comparative Perspective", *German Studies Review* 23 (2000), 477-505; Lesley Hall, „Women, Feminism and Eugenics", în Robert A. Peel (ed.), *Essays in the History of Eugenics* (Londra: Galton Institute, 1998), 36-51.
4. Tudor Georgescu, „Ethnic Minorities and the Eugenic Promise: The Transylvanian Saxon Experiment with National Renewal in Inter-War Romania", *European Review of History* 17 (2010), 861-880; Ben Thorne, „Assimilation, Invisibility, and the Eugenic Turn in the «Gypsy Question» in Romanian Society, 1938-1942", *Romani Studies* 21 (2011), 177-205.
5. Vezi Donald J. Childs, *Modernism and Eugenics: Woolf, Eliot, Yeats, and the Culture of Degeneration* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001); Angelique

Richardson, *Love and Eugenics in the Late Nineteenth Century : Rational Reproduction and the New Woman* (Oxford : Oxford University Press, 2003) ; Fae Brauer şi Anthea Callen (eds.), *Art, Sex and Eugenics* (Londra : Ashgate, 2008) ; Alison Sinclair, „Social Imaginaries : The Literature of Eugenics", *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 39 (2008), 240-246 ; Tamsen Wolff, *Mendel's Theatre : Heredity, Eugenics and Early Twentieth-Century American Drama* (Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009).

6. David G. Horn, „Constructing the Sterile City : Pronatalism and Social Sciences in Interwar Italy", *American Ethnologist* 18 (1991), 581-601.
7. Wolfgang Voigt, „The Garden City as Eugenic Utopia", *Planning Perspectives* 4 (1989), 295-312 ; Gisela Hauss şi Béatrice Ziegler, „City Welfare in the Sway of Eugenics : A Swiss Case Study", *The British Journal of Social Work* 38 (2008), 751-770 ; Britta I. McEwen, „Welfare and Eugenics : Julius Tandler's *Rassenhygienische* Vision for Interwar Vienna", *Austrian History Yearbook* 51 (2010), 170-190.
8. Până în prezent, cel mai remarcabil efort colectiv li se datorează lui Alison Bashford, Phillipa Levine (eds.), *The Oxford Handbook of the History of Eugenics* (New York : Oxford University Press, 2010). Dintre lucrările anterioare merită amintite : Mark B. Adams (ed.), *The Wellborn Science. Eugenics in Germany, France, Brazil, and Russia* (Oxford : Oxford University Press, 1990) ; Stefan Kühl, *The Nazi Connection : Eugenics, American Racism and German National Socialism* (New York : Oxford University Press, 1994) ; Nils Roll-Hansen şi Gunnar Broberg (eds.), *Eugenics and the Welfare State : Sterilization Policy in Norway, Sweden, Denmark, and Finland*, ediţia a II-a (East Lansing : Michigan State University Press, 2005) (prima ediţie în 1997) ; Marius Turda şi Paul J. Weindling (eds.), *Blood and Homeland : Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1944* (Budapesta : Central European University Press, 2007).
9. Dintre cele mai bune lucrări pe această temă pot fi amintite : Laura Doyle, *Bordering on the Body : The Racial Matrix of Modern Fiction and Culture* (New York : Oxford University Press, 1994) ; Donald J. Childs, *Modernism and Eugenics : Woolf, Eliot, Yeats, and the Culture of Degeneration* (Cambridge : Cambridge University Press, 2001) ; Angelique Richardson, *Love and Eugenics in the Late Nineteenth Century : Rational Reproduction and the New Woman* (Oxford : Oxford University Press, 2003).
10. Pentru o abordare similară, vezi Peter Weingart, „Eugenics - Medical or Social Science ? ", *Science in Context* 8 (1995), 197-207 ; Lene Koch, „Past Futures : On the Conceptual History of Eugenics - a Social Technology of the Past", *Technology Analysis & Strategic Management* 18 (2006), 329-344.
11. Lene Koch, „Eugenic Sterilisation in Scandinavia", *The European Legacy* 11 (2006), 308.
12. Vezi Melvin Richter, *The History of Political and Social Concepts : A Critical Introduction* (Oxford : Oxford University Press, 1995), 10. Vezi şi Reinhart Koselleck, *Futures Past : On the Semantics of Historical Time* (Cambridge : MIT Press, 1985).

13. Nye, „The Rise and Fall of the Eugenics Empire", 688.
14. Pentru Polonia, vezi Magdalena Gawin, *Rasa i nowoczesność : historia polskiego ruchu eugenicznego, 1880-1952* (Varşovia : Wydawnictwo Neriton, 2003) ; pentru Ungaria, vezi Marius Turda, *Eugenics and Nation in Early Twentieth Century Hungary* (Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014) ; pentru România, vezi Maria Bucur, *Eugenics and Modernization in Interwar Romania* (Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 2002). Pentru o discuţie recentă, vezi Christian Promitzer, Sevasti Trubeta, Marius Turda (eds.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945* (Budapesta : Central European University Press, 2011), şi Björn M. Felder, Paul J. Weindling, *Baltic Eugenics : Biopolitics, Race and Nation in Interwar Estonia, Latvia and Lithuania, 1918-1940* (Amsterdam : Rodopi, 2013).
15. Acesta nu a fost un fenomen restrâns doar la Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est. Eugeniştii americani, britanici, norvegieni sau germani au idealizat adesea comunitatea rurală. Vezi Laura L. Lovett, *Conceiving the Future : Pronatalism, Reproduction, and the Family in the United States, 1890-1938* (Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 2007) ; Christopher Lawrence şi Anna-K. Mayer (eds.), *Regenerating England : Science, Medicine and Culture in Inter-War Britain* (Amsterdam : Rodopi, 2000) ; Franz-Josef Brüggemeier, Mark Cioc şi Thomas Zeller (eds.), *How Green Were the Nazis ? : Nature, Environment, and Nation in the Third Reich* (Athens, OH : Ohio University Press, 2005).
16. Nu susţin aici că dezbaterile privind caracterul naţional în Marea Britanie au fost mai puţin aprinse pentru că ţărănimea dispăruse. Viziuni nostalgice de regenerare rurală abundă în perioadele victoriene şi eduardiene. Vezi Peter Mandler, „Against «Englishness» : English Culture and the Limits to Rural Nostalgia, 1850-1940", *Transactions of the Royal Historical Society* 7 (1997), 155-175. Vezi şi Julia Stapleton, *Englishness and the Study of Politics : The Social and Political Thought of Ernest Baker* (Cambridge : Cambridge University Press, 1994).
17. Despre rolul satului în formarea discursului medical românesc, vezi Constantin Bărbulescu, *Imaginarul corpului uman între cultura ţărănească şi cultura savantă, secolele XIX-XX* (Bucureşti : Paideia, 2005), şi Constantin Bărbulescu şi Vlad Popovici, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX* (Cluj-Napoca : Accent, 2005).
18. Eugenistul român Gheorghe Banu s-a numărat printre cei care au discutat pe larg ideea unui „eugenism rural" în capitolul „Critical and Synthetical Examination of the Rural Health Problems" din lucrarea sa *Problemele sanitare ale populaţiei rurale din România* (Bucureşti : Tip. F. Göbl, 1940), 1407-1409. Recent, Irena Rožman a propus sintagma „eugenism arhaic" pentru a descrie practici eugenice din Slovenia. Vezi Irena Rožman, „Eugénisme et croyances populaires : le dépistages des infirmités dans le passé", *Ethnologie française* 42 (2012), 301-312.
19. Astfel de opinii s-au format pe fondul mult mai larg al discuţiei despre oraş ca fiind „imoral". Vezi Andrew Lees, *Cities Perceived : Urban Society in European and American Thought, 1820-1940* (Manchester : Manchester University Press, 1985).
20. Alison Bashford, *Imperial Hygiene : A Critical History of Colonialism, Nationalism and Public Health* (Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004), 5.

21. O discuţie convingătoare pe această temă poate fi găsită în Aristotle Kallis, *Genocide and Fascism : The Eliminationist Drive in Fascist Europe* (New York : Routledge, 2009), 48-84, în special, şi în Marius Turda, *The Idea of National Superiority in Central Europe, 1880-1918* (New York : Edwin Mellen, 2005).
22. Vezi Ruth Schwartz Cowan, „Nature and Nurture : The Interplay of Biology and Politics in the Work of Francis Galton", *Studies in the History of Biology* 1 (1977), 133-208. Pentru o discuţie mai recentă, vezi Chris Renwick, „From Political Economy to Sociology : Francis Galton and the Social-Scientific Origins of Eugenics", *The British Journal for the History of Science* 44 (2011), 343-369.
23. După cum arată şi Matthew Connelly, după al Doilea Război Mondial „naţiunea" a încetat să mai fie categoria principală a discursului eugenic, fiind înlocuită treptat de conceptul de „populaţie". Vezi Matthew Connelly, „Seeing Beyond the State : The Population Control Movement and the Problem of Sovereignty", *Past & Present* 193 (2006), 197-233 ; idem, *Fatal Misconception : The Struggle to Control World Population* (Cambridge : Harvard University Press, 2008) ; Alison Bashford, *Global Population : History, Geopolitics, and Life on Earth* (New York : Columbia University Press, 2014).
24. Michel Foucault, *Discipline and Punish : The Birth of the Prison* (New York : Vintage, 1977), 26.
25. Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History : Timing History, Spacing Concepts* (Stanford : Stanford University Press, 2002), 152. Vezi şi Peter Fritzsche, *Stranded in the Present : Modern Time and the Melancholy of History* (Cambridge : Harvard University Press, 2004).
26. Havelock Ellis, *The Problem of Race-Regeneration* (Londra : Cassell, 1911), 71.
27. David G. Horn, *Social Bodies : Science, Reproduction, and Italian Modernity* (Princeton : Princeton University Press, 1994), 4.
28. Emilio Gentile a oferit unul dintre cele mai convingătoare argumente în această privinţă. Vezi, de pildă, lucrarea sa *The Struggle for Modernity : Nationalism, Futurism, and Fascism* (Westport : Praeger, 2003).
29. Vezi Lene Koch, „The Meaning of Eugenics : Reflections on the Government of Genetic Knowledge in the Past and Present", *Science in Context* 17 (2004), 315-331 ; Merryn Ekberg, „The Old Eugenics and the New Genetics Compared", *Social History of Medicine* 20 (2007), 581-593 ; Paul Crook, „The New Eugenics ? The Ethics of Bio-Technology", *Australian Journal of Politics and History* 54 (2008) : 135-143 ; Nancy E. Hansen, Heidi L. Janz, Dick J. Sobsey, „21st Century Eugenics ? ", *The Lancet* 372, supplement 1 (2008), 104-107 ; Aviad E. Raz, „Eugenic Utopias/Dystopias, Reprogenetics, and Community Genetics", *Sociology of Health and Illness* 31 (2009), 602-616.

1. Etosul ştiinţific

1. José Ortega y Gasset, „History as a System", în Raymond Klibansky şi H.J. Paton (eds.), *Philosophy and History* (Londra : Oxford University Press, 1936), 313.

2. Alexis Carrel, *Man, the Unknown* (Londra : Hamish Hamilton, 1935), 257.
3. F.A. von Hayek, „Scientism and the Study of Society", *Economica* 9 (1942), 269.
4. Eric Voegelin, „The Origins of Scientism", *Social Research* 15 (1948), 489.
5. Vezi Tzvetan Todorov, *Imperfect Garden : The Legacy of Humanism* (Princeton : Princeton University Press, 2002), 23.
6. Richard G. Olson, *Science and Scientism in Nineteenth-Century Europe* (Champaign : University of Illinois Press, 2008), 1.
7. Havelock Ellis, *The Problem of Race-Regeneration* (Londra : Cassell, 1911), 51.
8. E. Ray Lankester, *Degeneration : A Chapter in Darwinism* (Londra : Macmillan, 1880), 62.
9. Aaron Gillette, *Eugenics and the Nature-Nurture Debated in the Twentieth Century* (New York : Palgrave Macmillan, 2007).
10. Francis Galton, „Hereditary Character and Talent", *Macmillan's Magazine* 70 (1865), 319.
11. *Ibidem*, 322.
12. Francis Galton, „Heredity Improvement", *Fraser's Magazine* 7 (1873), 116.
13. *Ibidem*, 123.
14. *Ibidem*, 129-130.
15. Angelique Richardson, *Love and Eugenics in the Late Nineteenth Century. Rational Reproduction and the New Woman* (Oxford : Oxford University Press, 2003), 81.
16. L. şi H. Hirschfeld, „Serological Differences between the Blood of Different Races", *The Lancet* 197 (1919), 675-679. Vezi şi William H. Schneider, „Chance and Social Setting in the Application of the Discovery of Blood Groups", *Bulletin of the History of Medicine* 57 (1983), 545-562 ; Pauline M.H. Mazumdar, „Blood and Soil : The Serology of the Aryan Racial State", *Bulletin of the History of Medicine* 64 (1990), 187-189.
17. P.C. Mitchell, „Prefaţa" la Elie Metchnikoff, *The Nature of Man. Studies in Optimistic Philosophy* (Londra : G.P. Putman's Sons, 1903), ix.
18. Descrierea îi aparţine lui Daniel J. Kevles. Vezi lucrarea sa extrem de influentă *In the Name of Eugenics : Genetics and the Uses of Human Heredity* (Cambridge : Harvard University Press, 1985).
19. Francis Galton, *Memories of My Life*, ed. a ţII-a (Londra : Methuen, 1908), 290.
20. Francis Galton, *Inquiry into Human Faculty and Its Development* (Londra : Macmillan, 1883), 17.
21. Alfred Ploetz, *Grundlinien einer Rassen-Hygiene. Die Tüchtigkeit unserer Rasse und der Schutz der Schwachen* (Berlin : S. Fischer, 1895), 13.
22. Francis Galton, „Eugenics : Its Definition, Scope and Aims", *The American Journal of Sociology* 10 (1904), 5.
23. *Ibidem*.
24. Francis Galton, „Studies in Eugenics", *The American Journal of Sociology* 11 (1905), 11.
25. *Ibidem*, 25.
26. Peter Gay, *Modernism : The Lure of Modernism from Baudelaire to Becket and Beyond* (Londra : William Heinemann, 2007), 28.

27. John M. Coulter, preşedintele departamentului de botanică al Univeristăţii Chicago, încercase să convingă organizaţiile religioase creştine „să adauge sugestiile practice ale biologiei credinţei lor şi să transforme astfel eugenismul într-o adevărată altă formă de religie efectivă". Vezi John M. Coulter, „What Biology Has Contributed to Religion", *The Biblical World* 41 (1913), 223.
28. Maximilian A. Mügge, *Eugenics and the Superman. A Racial Science and a Racial Religion* (Londra: Eugenics Education Society, 1909), 10. Dan Stone a descris foarte convingător influenţa pe care a avut-o Nietzsche asupra eugeniştilor britanici. Vezi lucrarea sa *Breeding Superman: Nietzsche, Race and Eugenics in Edwardian and Interwar Britain* (Liverpool: Liverpool University Press, 2002).
29. Caleb Williams Saleeby, *Parenthood and Race Culture: An Outline of Eugenics* (Londra: Cassell, 1909), ix.
30. *Ibidem*, 304.
31. Edgar Schuster, *Eugenics* (Londra: Collins, 1912), 255.
32. *Internationalen Gesellschaft für Rassen-Hygiene* (Naumburg: Lippert, 1910), 4-6.
33. Francis Galton, „A valószínűség, mint az eugenetika alapja", *Huszadik Század* 8 (1907), 1013-1029. Un exemplu anterior este un text din 1904 în care Galton defineşte eugenismul şi care a fost tradus în *Archiv für Rassen- und Gesellschafts-biologie* în anul următor, fiind apoi comentat în revista maghiară *Huszadik Század* în 1906.
34. Francis Galton, „Probability, The Foundation of Eugenics", în Francis Galton, *Essays in Eugenics* (Londra: Eugenics Education Society, 1909), 98-99.
35. Max Nordau, *Degeneration* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1993), v (prima ediţie 1892); ediţia românească *Degenerare* (Bucureşti: Librairie H. Steinberg, 1894).
36. *Ibidem*, 2.
37. Roger Griffin, „Modernity, Modernism, and Fascism. A «Mazeway Resynthesis»", *Modernism/Modernity* 15 (2008), 21, n. 5.
38. Lankester, *Degeneration*, 32 (subliniat în original).
39. Giuseppe Sergi, *Le Degenerazioni Umane* (Milano: Fratelli Dumolard, 1889), 25.
40. Sheila Faith Weiss, *Racial Hygiene and National Efficiency: The Eugenics of Wilhelm Schallmayer* (Berkeley: University of California Press, 1987), 3.
41. Wilhelm Schallmayer, *Über die drohende körperliche Entartung der Kulturmenschheit und die Verstaatlichung des ärztlichen Standes* (Berlin: Heuser, 1891). A doua ediţie a fost publicată cu titlul *Über die drohende physische Entartung der Culturvölker* (Berlin: Heuser, 1895).
42. Vezi Alfred Ploetz, „Der Alkohol im Lebensprozeβ der Rasse", *Bericht über den IX. Internationalen Kongress gegen den Alkoholismus (Bremen 14-19.IV.1903)* (Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1904), 70-107.
43. Karl Pearson, *The Problem of Practical Eugenics* (Londra: Dulau, 1909), 34 (subliniat în original).
44. *Ibidem*.
45. Sergi, *Le Degenerazioni*, 228.

46. Ambele citate sunt din Richard Cleminson, *Anarchism, Science and Sex. Eugenics in Eastern Spain, 1900-1937* (Berna: Peter Lang, 2000), 81-82.
47. Pearson, *The Problem of Practical Eugenics*, 37.
48. Vezi întrega discuţie în Lesley A. Hall, „Malthusian Mutations: The Changing Politics and Moral Meanings of Birth Control in Britain", în Brian Dolan (ed.), *Malthus, Medicine, and Morality: „Malthusianism" after 1798* (Amsterdam: Rodopi, 2000), 1-63.
49. Sidney Webb, *The Decline in the Birth-Rate* (Londra: Fabian Society, 1907); Ethel Elderton, *Report on the English Birth Rate. Part 1. England North of the Humber* (Londra: Dulau, 1914).
50. Vezi Richard A. Soloway, *Demography and Degeneration: Eugenics and the Declining Birthrate in Twentieth-Century Britain* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1990).
51. Daniel Pick, *Faces of Degeneration: A European Disorder, c. 1848-1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 2. Vezi şi J. Edward Chamberlain, Sander L. Gilman, *Degeneration: The Dark Side of Progress* (New York: Columbia University Press, 1985); Stephen Arata, *Fictions of Loss in the Victorian Fin de Siècle* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).
52. David G. Horn, *The Criminal Body: Lombroso and the Anatomy of Deviance* (Londra: Routledge, 2003).
53. Vezi, de pildă, Emil Mattauschek, „Einiges über die Degeneration des bosnisch-herzegowinischen Volkes", *Jahrbücher für Psychiatrie und Neurologie* 29 (1908), 134-148.
54. Robert Reid Rentoul, *Race Culture; or, Race Suicide? A Plea for the Unborn* (Londra: Walter Scott Publishing, 1906), xii.
55. Ellis, *The Problem of Race-Regeneration*, 69.
56. Vezi Weindling, *Health, Race and German Politics*, 63-64.
57. *Ibidem*, 89.
58. G. Sergi, *La Decadenza della Nazione Latine* (Milano: Fratelli Bocca, 1900).
59. Vezi Mark Antliff, *Avant-Garde Fascism: The Mobilization of Myth, Art, and Culture in France, 1909-1939* (Durham: Duke University Press, 2007).
60. Citat în Angus McLaren, „Reproduction and Revolution: Paul Robin and Neo-Malthusianism in France", Dolan (ed.), *Malthus, Medicine, and Morality*, 170. Vezi şi Elinor A. Accampo, „The Gendered Nature of Contraception in France: Neo-Malthusianism, 1900-1920", *Journal of Interdisciplinary History* 34 (2003), 235-262; Richard Sonn, „«Your Body is Yours»: Anarchism, Birth Control, and Eugenics in Interwar France", *Journal of the History of Sexuality* 14 (2005), 415-432.
61. Luis Bulffi, „Dos palabras", *Salud y Fuerza* 1 (1904), 1-2.
62. S. [Alexandru Sutzu], „Evoluţiunea şi hereditatea", *Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor* 5 (1874), 182-187. Pentru o discuţie a teoriilor lui A. Sutzu, vezi Valentin Veron-Toma, *Alexandru Sutzu. Începuturile psihiatriei ştiinţifice în România secolului al XIX-lea* (Bucureşti: Dominor, 2008).

63. Mihail Petrini-Galaţi, *Filosofia medicală. Despre ameliorațiunea rasei umane* (Bucureşti: Tipografia D.A. Laurian, 1876). Pentru o discuţie a degenerării în literatura medicală românească, vezi Constantin Bărbulescu, „Tema degenerării rasei în literatura medicală din România la sfârşitul secolului al XIX-lea", în N. Bocşan, S. Mitu, T. Nicoară (eds.), *Identitate şi alteritate. Studii de istorie politică şi culturală*, vol. 3 (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002), 273-290; Marius Turda, *Eugenism şi antropologie rasială în România* (Bucureşti: Cuvântul, 2008).
64. Mladen Jojkić, *Sadanji srbin: pokušaj fiziološko-patološke studije o srbskom narodu* (Subotica: Stamparija Vinka Blesica, 1895).
65. Břetislav Foustka, *Slabí v lidské společnosti. Ideály humanitní a degenerace národů* (Praga: Jana Laichtera, 1904).
66. Břetislav Foustka, *Die Abstinenz als Kulturproblem mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Völkerstamme* (Viena: Verlag von Brüder Suschitzky, 1908), 6.
67. C.W. Saleeby, *The Methods of Race-Regeneration* (Londra: Cassell, 1910), 45.
68. Persistenţa tradiţiei lamarckiene în biologia franceză, de pildă, i-a determinat pe unii cercetători să considere că există mai multe versiuni de eugenism în biologia franceză, caracterizate în mare parte de măsura influenţei mediului asupra mamei şi copilului. Vezi William H. Schneider, *Quality and Quantity: The Quest for Biological Regeneration in Twentieth-Century France* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).
69. Ilustrat de lucrări precum cea a lui Auguste Forel, *Malthusianism oder Eugenik?* (München: Verlag von Ernst Reinhardt, 1911).
70. Heinrich Siegmund, *Zur sächsischen Rassenhygiene* (Hermannstadt: Peter Drotleff, 1901).
71. Karl Pearson (ed.), *The Life, Letters and Labours of Francis Galton*, vol. III (Cambridge: Cambridge University Press, 1930), 222.
72. Alfred Ploetz, „Die Begriffe Rasse und Gesellschaft und die davon abgeleiteten Disciplinen", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 1 (1904), 1-27. Un deceniu mai târziu, Fritz Lenz era încă deranjat de afirmaţii care susţineau că igiena rasială şi eugenismul erau mai degrabă subdiviziuni ale igienei sociale. El argumenta că igiena rasială include atât igiena individuală, cât şi igiena socială, aducând împreună demografia calitativă şi cea cantitativă. Vezi Fritz Lenz, „Zum Begriff der Rassenhygiene und seiner Benennung", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 11 (1915), 445-448.
73. Alfred Grotjahn, *Soziale Pathologie: Versuch einer Lehre von den sozialen Beziehungen der menschlichen Krankheiten als Grundlage der soziale Medizin und der sozialen Hygiene* (Berlin: Hirschwald, 1912).
74. Reprodus în C.B.S. Hodson, „Eugenics in Norway", *The Eugenics Review* 27 (1935), 42.
75. „Eugenic Research in Bohemia", *The Journal of Heredity* 7 (1916), 157; „Eugenics in Austria", *The Eugenics Review* 5 (1914), 387.

76. Géza Hoffmann, „Ausschüsse für Rassenhygiene in Ungarn", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 10 (1914), 830-831.
77. „An Italian Eugenics Committee", *The Eugenics Review* 5 (1914), 387.
78. Max von Gruber, Ernst Rüdin, *Fortpflanzung, Vererbung, Rassenhygiene* (München: J.F. Lehmanns, 1911).
79. *Ibidem*, 122. Pentru o discuţie referitoare la diferenţele dintre conceptul de igienă rasială folosit de Ploetz şi eugenismul lui Galton, vezi Marius Turda, „Race, Science and Eugenics in the Twentieth Century", în Alison Bashford şi Phillipa Levine (eds.), *The Oxford Handbook of the History of Eugenics* (New York: Oxford University Press, 2010), 98-127.
80. Vezi Marius Turda, *Eugenics and Nation in Early Twentieth Century Hungary* (Londra: Palgrave Macmillan, 2014), 49-74.
81. Vezi Marius Turda, „Eugenics, Race and Nation in Central and Southeast Europe, 1900-1940: A Historiographic Overview", în Turda şi Weindling (eds.), *Blood and Homeland*, 1-22; idem, „«A New Religion»: Eugenics and Racial Scientism in Pre-World War I Hungary", *Totalitarian Movements and Political Religions* 7 (2006), 303-325.
82. József Madzsar, „Gyakorlati eugenika", *Huszadik Század* 11 (1910), 115-117.
83. *Ibidem*, 116.
84. *Ibidem*.
85. „A fajnemesítés (eugenika) problémái", *Huszadik Század* 12 (1911), 700.
86. *Ibidem*, 701.
87. Ladislav Haškovec, „Moderne eugenische Bewegung", *Wiener Klinische Rundschau* 26 (1912), 609-611, 625-627, 643-645 şi 659-661.
88. Karl Pearson, *The Academic Aspect of the Science of National Eugenics* (Londra: Dulan, 1911), 4.
89. *Ibidem*, 27.
90. Leonard Darwin, „Presidential Address", *Problems in Eugenics. Papers Communicated to the First International Eugenics Congress held at the University of London, July 24th to 30th, 1912*, vol. 1 (Londra: The Eugenics Education Society, 1912), 6.
91. Frédéric Houssay, „Eugenics, Selection and the Origin of Defects", în *ibidem*, 158-161; Adolphe Pinard, „General Consideration upon «Education before Procreation»", în *ibidem*, 458-459.
92. Agnes Bluhm, „Eugenics and Obstretics", în *ibidem*, 387-395; Alfred Ploetz, „Neo-Malthusianism and Race Hygiene", *Problems in Eugenics. Papers Communicated to the First International Eugenics Congress held at the University of London, July 24th to 30th, 1912*, vol. 2 (Londra: The Eugenics Education Society, 1913), 183-189.
93. Ploetz, „Neo-Malthusianism and Race Hygiene", 189.
94. Bleecker van Wagenen, „Preliminary Report of the Committee of the Eugenic Section of the American Breeders' Association to Study and to Report on the Best Practical Means for Cutting off the Defective Germ-Plasm in the Human Population", *Problems in Eugenics*, vol. 1, 460-479.

95. Vezi, de pildă, Kurt Goldstein, *Über Rassenhygiene* (Berlin: Julius Springer, 1913).
96. Pentru o analiză a acestei relații, vezi mai ales Diane B. Paul, *Controlling Human Heredity: 1865 to the Present* (Atlantic Highlands: Humanities Press, 1995); idem, *The Politics of Heredity: Essays on Eugenics, Biomedicine, and the Nature-Nurture Debate* (New York: State University of New York Press, 1998).

2. Războiul: singurul igienist al lumii

1. Richard A. Soloway, *Demography and Degeneration. Eugenics and the Declining Birthrate in Twentieth-Century Britain* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1995), 138.
2. Aceste date sunt preluate din Michael Howard, *The First World War. A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 122. Alte discuții excelente referitoare la Primul Război Mondial se află în Niall Ferguson, *The Pity of War* (Londra: Allen Lane, 1998); Roland Stromberg, *Redemption by War. The Intellectuals and 1914* (Kansas: The Regents Press of Kansas, 1982); Ian F.W. Beckett, *The Great War, 1914-18*, ed. a II-a (Londra: Longman, 2007).
3. F.T. Marinetti, „The Founding and Manifesto of Futurism 1909", în Umbro Apollonio (ed.), *Futurist Manifestos* (Londra: Thames and Hudson, 1973), 22.
4. Filipo T. Marinetti, „Manifesto agli studenti", în Roger Griffin (ed.), *Fascism* (Oxford: Oxford University Press, 1995), 26.
5. Citat în *ibidem*, 190.
6. John Alexander Williams, „Ecstasies of the Young: Sexuality, the Youth Movement, and Moral Panic in Germany on the Eve of the First World War", *Central European History* 34 (2001), 163-189.
7. Emilio Gentile, „The Myth of National Regeneration in Italy. From Modernist Avant-Garde to Fascism", în Mattew Affron și Mark Antliff (eds.), *Fascist Visions* (Princeton: Princeton University Press, 1997), 38.
8. Kevin Repp, „«More Corporeal, More Concrete»: Liberal Humanism, Eugenics, and German Progressives at the Last Fin de Siècle", *The Journal of Modern History* 72 (2000), 683.
9. Karl Pearson, *National Life from the Standpoint of Science* (Londra: A & C Black, 1901).
10. J.A. Lindsay, „The Eugenic and Social Influence of the War", *The Eugenics Review* 10 (1918), 133.
11. J. Arthur Thomson, „Eugenics and War", *The Eugenics Review* 6 (1915), 4-5 (subliniat în original).
12. *Ibidem*, 13.
13. *Ibidem*, 14.
14. J.A. Lindsay, „Eugenics and the Doctrine of the Super-Man", *The Eugenics Review* 6 (1915), 247-262.
15. Gentile, „The Myth of National Regeneration in Italy", 39.
16. Lajos Méhelÿ, *A háború biológiája* (Budapesta: Pallas, 1915), 24.

17. *Ibidem*.
18. Theodore G. Chambers, „Eugenics and the War", *The Eugenics Review* 6 (1914/1915), 284.
19. *Ibidem*, 245.
20. Todd Presner, *Muscular Judaism: The Jewish Body and the Politics of Regeneration* (New York: Routledge, 2007), 194-195. Vezi și Maurice Fishberg, „Eugenics in Jewish Life", *The Journal of Heredity* 8 (1917), 543-549.
21. Citat în Presner, *Muscular Judaism*, 195-196.
22. May Sinclair, *The Tree of Heaven* (Londra: Cassell, 1917).
23. István Deák, *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918* (New York: Oxford University Press, 1990), 195.
24. Citat în Francesco Cassata, *Molti, sani e forti. L'eugenica in Italia* (Turin: Bollati Boringhieri, 2006), 55.
25. Charles Darwin, *The Descent of Man* (Londra: Penguin Books, 2004), 160 (prima ediție 1871). [trad. rom.: *Descendența omului și selecția sexuală*, trad. de Eugen Margulius, București: Editura Academiei RSR, 1967, p. 117 - n.tr.]
26. Ploetz, *Grundlinien einer Rassen-Hygiene*, 147.
27. (Anonim), „Eugenics and War", *The Lancet* 187 (1916), 685. Pentru opinii similare, vezi și Leonard Darwin, „Eugenics During and After the War", *The Eugenics Review* 7 (1915), 91-106.
28. Vezi, de pildă, Gabriel Petit, Maurice Leudet (eds.), *Les allemands et la science* (Paris: Felix Alcan, 1916).
29. Max von Gruber, *Krieg, Frieden und Biologie* (Berlin: Carl Heymann, 1915), 14.
30. G. Poisson, „La race germanique et sa prétendue supériorité", *Revue anthropologique* 26 (1916), 25-43.
31. L. Capitan, „Les caractères d'infériorité morbide des Austro-Allemands", *Revue anthropologique* 26, 2 (1916), 75-80. Poate că cea mai deranjantă trăsătură a acestui discurs de-a dreptul patologic asupra identității rasiale este argumentul lui Capitan conform căruia „polychesia" (defecarea excesivă) și „bromidrosis" (mirosul corpului) sunt trăsături „etnice" distincte. În 1917, Societatea de Medicină din Paris a publicat un raport asupra răspândirii acestor boli la „rasa germană"!
32. „Eugenics and the War", *The Eugenics Review* 6 (1914), 195-203.
33. F. Savorgnan, *La Guerra e la popolazione* (Bologna: Zanichelli, 1917), 93.
34. Corrado Gini, „The War from the Eugenic Point of View", în *Eugenics in Race and State: Scientific Papers of the Second International Congress of Eugenics*, vol. 2 (Baltimore: Williams & Wilkins, 1923), 430.
35. Leonard Darwin, „On the Statistical Enquiries Needed after the War in Connection with Eugenics", *Journal of the Royal Statistical Society* 7 (1916), 160.
36. *Ibidem*, 161.
37. *Ibidem*, 162.
38. *Ibidem*, 195-196 (subliniat în original).
39. *Ibidem*, 170.
40. Géza Hoffmann, „Fajegészségtan és népesedési politika", *Természettudományi Közlöny* 48 (1916), 618.

41. Géza Hoffmann, *Krieg und Rassenhygiene. Die bevolkerungspolitischen Aufgaben nach dem Kriege* (München: J.F. Lehmann, 1916), 7.
42. *Ibidem*, 10-12.
43. *Ibidem*, 16.
44. *Ibidem*.
45. Vezi J. Tandler, „Bevölkerungspolitische Probleme und Ziele", în *Der Wiederaufbau der Volkskraft nach dem Kriege* (Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1918), 95-110.
46. Soloway, *Demography and Degeneration*, 140.
47. Leonard Darwin, „Quality not Quantity", *The Eugenics Review* 7 (1916), 320.
48. *Ibidem*, 321.
49. István Apáthy, „A fajegészségügyi (eugenikai) szakosztály megalakulása", *Magyar Társadalomtudományi Szemle* 7 (1914), 170.
50. Vezi Marius Turda, „The Biology of War: Eugenics in Hungary, 1914-1918", *Austrian History Yearbook* 40 (2009), 238-264.
51. Ladislav Haškovec, „The Eugenics Movement in the Czechoslovak Republic", în *Eugenics in Race and State: Scientific Papers of the Second International Congress of Eugenics*, vol. 2 (Baltimore: Williams & Wilkins, 1923), 440.
52. Lucien March, „Some Attempts towards Race Hygiene in France during the War", *The Eugenics Review* 9 (1918), 198.
53. Geza von Hoffmann, „Eugenics in Germany", *The Journal of Heredity* 5 (1914), 435.
54. *Ibidem*, 345-346.
55. Hermann W. Siemens, *Die biologischen Grundlagen der Rassenhygiene und der Bevölkerungspolitik* (München: J.F. Lehmann, 1917).
56. Programul societăţii a fost publicat în *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Bevölkerungspolitik* 1 (1916), 1-4.
57. Weindling, *Health, Race and German Politics*, 298.
58. Géza Hoffmann, „Drohende Verflachung und Einseitigkeit rassenhygienischer Bestrebungen in Deutschland", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 12 (1917), 343-345.
59. Carl von Behr-Pinnow, „Zu welchen bevölkerungspolitischen Maßnahmen muß uns der Krieg veranlassen?", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 11 (1915), 333-343.
60. Seth Koven, „Remembering and Dismemberment: Crippled Children, Wounded Soldiers, and the Great War in Great Britain", *The American Historical Review* 99 (1994), 1169.
61. Weiss, *Race Hygiene and National Efficiency*, 141.
62. Neil MacMaster, *Racism in Europe, 1870-2000* (Basingstoke: Palgrave, acum Palgrave Macmillan, 2001), 46.
63. H. Stocker, „Staatlicher Gebärzwang oder Rassenhygiene", *Neue Generation* 10 (1914), 134-149.
64. János Bársony, „Eugenetik nach dem Kriege", *Archiv für Frauenkunde und Eugenetik* 2 (1915), 268.
65. *Ibidem*, 272.

66. *Ibidem*, 275.
67. L.M. Bossi, „Per la difesa della dona e della razza", *La ginecologia moderna* 10 (1917), 128.
68. Wilhelm Schallmayer, „Zur Bevölkerungspolitik gegenüber dem durch den Krieg verursachten Frauenüberschuß", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 11 (1915), 713-737.
69. Vezi Tara Zahra, *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900-1948* (Ithaca: Cornell University Press, 2008); Richard Allen Soloway, *Birth Control and the Population Question in England, 1877-1930* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1982); Edward Ross Dickinson, *The Politics of German Child Welfare from the Empire to the Federal Republic* (Cambridge: Harvard University Press, 1996); Richard Wall, Jay Winter (eds.), *The Upheaval of War: Family, Work and Welfare in Europe, 1914-1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
70. Vezi Ann Taylor Allen, „Feminism and Eugenics in Germany and Britain, 1900-1940: A Comparative Perspective", *German Studies Review* 23 (2000), 477-505; Nancy Wingfield şi Maria Bucur (eds.), *Gender and War in Twentieth Century Eastern Europe* (Bloomington: Indiana University Press, 2006).
71. Kristen Stromberg Childers, *Fathers, Families, and the State, 1914-1945* (Ithaca: Cornell University Press, 2003), 3.
72. Richard Allen Soloway, *Birth Control and the Population Question in England, 1877-1930* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982), 173.
73. În 1916, la Berlin s-a organizat o conferinţă despre problema demografiei, eugenismului şi politica populaţiei. Vezi *Die Erhaltung und Vermehrung der deutschen Volkskraft. Verhandlungen der 8. Konferenz der Zentralstelle für Volkswohlfahrt in Berlin vom 26. bis 28. Oktober 1915* (Berlin: Heymann, 1916). În Ungaria, o conferinţă despre igiena naţională a fost organizată în 1918. Vezi Béla Fenyvessy, József Madzsar (eds.), *A népegészségi országos nagygyûlés munkálatai* (Budapesta: Eggenberger, 1918). Au mai existat conferinţe care urmăreau ajungerea la un consens internaţional, cum a fost cea organizată la Berlin în februarie 1918, cu participanţi din Germania, Austria, Ungaria şi Bulgaria, sau cea din Viena (1918), despre creşterea şi protejarea copiilor. Prima conferinţă germană şi austro-ungară despre igiena rasială şi politica populaţiei a avut loc pe 23 septembrie 1918.
74. Vezi Marius Turda, „The First Debates on Eugenics in Hungary, 1910-1918", în Turda şi Weindling (eds.), *Blood and Homeland*, 185-221.
75. Géza Hoffmann, „Eugenics in the Central Empires since 1914", *Social Hygiene* 7 (1921), 291.
76. *Ibidem*, 291-294.
77. István Apáthy, „A fajegészségtan köre és feladatai", *Természettudományi Közlöny* 50 (1918), 86.
78. Géza Hoffmann, „Rassenhygiene in Ungarn", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 14 (1918), 55-67.
79. Vezi, de pildă, A.L. Galéot, *L'avenir de la race: Le problème du peuplement en France* (Paris: Nouvelle librairie nationale, 1917).

80. Modris Ekstein, *Rites of Spring : The Great War and the Birth of the Modern Age* (Londra : Macmillan, 2000), 325 (prima ediţie 1989).
81. Theodore Szél, „The Genetic Effects of War in Hungary", în *Scientific Papers of the Third International Congress of Eugenics* (Baltimore : Williams & Wilkins, 1934), 251.
82. *Ibidem*, 252.
83. *Ibidem*, 254.
84. George L. Mosse, *Fallen Soldiers : Reshaping the Memory of the World Wars* (Oxford : Oxford University Press, 1990), 7.

3. Tehnologiile eugenice ale perfecţionării naţionale

1. Gentile, „The Myth of National Regeneration in Italy", 26.
2. Marius Turda, „The Nation as Object : Race, Blood and Biopolitics in Interwar Romania", *Slavic Review* 66 (2007), 413-441.
3. Cele mai importante studii în acest sens sunt : Michael Freeden, „Eugenics and Progressive Thought : A Study in Ideological Affinity", *The Historical Journal* 22 (1979), 645-671 ; Greta Jones, „Eugenics and Social Policy between the Wars", *The Historical Journal* 25 (1982), 717-728 ; Diane Paul, „Eugenics and the Left", *Journal of the History of Ideas* 45 (1984), 567-590.
4. Un bun exemplu este Alfred Ploetz, „Die rassenbiologische Bedeutung des Krieges und sein Einfluß auf den deutschen Menschen", *Volk und Rasse* 6 (1931), 148-155.
5. Ilustrative în acest sens sunt o serie de conferinţe organizate de Societatea Eugeniştilor Francezi în 1920 şi 1921 la École des Hautes Études. Tema generală a fost aceea a consecinţelor războiului din punct de vedere eugenic, iar printre participanţi s-au aflat Eugène Apert, Lucien March, Charles Richet, Georges Schreiber şi Leonard Darwin. Textele conferinţelor au fost publicate sub titlul *Eugénique et sélection* (Paris : Felix Alcan, 1922).
6. Ladislav Haškovec, „The Eugenics Movement in the Czechoslovak Republic", 436.
7. August Forel, *The Sexual Question : A Scientific, Psychological, Hygienic and Sociological Study for the Cultured Classes* (New York : Rebman, 1908), 511.
8. *Ibidem*, 512.
9. Erving Goffman, *Stigma : Notes on the Management of Spoiled Identity* (New York : Simon & Schuster, 1986), 4 (prima ediţie 1963).
10. Galton, „Hereditary Improvement", 129.
11. *Ibidem*, 5. Pentru o perspectivă mai recentă, vezi Todd F. Heatherton, Robert E. Kleck, Michelle R. Hebl şi Jay G. Hull (eds.), *The Social Psychology of Stigma* (New York : Guilford Press, 2000).
12. Citat în Marjatta Hietala, „From Race Hygiene to Sterilization : The Eugenics Movement in Finland", în Roll-Hansen şi Broberg (eds.), *Eugenics and the Welfare State*, 220-221.

13. Edmund Ramsden, „Confronting the Stigma of Eugenics : Genetics, Demography and the Problems of Population", *Social Studies of Science* 39 (2009), 853-884.
14. Ignaz Kaup, „Was kosten die minderwertigen Elemente dem Staat und der Gesellschaft ? ", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 10 (1913), 747.
15. Citat în Koch, „Eugenic Sterilization in Scandinavia", 302.
16. Andrija Štampar, „On Health Politics", *Jugoslavenska njiva* 29-31 (1919), 1-29. Reprodus în M.D. Grmek (ed.), *Serving the Cause of Public Health. Selected Papers of Andrija Štampar* (Zagreb : Andrija Štampar School of Public Health, 1966), 62.
17. Este ilustrativ în acest sens apelul adresat de antropologii francezi comunităţii academice a puterilor Antantei de a întări colaborarea ţărilor lor în domeniul antropologiei şi eugenismului şi de a contracara „imperialismul german". Vezi „Appel aux anthropologistes alliés", *Revue anthropologique* 29 (1919), 52-54.
18. Harry H. Laughlin, „National Eugenics in Germany", *The Eugenics Review* 12 (1920/1921), 304-307.
19. Din cauza afirmaţiilor sale provocatoare, textul lui Baur nu a mai fost tradus în limba engleză, cum intenţionase acesta. El a fost publicat pentru prima oară de Bentley Glass în „A Hidden Chapter of German Eugenics between the Two World Wars", *Proceedings of the American Philosophical Society* 125 (1981), 363-365.
20. *Ibidem*, 364.
21. Marshall Berman, *All that Is Solid Melts into Air : The Experience of Modernity* (New York : Penguin, 1988), 15 (prima ediţie 1982).
22. Vladislav Růžička, „A Motion for the Organization of Eugenical Research", *Scientific Papers of the Second International Congress of Eugenics*, vol. 2, 452.
23. Vezi Nikolai Krementsov, „Eugenics in Russia and the Soviet Union", în Bashford şi Levine (eds.), *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 413-429 ; idem, „From «Beastly Philosophy» to Medical Genetics : Eugenics in Russia and the Soviet Union", *Annals of Science* 68 (2011), 61-92.
24. Hermann W. Siemens, *Race Hygiene and Heredity* (New York, Londra : D. Appleton, 1924), 127 (prima ediţie 1917).
25. Géza Hoffmann, „New Eugenics in Hungary", *The Journal of Heredity* 11 (1920), 41.
26. Raymond Pearl, „Sterilization of Degenerates and Criminals considered from the Standpoint of Genetics", *The Eugenics Review* 10 (1919), 6.
27. Vezi Paul Weindling, „International Eugenics : Swedish Sterilization in Context", *Scandinavian Journal of History* 24 (1999), 179-197.
28. Weindling, *Health, Race and German Politics*, 307.
29. Citat în David G. Horn, *Social Bodies : Science, Reproduction, and Italian Modernity* (Princeton : Princeton University Press, 1994), 57.
30. Gisela Bock, „Racism and Sexism in Nazi Germany : Motherhood, Compulsory Sterilization, and the State", *Signs : Journal of Women in Culture and Society* 8 (1983), 404. Vezi şi mai recenta sa lucrare „Nationalsozialistische Sterilisationspolitik", în Klaus-Dietmar Henke (ed.), *Tödliche Medizin im Nationalsozialismus : Von der Rassenhygiene zum Massenmord* (Köln : Böhlau, 2008), 85-99.

31. John Macnicol, „Eugenics and the Campaign for Voluntary Sterilization in Britain between the Wars", *Social History of Medicine* 2 (1989), 155-156.
32. Citat în Michal Šimůnek, „Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900-1925", în Turda şi Weindling (eds.), *Blood and Homeland*, 153.
33. Vezi Michelle Mouton, *From Nurturing the Nation to Purifying the Volk: Weimar and Nazi Family Policy, 1918-1945* (New York: Cambridge University Press, 2007); Atina Grossmann, *Reforming Sex: The German Movement for Birth Control and Abortion Reform, 1920-1950* (Oxford: Oxford University Press, 1995); Claudia Koonz, *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics* (New York: St Martin's Press, 1987); Renate Bridenthal, Atina Grossmann şi Marion Kaplan (eds.), *When Biology became Destiny: Women in Weimar and Nazi Germany* (New York: Monthly Review Press, 1984).
34. Vezi Paul J. Weindling, „A City Regenerated: Eugenics, Race and Welfare in Interwar Vienna", în Deborah Holmes şi Lisa Silverman (eds.), *Interwar Vienna: Culture between Tradition and Modernity* (New York: Camden House, 2009), 81-113.
35. Citat în Hjalmar Anderson, „The Swedish State-Institute for Race- Biological Investigations: An Account of its Origination", *The Swedish Nation in Word and Picture, together with short summaries of the contribution made by Swedes within the fields of Anthropology, Race-Biology, Genetics and Eugenics* (Stockholm: Hasse W. Tullberg, 1921), 52-53.
36. Růžička, „A Motion for the Organization of Eugenical Research", 452.
37. Citat în Rory Yeomans, „Of «Yugoslav Barbarians» and Croatian Gentlemen Scholars: Nationalist Ideology and Racial Anthropology in Interwar Yugoslavia", în Turda şi Weindling (eds.), *Blood and Homeland*, 90.
38. Citat în *ibidem*, 91.
39. Karl Pearson, „Editorial", *Annals of Eugenics* 1 (1925), 3-4.
40. Iuliu Moldovan, *Igiena naţiunii: Eugenia* (Cluj: Institutul de Igienă şi Igienă Socială, 1925). Vezi şi Maria Bucur, *Eugenics and Modernization in Interwar Romania* (Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 2002).
41. Moldovan, *Igiena*, 46.
42. Otto Reche, *Die Bedeutung der Rassenpflege für die Zukunft unseres Volkes* (Viena: Wiener Gesellschaft für Rassenpflege, 1925). Vezi şi Katja Geisenhainer, *Rasse ist Schicksal: Otto Reche (1879-1966): Ein Leben als Anthropologe und Volkerkundler* (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2002).
43. Károly Balás, *The Foundation of Social Politics* (Ilford: C.W. Clark, 1926), 9.
44. Stavros Zurukzoglu, *Biologische Probleme der Rassenhygiene und der Kulturvölker* (München: J.F. Bergmann, 1925), 170-174.
45. Alfred Grotjahn, *Die Hygiene der menschlichen Fortpflanzung. Versuch einer Praktischen Eugenik* (Berlin: Urban & Schwarzenberg, 1926), vii.
46. H. Lundborg, „Race Biological Institutes", în Margaret Sanger (ed.), *Proceedings of the World Population Conference* (Londra: Edward Arnold, 1927), 350.

47. Citat în Hjalmar Anderson, „The Swedish State-Institute for Race- Biological Investigation", 49.
48. Iuliu Haţieganu, „Rolul social al medicului în opera de consolidare a statului naţional", *Transilvania* 54 (1925), 588.
49. *Ibidem*, 590.
50. „The Meeting of the International Federation of Eugenic Organizations", *Eugenical News* 14 (1929), 154.
51. Drieu La Rochelle, *Notes pour comprendre le siècle* (Paris: Gallimard, 1941), 153.
52. Karl Binding, Alfred Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung Lebensunwerten Lebens. Ihr Mass und Ihre Form* (Leipzig: Felix Meiner, 1920).
53. Karl Binding, Alfred Hoche, „Permitting the Destruction of Unworthy Life", în Roderick Stackelberg, Sally A. Winkle (eds.), *The Nazi Germany Sourcebook: An Anthology of Texts* (New York: Routledge, 2002), 71.
54. *Ibidem*, 71-72.
55. *Ibidem*, 72.
56. *Ibidem*, 73.
57. Julius Tandler, *Gefahren der Minderwertigkeit* (Viena: Verlag des Wiener Jugendhilfswerks, 1929).
58. Edmond Székely, *Sexual Harmony and the New Eugenics* (Londra: C.W. Daniel Comp., 1938).
59. Manuel Devaldès, *La maternité consciente. Le rôle des femmes dans l'amélioration de la race* (Paris: Radot, 1927), 62.
60. Eugen Relgis, *Umanitarism şi eugenism* (Bucureşti: „Vegetarismul", 1935), 28-29 (subliniat în original).
61. Madison Grant, *The Passing of the Great Race, or the Racial Basis of European History* (New York: Charles Scribner's Sons, 1916), 49.
62. Din „Leitsätze der Deutschen Gesellschaft für Rassen-hygiene", traducere aflată în Paul Popenoe, „Eugenics in Germany", *The Journal of Heredity* 8 (1922), 382-384.
63. Citat în Roll-Hansen şi Broberg (eds.), *Eugenics and the Welfare State*, 85.
64. Ioan Manliu, *Crâmpeie de eugenie şi igienă socială* (Bucureşti: Tip. „Jockey-Club", 1921), 21.
65. *Ibidem*.
66. *Nachrichten der Wiener Gesellschaft für Rassenpflege* 1 (1924), 9.
67. Maria Bucur, *Eugenie şi modernizare în România interbelică* (Iaşi: Polirom, 2005), 33.
68. Stavros Zurukzoglu, „Die Probleme der Eugenik unter besonderer Berücksichtigung der Verhütung Erbkranken Nachwuchses", în Stavros Zurukzoglu (ed.), *Verhütung erbkranken Nachwuchses: Eine kritische Betrachtung und Würdigung* (Basel: Benno Schwabe, 1938), 7-57.
69. În privinţa acestui proces, deşi într-un context mai general, vezi Reiner Grundmann şi Nico Stehr, *Experts: The Knowledge and Power of Expertise* (Abingdon: Routledge, 2011).

70. Pentru o bună prezentare a ideii de „ştiinţă naţională", vezi Carol Harrison şi Ann Johnson (eds.), *National Identity: The Role of Science and Technology*. Special Issue *Osiris* (2009). O abordare mai recentă poate fi găsită în Mark Walker, „The «National» in International and Transnational Science", *The British Journal for the History of Science* 45 (2012), 1-18.
71. Vezi Esra Özyürek, *Nostalgia for the Modern: State Secularism and Every Day Politics in Turkey* (Durham: Duke University Press, 2006).
72. Lion Murard şi Patrick Zylberman, „L'ordre et la règle. L'hygiénisme en France dans l'entre-deux-guerres", *Les Cahiers de la recherche architecturale* 15-17 (1985), 42-53.
73. John Glad, „Hermann J. Muller's 1936 Letter to Stalin", *The Mankind Quarterly* 43 (2003), 308 şi 315.
74. Povestea este cu siguranţă mult mai complicată decât această prezentare succintă. Vezi Nikolai Krementsov, *Stalinist Science* (Princeton: Princeton University Press, 1997).
75. Loren R. Graham, *Science, Philosophy, and Human Behavior in the Soviet Union* (New York: Columbia University Press, 1987).
76. Harry W. Paul, „Religion and Darwinism. Varieties of Catholic Reactions", în Thomas F. Glick (ed.), *The Comparative Reception of Darwinism* (Chicago: Chicago University Press, 1988), 404.
77. „The Legalisation of Eugenic Sterilisation", *The Lancet* 219 (1930), 360.
78. Pentru stipulaţiile legii, vezi Zurukzoglu (ed.), *Verhütung erbkranken Nachwuchses*, 264-266. Vezi şi Philippe Ehrenström, „Eugénisme et santé publique: la stérilisation légale des malades mentaux dans le canton de Vaud (Suisse)", *History and Philosophy of the Life Sciences* 15 (1993), 205-227; Volker Roelcke, „Zeitgeist und Erbgesundheitsgesetzgebung im Europa der 1930er Jahre. Eugenik, Genetik und Politik im historischen Kontext", *Der Nervenarzt* 73 (2002), 1019-1030.
79. „Danish Sterilization Law", *Eugenical News* 14 (1929), 122; Zurukzoglu (ed.), *Verhütung erbkranken Nachwuchses*, 281-287. Legea din 1929 a fost revăzută în 1934 şi apoi în 1935.
80. Vezi discuţia în Mathew Thomson, *The Problem of Mental Deficiency. Eugenics, Demography, and Social Policy in Britain, c. 1850-1959* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 180-206.
81. Cora B.S. Hodson, *Human Sterilization Today: A Survey of Current Practice* (Londra: Watts, 1934).
82. Ernst Rüdin, „The Significance of Eugenics and Genetics for Mental Hygiene", *Proceedings of the First International Congress on Mental Hygiene*, vol. 1 (New York: The International Committee for Mental Hygiene, 1932), 471-488.
83. Ladislaus Benedek, „Eugenical Efforts in Hungary", *Eugenical News* 16 (1931), 173.
84. Citat în Sevasti Trubeta, „Eugenic Birth Control and Prenuptial Health Certificates in Interwar Greece", în Christian Promitzer, Sevasti Trubeta, Marius Turda (eds.), *Hygiene, Health and Eugenics in Southeastern Europe to 1945* (Budapesta: Central European University Press, 2011), 293.

85. Citat în Gergana Mircheva, „Marital Health and Eugenics in Bulgaria, 1878-1940", în *ibidem*, 252.
86. Liviu Stan, *Rasă şi religiune* (Sibiu: Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1942).
87. Citat în Griffin (ed.), *Fascism*, 191.
88. Citat în Mircheva, „Marital Health and Eugenics", 268.
89. Ioan Manliu, „Sterilizarea degeneraţilor", *Revista de igienă socială* 1 (1931), 382.
90. *Ibidem*, 382-383.
91. Citat în Maria Falina, „Between «Clerical Fascism» and Political Orthodoxy: Orthodox Christianity and Nationalism in Interwar Serbia", în Matthew Feldman, Marius Turda (eds.), *Clerical Fascism in Interwar Europe* (Londra: Routledge, 2008), 40.
92. Sabine Schleiermacher, *Sozialethik im Spannungsfeld von Sozial- und Rassenhygiene: Der Mediziner Hans Harmsen im Centralausschuss für die Innere Mission* (Husum: Matthiesen, 1998).
93. Citat în Young-Sun Hong, *Welfare, Modernity, and the Weimar State, 1919-1933* (Princeton: Princeton University Press, 1998), 10.
94. Hans Harmsen, „Wie entwickelt sich die Eheberatung", *Die Innere Mission* 23 (1928), 249.
95. Citat în Paul A. Hanebrink, *In Defense of Christian Hungary. Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890-1944* (Ithaca: Cornell University Press, 2006), 132.
96. Tudor Georgescu, „The Eugenic Fortress: Alfred Csallner and the Saxon Eugenic Discourse in Interwar Romania", în Promitzer, Trubeta, Turda (eds.), *Hygiene, Health and Eugenics*, 351-384.
97. Paul, „Religion and Darwinism", 404.
98. Etienne Lepicard, „Eugenics and Roman Catholicism: An Encyclical Letter in Context: *Casti Connubii*, December 31, 1930", *Science in Context* 11 (1998), 533.
99. Joseph Mayer, „Eugenics in Roman Catholic Literature", *Eugenics* 3 (1930), 43-51.
100. Citat în William H. Schneider, *Quality and Quantity: The Quest for Biological Regeneration in Twentieth-Century France* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 192.
101. Jean Dermine, „Les lois du mariage et les devoir des époux", şi Mgr Dubourg, „Le véritable eugénisme", în *L'Eglise et l'eugénisme. La famille à la croisée des chemins* (Paris: Editions Mariage et Famille, 1930), 174-190 şi 224-227.
102. Johann Ude, *Der moralische Schwachsinn. Für Volkssittlichkeit* (Graz: Eigenverlag, 1918).
103. Ingrid Richter, *Katholizismus und Eugenik in der Weimarer Republik und im Dritten Reich: Zwischen Sittlichkeitsreform und Rassenhygiene* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2001).
104. Monika Löscher, „Eugenics and Catholicism in Interwar Austria", în Turda şi Weindling (eds.), *Blood and Homeland*, 303.
105. Vezi, de pildă, Hermann Muckermann, *Eugenik und Katholizismus* (Berlin: Alfred Metzner, 1933); Albert Niedermeyer, „Die Sterilisierung vor dem Forum der Wissenschaft und der Moral", *St. Lukas* 4 (1936), 97-120; Tihamér Tóth, *Eugenik vom katholischen Standpunkt* (Viena: Raimund Fürlinger, 1937).

106. „*Casti Connubii*, Encyclical of Pope Pius XI on Christian Marriage to the Venerable Brethren, Patriarchs, Primates, Archbishops, Bishops, and other local Ordinaries enjoying Peace and Communion with the Apostolic See", în Pauline M.H. Mazumdar (ed.), *The Eugenics Movement: An International Perspective*, vol. 4 (New York: Routledge, 2007), 81-82. „*Casti Connubii*. Enciclica Papei Pius al XI-lea despre căsătoria creştină", text aflat pe site-ul Bisericii Catolice în limba română: http://www.bisericacatolica.org/wp-content/uploads/2014/01/Enciclica-papei-Pius-al-XI-lea-despre-casatoria-crestina.pdf, text accesat duminică, 13 iulie 2014, ora 20.
107. *Ibidem*.
108. *Ibidem*.
109. Hermann Muckermann, „Eugenics and Catholicism", în Mazumdar (ed.), *The Eugenics Movement*, vol. 4, 22.
110. *Ibidem*, 67.

4. Biopolitică şi rasism

1. Michel Foucault, *Trebuie să apărăm societatea* (Cluj-Napoca: Idea Design & Print, 2009), 191.
2. Literatura pe această temă este atât de bogată, încât chiar şi o încercare de selecţie a celor mai importante lucrări este dificilă. Totuşi, pentru o analiză a politicilor în privinţa familiei, vezi Mouton, *From Nurturing the Nation to Purifying the Volk*; iar pentru impactul politicilor rasiale naziste, vezi Richard J. Evans, *The Third Reich in Power, 1933-1939* (Londra: Allen Lane, 2005), şi Gotz Aly, *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State* (Londra: Macmillan, 2007).
3. Despre cercetările rasiale naziste în Europa de Est, lucrarea lui Michael Burleigh *Germany turns Eastwards: A Study of Ostforschung in the Third Reich* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988) rămâne de referinţă. Despre antropologia rasială, vezi Christopher M. Hutton, *Race and the Third Reich* (Cambridge: Polity Press, 2005). Despre recentele interpretări ale Holocaustului, vezi Dan Stone (ed.), *The Historiography of the Holocaust* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004) şi Anton Weiss-Wendt şi Rory Yeomans (eds.), *Racial Science in Hitler's New Europe, 1938-1945* (Lincoln: University of Nebraska Press, 2013).
4. Citat în Ilinca Zarifopol-Johnston, *Searching for Cioran* (Bloomington: Indiana University Press, 2009), 243.
5. Peter Fritzsche, *Germans into Nazis* (Cambridge: Harvard University Press, 1998).
6. R. Walther Darré, *Neuadel aus Blut und Boden* (München: J.F. Lehmann, 1930), 190.
7. Citat în Griffin (ed.), *Fascism*, 136.
8. Fritz Lenz, „The Position of National Socialism on Race Hygiene", în Mazumdar (ed.), *The Eugenics Movement*, vol. 4, 19. Vezi şi Fritz Lenz, „Zur Frage eines Sterilisierungsgesetzes", *Eugenik. Erblehre, Erbpflege* 3 (1933), 73-76.

9. Arthur Gütt, Ernst Rüdin, Falk Ruttke, *Gezetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses vom 14. Juli 1933 mit Auszug aus dem Gesetz gegen gefahrliche Gewohnheitsverbrecher und über Massregeln der Sicherung und Besserung vom 24 Nov. 1933* (München: J.F. Lehmann, 1934). Vezi traducerea legii în Paul Popenoe, „The German Sterilisation Law", *Journal of Heredity* 25 (1934), 257-259, şi „Eugenical Sterilization in Germany", *Eugenical News* 18 (1933), 91-93. Pentru o analiză a legii sterilizării şi a implicaţiilor ei pentru revoluţia rasială a statului nazist, vezi Michael Burleigh, Wolfgang Wippermann, *The Racial State: Germany 1933-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).
10. Marie Kopp, „Legal and Medical Aspects of Eugenic Sterilization in Germany", *American Sociological Review* 1 (1936), 770.
11. Walter Gross, „Grundfragen nationalsozialistischer Rassen und Bevölkerungspolitik" (1941). Citat în Griffin (ed.), *Fascism*, 157.
12. Vezi, de pildă, Martin Staemmler, „Die Sterilisierung Minderwertiger vom Standpunkt des Nationalsozialismus", *Eugenik. Erblehre, Erbpflege* 3 (1933), 97-110.
13. Hilda von Hellmer Wullen, „Eugenics in Other Lands: A Survey of Recent Developments", *The Journal of Heredity* 28 (1937), 269.
14. Gisela Bock, „Sterilization and «Medical» Massacres in National Socialist Germany: Ethic, Politics, and the Law", în Manfred Berg şi Geoffrey Cocks (eds.), *Medicine and Modernity: Public Health and Medical Care in Nineteenth and Twentieth Century Germany* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 150.
15. Aşa cum este elocvent ilustrată de contribuţiile la volumul editat de Ernst Rüdin, *Erblehre und Rassenhygiene im volksichen Staat* (Münichen: J. F. Lehmanns, 1934).
16. C. Thomalia, „The Sterilization Law in Germany", *Eugenical News* 19 (1934), 140-141.
17. Wullen, „Eugenics in Other Lands", 275.
18. „Voluntary Sterilization Bill", *The Eugenics Review* 27 (1935), 136.
19. Hans Maier, „On Practical Experience of Sterilization in Switzerland", *The Eugenics Review* 26 (1934), 24.
20. B. Sekla, „A Czech Eugenicist, Professor Dr Vladislav Růžička, and the Czechoslovak Eugenics Society that He Founded", *Eugenical News* 20 (1935), 102.
21. Wullen, „Eugenics in Other Lands", 271.
22. „Sterilization in Hungary", *Eugenical News* 19 (1934), 142.
23. Nils von Hofsten, „Sterilization in Sweden", *The Eugenics Review* 29 (1938), 257; Zurukzoglu (ed.), *Verhütung Erbkranken Nachwuchses*, 299.
24. „Sterilization Bill for Norway", *Eugenical News* 18 (1933), 94-95. Legile sterilizării din Suedia, Finlanda şi Estonia sunt cuprinse în volumul lui Zurukzoglu (ed.) *Verhütung Erbkranken Nachwuchses*, 300-306. Vezi şi Nils Roll-Hansen „Norwegian Eugenics: Sterilization as Social Reform", şi Marjatta Hietala, „From Race Hygiene to Sterilization", în Roll-Hansen şi Broberg (eds.), *Eugenics and the Welfare State*, 151-194 şi 195-258.
25. Citat în Gheorghe Marinescu, „Despre hereditatea normală şi patologică şi raporturile ei cu eugenia", *Memoriile Secţiunii Ştiinţifice* 3 (1936), 70.

26. *Ibidem*, 71.
27. Vezi Ayça Alemdaroğlu, „Politics of the Body and Eugenic Discourse in Early Republican Turkey", *Body & Society* 11 (2004), 86-101 ; Murat Ergin, „Biometrics and Anthropometrics : The Twins of Turkish Modernity", *Patterns of Prejudice* 42 (2008), 281-304.
28. Naci Somersan, „Prenuptial Medical Examination in Turkey", *The Eugenics Review* 29 (1938), 261-263.
29. Theophil Laanes, „Eugenics in Estonia", *Eugenical News* 20 (1935), 103.
30. În 1932, secretarul general al Societăţii Franceze de Eugenism, Henri Vignes, a invitat câţiva medici şi sociologi, printre care E. Apert şi G. Schreiber, pentru a-şi exprima opiniile despre sterilizare, publicând apoi această dezbatere sub titlul „Stérilisation des inadaptés sociaux", *Revue anthropologique* 42 (1932), 228-244.
31. Georges Schreiber, „Actual Aspect of the Problem of Eugenical Sterilization in France", *Eugenical News* 11 (1936), 105. Vezi şi Georges Schreiber, „La stérilisation eugénique en Allemagne", *Revue anthropologique* 45 (1935), 84-91.
32. Vezi Marius Turda şi Aaron Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective* (Londra : Bloomsbury, 2014).
33. *Premier Congrès Latin d'Eugénique. Rapport* (Paris : Masson, 1937), 6.
34. Gheorghe Banu, „Les facteurs dysgéniques en Roumanie. Principes d'un programme pratique d'eugénique", în *Premier Congrès*, 319.
35. Gheorghe Banu, *L'hygiène de la race. Etude de biologie héréditaire et de normalisation de la race* (Paris : Masson, 1939), 297.
36. Vezi Marius Turda, „«To End the Degeneration of a Nation» : Debates on Eugenic Sterilization in Inter-war Romania", *Medical History* 53 (2009), 98-100.
37. Jon Alfred Mjøen, „Further Directions for a Race Hygienic Population-Politics", *Eugenical News* 11 (1936), 114.
38. Gheorghe Banu, „Critical and Synthetical Examination of the Rural Health Problems", 1407.
39. Citat în Aaron Gillette, *Racial Theories in Fascist Italy* (Londra : Routledge, 2002), 39.
40. Citat în *ibidem*, 40.
41. Corneliu Zelea Codreanu, *For My Legionaries* (York, SC : Liberty Bell Publications, 2003), 312.
42. *Ibidem*, 313.
43. *Ibidem*, 315.
44. Lajos Méhelÿ, „Blut und Rasse", *Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie* 34 (1934), 257.
45. Nichifor Crainic, „George Coşbuc, poetul rasei noastre", în Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos* (Bucureşti : Editura Cugetarea, 1936), 188-189.
46. Leone Lattes, *Individuality of the Blood in Biology and in Clinical and Forensic Medicine* (Londra : Oxford University Press, 1932), 43 (prima ediţie 1923).
47. „Manifesto of Racial Scientists" (1938), traducere de Aaron Gillette, „The Origins of the «Manifesto of Racial Scientists»", *Journal of Modern Italian Studies* 6, 3 (2001), 319. Tradus după original, http : //media.accademiaxl.it/pubblicazioni/Matematica/link/venturi.pdf.
48. Lazër Radi, *Fashizmi, dhe fryma shqiptare* (Tirana : Distapur, 1940) 87 (traducere de Rigels Halili).
49. *Ibidem*, 153.
50. Citat în Marina Petrakis, *The Metaxas Myth : Dictatorship and Propaganda in Greece* (Londra : I.B. Tauris, 2006), 126.
51. Štefan Polakovič, „Slovak National Socialism" (1940), în Diana Mishkova, Marius Turda, Balázs Trencsényi (eds.), *Anti-Modernism : Radical Revisions of Collective Identity* (Budapesta : Central European University Press, 2014), 377.
52. *Quisling ruft Norwegen ! Reden und Aufsätze* (München : Franz Eher, 1942), 136.
53. Emanuel Vajtauer, „Czech Mythos" (1943), în Mishkova, Turda, Trencsényi (eds.), *Anti-Modernism*, 386.
54. Vezi Marius Turda, „From Craniology to Serology : Racial Anthropology in Interwar Hungary and Romania", *Journal of the History of Behavioral Sciences* 43 (2007), 361-377.
55. John Koumaris, „On the Morphological Variety of Modern Greeks", *Man* 48 (1948), 126.
56. *Ibidem*, 127.
57. *Ibidem*. Deşi acest text a fost publicat în 1948, ideea lui Koumaris a „constanţei fluide" a rasei fusese deja formulată la sfârşitul anilor 1930. Vezi Sevasti Trubeta, *Physical Anthropology, Race and Eugenics in Greece (1880s-1970s)* (Leiden : Brill, 2013).
58. Citat în Alemdaroğlu, „Politics of the Body", 73.
59. *Ibidem*, 69. Vezi şi Ayça Alemdaroğlu, „Eugenics, Modernity and Nationalism", în David Turner, Kevin Stagg (eds.), *Social Histories of Disability and Deformity* (Londra : Routledge, 2006), 126-141.
60. Iordache Făcăoaru, „Normele eugenice în organizaţiile legionare", *Cuvântul* 17 (21 decembrie 1940), 1.
61. Corrado Gini, „Das Bevölkerungsproblem Italiens und die faschistische Bevölkerungspolitik", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 25 (1931), 18.
62. Citat în Artemis Leontis, *Topographies of Hellenism : Mapping the Homeland* (Ithaca : Cornell University Press, 1995), 114.
63. Leontis, *Topographies of Hellenism*, 115.
64. P.P. Panaitescu, „Noi suntem de aici", *Cuvântul* 17 (20 noiembrie 1940), 1.
65. Iordache Făcăoaru, *Structura rasială a populaţiei rurale din România* (Bucureşti : F. Göbl, 1940), 16 (subliniat în original).
66. Ken Kalling, „The Self-Perception of a Small-Nation : The Reception of Eugenics in Interwar Estonia", în Turda şi Weindling (eds.), *Blood and Homeland*, 253.
67. Harry Federley, „Rassenhygienische Propagandaarbeit unter der schwedischen Bevölkerung Finnlands", *Archiv für Rassen- und Gesesellschaftsbiologie* 24 (1930), 236. Eutenismul se concentra în principal asupra educaţiei igienice, îmbunătăţirii condiţiilor de trai şi asupra medicinei preventive. Vezi Lester F. Ward, „Eugenics, Euthenics, and Eudemics", *The American Journal of Sociology* 18 (1913), 737-754.

68. Citat în Ossian Schauman, „Eugenic Work in Swedish Finland", *The Swedish Nation in Word and Picture*, 94.
69. Vezi Marius Turda (ed.), *The History of East-Central European Eugenics, 1900-1945 : Texts and Commentaries* (Londra : Bloomsbury, 2015).
70. „Heimatbildung und Volksgestaltung", *Sudetendeutsches Jahrbuch* 1 (1924), 115-119.
71. Vezi, de pildă, Konrad Henlein, „Die völkische Sendung der Frau", în *Konrad Henlein spricht : Reden zur politischen Volksbewegung der Sudetendeutschen* (Karlsbad : Verlag Karl H. Frank, 1937), 90-100.
72. Trebuie menţionată aici *Societatea germană pentru cercetarea familiei şi eugenism în Republica Cehoslovacă* înfiinţată în 1938.
73. Citat în Tudor Georgescu, „The Eugenics Fortress", în Promitzer, Trubeta, Turda (eds.), *Hygiene, Health and Eugenics*, 365.
74. Rolul jucat de comunităţile germane din Europa Centrală şi de Est în planurile naziste pentru o nouă ordine rasială în Est a fost subiectul multor cercetări. Vezi, de pildă, Balázs A. Szelényi, „From Minority to Übermensch : The Social Roots of Ethnic Conflict in the German Diaspora of Hungary, Romania and Slovakia", *Past and Present* 196 (2007), 215-251 ; Valdis O. Lumans, *Himmler's Auxiliaries : The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945* (Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1993) ; Anthony Komjáthy, Rebecca Stockwell, *German Minorities and the Third Reich : Ethnic Germans of East Central Europe between the Wars* (New York : Holmes and Meier, 1980).
75. Vezi Christof Morrissey, „Ethnic Politics and Scholarly Legitimation : The German Institut für Heimatforschung in Slovakia, 1941-1944", în Ingo Haar, Michael Fahlbusch (eds.), *German Scholars and Ethnic Cleansing, 1919-1945* (New York : Berghahn Books, 2005), 100-109.
76. Petru Râmneanţu, *Die Abstammung der Tschangos* (Sibiu : Centrul de studii şi cercetări cu privire la Transilvania, 1944).
77. Citat în Cassata, *Molti, sani e forti*, 223.
78. Citat în *ibidem*, 227. Vezi şi Francesco Cassata, *„La Difesa della razza". Politica, ideologia e immagine del razzismo fascista* (Torino : Giulio Einaudi, 2008).
79. Citat în *Martiriul evreilor din Romania, 1940-1944. Documente şi mărturii* (Bucureşti : Hasefer, 1991), 16.
80. Charles Balás, *Malthus and the Population Problems of Today* (Budapesta : Stephaneum, 1936), 31.
81. „German Population and Race Politics. An Address by Dr Frick, Reichminister for the Interior, before the First Meeting of the Expert Council for Population- and Race-Politics in Berlin, June 28, 1933", *Eugenical News* 19 (1934), 36.
82. *Ibidem*, 38.
83. Citat în „A French View. A Study of National Policies which Purpose to Influence Eugenical Trends along Definitely Pre-Determined Lines", *Eugenical News* 19 (1934), 39.
84. G.W. Harris, „Bio-Politics", *The New Age* 10 (1911), 197.

85. Vezi, de pildă, Morley Roberts, *Bio-Politics : An Essay in the Physiology, Pathology and Politics of the Social and Somatic Organism* (Londra : Dent, 1938). Pentru o discuţie mai recentă, vezi Roberto Esposito, *Bios : Biopolitics and Philosophy* (Minneapolis : University of Minnesota Press, 2008).
86. Edward Ross Dickinson, „Biopolitics, Fascism, Democracy : Some Reflections on Our Discourse about «Modernity»", *Central European History* 37 (2004), 1.
87. *Ibidem*, 42.
88. Iuliu Moldovan, *Biopolitica* (Cluj : Institutul de igienă şi igiena socială, 1926), 5.
89. *Ibidem*, 17. Pentru o prezentare generală a ideilor lui Moldovan, vezi Bucur, *Eugenics and Modernization*, 78-121.
90. Eugen Fischer, *Der völkische Staat, biologisch gesehen* (Berlin : Junker und Dünnhaupt, 1933), 5.
91. *Ibidem*, 22. Pentru poziţii similare, vezi Martin Staemmler, *Rassenpflege im völkischen Staat* (München : J.F. Lehmann, 1933), şi Walter Schultze, „Die Bedeutung der Rassenhygiene für Staat und Volk in Gegenwart und Zukunft", în Rüdin (ed.), *Erblehre und Rassenhygiene*, 1-21.
92. Citat în Maria Sophia Quine, *Italy's Social Revolution : Charity and Welfare from Liberalism to Fascism* (Basingstoke : Palgrave, 2002), 135-136.
93. Lajos Antal, A *biologizmus mint új életszemlélet. A magyar biopolitika* (Budapesta : Magyar Egyetemi Nymoda, 1940), 8.
94. A.R. Boalick, *Revitalizing Youth in the Body Politics of Contemporary Spanish Culture*, Ph.D. Dissertation (University of Michigan, 2013), 32-40.
95. A.G. Morcillo, *The Seduction of Modern Spain : The Female Body and the Francoist Body Politic* (Cranbury : Rosemund Publishing, 2010), 47-49.
96. C. Fernández-Ruiz, *Eugenesia y esterilidad : Factores sociales de disminución de la natalidad* (San Sebastián : Editorial Española, 1939) ; S. Aznar, „El regimen de subsidios familares, la fraternidad Cristiana y las consignas del Nuevo Estado", *Revista Internacional de Sociología* 2-3 (1943), 97-110.
97. M. Nash, „Social Eugenics and Nationalist Race Hygiene in Early 20th Century Spain", *History of European Ideas* 15 (1992), 746.
98. M. Richards, „Antonio Vallejo-Nágera : Heritage, Psychiatry and War", în A. Quiroga şi M. del Arco (eds.), *Right-Wing Spain in the Civil War Era : Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914-45* (Londra : Continuum, 2012), 197.
99. A. Vallejo-Nágera, *Higiene de la raza : La asexualización de los psicópatas* (Madrid : Ediciones Medicina, 1934), 1-2.
100. A. Vallejo-Nágera, *Política racial del Nuevo Estado* (San Sebastián : Editorial Española, 1938), 55.
101. G. Israel şi P. Nastasi, *Scienza e razza nell'Italia fascista* (Bologna : Il Mulino, 1998) ; F. De Donno, „La Razza Ario-Mediterranea", *Interventions* 8 (2006), 394-412 ; M.A. Livingstone, *The Fascists and the Jews of Italy : Mussolini's Race Laws, 1938-1943* (New York : Cambridge University Press, 2014), 22-74.
102. Vezi nota 47.

103. A. Gillette, „Guido Landra and the office of Racial Studies in Fascist Italy", *Holocaust and Genocide Studies* 16 (2002), 361.
104. „Acţiunea Italiei pentru apărarea rasei", *Buletin Eugenic şi Biopolitic* 9 (1938), 254-255; Gh. Vornica, „Concepţia de rasă în Italia fascistă", *Buletin eugenic şi biopolitic* 12 (1941), 179-184.
105. V. de Grazia (2000), „Die Radikalisierung der Bevölkerungspolitik im faschistischen Italien: Mussolinis «Rassenstaat»", *Geschichte und Gesellschaft* 26 (2000), 219-254; F. Cassata, *«La Difesa della razza»: Politica, ideologia e immagine del razzismo fascista* (Torino: Giulio Einaudi, 2008), 56-103.
106. D. Lackerstein, *National Regeneration in Vichy France: Ideas and Policies, 1930-1944* (Farnham: Ashgate, 2012).
107. C. Grimoult, „Les anthropologues et la Révolution nationale (1940-1944)", *Parlement*, 18 (2012), 55-66.
108. S. Jarnot, „Une relation récurrente. Science et racisme: L'exemple de L'Ethnie Française", *Les Cahiers du Cériem*, 5 (2000), 17-34.
109. B. Larbiou, „René Martial, 1873-1955. De l'hygiénisme à la raciology, une trajectorie possible", *Geneses* 60 (2005), 111-112.
110. H. Briand, „Une conférence du professor Eugen Fischer in Paris", *Revue anthropologique* 51 (1941), 195-196.
111. E. Fischer, „Le problème de la race et la législation raciale en Allemagne", *Cahiers de l'Institut Allemand* 1 (1942), 83.
112. *Ibidem*, 84 (subliniat în original).
113. *Ibidem*, 95.
114. *Ibidem*, 104-105.
115. *Ibidem*, 106-108.
116. *Ibidem*, 108-109.
117. P. Sauvage, *La politique familiale de l'État français* (Paris: Éditions Spes, 1941).
118. V.B. De Luca, *Les familles nombreuses. Une question démographique, un enjeu politique, France (1880-1940)* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2008).
119. C. Capuano, *Vichy et la Famille. Réalités et faux-semblants d'une politique publique* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2009), 127-143.
120. *Ibidem*, 58-64.
121. K.S. Childers, *Fathers, Families, and the State in France, 1914-1945* (Ithaca: Cornell University Press, 2003), 158.
122. É. Jennings, „Discours corporatiste, propagande nataliste, et contrôle social sous Vichy", *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 4 (2002), 101-131.
123. J. Jackson (2001), *France: The Dark Years, 1940-1944* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 331-332.
124. M.S. Quine, *Population Politics in Twentieth Century Europe: Fascist Dictatorships and Liberal Democracies* (Londra: Routledge, 1996), 74.
125. R. Leriche, „Medicine", în A. Bellessort *et al.* (eds.), *France 1941: la Révolution Nationale Constructive. Un bilan et un programme* (Paris: Éditions Alsatia, 1941), 146-186.

126. Pentru toate aceste documente oficiale, vezi A. Drouard, *Une inconnue des sciences sociale: La Fondation Alexis Carrel, 1941-1945* (Paris: Fondation Maison des sciences de l'homme, 1992), 337.
127. A.H. Reggiani, *God's Eugenicist: Alexis Carrel and the Sociobiology of Decline* (New York: Berghahn Books, 2007), 111.
128. Citat în *ibidem*, 112.
129. J. Tumblety, *Remaking the Male Body: Masculinity and the Uses of Physical Culture in Interwar and Vichy France* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 216.
130. Reggiani, *God's Eugenicist*, 137.
131. Drouard, *Une inconnue des sciences sociale*, 224-225.
132. *Ibidem*, 230-231.
133. „Loi 941 du 16 décembre 1942 relative à la protection de la maternité et de la première enfance", *La Presse Médicale* (9 ianuarie 1943), 5-6.
134. *Ibidem*, 5.
135. Tumblety, *Remaking the Male Body*, 215.
136. Henri Briand, „Education physique et sauvegarde de la race", *Revue anthropologique* 51 (1941), 8-15.
137. Gheorghe Banu, „Principes d'un programme d'hygiène raciale", *Bulletin de l'Académie de Médicine de Roumanie* 2 (1936), 835-869.
138. Gheorghe Banu, *Tratat de medicină socială*. Vol. 1: *Medicina socială ca ştiinţă. Eugenismul. Demografia*. Vol. 2: *Maternitatea. Prima vârstă. Medicina şcolară*. Vol. 3: *Asistenţa socială*. Vol. 4: *Tuberculoza. Bolile venerice* (Bucureşti: Casa Şcoalelor, 1944).
139. G. Landra, *Il problema della razza in Romania* (Bucureşti: Istituto Italo-Romeno di Studi Demografici e Razziali, 1942), 48.
140. Banu, *L'hygiène de la race*, 256.
141. *Ibidem*, 290-293.
142. *Ibidem*, 294.
143. *Ibidem*, 297.
144. *Ibidem*, 297-298.
145. P. Râmneanţu, „Măsuri de politică demografică şi politica demografică totalitară", *Buletin eugenic şi biopolitic* 11 (1940), 29-52.
146. *Anuarul Universităţii Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu, în anul de refugiu 1941-1942* (Sibiu: Tipografia „Cartea Românească din Cluj", 1943), 189.
147. Landra, *Il problema della razza in Romania*, 28-35.
148. *Ibidem*, 41-46.
149. *Ibidem*, 46-48.
150. *Ibidem*, 51-56 şi 137-185.
151. *Ibidem*, 191.
152. În 1940, România a pierdut Basarabia şi nordul Bucovinei în favoarea Uniunii Sovietice, nordul Transilvaniei în favoarea Ungariei şi sudul Dobrogei în favoarea Bulgariei.

153. Marius Turda, „Controlling the National Body : Ideas of Racial Purification in Romania, 1918-1944", în Promitzer, Trubeta, Turda (eds.), *Health, Hygiene and Eugenics*, 336-348.
154. Traian Herseni, „Mitul sângelui", *Cuvântul* 17 (23 noiembrie 1940), 2.
155. Traian Herseni, „Rasă şi destin naţional", *Cuvântul* 18 (16 ianuarie 1941), 1.
156. *Ibidem*, 7.
157. Conform recensământului din 1930, în România existau 262.501 romi, dintre care 221.726 (84,5%) trăiau în mediul rural, iar 40.775 (15,5%) în mediul urban. S. Manuilă, *Studiu etnografic asupra populaţiei României* (Bucureşti : Editura Institutului Central de Statistică, 1940), 34-37.
158. Sabin Manuilă, „Problema rassială a României", *România nouă* 7 (1940), 5.
159. *Ibidem*.
160. *Ibidem*.
161. S. Manuilă, „Acţiunea eugenică ca factor de politică de populaţie", *Buletin eugenic şi biopolitic* 12 (1941), 2.
162. L. Stan, „Rasism faţă de ţigani", *Cuvântul* 18 (18 ianuarie 1941), 1-2.
163. *Ibidem*, 2.
164. Gheorghe Făcăoaru, *Familia şi statul biopolitic* (Bucureşti : „Bucovina", 1941), 17.
165. *Ibidem*, 18 (subliniat în original).
166. Mihai Antonescu, „Principiile nouei reforme a statului român", *Societatea de mâine* 19 (1941), 85-87.
167. Herseni, „Rasă şi destin naţional", 7.
168. S.P. Cupcea, „Examenul prenupţial", *Buletin eugenic şi biopolitic* 12 (1941), 105-126.
169. R. Ioanid, *The Holocaust in Romania : The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940-1944* (Chicago : Ivan R. Dee, 2000) ; V. Achim, *Documente privind deportarea ţiganilor în Transnistria* (Bucureşti : Editura Enciclopedică, 2004) ; V. Solonari, *Purifying the Nation : Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania* (Washington : Woodrow Wilson Centre Press, 2010).
170. M. Antonescu, „Directive şi îndrumări date inspectorilor administrativi şi pretorilor trimişi în Basarabia şi Bucovina (1941)", în Lya Benjamin (ed.), *Martiriul evreilor din România, 1940-1944. Documente şi mărturii* (Bucureşti : Hasefer, 1991), 139.
171. Ion Chelcea, *Ţiganii din România. Monografie etnografică* (Bucureşti : Editura Institutului Central de Statistică, 1944), 101.
172. Arhivele Naţionale ale României (Bucureşti), Fond Personal Caranfil nr. 384.
173. C.I. Andronescu, *Pentru ce ne îmbolnăvim ? Noţiuni de patologie socială* (Bucureşti : Tip. Cartea Românească, 1936), 46.
174. Fond Personal Caranfil, ff. 35-37.
175. Solonari, *Purifying the Nation*, 150.
176. Iordache Făcăoaru, *Curs de eugenie* (Cluj : Institutul de Igienă şi Igienă Socială, 1935) ; idem, *Criteriile pentru diagnoza rasială* (Cluj : Tip. Universală, 1936) ; idem, *Structura rasială a populaţiei rurale din România* (Bucureşti : F. Göbl, 1940).

177. Iordache Făcăoaru, „Cercetări antropologice în patru sate româneşti din Transnistria" (1943), USHMM, Microfilm, Fond 2242, Opis nr. 1, RG-31.004, Reel 4.
178. *Ibidem*, 3.
179. *Ibidem*, 5.
180. Iordache Făcăoaru, „Valoarea biorasială a naţiunilor europene şi a provinciilor româneşti", *Buletin eugenic şi biopolitic* 14 (1943), 278-310 ; idem, *Contribuţie la studiul compoziţiei morfologice a românilor din Republica Moldovenească* (Bucureşti : Imprimeriile Institutului de Statistică, 1944).
181. *Ibidem*, 7.
182. Făcăoaru, *Contribuţie la studiul compoziţiei morfologice*, 6.
183. *Ibidem*.
184. Galton, „Probability, The Foundation of Eugenics", 99.
185. Rory Yeomans, *Visions of Annihilation : The Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism, 1941-1945* (Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 2012).
186. Vezi Marius Turda, „In Pursuit of Greater Hungary : Eugenic Ideas of Social and Biological Improvement, 1900-1941", *Journal of Modern History* 85 (2013), 558-591.

5. Concluzii

1. Carl E. Schorske, *Thinking with Modernity : Explorations in the Passage to Modernism* (Princeton : Princeton University Press, 1998), 230.
2. Peter Bowler, *The Mendelian Revolution : The Emergences of Hereditarian Concepts in Modern Science and Society* (Londra : The Athlone Press, 1989), 17. Bowler dezvoltă aici pe marginea „programului solid al sociologiei cunoaşterii" propus de David Boor în lucrarea sa *Knowledge and Social Imagery* (Chicago : Chicago University Press, 1991) (prima ediţie 1976).
3. Zygmunt Bauman, *Modernity and Ambivalence* (Londra : Polity Press, 1991) ; Michael Schwartz, „Biopolitik in der Moderne : Aspekte eines vielsichtigen Machtdispositivs", *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz der deutschen Arbeiterbewegung* 31 (1995), 332-347 ; Tzvetan Todorov, *Hope and Memory : Lessons from the Twentieth Century* (Princeton : Princeton University Press, 2004) ; Roger Griffin, *Modernism and Fascism : The Sense of a New Beginning under Mussolini and Hitler* (Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007) ; Aristotle Kallis, *Genocide and Fascism : The Eliminationist Drive in Fascist Europe* (Londra : Routledge, 2009) ; Dennis Sweeney, „«Modernity» and the Making of Social Order in Twentieth-Century Europe", *Contemporary European History* 23 (2014), 209-224.
4. Vezi, de pildă, C.W. Armstrong, *The Survival of the Unfittest* (Londra : C.W. Daniel, 1927).
5. Vezi Gisela Bock, *Zwangssterilisation im Nationalsozialismus : Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik* (Opladen : Westdeutscher Verlag, 1986) ; Michael Burleigh, *Death and Deliverance : Euthanasia in Germany, 1900-1945* (Cambridge : Cambridge

University Press, 1994); Claudia Andrea Spring, *Zwischen Krieg und Euthanasie : Zwangssterilisationen in Wien, 1940-1945* (Viena : Böhlau Verlag, 2009).

6. Vezi A.L. Simonnot, „Un enjeu éthique du XXe siècle : la question de l'eugénisme", *Annales Médico-psychologiques*, 159 (2001), 23-26 ; Liza Ireni-Saban şi Alberto Spekorowski, „From «Race Hygiene» to «National-Productivist Hygiene»", *Journal of Political Ideologies* 16 (2011), 169-193.
7. Maria A. Wolf, *Eugenische Vernunft : Eingriffe in die reproductive Kultur durch die Medizin, 1900-2000* (Viena : Böhlau Verlag, 2008).
8. Vezi Richard D. Walter, „What became of the Degenerate ? A Brief History of the Concept", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 11 : 4 (1956), 422-429.
9. Vezi Yvonne Howell, „Eugenics, Rejuvenation, and Bulgakov's Journey into the Heart of Dogness", *Slavic Review* 65 (2006), 544-562 ; Mark Bassin, „Nurture *is* Nature : Lev Gumilev and the Ecology of Ethnicity", *Slavic Review* 68 (2009), 872-897 ; Nikolai Krementsov, „From «Beastly Philosophy» to Medical Genetics".
10. Paul Bloomfield, „The Eugenics of the Utopians : The Utopia of the Eugenists", *The Eugenics Review* 40 (1949), 191-198.
11. O. Mărgărit, „Pentru reabilitarea unei ştiinţe : eugenismul", *Scânteia* (1 decembrie 1944), 2.
12. I. Stoichiţă, „Organizaţia sanitară în Rusia Sovietică", *Buletin eugenic şi biopolitic* 15 (1944), 213-241.
13. S.P. Cupcea, „Biologia teoretică şi aplicată în URSS", *Buletin eugenic şi biopolitic* 15 (1944), 299-318.
14. *Ibidem*, 317 (subliniat în original).
15. N. Mărgineanu, *Psihologia persoanei*, ed. a II-a (Bucureşti : Editura Universităţii din Cluj la Sibiu, 1944).
16. Traian Herseni, „Ancheta bio-sociologică", *Buletin eugenic şi biopolitic* 18 (1947), 184-196.
17. V. Preda, *Tratat elementar de antropobiologie* (Sibiu : „Dacia Traiana", 1947) ; C. Rădulescu-Motru şi I.-M. Nestor, *Cercetări experimentale asupra inteligenţei la români* (Bucureşti : Imprimeria Naţională, 1948).
18. M. Sulică, „Eredologie şi patologie", *Buletin eugenic şi biopolitic* 15 (1944), 265-274.
19. G. Banu, B. Şapira şi I. Dinu, *Recherches sur la biologie du people roumain* (Bucureşti : Bucovina, 1947) ; I. Moldovan, „Concepte din domeniul igienei", *Buletin eugenic şi biopolitic* 17 (1946), 1-7 ; I. Moldovan, I. Stoichiţă şi P. Râmneanţu, *Tratat de sănătate publică*, ed. a II-a (Cluj : f.e., 1947).
20. Traian Herseni, „Studiul genealogic al populaţiei", în Şt.M. Milcu şi H. Dumitrescu (eds.), *Cercetări antropologice în Ţara Haţegului. Clopotiva* (Bucureşti : Editura Academiei, 1958), 47-65 ; idem, „Familia şi grupurile genealogice", în Şt.M. Milcu şi H. Dumitrescu (eds.), *Cercetări antropologice în Ţara Pădurenilor. Satul Bătrâna* (Bucureşti : Editura Academiei, 1961), 57-71.
21. Fondul personal „T. Herseni", I 163318, vol. 2, CNSAS, Bucureşti.

22. Petru Râmneanţu, „Biometrical variations of some anthropological parameters of Romanians in the last century", *Annuaire roumain d'anthropologie* 12 (1975), 25-30.
23. Gail Kligman, *The Politics of Duplicity : Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania* (Berkeley : University of California Press, 1998).
24. A. Drouard, „La création de l'INED", *Population* 6 (1992), 1453-1466.
25. A.H. Regianni, *God's Eugenicist : Alexis Carrel and the Sociobiology of Decline* (New York : Berghahn Books, 2007), 166 ; P.-A. Rosental, „Eugenics and Social Security in France before and after the Vichy Regime", *Journal of Modern European History* 10 (2012), 547-551.
26. Rosental, „Eugenics and Social Security in France before and after the Vichy Regime", 553-554.
27. J. Sutter, *L'eugénique : problèmes, méthodes, résultats* (Paris : INED, 1950).
28. A. Drouard, „Le Haut comité de la population et la politique de population de la France (1939-1966)", *Annales de démographie historique* 2 (1999), 171-197.
29. G. Burgess, „The Demographers' Moment : Georges Mauco, Immigration and Racial Selection in Liberation France, 1945-46", *French History and Civilization* 4 (2011), 167-177 ; Rosental, „Eugenics and Social Security in France before and after the Vichy Regime", 559.
30. L.F. Paulo, „Os Tipos Constitucionais nos Portugueses", *Revista do Centro de Estudos Demográficos* 1 (1945), 115-138.
31. Richard Cleminson, *Catholicism, Race and Empire : Eugenics in Portugal, 1900-1950* (Budapesta : Central European University Press, 2014).
32. Nancy Stepan, *„The Hour of Eugenics" : Race, Gender and Nation in Latin America* (Ithaca : Cornell University Pres, 1996), 6.
33. Vezi Richard Cleminson, *Anarchism, Science and Sex : Eugenics in Eastern Spain, 1900-1937* (Oxford : Peter Lang, 2000) ; R. Sonn, „Your Body is Yours : Anarchism, Birth Control, and Eugenics in Interwar France", *Journal of the History of Sexuality* 14 (2005), 415-432.
34. Raymond Williams, *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*, ediţie revăzută (New York : Oxford University Press, 1985), 15.
35. Galton, *Inquiry into Human Faculty*, 220.

Bibliografie selectivă

Literatura secundară folosită în această carte nu a mai fost reprodusă în bibliografie. Am preferat să includem doar sursele primare folosite.

„A fajnemesítés (eugenika) problémái", *Huszadik Század* 12 (1911), 29-44, 157-170, 322-336 şi 694-709.

„A French View. A Study of National Policies which Purpose to Influence Eugenical Trends along Definitely Pre-Determined Lines", *Eugenical News* 19 (1934), 39-40.

„Acţiunea Italiei pentru apărarea rasei", *Buletin Eugenic şi Biopolitic* 9 (1938), 254-255.

„An Italian Eugenics Committee", *The Eugenics Review* 5 (1914), 387.

Anuarul Universităţii Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu, în anul de refugiu 1941-1942. Sibiu: Tipografia, Cartea Românească din Cluj, 1943.

„Appel aux anthropologistes alliés", *Revue anthropologique* 29 (1919), 52-54.

„Danish Sterilization Law", *Eugenical News* 14 (1929), 122-124.

„Eugenics in Austria", *The Eugenics Review* 5 (1914), 387.

„Eugenics and the War", *The Eugenics Review* 6 (1914), 195-203.

„Eugenic Research in Bohemia", *The Journal of Heredity* 7 (1916), 157.

„Eugenical Sterilization in Germany", *Eugenical News* 18 (1933), 89-93.

„German Population and Race Politics. An Address by Dr Frick, Reichminister for the Interior, before the First Meeting of the Expert Council for Population- and Race-Politics in Berlin, June 28, 1933", *Eugenical News* 19 (1934), 33-38.

„Heimatbildung und Volksgestaltung", *Sudetendeutsches Jahrbuch* 1 (1924), 115-119.

„Loi 941 du 16 décembre 1942 relative á la protection de la maternité et de la première enfance", *La Presse Médicale* (9 ianuarie 1943), 5-6.

Nachrichten der Wiener Gesellschaft für Rassenpflege 1 (1924)

Premier Congrès Latin d'Eugénique. Rapport. Paris: Masson, 1937.

Problems in Eugenics, vol. 1. *Papers Communicated to the First International Eugenics Congress held at the University of London, July 24th to 30th, 1912*, vol. 1 şi vol. 2. Londra: The Eugenics Education Society, 1912 şi 1913.

Scientific Papers of the Third International Congress of Eugenics. Baltimore: Williams & Wilkins, 1934.

„Sterilization Bill for Norway", *Eugenical News* 18 (1933), 94-95.

„Sterilization in Hungary", *Eugenical News* 19 (1934), 142.

„The Legalisation of Eugenic Sterilisation", *The Lancet* 219 (1930), 360.

„The Meeting of the International Federation of Eugenic Organizations", *Eugenical News* 14 (1929), 153-156.

„Voluntary Sterilization Bill", *The Eugenics Review* 27 (1935), 136-146.

*

Anderson, Hjalmar. „The Swedish State-Institute for Race-Biological Investigations: An Account of its Origination", în *The Swedish Nation in Word and Picture, together with short summaries of the contribution made by Swedes within the fields of Anthropology, Race-Biology, Genetics and Eugenics*. Stockholm: Hasse W. Tullberg, 1921, 48-56.

Antal, Lajos. *A biologismus mint új éleszemlélet. A magyar biopolitika.* Budapesta: Magyar Egyetemi Nyomda, 1940.

Andronescu, C.I. *Pentru ce ne îmbolnăvim? Noţiuni de patologie socială*. Bucureşti: Tip. Cartea Românească, 1936.

Apáthy, István. „A fajegészségügyi (eugenikai) szakosztály megalakulása", *Magyar Társadalomtudományi Szemle* 7 (1914), 165-172.

Apáthy, István. „A fajegészségtan köre és feladatai", *Természettudományi Közlöny* 50 (1918), 6-21 şi 81-101.

Arhivele Naţionale ale României (Bucureşti), Fond personal Caranfil, nr. 384.

Aznar, S. „El regimen de subsidios familares, la fraternidad Cristiana y las consignas del Nuevo Estado", *Revista Internacional de Sociología* 2-3 (1943), 97-110.

Balás, Károly. *The Foundation of Social Politics*. Ilford: C.W. Clark, 1926.

Balás, Károly. *Malthus and the Population Problems of Today*. Budapesta: Stephaneum, 1936.

Banu, Gheorghe. „Principes d'un programme d'hygiène raciale", *Bulletin de l'Académie de Médicine de Roumanie* 2 (1936), 835-869.

Banu, Gheorghe. „Les facteurs dysgéniques en Roumanie. Principes d'un programme pratique d'eugénique", în *Premier Congres Latin d'Eugénique. Rapport*. Paris: Masson, 1937, 296-319.

Banu, Gheorghe. *L'Hygiène de la race. Etude de biologie héréditaire et de normalisation de la race*. Paris: Masson, 1939.

Banu, Gheorghe. „Critical and Synthetical Examination of the Rural Health Problems", în Gh. Banu, *Problemele sanitare ale populaţiei rurale din România*, vol. 10, partea a 2-a. Bucureşti: Revista de igienă socială, 1940, 1399-1515.

Banu, Gheorghe. *Tratat de medicină socială*. Vol. 1: *Medicina socială ca ştiinţă. Eugenismul. Demografia*, Vol. 2: *Maternitatea. Prima vârstă. Medicina şcolară*, Vol. 3: *Asistenţa socială*, Vol. 4: *Tuberculoza. Bolile venerice*. Bucureşti: Casa Şcoalelor, 1944.

Banu, G., B. Şapira şi I. Dinu, *Recherches sur la biologie du people roumain*, Bucureşti: Bucovina, 1947.

Bársony, János. „Eugenetik nach dem Kriege", *Archiv für Frauenkunde und Eugenetik* 2 (1915), 267-275.

Baur, Erwin. „Eugenics in the New Germany", în Bentley Glass, „A Hidden Chapter of German Eugenics between the Two World Wars", *Proceedings of the American Philosophical Society* 125 (1981), 363-365.

Bellessort, A. *et al.* (eds.). *France 1941 : la Révolution Nationale Constructive. Un bilan et un programme*. Paris: Éditions Alsatia, 1941.

Behr-Pinnow, Carl von. „Zu welchen bevölkerungspolitischen Maßnahmen muß uns der Krieg veranlassen?", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 11 (1915), 333-343.

Benedek, Ladislaus. „Eugenical Efforts in Hungary", *Eugenical News* 16 (1931), 172-173.

Binding, Karl şi Alfred Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwertem Lebens : ihr Mass und ihre Ziel*. Leipzig: Felix Meiner, 1920.

Bloomfield, Paul. „The Eugenics of the Utopians: The Utopia of the Eugenists", *The Eugenics Review* 40 (1949), 191-198.

Briand, H. „Education physique et sauvegarde de la race", *Revue anthropologique* 51 (1941), 8-15.

Briand, H. „Une conférence du professor Eugen Fischer in Paris", *Revue anthropologique* 51 (1941), 195-196.

Capitan, L. „Les caractères d'inferiorité morbide des Austro-Allemands", *Revue anthropologiques* 26 (1916), 75-80.

Carrel, Alexis. *Man, the Unknown*. Londra: Hamish Hamilton, 1935.

„Casti Connubii, Encyclical of Pope Pius XI on Christian Marriage to the Venerable Brethren, Patriarchs, Primates, Archbishops, Bishops, and other local Ordinaries enjoying Peace and Communion with the Apostolic See", în Pauline M.H. Mazumdar (ed.), *The Eugenics Movement : An International Perspective*, vol. 4. New York: Routledge, 2007, 69-100.

Chambers, Theodore G. „Eugenics and the War", *The Eugenics Review* 6 (1914/15), 271-290.

Chelcea, Ion. *Ţiganii din România. Monografie etnografică*. Bucureşti: Editura Institutului Central de Statistică, 1944.

Codreanu, Corneliu Zelea. *For My Legionaries*. York, SC.: Liberty Bell Publications, 2003 [prima ediţie 1936].

Coulter, John M. „What Biology Has Contributed to Religion", *The Biblical World* 41 (1913), 219-223.

Crainic, Nichifor. *Puncte cardinale în haos*. Bucureşti: Albatros, 1998 [prima ediţie 1936].

Csallner, Alfred. *Die volksbiologische Forschung unter den Siebenbürger Sachsen und ihre Auswirkung auf das Leben diese Volksgruppe*. Leipzig: S. Hirzel, 1940.

Darwin, Charles. *The Descent of Man*. Londra: Penguin Books, 2004 [prima ediţie 1871].

Darwin, Leonard. „On the Statistical Enquiries Needed after the War in Connection with Eugenics", *Journal of the Royal Statistical Society* 7 (1916), 159-188.

Darwin, Leonard. „Quality not Quantity", *The Eugenics Review* 7 (1916), 297-321.

Dermine, Jean. „Les lois du mariage et les devoir des époux", în *L'Eglise et l'eugénisme. La famille à la croisée des chemins*. Paris : Editions Mariage et Famille, 1930, 174-190.
Devaldès, Manuel. *La maternité consciente. Le rôle des femmes dans l'amélioration de la race*. Paris : Radot, 1927.
Dubourg, Mrsg. „Le véritable eugénisme", în *L'Eglise et l'eugénisme*, 224-227.
Ellis, Havelock. *The Problem of Race-Regeneration*. Londra : Cassell, 1911.
Ellis, Havelock. „Eugenics during and after the War", *The Eugenics Review* 7 (1915), 91-106.
Făcăoaru, Gh. *Familia şi statul biopolitic*. Bucureşti : „Bucovina", 1941.
Făcăoaru, Iordache. „Normele eugenice în organizaţiile legionare", *Cuvântul* 17 (21 decembrie 1940), 1-2.
Făcăoaru, Iordache. *Curs de eugenie*. Cluj : Institutul de Igienă şi Igienă Socială, 1935.
Făcăoaru, Iordache. *Criteriile pentru diagnoza rasială*. Cluj : Tip. Universală, 1936.
Făcăoaru, Iordache. *Structura rasială a populaţiei rurale din România*. Bucureşti : F. Göbl, 1940.
Făcăoaru, Iordache. „Valoarea biorasială a naţiunilor europene şi a provinciilor româneşti", *Buletin eugenic şi biopolitic* 14 (1943), 278-310.
Făcăoaru, Iordache. „Cercetări antropologice în patru sate româneşti din Transnistria" (1943), USHMM, Microfilm, Fond 2242, Opis no. 1, RG-31.004, Reel 4.
Făcăoaru, Iordache. *Contribuţie la studiul compoziţiei morfologice a românilor din Republica Moldovenească*. Bucureşti : Imprimeriile Institutului de Statistică, 1944.
Federley, Harry. „Rassenhygienische Propagandaarbeit under der schwed- ischen Bevolkerung Finnlands", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 24 (1930), 326-333.
Fernández-Ruiz, C. *Eugenesia y esterilidad : Factores sociales de disminución de la natalidad*. San Sebastián : Editorial Española, 1939.
Fischer, Eugen. *Der völkische Staat, biologisch gesehen*. Berlin : Junker und Dunnhaupt, 1933.
Fischer, Eugen. *Le problème de la race et la législation raciale en Allemagne*. Paris : Fernand Sorlot, 1942.
Fishberg, Maurice. „Eugenics in Jewish Life", *The Journal of Heredity* 8 (1917), 543-549.
Forel, August. *The Sexual Question. A Scientific, Psychological, Hygienic and Sociological Study for the Cultured Classes*. New York : Rebman, 1908.
Forel, August. *Malthusianism oder Eugenik ?* München : Verlag von Ernst Reinhardt, 1911.
Foustka, Břetislav. *Slabí v lidské společnosti. Ideály humanitní a degenerace národů*. Praga : Jana Laichtera, 1904.
Foustka, Břetislav. *Die Abstinenz als Kulturproblem mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Völkerstämme*. Viena : Verlag von Bruder Suschitzky, 1908.
Galéot, A.L. *L'avenir de la race : Le problème du peuplement en France*. Paris : Nouvelle librairie nationale, 1917.
Galton, Francis. „Hereditary Character and Talent", *MacMillan's Magazine* 12 (1865) : 157-166 şi 318-327.
Galton, Francis. „Hereditary Improvement", *Fraser's Magazine* 7, 37 (1873), 116-130.

Galton, Francis. *Inquiry into Human Faculty and Its Development*. Londra : Macmillan, 1883.
Galton, Francis. „Eugenics : Its Definition, Scope, and Aims", *The American Journal of Sociology* 10 (1904), 1-25.
Galton, Francis. „Studies in Eugenics", *The American Journal of Sociology* 11 (1905), 11-25.
Galton, Francis. „A valószínűség, mint az eugenetika alapja", *Huszadik Század* 8 (1907), 1013-1029.
Galton, Francis. *Memories of My Life*, ediţia a II-a. Londra : Methuen, 1908.
Galton, Francis. „Probability, The Foundation of Eugenics", în Francis Galton, *Essays in Eugenics*. Londra : Eugenics Education Society, 1909, 73-99.
Gasset, José Ortega. „History as a System", în Raymond Klibansky şi H.J. Paton (eds.), *Philosophy and History*. Londra : Oxford University Press, 1936, 283-322.
Gini, Corrrado. „The War from the Eugenic Point of View", în *Scientific Papers of the Second International Congress of Eugenics*, vol. 2. Baltimore : Williams & Wilkins, 1923, 430-431.
Gini, Corrrado. „Das Bevolkerungsproblem Italiens und die fascistische Bevolkerungspolitik", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 25 (1931), 1-18.
Goldstein, Kurt. *Über Rassenhygiene*. Berlin : Julius Springer, 1913.
Grant, Madison. *The Passing of the Great Race, or the Racial Basis of European History*. New York : Charles Scribner's Sons, 1916.
Grotjahn, Alfred. *Soziale Pathologie : Versuch einer Lehre von den sozialen Beziehungen der menschlichen Krankheiten als Grudlage der soziale Medizin und der sozialen Hygiene*. Berlin : Hirschwald, 1912.
Grotjahn, Alfred. *Die Hygiene der menschlichen Fortpflanzung. Versuch einer praktischen Eugenik*. Berlin : Urban & Schwarzenberg, 1926.
Gruber, Max von. *Krieg, Frieden und Biologie*. Berlin : Carl Heymann, 1915.
Gruber, Max von, Ernst Rüdin, *Fortpflanzung, Vererbung, Rassenhygiene*. München : J.F. Lehmanns, 1911.
Gütt, Arthur şi Ernst Rüdin, Falk Ruttke. *Gezetz zur Verhutung erbkranken Nachwuchses vom 14. Juli 1933 mit Auszug aus dem Gesetz gegen gefahrliche Gewohnheitsverbrecher und über Massregeln der Sicherung und Besserung vom 24. Nov. 1933*. München : J.F. Lehmann, 1934.
Harris, G.W. „Bio-Politics", *The New Age* 10 (1911), 197.
Haškovec, Ladislav. „Moderne eugenische Bewegung", *Wiener Klinische Rundschau* 26 (1912), 609-611, 625-627, 643-645 şi 659-661.
Haškovec, Ladislav. „The Eugenics Movement in the Czechoslovak Republic", în *Scientific Papers of the Second International Congress of Eugenics*, vol. 2. Baltimore : Williams & Wilkins, 1923, 435-442.
Haţieganu, Iuliu. „Rolul social al medicului în opera de consolidare a statului naţional", *Transilvania* 54 (1925), 587-591.
Hayek, F.A. von. „Scientism and the Study of Society", *Economica* 9, 35 (1942), 267-291.

Hellmer, Hilda von. „Eugenics in Other Lands: A Survey of Recent Developments", *The Journal of Heredity* 28, 8 (1937), 269-275.
Herseni, Traian. „Mitul sângelui", *Cuvântul* 17 (23 noiembrie 1940), 1-2.
Herseni, Traian. „Rasă şi destin naţional", *Cuvântul* 18 (16 ianuarie 1941), 1 şi 7.
Hirschfeld L. şi H. Hirschfeld. „Serological Differences between the Blood of Different Races", *The Lancet* 197 (1919), 675-679.
Hodson, Cora B.S. *Human Sterilization Today: A Survey of Current Practice*. Londra: Watts, 1934.
Hodson, Cora B.S. „Eugenics in Norway", *The Eugenics Review* 27 (1935), 41-44.
Hoffmann, Géza. „Ausschusse für Rassenhygiene in Ungarn", *Archiv für Rassen- und Gesellschafsbiologie* 10 (1914), 830-831.
Hoffmann, Géza. „Eugenics in Germany", *The Journal of Heredity* 5 (1914), 435-6.
Hoffmann, Géza. „Drohende Verflachung und Einseitigkeit rassenhygienischer Bestrebungen in Deutschland", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 12 (1917), 343-348.
Hoffmann, Géza. „Fajegészségtan és népesedési politika", *Természettudományi Közlöny* 48 (1916), 617-621.
Hoffmann, Géza. *Krieg und Rassenhygiene. Die bevolkerungspolitischen Aufgaben nach dem Kriege*. München: J.F. Lehmanns, 1916.
Hoffmann, Géza. „Rassenhygiene in Ungarn", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 13 (1918), 55-67.
Hoffmann, Géza. „New Eugenics in Hungary", *The Journal of Heredity* 11, 1 (1920), 41.
Hoffmann, Géza. „Eugenics in the Central Empires since 1914", *Social Hygiene* 7 (1921), 285-296.
Hofsten, Hils von. „Sterilization in Sweden", *The Eugenics Review* 29, 4 (1938), 257-260.
Jojkic, Mladen. *Pokusaj fiziolosko-patoloske studije o srpskom narodu*. Subotica: Stamparija Vinka Blesica, 1895.
Kaup, Ignaz. „Was kosten die minderwertigen Elemente dem Staat und der Gesellschaft?", *Archiv fur Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 10 (1913), 723-747.
Konrad Henlein Spricht. Reden zur politischen Volksbewegung der Sudetendeutschen. Karlsbad: Verlag Karl H. Frank, 1937.
Kopp, Marie E. „Legal and Medical Aspects of Eugenic Sterilization in Germany", *American Sociological Review* 1 (1936), 761-770.
Koumaris, John. „On the Morphological Variety of Modern Greeks", *Man* 48 (1948), 126-127.
Landra, G. *Il problema della razza in Romania*. Bucureşti: Istituto Italo-Romeno di Studi Demografici e Razziali, 1942.
Laanes, Theophil. „Eugenics in Estonia", *Eugenical News* 20 (1935), 103-104.
Lankester, Ray E. *Degeneration: A Chapter in Darwinism*. Londra: Macmillan, 1880.
La Rochelle, Drieu. *Notes pour comprendre le siècle*. Paris: Gallimard, 1941.
Lattes, Leone. *Individuality of the Blood in Biology and in Clinical and Forensic Medicine*. Londra: Oxford University Press, 1932 [prima ediţie 1923].

Laughlin, Harry H. „National Eugenics in Germany", *The Eugenics Review* 12 (1920/21), 304-307.
Lenz, Fritz. „Zum Begriff der Rassenhygiene und seiner Benennung", *Archiv fur Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 11 (1915), 445-448.
Lenz, Fritz. „Zur Frage eines Sterilisierungsgesetzes", *Eugenik. Erblehre, Erbpflege* 3, 4 (1933), 73-76.
Lenz, Fritz. „The Position of National Socialism on Race Hygiene", în *The Eugenics Movement: An International Perspective*. Volum editat de Pauline M.H. Mazumdar, vol. 4. New York: Routledge, 2007, 13-19.
Lindsay, J.A. „Eugenics and the Doctrine of the Super-Man", *The Eugenics Review* 6 (1915), 247-262.
Lindsay, J.A. „The Eugenic and Social Influence of the War", *The Eugenics Review* 9 (1918), 133-144.
Lundborg, H. „Race Biological Institutes", în Margaret Sanger (ed.), *Proceedings of the World Population Conference*. Londra: Edward Arnold, 1927, 47-50.
Maier, Hans. „On Practical Experience of Sterilization in Switzerland", *The Eugenics Review* 26, 1 (1934), 19-25.
Manliu, Ioan. *Crâmpeie de eugenie şi igienă socială*. Bucureşti: Tip. „Jockey-Club", 1921.
Manliu, Ioan. „Sterilizarea degeneraţilor", *Revista de igiena sociala* 1, 5 (1931), 374-385.
March, Lucien. „Some Attempts towards Race Hygiene in France during the War", *Eugenics Review* 9, 4 (1918), 195-212.
Marinescu, Gheorghe. „Despre hereditatea normală şi patologică şi raporturile ei cu eugenia", *Memoriile Secţiunii Ştiinţifice* 3 (1936), 1-85.
Mărgărit, O. „Pentru reabilitarea unei ştiinţe: eugenismul", *Scânteia* (1 decembrie 1944), 2.
Mayer, Joseph. „Eugenics in Roman Catholic Literature", *Eugenics* 3 (1930), 43-51.
Méhelÿ, Lajos. *A haború biológiája*. Budapesta: Pallas, 1915.
Méhelÿ, Lajos. „Blut und Rasse", *Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie* 34 (1934), 244-257.
Metchnikoff, Elie. *The Nature of Man. Studies in Optimistic Philosophy*. Londra: G.P. Putman's Sons, 1903.
Mjøen, Jon Alfred. „Further Directions for a Race Hygienic Population-Politics", *Eugenical News* 11 (1936), 112-114.
Moldovan, Iuliu. *Igiena naţiunii: Eugenia*. Cluj: Institutul de Igienă şi Igienă Socială, 1925.
Moldovan, Iuliu. *Biopolitica*. Cluj: Institutul de Igienă şi Igienă Socială, 1926.
Moldovan, Iuliu. „Concepte din domeniul igienei", *Buletin eugenic şi biopolitic* 17 (1946), 1-7.
Moldovan, I., I. Stoichiţă şi P. Râmneanţu, *Tratat de sănătate publică*, ediţia a II-a. Cluj: n.p., 1947.
Muckermann, Hermann. *Eugenik und Katholizismus*. Berlin: Alfred Metzner, 1933.
Muckermann, Hermann. „Eugenics and Catholicism", în Mazumdar (ed.), *The Eugenics Movement*, vol. 4, 21-67.

Mugge, Maximilian A. *Eugenics and the Superman. A Racial Science and a Racial Religion*. Londra: Eugenics Education Society, 1909.
Niedermeyer, Albert. „Die Sterilisierung vor dem Forum der Wissenschaft und der Moral", *St. Lukas* 4 (1936), 97-120.
Nordau, Max. *Degeneration*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1993 [prima ediţie 1892].
Panaitescu, P.P. „Noi suntem de aici", *Cuvântul* 17 (20 noiembrie 1940), 1.
Pearl, Raymond. „Sterilization of Degenerates and Criminals considered from the Standpoint of Genetics", *The Eugenics Review* 10 (1919), 1-6.
Pearson, Karl. *National Life from the Standpoint of Science*. Londra: A. & C. Black, 1901.
Pearson, Karl. *The Problem of Practical Eugenics*. Londra: Dulau, 1909.
Pearson, Karl. *The Academic Aspect of the Science of National Eugenics*. Londra: Dulan, 1911.
Pearson, Karl. „Editorial", *Annals of Eugenics* 1 (1925), 3-4.
Pearson, Karl (ed.), *The Life, Letters and Labours of Francis Galton*, 3 vol. Cambridge: Cambridge University Press, 1914, 1924, 1930.
Petit, Gabriel, Maurice Leudet (eds.), *Les allemands et la science*. Paris: Felix Alcan, 1916.
Petrini-Galatzi, Mihail. *Filosofia medicală: Despre ameliorațiunea rasei umane*. Bucureşti: Tipografia D.A. Laurian, 1876.
Ploetz, Alfred. *Grundlinien einer Rassen-Hygiene*, vol. 1. *Die Tuchtigkeit unserer Rasse und der Schutz der Schwachen*. Berlin: S. Fischer, 1895.
Ploetz, Alfred. „Die Begriffe Rasse und Gesellschaft und die davon abgeleiteten Disciplinen", *Archiv fur Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 1 (1904), 1-27.
Ploetz, Alfred. „Der Alkohol im Lebensprozeβ der Rasse", în *Bericht über den IX Internationalen Kongress gegen den Alkoholismus (Bremen 14-1g.IV.1903)*. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1904, 70-95.
Ploetz, Alfred. „Neo-Malthusianism and Race Hygiene", în *Problems in Eugenics. Report of the Proceedings of the First International Eugenics Congress*, vol. 2. Londra: The Eugenics Education Society, 1913, 183-189.
Ploetz, Alfred. „Die rassenbiologische Bedeutung des Krieges und sein Einfluβ auf den deutschen Menschen", *Volk und Rasse* 6 (1931), 148-155.
Poisson, G. „La race germanique et sa prétendue supériorite", *Revue anthropologique* 26, 1 (1916), 25-43.
Popenoe, Paul. „Eugenics in Germany", *The Journal of Heredity* 13 (1922), 382-384.
Popenoe, Paul. „The German Sterilization Law", *The Journal of Heredity* 25, 7 (1934), 257-260.
Popenoe, Paul şi Roswell Hill Johnson. *Applied Eugenics*. New York: Macmillan, 1920.
Quinsling ruft Norwegen! Reden und Aufsatze. München: Franz Eher, 1942.
Radi, Lazër. *Fashizmi dhe fryma shqiptare*. Tirana: Distapur, 1940.
Râmneanţu, Petru. „Măsuri de politică demografică şi politica demografică totalitară", *Buletin eugenic şi biopolitic* 11 (1940), 29-52.

Râmneanţu, Petru. *Die Abstammung der Tschangos*. Sibiu: Centrul de studii şi cercetări cu privire la Transilvania, 1944.
Râmneanţu, Petru. „Biometrical variations of some anthropological parameters of Romanians in the last century", *Annuaire roumain d'anthropologie* 12 (1975), 25-30.
Relgis, Eugen. *Umanitarism şi eugenism*. Bucureşti: „Vegetarismul", 1935.
Rentoul, Robert R. *Race Culture; Or, Race Suicide ?* Londra: Walter Scott Publishing, 1906.
Roberts, Morley. *Bio-Politics: An Essay in the Physiology, Pathology and Politics of the Social and Somatic Organism*. Londra: Dent, 1938.
Rüdin, Ernst. „The Significance of Eugenics and Genetics for Mental Hygiene", în *Proceedings of the First International Congress on Mental Hygiene*, vol. 1. New York: The International Committee for Mental Hygiene, 1932, 471-488.
Rüdin, Ernst (ed.). *Erblehre und Rassenhygiene im volksichen Staat*. München: J.F. Lehmanns, 1934.
Růžička, Vladislav. „A Motion for the Organization of Eugenical Research", în *Scientific Papers of the Second International Congress of Eugenics*, vol. 2. Baltimore: Williams & Wilkins, 1923, 452-455.
S. [Alexandru Sutzu], „Evoluţiunea şi hereditatea", *Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor* 5 (1874), 182-187.
Saleeby, Caleb Williams. *Heredity*. Londra: T.C. & E.C. Jack, 1905.
Saleeby, Caleb Williams. *Parenthood and Race Culture: An Outline of Eugenics*. Londra: Cassell, 1909.
Saleeby, Caleb Williams. *The Methods of Race-Regeneration*. Londra: Cassell, 1911.
Savorgnan, Franco. *La Guerra e la popolazione*. Bologna: Zanichelli, 1917.
Schallmayer, Wilhelm. *Über die drohende physische Entartung der Culturvölker*. Berlin: Heuser, 1895.
Schallmayer, Wilhelm. „Zur Bevölkerungspolitik gegenüber dem durch den Krieg verursachten Frauenüberschuβ", *Archiv fur Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 11 (1914), 713-737.
Schauman, Ossian. „Eugenic Work in Swedish Finland", în *The Swedish Nation in Word and Picture*, 89-94.
Schreiber, Georges. „La stérilisation eugénique en Allemagne", *Revue anthropologique* 45 (1935), 84-91.
Schreiber, Georges. „Actual Aspect of the Problem of Eugenical Sterilization in France", *Eugenical News* 11 (1936), 104-105.
Schuster, Edgar. *Eugenics*. Londra: Collins, 1912.
Schultze, Walter. „Die Bedeutung der Rassenhygiene fur Staat und Volk in Gegenwart und Zukunft", în Rüdin (ed.), *Erblehre und Rassenhygiene*, 1-21.
Sekla, B. „Czech Eugenicist, Professor Dr Vladislav Růžička, and the Czechoslovak Eugenics Society that He Founded", *Eugenical News* 20, 6 (1935), 101-103.
Sergi, Giuseppe. *Le Degenerazioni Umane*. Milano: Fratelli Dumolard, 1889.
Sergi, Giuseppe. *La Decadenza della Nazione Latine*. Milano: Fratelli Bocca, 1900.
Siegmund, Heinrich, *Zur sachsischen Rassenhygiene*. Hermannstadt: Peter Drotleff, 1901.

Siemens, Hermann W. *Die biologischen Grundlagen der Rassenhygiene und der Bevolkerungspolitik*. München: J.F. Lehmanns Verlag, 1917.
Siemens, Hermann W. *Race Hygiene and Heredity*. New York: D. Appleton, 1924.
Sinclair, May. *The Tree of Heaven*. Londra: Cassell, 1917.
Somersan, Naci. „Prenuptial Medical Examination in Turkey", *The Eugenics Review* 29 (1938), 261-263.
Staemmler, Martin. *Rassenpflege im völkischen Staat*. München: J.F. Lehmann, 1933.
Staemmler, Martin. „Die Sterilisierung Minderwertiger vom Standpunkt des Nationalsozialismus", *Eugenik. Erblehre, Erbpflege* 3, 5 (1933), 97-110.
Stan, Liviu. *Rasă şi religiune*. Sibiu: Tiparul Tipografie Arhidiecezane, 1942.
Stan, Liviu. „Rasism faţă de ţigani", *Cuvântul* 18 (18 ianuarie 1941), 1-2.
Stöcker, Helene. „Staatlicher Gebarzwang oder Rassenhygiene", *Neue Generation* 10, 3 (1914), 134-149.
Székely, Edmond. *Sexual Harmony and the New Eugenics*. Londra: C.W. Daniel Comp., 1938.
Szél, Theodore. „The Genetic Effects of the War in Hungary", în *Scientific Papers of the Third International Congress of Eugenics*. Baltimore: Williams & Wilkins, 1934, 249-254.
Tandler, J. „Bevolkerungspolitische Probleme und Ziele", în *Der Wiederaufbau der Volkskraft nach dem Kriege*. Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1918, 95-110.
Tandler, J. *Gefahren der Minderwertigkeit*. Viena: Verlag des Wiener Jugendhilfswerks, 1929.
Thomalia, C. „The Sterilization Law in Germany", *Eugenical News* 19 (1934), 137-142.
Thomson, Arthur J. „Eugenics and War", *The Eugenics Review* 6 (1915), 1-14.
Tóth, Tihamer. *Eugenik vom katholischen Standpunkt*. Viena: Raimund Furlinger, 1937.
Ude, Johann. *Der moralische Schwachsinn. Für Volkssittlichkeit*. Graz: Eigenverlag, 1918.
Vignes, Henri. „Stérilisation des inadaptés sociaux", *Revue anthropologique* 42 (1932), 228-244.
Voegelin, Eric. „The Origins of Scientism", *Social Research* 15 (1948), 462-494.
Vornica, Gh. „Concepţia de rasă în Italia fascistă", *Buletin eugenic şi biopolitic* 12 (1941), 179-184.
Ward, Lester F. „Eugenics, Euthenics, and Eudemics", *The American Journal of Sociology* 18 (1913), 737-754.
Zurukzoglu, Stavros. *Biologische Probleme der Rassenhygiene und der Kulturvolker*. München: J.F. Bergmann, 1925.
Zurukzoglu, Stavros (ed.), *Verhütung Erbkranken Nachwuchses. Eine kritische Betrachtung und Würdigung*. Basel: Benno Schwabe, 1938.

Index

A

a treia civilizaţie grecească 104
activism eugenic 78-79, 91
al Doilea Război Mondial 17, 21, 117-118, 122, 124, 131, 135, 142
Albania 104
alcoolism 34, 97
Alemdaroğlu, Ayça 106
anarhism 47, 146
Antal, Lajos 114
antisemitism 19, 68, 96, 119, 132
Antonescu, Ion 106, 127-128
Antonescu, Mihai 128
Apáthy, István 42-43, 58, 65
aplicaţii practice 17, 67-70, 80-81, 96-102
  vezi şi practici eugenice
asociaţii şi societăţi 27, 31, 40-41, 44, 56, 64-66, 77-79, 83-84, 92, 99, 108-109, 114
atitudini moderniste faţă de război 17, 47-48, 57, 66
Austria 53-54, 78, 92
  Austro-Ungaria 43
  monarhia austro-ungară 51
avort 63, 92, 113

B

Balás, Károly 80, 111
Banu, Gheorghe 101-102, 122-125, 143-144
Bársony, János 63
Bashford, Alison 15
Baur, Erwin 74
Benedek, László 88-89
Benjamin, Walter 12
Benn, Gottfried 97
Berman, Marshall 74
Binding, Karl 82-83
biologie politică 61-66, 73, 77-78
  vezi şi biopolitică
biologism 114
biologizarea apartenenţei naţionale 16-17, 23, 38, 45, 72, 107
biopolitică 12, 15, 20, 95-96, 140
  şi aplicaţii practice ale eugeniei 96-102
  şi controlul minorităţilor etnice 108-111
  şi regenerarea 102-108
  şi statul 111-134
Biroul de Înregistrări Eugenice, Statele Unite 40
Biserica Catolică 90, 92-93
Biserica Ortodoxă 89-91
Biserica Protestantă germană 91
Biserica Reformată 67, 91
biserici protestante 91
Blum, Agnes 44
Bock, Gisela 98
boli cronice 38
  boli ereditare 38, 43, 59, 70-71, 78, 80, 88
  legislaţie 97-99, 111
Bossi, Luigi Maria 63
Bottai, Giuseppe 114
Bowler, Peter 136
Brouillard, René 92
Bucur, Maria 85
Bulffi, Luis 37
Bulgaria 78, 89-90, 99, 133
bunăstare 32, 52, 56, 66, 71, 80, 84, 87, 93, 97, 109, 114
bunăstare rasială 114
bunăstare socială 97, 109
Buzoianu, Gheorghe 99

C

Capitan, Louis 53-54,
caracteristici ereditare, diverse legi 25
caritate 30, 41, 52, 112
Carrel, Alexis 23, 120-122
căsătorii interrasiale 36
ceangăi 110, 142
Cehoslovacia 59, 78, 99

Centrul de Evoluţie Experimentală, America 40
cercetări istorice 109-110
certificate de sănătate matrimoniale 76, 98
Chambers, Theodore 50-51
Childers, Kristen Stromberg 64
Cioran, Emil 96
Codreanu, Corneliu Zelea 103, 105, 107
colonii 36, 39, 59, 84-85
Comisia pentru Promovarea şi Ocrotirea Capitalului Biologic al Naţiunii 128
Comitetul Eugeniştilor Italieni 40
comunism 12, 23, 115-116, 131
Congres Internaţional de Eugenism 44, 66, 101
Congres Internaţional de Eugenism Latin 101
Congres Internaţional de Igienă Mentală 88
Congres Internaţional de Medicină 70
consens 13, 23, 55, 67, 76
conştiinţă de rasă 65-66, 80, 84-85, 95-97
contexte culturale 13, 15, 17, 136, 141, 147
contexte naţionale 14-15, 17-18, 39-44, 135, 140-141
controlul imigraţiei 40
controlul naşterii 37, 63, 93
vezi şi controlul reproducerii
controlul reproducerii 19, 37-38, 48, 74, 87-88, 133-134, 141
vezi şi controlul naşterii
corp naţional 15-16, 69, 71
Crainic, Nichifor 103
criminalitate 36, 45, 53, 63, 70-71, 78, 88, 91, 99, 113, 124, 138
Csallner, Alfred 91, 109
curţi de sănătate 97

D

Danemarca 84, 88
Darányi, Gyula 100
Darré, Richard Walther 96-97
Darwin, Charles 25-26, 28, 52, 87
Darwin, Leonard 44, 55-56, 58
darwinism 18, 28, 92
Deák, István 51
debilitate mentală 36, 70, 88, 97-99, 101
decadenţă 33, 45, 49-50, 96, 103
definiţii ale eugeniei 13, 28-29
degenerare 33-38, 42, 76, 85, 139, 141
degenerare fizică 35-37
degeneraţi 36, 70-71, 75, 78, 84-85
demografie 44, 57, 62
depopulare 59, 67, 91
Dermine, Jean 92
deteriorare rasială în timpul războiului 52-57
Devaldès, Manuel 84
Dickinson, Edward Ross 113
diferenţe de clasă 28-29, 36-38
discursul noii ere 16, 19, 39-40, 66-68, 75-76, 111
dizabilitate mentală 71, 88-89, 97
Dubourg, monsenior, episcop al Marsiliei 92

E

educaţie 77-78, 81, 92, 106, 108
efecte disgenice ale războiului 49, 53-57
eficienţă naţională 48, 85-86, 139-140
Eksteins, Modris 66
Elderton, Ethel 35
elemente apreciate ale societăţii 39, 49, 69
elemente de puritate rasială 53-54, 101, 103-104
elemente „slabe" 36, 39, 41-42, 44-45, 53, 71, 76, 82-83
eliminarea disgenicilor 19, 40, 49-50, 60, 71, 84, 96, 110, 112-114, 141
Ellis, Havelock 17, 24, 36
Enciclica despre mariajul creştin, *Casti Connubii* (1930) 93-94
entopie eugenică 107
ereditate ancestrală, legea 25-26
estetica fascistă 82-83
estetică 12, 82
eugenism calitativ *vs* cantitativ 40, 56-61, 125-126
eugenism dirijat de stat 42-43, 62, 72-73, 81, 111-134
eugenism naţional 19, 39, 43-44, 77-82, 93-94
eugenişti americani 40, 45, 75, 84
eugenişti anglo-saxoni 101
eugenişti austrieci 57, 72, 85
eugenişti britanici 35, 40, 43, 45, 48, 50
eugenişti cehi 38, 40, 42, 70, 74, 77
eugenişti croaţi 73
eugenişti din grupuri minoritare 108-111
eugenişti elveţieni 53, 70, 88
eugenişti estonieni 100
Societatea Estoniană de Eugenie 78
eugenişti finlandezi 72
eugenişti francezi 14, 23, 35-36, 39, 44, 59, 84, 100, 118, 121-122, 132, 140
eugenişti germani 34, 36, 43-44
Primul Război Mondial 47, 51, 53-54, 57, 63
perioada interbelică 74, 80-82, 96

eugenişti greci 80, 89, 99, 105
eugenişti italieni 14, 33, 39, 44, 47, 54, 100-101, 104, 107, 117, 132
eugenişti latini 14, 100-101, 116, 121, 132
eugenişti maghiari 41, 43, 50, 56, 58, 63, 75, 80, 100, 103, 111,
eugenişti norvegieni 39-40, 102
eugenişti români 80, 82-83, 85, 89, 101, 106-108, 111, 113
eugenişti spanioli 34-35, 37-38, 48, 89-90
eugenişti suedezi 81, 84-85, 99
eugenişti turci 100, 106
Europa de Est 14, 38, 68, 96, 110, 139-140, 142, 144
vezi şi ţările separat
eutanasierea 17, 21, 75, 83, 96, 138
evrei 43, 51, 67, 96, 116-117, 119, 125-128, 133-134
examinare premaritală 133
Expoziţia de Igienă, Dresda (1911) 40, 43

F

factori de mediu 25, 28, 34, 56
factori economici 14, 74, 76, 80, 83
fascism 12-13, 16, 18, 21, 24, 69, 102, 104, 135, 142
Făcăoaru, Gheorghe 127
Făcăoaru, Iordache 107, 122, 124, 127-131, 144
Federaţia Internaţională a Organizaţiilor Eugenice 82, 102
Federley, Harry 108
feminism 62-64
fertilitate 25
Filandros, Konstantinos 89
filantropie 30
Finlanda 99, 108-109
Fischer, Eugen 82, 97, 114, 117-119, 124
Forel, Auguste 70-71
Foucault, Michel 16, 20, 95
Foustka, Břetislav 38
Franţa 33, 37-38, 47, 58, 117, 132
Frick, Wilhelm 111-112
Fritzsche, Peter 96
Fundaţia naţională pentru Protejarea Familiei, Ungaria 100

G

Galton, Francis 15, 18, 25-26, 28-32, 35, 39-40, 44-46, 51, 55, 58, 71, 79, 89, 94, 131, 142-143, 147
Gasset, José Ortega 23
genealogie 27, 78, 123, 131, 144
Gentile, Emilio 48, 50, 69
germani sudeţi 109-110
Germania 36, 61-63, 72-77, 91-98, 106, 112, 115
Gini, Corrado 44, 54, 101, 107, 146
Goffman, Ervin 71
Gökay, Fahrettin Kerim 100
Grant, Madison 84, 112
Grecia 99, 104, 117
Griffin, Roger 33
Gross, Walter 97
Grotjahn, Alfred 39, 81
Gruber, Max von 53
Gruia, Ioan 111
grupe sangvine 27, 104, 111
grupuri disgenice 20-21, 89, 101, 126

H

Harmsen, Hans 91
Haro, Francisco 98
Harris, G.W. 112-113
Haškovec, Ladislav 43-42, 59, 70
Haţieganu, Iuliu 82
Hauptmann, Gerhard 36
Hayek, Friedrich A. 23
Henlein, Konrad 109
Herseni, Traian 125, 127, 144
Hirszfeld, Ludwik 27
Hitler, Adolf 96-97, 106, 116
Hoche, Alfred 82-83
Hoffmann, Géza von 56-57, 59-60, 65, 75
Horn, David 17
Houssay, Frederic 44

I

idealuri eugenice 28-33, 44, 78
identitate 12, 16-17, 23, 71, 73, 95, 104, 109, 142
identitate biologică 12, 16-17, 27, 72
identitate culturală 108-109
identitate naţională 104, 140, 142
identitate rasială 17, 95
igiena reproducerii 40
igienă publică 42-43, 100-101
igienă rasială 29, 31, 39-40, 42, 97
igienă rasială profilactică 40, 80
igienă socială 12, 17, 39, 42, 53, 58, 70, 73, 75, 78, 81, 88, 122-123, 143
Iluminism 92, 137

Imperiul Nazist European 105
Imperiul Otoman 38
Imperiul Rus 108
individualism 42, 44, 80
indivizi, valoare relativă 19, 54, 58, 82-84
inginerie genetică 21, 144
inginerie socială 15, 21, 24, 29, 61, 72, 76, 81, 100, 113, 131, 134, 139
Innere Mission 91
instituţii eugenice 36-37, 64, 78, 88, 98, 110, 122, 133
vezi şi asociaţii şi societăţi
instituţionalizare 40, 77, 79, 109-110, 133
Institutul Cehoslovac pentru Eugenism Naţional 78
Institutul Maghiar pentru Biologia Naţiunii 128
Institutul Suedez pentru Biologia Rasei 78
intelectuali modernişti 15, 96-97
internaţionalizare 32, 39-45, 140
Irmak, Sadi 99-100
Italia 50, 58, 63, 76, 86, 116, 124, 139
Iugoslavia 79

Î

îmbunătăţire naţională 30-31, 39-40, 112, 140, 142
tehnologii 69-70
eutanasie 17, 75-76, 82-87; sprijin/opoziţie religioasă 89-94; sterilizare 39, 41, 44, 84-88, 93, 97-99; şi naţionalism 77-82; şi reconstrucţia postbelică 73-77
îmbunătăţire a rasei umane 11, 15, 17-19, 21, 26-27, 51, 81, 84, 86-87, 89, 132
îmbunătăţire rasială 18, 26, 30, 32, 36-37, 50-51, 62, 69, 92, 110
începutul secolului XX 18, 23, 25, 38, 41, 45, 47, 96, 114, 133, 139, 145-146

J

Jojkić, Mladen 38

K

Kalling, Ken 108
Kaup, Ignaz 72-73
Kiss, Géza 91
Koch, Lene 13
Kopp, Marie E. 97
Koselleck, Reinhardt 16
Koumaris, Ioannis 105-106, 117

L

La Rochelle, Pierre Drieu 82
Laanes, Theophil 100
Lamarck, Jean Baptiste 25-26
Landra, Guido 104, 117, 123-125, 130
Landsteiner, Karl 27
Lankester, Edwin Ray 24,33
Lapouge, Georges Vacher de 112, 118
Lattes, Leone 104
Laughlin, Harry 74
legi rasiale 111, 133-134
legile mendeliene ale eredităţii 25, 27, 70, 104, 115, 137
legile sterilizării 45, 88, 98-99
legislaţie 19, 45, 88-89, 96-102, 111-112, 133, 140
legitimizare 18, 82-83, 88-89
Lenz, Fritz 60, 97
Leontis, Artemis 107
limite privat/public 64-65, 73-74, 95, 100
Lindsay, J.A. 48, 50
Lituania 99
Lombroso, Cesare 33, 36
Löscher, Monika 92
Lucidi, Giuseppe 110
Lundborg, Herman 81, 85

M

MacMaster, Neil 62
Macnicol, John 76
Madrazo, Enrique 34-35
Madzsar, József 41-43
maghiari 41, 43
Maier, Hans 99
Manifestul oamenilor de ştiinţă rasişti 104, 132
Manliu, Ioan 85, 90, 122
Marea Britanie 35, 65, 76, 88, 98
marginalizare 37-38, 108
Marinetti, Filippo 47
Masaryk, Tomáš Garrigue 77
maternitate, cultul 62-63, 109
Mayer, Joseph 92
Mărtinaş, Ioan 110
măsuri cantitative 28
Méhely, Lajos 50, 103
Mendel, Gregor 25
mesianism 96
Metaxas, Ioannis 104-105
metodologii 13, 15, 129
minoritatea suedeză din Finlanda 108-109
minorităţi etnice 108-111

minorităţi germane 109-110
Mircheva, Gergana 90
Mitchell, Peter Chalmers 27
mitologizare 98, 102-108
Mjøen, Jon Alfred 39-40, 102
model german 100, 105
modernism 11-12, 14-16, 33, 107, 135-137
şi noua eră/îmbunătăţirea naraţiunii 16, 39, 75, 111
şi palingenezie naţională 27, 110-111, 141
şi revoluţia politică 69-70, 74, 82, 111
modernism programatic 30, 35, 45
modernitate 138-139
degenerativă 15-16, 33-34, 45, 95-96, 109
Moisidis, Moisis 99
Moldovan, Iuliu 80, 113, 128, 143-144
moralitate creştină 89-93
moralitatea eugeniştilor 26-27, 29-32, 36, 38, 41, 62, 65-66, 83, 86, 112
Morel, Bénédict August 35
Mosse, George L. 67
Muckermann, Hermann 92, 94
Mügge, Maximilian 31
Mussolini, Benito 82, 97, 102-105, 107, 115, 117, 131-132

N

naraţiuni ale mântuirii 103
naţionalism 11, 13, 19-20, 24-25, 45
perioada interbelică 73-74, 76, 79, 103-106, 109, 112
Primul Război Mondial 47, 49-51, 56, 58-60, 63-64, 66-68
naţional-socialism 91, 94, 96-97, 110, 114
naţiunea ca rasă 102-103, 105-106
natură *vs* cultură 25-26, 34
nazism 24, 95-98, 105, 133
neo-malthusianism 84
Niedermeyer, Albert 92
Nietzsche, Friedrich 31
Nordau, Max 33
Norvegia 13-14, 18, 84, 99, 105, 133
Nye, Robert 13

O

Olson, Richard 24
omogenitatea ca scop 20, 73, 78, 94, 107, 110, 128
orientarea generaţiilor viitoare 55, 64-65, 72-73

P

Pal, Iosif Petru 110
palingenezie socială 90
palingenezii 16, 27, 33, 50-52, 83-84, 102-103, 110, 146-147
vezi şi regenerare
palingenezii naţionale 16, 27, 83-84, 102-103, 110, 146-147
Panaitescu, Petre P. 107
patriotism 37, 44, 49, 51, 55, 90
Paul, Harry 92
Pearl, Raymond 75
Pearson, Karl 25, 32, 34-35, 43, 48, 79-70
Péguy, Charles 37
perioada interbelică 17, 20, 69-70, 95-96, 145
aplicaţii practice ale eugeniei 96-100
controlul minorităţilor etnice 108-111
eugenie orientată de stat 111-134
naţionalizarea eugeniei 77-82
reconstrucţie postbelică 73-77
sprijin/opoziţie religioasă 88-94
sterilizare 87-88
stigmatizare 20
Petit, Eugen 99
Petrini-Galatzi, Mihail 38
Pick, Daniel 36
Pinard, Adolphe 44, 122
Pius al XI-lea 93
Ploetz, Alfred 29, 31, 34-36, 39-40, 43-44, 53
Poisson, George 53
Polakovič, Štefan 105
politici familiale 62-65, 80, 113
vezi şi controlul reproducerii; reglementarea căsătoriei
politizare 16-17, 36-37, 66, 79-81, 90
popularizare 23-24, 29, 40, 43-44, 61, 64-65, 79, 147
practici eugenice 29, 32, 36, 38, 42, 76
legitimizarea 72, 88-89
negative 19, 44, 57, 75, 84-86, 92-93, 101
pozitive 19, 39, 57, 75, 92, 127
practici eugenice negative 19, 38, 44, 75-76, 92, 100-101, 119-120
practici eugenice pozitive 19, 39, 57, 75, 92, 133-134
Presner, Todd 51
Primul Război Mondial 17, 76, 139
atitudini moderniste 47-48
ca regenerativ 49-52
discursul noii epoci 66-68
şi biologia politică 62-66

şi distrugerea rasială 52-57
şi eugenia calitativă *vs* cantitativă 57-61
probleme de gen 62-64
probleme sociale 43, 76, 125-126, 146
profesionalizare 40
propagandă 40, 54, 64, 80, 109
protecţie (a mamei şi copilului) 62-65
protecţionism 29, 71
rasial 20, 37, 56-57, 72, 74-75, 80, 85-86, 91-92, 100-101, 108-110, 133-134
social 37, 56-58
protecţionism naţional 19-20
puericultură 18, 39, 44
purificare 24-25, 34-35, 45, 98

Q

Quisling, Vidkun 105

R

Radi, Lazër 104
rata naşterilor 35, 62-65
Ravasz, László 91
război *vezi* Primul Război Mondial ; al Doilea Război Mondial ; războiul burilor
războiul burilor 48
Râmneanţu, Petru 110, 124, 128, 144
reaşezare rasială 91
Reche, Otto 80
reformă a sănătăţii 31, 53, 61, 65, 73, 77, 80, 82
regenerare 15, 20, 30, 33, 36-38, 69
încurajată de război 49-52
şi biopolitică 102-108
vezi şi palingenezii ; reîntinerire
reglementarea căsătoriei 43, 73, 78, 89, 98, 100
reîntinerire 11, 20, 24-25, 28-29, 34-37, 43-45, 141
perioada interbelică 69, 74-77, 83, 88-90, 96, 101, 106-107, 111
Primul Război Mondial 47-50, 61-63, 65-66
relaţie individuală/colectivă 16-18, 29-30, 42-43, 77, 95, 101, 113, 135
Relgis, Eugen 84
religie 13-14, 141
eugenia ca 29-30, 32, 79, 88-89
scientismul ca 24, 27-28, 34-35
şi naţionalismul 66-68
Rentoul, Robert 36
Repp, Kevin 48
Republica Slovacă 105
responsabilitate colectivă 18, 63-64, 80, 95, 108-109
retorica inferiorităţii rasiale 53-54
retorica perfecţiunii 11, 20-21, 30-31, 70-71, 133-134, 137
retorica supravieţuirii naţionale 48-49, 56, 62, 110
reviste 31, 37, 39, 41, 53, 63, 74, 79, 87, 98, 107, 112
Ribot, Théodule 35
Ricci, Marcello 110
Richardson, Angelique 27
Richer, Ingrid 92
Richter, Melvin 13
Robin, Paul 37
Rolland, Romain 83
România 13-14, 20, 38, 72, 76, 78, 85, 89, 99-101, 103, 106, 109-111, 117, 119, 122, 124-133, 140, 142-145
România Mare 129
romi 128
Rüdin, Ernst 34, 88
Rusev, Ivan 99
Růžička, Vladislav 74, 79

S

Saleeby, Caleb 31, 38
saşii din Transilvania 110
Savorgnan, Franco 54
sănătate publică 12, 19, 42-43, 70, 72-75, 97-98, 108-109, 135
„Săptămâna naţională a copilului", Marea Britanie 65
scăderea/creşterea populaţiei 35, 48-49, 54, 56, 60-61, 67, 113
Schallmayer, Wilhelm 33-34, 39, 64
Scholz, Alois 85
Schorske, Carl E. 136
Schreiber, Georges 100
Schuster, Edgar 31
scientism 23-28, 34-36, 78, 103, 132-133
scopuri normative 71-72, 82
secolul al XIX-lea 15-20, 23-26, 28-30, 33, 35-38, 43-44, 52-53, 72-73, 87, 108
secţie dedicată igienei sociale şi eugenismului, Polonia 78
Segel, Binjamin 51
segregare 39, 85, 88
Sekla, Bohumil 99
selecţie 40, 113-114

artificială 34, 40, 45, 49-51, 69, 82-83, 104, 137
naturală 41, 48, 52
selecţie raţională *vezi* selecţie artificială
Serbia 38
Sergi, Giuseppe 33-34, 37, 44, 52, 73
serologie 27
Siegmund, Heinrich 39
Siemens, Hermann 60, 75
Sinclair, May 51
sionism 51
Societatea Germană pentru Igienă Rasială 59, 78, 84
Societatea Internaţională pentru Igienă Rasială 31
Societatea Italiană pentru Genetică şi Eugenie 78
Societatea Maghiară de Igienă Rasială şi de Politică a Populaţiei 65, 78
Societatea pentru Educaţie Eugenică 78
Societatea Poloneză de Eugenie 78
Societatea Vieneză pentru Igienă Rasială 78, 80
societăţi *vezi* asociaţii şi societăţi
Somogyi, József 92
sorbi 110
Sorel, Georges 37
sprijin/opoziţie religioasă 89-94
Štampar, Andrija 73
Stan, Liviu 89, 126-127
Stanojević, Vladimir S. 79
Statele Unite ale Americii 40, 44, 75, 84
state-naţiuni 20-21, 107-109, 139
Stepan, Nancy 146
sterilizare 39, 41, 44, 84-88, 93, 97-99
stigmatizare 20, 70-77
stigmatul eugenic 70-72, 140
stigmatizare 71, 73
Stöcker, Helene 62
suport instituţional 61-62, 65-66
Sutzu, Alexandru 38
Székely, Edmond 83
Szél, Tivadar 66-67

T

Tandler, Julius 57
teoria amestecului caracterelor moştenite ereditar 25
teoria trăsăturilor dobândite 26
teoriile unicităţii biologice 27
Thomson, Arthur 49-50
Tiso, Jozef 105
Todorov, Tzvetan 23-24
totalitarism 24, 69, 100, 124-125, 132, 146
Tóth, Tihamér 92
Transilvania 39, 91, 106, 124, 142
Turcia 13, 86-87, 99-100, 106

U

Ude, Johann 92
umanism 41, 83, 88
Ungaria 66, 88, 91, 99, 110, 117, 133
utopism 31, 42, 87, 94

V

Vajtauer, Emanuel 105
Vallejo-Nágera, Antonio 115
versiune modernă a eugeniei 16, 23
viziunea unei naţiuni sănătoase 24, 38, 48, 61
vocabular eugenic 20, 31, 36, 54, 64-65, 114-115
Voegelin, Eric 23

W

Wagenen, Bleeker van 45
Webb, Sidney 35
Weindling, Paul 75
Weiss, Sheila Faith 34, 61
Wolff, Johannes 91

Z

Zurukzoglu, Stavros 80

În colecţia HISTORIA

au apărut :

Liviu Rotman – *Evreii din România în perioada comunistă (1944-1965)*

Harold Zimmermann – *Papalitatea în Evul Mediu. O istorie a pontifilor romani din perspectiva istoriografiei*

Alexandru-Florin Platon, Laurenţiu Rădvan – *De la* Cetatea lui Dumnezeu *la Edictul din Nantes. Izvoare de istorie medievală (secolele V-XVI)*

Jean Ancel – *Preludiu la asasinat. Pogromul de la Iaşi, 29 iunie 1941*

Sorin Mitu – *Transilvania mea. Istorii, mentalităţi, identităţi*

Jean-François Soulet – *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*

Alexandru-Florin Platon, Laurenţiu Rădvan, Bogdan-Petru Maleon – *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu : de la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XVI)*

Bogdan Murgescu – *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*

Ştefan Lemny – *Cantemireştii : aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*

Victor Neumann, Armin Heinen (editori) – *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*

Stéphane Courtois – *Comunism şi totalitarism*

Adam Burakowski – *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu (1965-1989). Geniul Carpaţilor*

Niall Ferguson – *Civilizaţia. Vestul şi Restul*

Paul Kennedy – *Ascensiunea şi decăderea marilor puteri. Transformări economice şi conflicte militare din 1500 până în 2000*

Bogdan Murgescu – *Ţările Române între Imperiul Otoman şi Europa creştină*

Kenneth Pomeranz – *Marea divergenţă. China, Europa şi naşterea economiei mondiale moderne*

Ian Morris – *De ce Vestul deţine încă supremaţia şi ce ne spune istoria despre viitor*

Timothy E. Gregory – *O istorie a Bizanţului*

Viorel Panaite – *Război, pace şi comerţ în Islam. Ţările române şi dreptul otoman al popoarelor*

Marian Coman – *Putere şi teritoriu. Ţara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*

David S. Landes – *Avuţia şi sărăcia naţiunilor. De ce unele ţări sunt atât de bogate, iar altele atât de sărace*

Thomas Asbridge – *Cruciadele. Istoria războiului pentru eliberarea Pământului Sfânt*

Adam Burakowski, Aleksander Gubrynowicz, Paweł Ukielski – *1989. Toamna naţiunilor*

Jerry Brotton – *O istorie a lumii în douăsprezece hărţi*

Niall Ferguson (coord.) – *Istorie virtuală. Evoluţii alternative şi ipoteze contrafactuale*

Ernst H. Kantorowicz – *Cele două corpuri ale regelui. Un studiu asupra teologiei politice medievale*

Norman Davies – *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu*
Melinda Mitu, Sorin Mitu – *Ungurii despre români. Naşterea unei imagini etnice*
Simon Sebag Montefiore – *Stalin. Curtea ţarului roşu*
Niall Ferguson – *Marele Declin. Cum decad instituţiile şi mor economiile*
Marius Turda – *Eugenism şi modernitate. Naţiune, rasă şi biopolitică în Europa (1870-1950)*

în pregătire :

Bernard Lewis – *Istoria Orientului Mijlociu. De la apariţia creştinismului până în prezent*

www.polirom.ro

Redactor : Cezar Petrilă
Coperta : Carmen Parii
Tehnoredactor : Constantin Mihăescu

Bun de tipar : octombrie 2014. Apărut : 2014
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax : (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel. : (021) 313.89.78 ; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. Tipo-Lidana S.R.L.
Calea Unirii nr. 35, Suceava
Tel. : 0230/517.518 ; Fax : 0330/401.062
E-mail : office@tipolidana.ro ; www.tipolidana.ro